

Роберт Луїс Стівенсон

КАТРІОНА

Переклад з англійської І. В. КОВАЛЕНКА

ПРИГОДИ

Давіда Бальфора, описані в романі "Викрадений"

Брати Олександр та Ібенізер Бальфори з Шооз-Гауза, розташованого біля Крамонда, в Етрікському лісі, обидва закохалися в одну леді. Коли ця леді віддала перевагу старшому, Олександрові, то брати погодились на тому, що Олександр одружиться з нею, а Ібенізер в нагороду за своє розчарування забере собі маєток Шооз. Олександр переїхав з дружиною в Іссендін, де, діставши посаду шкільного вчителя, жив дуже скромно. Тут у них народився єдиний син Давід Бальфор — герой цього роману. Давіда виховали так, що він не знав обставин одруження батьків і не догадувався про свої права на маєток Шооз. На вісімнадцятому році життя юнак втратив обох батьків і не одержав у спадщину нічого, крім батькового запечатаного листа Ібенізеру Бальфору, якого Давідові вручив іссендінський священник містер Кемпбелл. Давід вирушив у Шооз, щоб віддати листа дядькові Ібенізеру. Дядько — бездітний скнара — погано прийняв племінника. Після багатьох невдалих спроб позбавити Давіда життя дядько заманив його на борт брига "Ковенант" (під командою капітана Хозізена), який ішов у Кароліну, щоб там Давіда продали невольником на плантації. Але на самому початку подорожі "Ковенант" наскочив на човен і потопив його. З пасажирів човна врятувався і потрапив на судно Алан Брек, дворянин з гірської Шотландії, вигнаний звідти після повстання сорок п'ятого року. В той час він таємно доставляв податі, яку сплачував його клан своєму начальникові Ардшілю, що жив вигнанцем у Франції. Хозізен і екіпаж брига, дізнавшись, що Алан везе золото, змовилися вбити і пограбувати його,

але Давід, почувши про розмову, попередив про це Алана і обіцяв допомагати йому.

Під прикриттям рубки, а також завдяки хоробрості Алана та його умінню фехтувати, обидва вони відбили напад команди судна, убивши і поранивши більше як половину нападаючих.

Після цього капітан Хозізен умовився з Аланом, що висадить його на берег у такому місці, звідки йому найлегше буде потрапити в Аппін, на його батьківщину. Та, намагаючись досягти берега, "Ковенант" наскочив на мілину і потонув коло берегів Мулля. Частина екіпажу врятувалась. Давіда море викинуло на острів Іррайд, звідти він потрапив на Муль і перетнув його. Алан, який раніше проходив тією самою дорогою, переказав через людей Давіду, щоб той ішов за ним і зустрівся з ним в Аппіні, в його родича Джеймса Гленського. Ідучи на це побачення, Давід прибув в Аппін у той самий день, коли королівський агент, Колін Рой Кемпбелл із Гленура, в супроводі загону солдатів вирушив виганяти орендаторів із конфіскованих маєтків Ардшіля. Випадково Давід став свідком смерті Гленура, убитого на дорозі пострілом з лісу. Давід погнався за вбивцею, але зрозумівши, що його самого вважають спільником убивці, почав тікати. Незабаром до нього приєднався Алан Брек, який ховався поблизу за деревами (хоч стріляв не він). Обом довелося миритися з життям втікачів, яких переслідували. Вбивство зчинило багато галасу, і обвинувачення в ньому падало на Джеймса Стюарта Гленського, на вже засудженого Алана Брека та на невідомого юнака, під яким мався на увазі Давід Бальфор. Було оголошено нагороду за спіймання обвинувачених, і солдати нишпорили по всій країні. Під час своїх поневірянь Алан і Давід відвідали Джеймса Стюарта в Аухарні, ховалися в будинку Ключі Макферсона і, на час хвороби Давіда, зупинялись у Дункана Ду Макларена в Балкідеррі, де Алан змагався на флейтах з Робіном Ойгом, сином Роб-Роя. Нарешті, після багатьох небезпек і страждань, вони досягли кордону гірської Шотландії і річки Форту; але, побоюючись, щоб їх не заарештували, не наважувались переправитися через річку, поки не переконали дочку хазяїна постоялого двору в Лаймкілнзі, Елізон Хесті, перевезти їх уночі на

Лотіанський берег. Алан переховувався, а Давід пішов до містера Ренкейлора, стряпчого, колишнього повіреного в справах маєтку Шооз. Стряпчий погодився захищати інтереси Давіда і склав план дій, який з допомогою Алана було виконано: внаслідок цього Ібенізер Бальфор змушений був визнати право свого племінника на володіння маєтком, а поки що виплачувати йому щороку кругленьку суму з доходу.

Давід Бальфор, одержавши спадщину, вирішив їхати в Лейденський університет закінчувати свою освіту. Але насамперед він мусив виконати обов'язок дружби і допомогти Алану виїхати з Шотландії, а також обов'язок сумління, який полягав у тому, щоб засвідчити невинність Джеймса Стюарта Гленського, ув'язненого перед судом за аппінське вбивство.

ЧАСТИНА ПЕРША

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПРОКУРОР

Розділ перший

"ВИСКОЧКА"

Близько другої години дня 25 серпня 1751 року я, Давід Бальфор, виходив з будинку Британської льонопрядильної компанії; розсильний ніс за мною мішок з грошима, а кілька поважних чиновників фірми вклонялися мені, коли я проходив повз їхні двері. Не далі як учора вранці я ще був, мов той жебрак, одягнений в лахміття, без копійки в кишені. Моїм товаришем був державний злочинець, а за мою голову встановлено винагороду. Нас обвинувачували у злочині, чутка про який облетіла всю країну. Сьогодні ж я одержав спадщину, і вона забезпечувала мені певне місце в суспільстві. Я став землевласником-лердом. Поруч зі мною йшов службовець банку, несучи моє золото, а в кишені у мене лежали рекомендаційні листи — словом, я був справжнім господарем свого становища.

Проте дві обставини затьмарювали мою радість: по-перше — справа, яку я мав довести до кінця, була дуже важка й небезпечна, і, по-друге — місце, де я знаходився, було незвичне для мене. Величезне місто з високими похмурими будинками, тисячі людей на вулицях, нестихаючий шум і гамір приголомшували мене, адже я виріс у сільській глушині, а потім довго поневірявся в безлюдному степу, порослому вересом, та по піщаних берегах моря. Найбільше мене бентежили мешканці міста. Син Ренкейлора був невисокий на зріст і тонкий у талії, тому його одяг аж тріщав на мені. Звичайно, в такому вигляді я не міг гордо виступати попереду розсильного банку, бо люди сміялися б з мене і (що в даному разі було б ще гірше) почали б цікавитися мною. Тому я вирішив у першу чергу купити собі необхідний одяг, а тим часом ішов поруч з розсильним, взявши його під руку, ніби ми були друзями.

В Люкенбузі я завітав до крамниці і придбав нове вбрання, правда, не дуже розкішне, бо мені не хотілося бути схожим на вискочку, але в цілому одяг був пристойним. Звідти я пішов до зброяра і купив шпагу, бо того вимагало моє становище. Із зброєю я почував себе значно безпечніше, хоч, коли врахувати моє вміння захищатись, її швидше можна було б назвати зайвою небезпекою. Розсильний, безсумнівно, людина досить досвідчена, схвалив мій вибір одягу.

— Нема нічого кричущого, — сказав він. — Усе просто і пристойно. Що ж до шпаги, то у вашому становищі вона, звичайно, потрібна; однак на вашому місці я скористався б з грошей краще.

І він запропонував мені купити у торговки в Каугейт-Бек, яка доводилась йому двоюрідною сестрою, теплі панчохи, що відзначалися, за його словами, "надзвичайною міцністю".

Проте в мене були інші, невідкладні справи. Я опинився в старовинному, похмурому місті, схожому на кролячу нору не тільки кількістю мешканців, а й заплутаними вулицями та провулками. Жоден чужинець не міг розраховувати на те, що знайде тут приятеля або знайомого. А коли б він навіть і натрапив на той будинок, якого шукав, то

міг би цілісінький день шукати потрібні-двері, — так багато людей жило в цих будинках. У таких випадках завжди наймали хлопчика-провідника, якого називали тут кедді, і той водив вас куди треба, а потім, коли ви справлялися, проводив назад.

Кедді завжди займалися однією й тією ж справою і добре знали кожний будинок, кожне обличчя в місті. Тому з них було організовано зграю шпигунів. Я чув від містера Кемпбелла про їхній взаємний зв'язок, про ту настирливість і цікавість, з якою вони намагалися якнайбільше дізнатися про справи свого наймача. Це були очі й вуха поліції. В моєму становищі нерозсудливо було б водити такого шпигуна за собою. Мені треба було зробити три візити, причому всі конче потрібні: моєму родичеві містеру Бальфору з Пілріга, адвокатові Стюартів — аппінському присяжному повіреному, і Уільяму Гранту, есквайру з Престонгрейнджа, генеральному прокуророві Шотландії. Візит до містера Бальфора не міг скомпрометувати мене; до того ж Бальфор жив за містом, і мій язик та ноги могли самі довести мене туди. Але щодо інших двох відвідин, то справи склалися інакше. Візит до аппінського повіреного в той час, коли всюди кричали про аппінське вбивство, був не тільки небезпечний, а й ніяк не в'язався з третім візитом. Навіть коли б усе склалося якнайкраще, то й тоді розмова з генеральним прокурором Грантом не віщувала нічого приємного для мене; а коли б я пішов до нього просто від аппінського повіреного, то це навряд чи поправило б мої власні справи і могло б зовсім зіпсувати справу Алана. Скидалося на те, ніби я водночас біжу вкупі з зайцями і переслідую їх разом з собаками, — таке становище мені зовсім не подобалось. Тож я вирішив чимскоріше закінчити з містером Стюартом і всією якобітською частиною моєї справи, скориставшись для цього порадами розсильного з банку. Однак сталося так, що тільки-но я сказав йому адресу, як почав накрапати дощ, — правда, не дуже рясний, але такий, що міг зіпсувати моє нове вбрання, — і ми зупинилися під навісом біля входу у вузький провулок чи, може, прохід.

Зацікавившись вуличкою, я ступив трохи вперед. Вузька бруківка круто спускалася вниз, по обидва боки вулиці височіли величезні

багатоповерхові будинки, вгорі просвічував лише клаптик неба. З того, що я міг розглянути у вікнах, а також з вигляду поважних чоловіків, які входили й виходили з будинків, я зробив висновок, що тут живуть заможні люди.

Я все ще стояв зачудований, коли позаду раптом почулися чіткі військові кроки і брязкіт сталі. Швидко обернувшись, я побачив взвод озброєних солдатів і серед них високого чоловіка в плащі. Ішов він впевнено, розмахуючи руками, трохи нахилившись уперед, наче вклонявся — благородно і вкрадливо, його вродливе обличчя мало хитрий вигляд. Мені здалося, що він глянув на мене, але я не зміг перехопити його погляду. Вся процесія пройшла повз мене, прямуючи до дверей, що виходили в провулок. Двері відчинив чоловік у гарній лівреї, і двоє солдатів повели арештанта в будинок, а решта з рушницями залишились чекати коло дверей.

У місті нічого не може відбутися, щоб не зібралися цікаві — ті, хто тиняється без діла, та дітлахи. Так було й тепер, але невдовзі всі розійшлися, лишилось тільки троє. Серед них була вишукано одягнена дівчина в шапочці кольору Драммондів. Ті товариші, вірніше супровідники, швидше скидалися на тих обірваних бродяг, яких я зустрічав під час поневірянь у гірській Шотландії. Всі троє серйозно розмовляли між собою по-гельськи; гельські слова приємно тішили мій слух, і я згадав Алана. Дощ уже перестав, і розсильний сіпав мене за рукав, але я непомітно підійшов ближче до незнайомців і прислухався до їхньої розмови. Молода дівчина вчитувала обох обірванців, а ті запобігливо вибачалися; очевидно, вона була з сім'ї їхнього начальника. Весь час супутники дівчини нишпорили в кишенях, але, наскільки я міг розуміти, всі разом нашкребли всього півфартинга. Я мимоволі посміхнувся, подумавши, що всі горяни схожі один на одного: у всіх благородні манери і порожні гаманці.

Дівчина раптом обернулась, і я вперше побачив її обличчя. Часом трапляється так, що обличчя молодої жінки надовго залишається у вашій пам'яті, і ви не можете пояснити причину цього. Так сталося й зі мною. У

неї були надзвичайно красиві очі, вони сяяли, мов зорі. Та найкраще я запам'ятав її рот, трохи відкритий, коли дівчина обернулась. Не знаю, чим пояснити, але я стояв і дивився на неї, як бовдур. Вона ж, не підозрюючи, що хтось може підійти так близько, теж затримала на мені здивований погляд, але довше, ніж дозволялося правилами пристойності.

У моїй голові селяка майнула думка, що її увагу привернув мій новий одяг, і я почервонів до корінців волосся. Помітивши це, дівчина, очевидно, зробила власні висновки, бо відійшла з своїми супровідниками далі в провулок; там вони знову почали сперечатися, але я вже цього не міг чути.

Я й раніше часто захоплювався молодими дівчатами, та ще ніколи моє захоплення не було таким сильним і раптовим. Я завжди був більш схильний відступати, ніж сміливо йти вперед, бо дуже боявся бути осміяним жінкою. Здавалося б, що в даному разі було багато причин діяти так, як і раніше: я зустрів цю дівчину на вулиці у супроводі двох горян, одягнених в лахміття, і не сумнівався, що вона проводжала арештанта. Однак до цього приєдналося і дещо інше: дівчина, очевидно, подумала, що я підслухував її таємниці; тепер, у моєму новому становищі, в новому вбранні, з шпагою, я не міг цього знести. Розбагатілий злидар не міг примиритися з думкою, що впав так низько в очах цієї молоді жінки.

Я підійшов до неї і, скинувши свого нового капелюха, з усією вишуканістю, на яку був здатний, сказав:

— Пані, вважаю своїм обов'язком заявити вам, що я не розумію по-гельськи. Правда, я слухав вашу розмову, бо в мене є друзі по той бік кордону і звуки цієї мови нагадують мені про них. Та коли б ви говорили й по-грецькому, то й тоді я мав би більше уявлення про ваші приватні справи, ніж зараз.

Дівчина холодно вклонилася мені.

— Але ж ніхто не постраждав від цього, — сказала вона у відповідь. У неї була прекрасна вимова, майже така, як у англійців, тільки набагато приємніша. — Дивитись ні на кого не забороняється.

— Я не хотів образити вас, — вів я далі. — Я не знаю міського поводження і ще ніколи до сьогоднішнього дня не бував у Едінбурзі. Вважайте мене за селяка, і ви не помилитесь. Мені легше самому признатися в цьому, ніж чекати, коли ви це відкриєте.

— І справді, тут не заведено, щоб незнайомі починали розмову на вулиці, — зауважила дівчина. — Та якщо ви виховувалися в селі, то це міняє справу. Я теж сільська дівчина і родом, як бачите, з гірської Шотландії. Я вже знудьгувалася за домівкою.

— Ще не минуло й тижня відтоді, як я перейшов кордон, — мовив я. — Менше тижня тому я був на схилах Балкіддера.

— Балкіддера!? — вигукнула вона. — Так ви з Балкіддера? На саму тільки згадку про нього стало радісно на серці. Якщо ви пробули там довго, то не могли не знати декого з наших друзів і родичів.

— Я жив у дуже чесного і доброго чоловіка Дункана Ду Макларена.

— Невже? Я знаю Дункана, і ви не помилилися, назвавши його чесним чоловіком, — зраділа дівчина. — Дружина його теж чесна жінка.

— Це правда, — погодився я, — вони чудові люди, й місцевість там теж дуже мальовнича.

— Такої не знайдете у всьому світі! — вигукнула вона. — Я дуже люблю це місце, його цілюще повітря, люблю все, що там росте.

Мені надзвичайно сподобався запал дівчини.

— Жаль, що я не привіз вам гілочку вересу, — сказав я. — Звичайно, я допустив нетактовність, заговоривши з вами на вулиці, однак тепер, коли виявилось, що в нас є спільні знайомі, дуже прошу вас не забувати мене. Давід Бальфор. Сьогодні у мене щасливий день: я став власником маєтку, а нещодавно уникнув смертельної небезпеки. Мені хотілося б, щоб ви пам'ятали моє ім'я заради Балкіддера, — додав я, — а я пам'ятатиму ваше у зв'язку з моїм щасливим днем.

— Моє прізвище не вимовляється, — заявила вона гордовито. — Вже більше ста років воно ніким не згадувалось, хіба що тільки на смертному ложі. Я безіменна, як ті феї. Зараз мене називають Катріною Драммонд.

Тепер, звичайно, я знав, з ким маю справу. У всій Шотландії було заборонене тільки одне ім'я — ім'я Макгрегорів. Та замість того, щоб тікати від такого небажаного знайомства, я ще більше скріпив його.

— Мені доводилося сидіти за одним столом з чоловіком, що був у такому ж становищі, як і ви, — сказав я, — і думаю, що він ваш родич, його звали Робін Ойг.

— Невже?! — вигукнула вона. — Ви зустрічалися з Робом?

— Я провів з ним цілу ніч, — відповів я.

— Він — нічний птах, — зауважила дівчина.

— У господаря було дві флейти, — вів я далі, — тож ви можете судити, як минув час.

— У всякому разі ви, очевидно, не ворог, — промовила Катріона. — Це його брата, а мого батька щойно провели тут червоні мундири.

— Невже? — здивувався я. — Так ви дочка Джеймса Мора?

— Єдина його дочка, — відповіла вона, — дочка в'язня! Як я могла забути про це хоч на годину і розмовляти з незнайомцем!

Тут один з її супутників звернувся до неї жахливою англійською мовою, запитуючи, як їм добути хоч трохи тютюну. Я затримав на ньому свій погляд: це був невисокий на зріст клишоногий чоловік з рудим волоссям і великою головою. Згодом мені довелося, на своє нещастя, ближче познайомитися з ним.

— Сьогодні тютюну не буде, Нейл, — сказала дівчина. — Як ви дістанете його без грошей? Це навчить вас надалі бути уважнішим. Думаю, що Джеймс Мор буде не дуже задоволений Нейлом з Тома.

— Міс Драммонд, — сказав я, — я вже говорив вам, що сьогодні у мене щасливий день. Слідом за мною йде розсильний з банку. Згадайте, що мене гостинно прийняли на вашій батьківщині, в Балкіддері.

— Вас приймала людина не мого клану, — перебила дівчина.

— Ну й що ж. Я дуже зобов'язаний вашому дядькові за його гру на флейті. Крім того, я запропонував вам свою дружбу, а ви забули своєчасно відмовитися від неї.

— Ваша великодушність робила б вам честь, коли б ішлося про велику суму, — мовила вона, — але скажу вам, у чому справа. Джеймс Мор сидить у в'язниці, закутий у кайдани. Останнім часом його щодня приводять сюди до генерального прокурора...

— До генерального прокурора? — здивувався я. — Хіба це...

— Це будинок генерального прокурора Гранта з Престонгрейнджа, — відповіла вона. — Сюди вже кілька разів приводили мого батька, не знаю, з якою метою; та, здається, з'явилася якась надія на його звільнення. Весь цей час мені не дозволяють бачитися з батьком, а йому — писати

мені. Нам доводиться чекати його на Кінг-стріт, щоб передати по дорозі тютюн або щось інше. А сьогодні цей роззява Нейл, син Дункана, загубив чотири пенні, які я дала йому на тютюн. Джеймс Мор залишиться тепер без тютюну і думатиме, що дочка забула про нього.

Я вийняв з кишені монету в шість пенсів, дав її Нейлу і послав його по тютюн. Потім, звертаючись до дівчини, зауважив:

— Ці шість пенсів були зі мною в Балкіддері.

— О-о, — розчулилась вона. — Ви друг Грегорів!

— Мені не хотілося б обдурювати вас, — промовив я. — Дуже мало знаю про Грегорів, а ще менше про Джеймса Мора і його справи; але тепер, здається, дещо узнав про вас, і якщо ви назвете мене "другом міс Катріони", то зовсім не помилитесь.

— Одне не може бути без другого, — мовила вона.

— Постараюсь заслужити це ім'я, — сказав я.

— І якої ви будете про мене думки, — вигукнула дівчина, — коли я простягаю руку першому-ліпшому незнайомцеві!?

— Скажу тільки, що ви хороша дочка.

— Я поверну вам гроші. Де ви зупинились?

— Правду кажучи, поки що ніде, — відповів я, — бо прибув у місто менше трьох годин тому. Та коли ви дасте мені свою адресу, я наберуся сміливості і сам прийду по них.

— Чи можу я покластися на вас? — спитала вона.

— Вам нічого боятися, — запевнив я.

— Інакше Джеймс Мор не прийняв би ваших грошей, — зауважила Катріона. — Я живу за селом Дін, на північному березі річки, у місці Драммонд-Ожілві з Оллардайса, моєї близької родички. Вона буде рада подякувати вам.

— В такому разі ми побачимося, як тільки дозволять мої справи, — сказав я їй, знову згадавши Алана, поспішив розпрощатися.

Прощаючись, я не міг не думати, що ми поводитись надто вільно для такого короткочасного знайомства і що добре вихована дівчина була б не така рішуча. Але розсильний перервав мої недостойні думки.

— Я думав, що ви хлопець з головою, — почав він, презирливо копилячи губи. — А так ви далеко не заїдете. З першого кроку розкидаєтесь грішми. Ви ще зелений, — вигукнув він, — а вже такий розпусний! Чіпляєтесь до шлюх!

— Якщо ви тільки посмієте так говорити про молоду леді... — почав я.

— Леді! — вигукнув розсильний. — Боронь боже! Про яку леді? Хіба це леді? У місті повно таких леді. Леді! Видно, що ви погано знаєте Едінбург.

— Досить! — скипів я. — Ведіть мене, куди я велів. І держіть язик за зубами!

Розсильний не зовсім послухався мене. Дорогою він хоч і не звертався безпосередньо до мене, але з зухвалим натяком фальшиво наспівував:

Йшла вулицею Меллі Лі, злетів із неї плащ,

Вона ж на сукню зиркнула, чи там усе гаразд.

А ми йдемо на захід, схід, у всі кінці землі,

Йдемо, щоб залицятися до неї — Меллі Лі!

Розділ другий

СТРЯПЧИЙ ГОРЯН

Містер Чарлз Стюарт, стряпчий, жив на горішньому поверсі, куди вели, мабуть, чи не найдовші у світі сходи: в них було не менше п'ятнадцяти прогонів. Добравшись нарешті до дверей — їх мені відчинив клерк, сказавши, що хазяїн дома, — я перевів подих і відіслав розсильного.

— Забирайтеся геть, на всі чотири вітри! — сказав я і, взявши у нього мішок з грішми, увійшов слідом за клерком у квартиру.

У першій кімнаті, напевно, була контора, бо тут стояв стілець клерка і стіл, завалений судовими справами. В другій, внутрішній, куди можна потрапити тільки з першої, сидів моложавий невисокий на зріст чоловік і зосереджено вивчав якийсь документ. Він ледве підвів очі, коли я увійшов, і навіть тримав палець, яким водив по паперу, на тому місці, де зупинився, ніби збираючись випроводити мене і знову зайнятися своєю справою. Такий прийом мені аж ніяк не сподобався, а ще менше втішало те, що клерк міг підслухувати нашу розмову. Я сказав, що хотів би бачити містера Чарлза Стюарта, стряпчого.

— До ваших послуг, — відповів той. — Дозвольте поцікавитися, з ким маю честь розмовляти?

— Вам ніколи не доводилось чути ні про мене, ні про мій рід, — сказав я у відповідь, — але в мене є знак од знайомого вам чоловіка. Ви його

добре знаєте, — пси вторив я, притишуючи голос, — однак, можливо, враховуючи обставини, не бажали б чути про нього. Справа, з якою я прийшов до вас, надто конфіденціальна. Власне, мені хотілося б, щоб вона лишилася між нами.

Не промовивши й слова, стряпчий підвівся, незадоволено кинув на стіл свій папір, відіслав клерка з якимсь дорученням і замкнув за ним двері.

— А тепер, сер, — сказав він, повернувшись у кімнату, — кажіть, що вам потрібно, і не бійтесь нічого. Та я вже передчуваю, у чому справа! — вигукнув він. — Кажу вам наперед: ви або сам Стюарт, або прислані Стюартом! Це славне ім'я, і мені не годиться нарікати на нього, але мене дратують самі звуки, з яких воно складається.

— Ні, моє прізвище Бальфор, — промовив я. — Давід Бальфор з Шооза. Про те, хто послав мене, ви дізнаєтесь по цьому знакові. — І я показав йому срібного ґудзика.

— Заховайте його назад у кишеню, сер! — нервував він. — Немає потреби говорити ім'я власника. Я надто добре знаю ґудзик цього негідника! Сто чортів на його голову! Де він зараз?

Я відповів, що не знаю, де зараз Алан, але мені відомо, що він знайшов собі безпечне місце (так принаймні думав сам Алан) десь на північ від міста; він мав залишатися там, поки не підшукають для нього корабель. Я сказав також, як і де можна побачити Алана.

— Серце моє давно віщувало, що мені доведеться гойдатися на шибениці через цю сімейку, — вигукнув стряпчий. — І ось цей день настав! Дістати корабель, каже він! А хто заплатить за нього? Він, мабуть, з глузду з'їхав!

— Хай це вас не турбує, містер Стюарт, заплачу я. Ось вам мішок з грішми, а коли знадобиться більше, дістанемо ще.

— Не варто запитувати, до якої партії ви належите, — зауважив стряпчий.

— Нічого й запитувати, — усміхнувся я, — бо я справжнісінький віг.

— Стривайте, стривайте, — розгубився містер Стюарт. — Що все це означає? Ви віг? Чого ж тоді ви прийшли сюди з ґудзиком Алана? І що це за темна справа, у якій ви замішані, містер віг? Ви просите мене взятися за справу засудженого бунтівника, голова якого оцінена в двісті фунтів, а потім виявляється, що ви віг! Я зустрічав чимало вігів, але таких щось не пам'ятаю!

— Так, він — засуджений зрадник, — погодився я, — і мені прикро чути це, бо я вважаю його своїм другом. Треба було б тільки, щоб у молодості його краще виховували. Та, на нещастя, він обвинувачується також у вбивстві, хоч це обвинувачення і несправедливе.

— Вперше чую від вас... — почав стряпчий.

— Не тільки ви почуєте це від мене, — перебив я. — Почують і інші. Алан Брек невинний, так само, як і Джеймс.

— Зрозуміло, — зауважив Стюарт, — адже йдеться про одну й ту ж справу. Якщо Алан непричетний до неї, то і Джеймс не може бути винен.

Тут я коротко розповів про своє знайомство з Аланом, про випадок, коли я мимоволі став свідком аппінського вбивства, про різні пригоди під час нашої втечі і про те, що я став власником маєтку.

— Отже, сер, — вів я далі, — тепер ви знаєте все і можете самі судити, як я виявився замішаним у справі ваших родичів і ваших друзів.

Усі ми зацікавлені, щоб справи ці були простіші і менш криваві. Не треба вам натякати, що звідси випливають деякі доручення, які навряд чи можна було б довірити першому-ліпшому адвокатові. Мені лишається тільки запитати вас, чи візьметесь ви за мою справу?

— Якщо казати правду, то особливого бажання братися за неї я не маю, але ви прийшли з Ґудзиком Алана, тому мені нічого вибирати, — мовив містер Стюарт і, взявши ручку, спитав: — Які будуть ваші розпорядження?

— Перше — це таємно відправити Алана з Шотландії, — почав я. — Сподіваюся, що нагадувати про це не доведеться.

— Цього я ніяк не забуду, — відповів стряпчий.

— Друге — йдеться про гроші, які я заборгував Ключі. Я не маю можливості відіслати їх, а для вас це не становитиме особливих труднощів. Там було два фунти, п'ять шилінгів і чотири пенси без чверті.

Він записав.

— Далі — містер Гендерленд, — сказав я, — проповідник і місіонер в Ардгурі; я б дуже хотів послати йому тютюну. Ви, очевидно, підтримуєте зв'язок з своїми аппінськими друзями, — а це близько від Аппіна, — і, безсумнівно, зможете взятися й за цю справу.

— Скільки послати тютюну?

— Фунтів зо два.

— Два, — повторив стряпчий.

— Потім ще Елізон Хесті, дівчина з Лаймкілнза. Та, що допомогла нам з Аланом переправитись через Форт. Я б хотів послати їй гарну святкову сукню, це значно полегшило б моє сумління. Адже, правду кажучи, ми обидва зобов'язані їй життям.

— Мені приємно бачити, що ви щедрий, містер Бальфор, — сказав Стюарт, записуючи всі мої доручення.

— Було б дивним не бути щедрим у той день, коли розбагатів, — відповів я. — А тепер підрахуйте, будь ласка, витрати і плату за ваші послуги. Я б хотів знати, чи не залишиться трохи грошей мені, однак не подумайте, що я шкодую віддати всю суму заради безпеки Алана й що це всі мої гроші. Сьогодні я взяв у банку дуже велику суму, і якимось незручно прийти наступного дня знову за грішми. Тільки дивіться, щоб вам вистачило, — додав я. — Зовсім не хотілося б знову зустрічатися з вами.

— Мені подобається така обережність, — сказав стряпчий. — Однак, по-моєму, ви ризикуєте, залишаючи таку велику суму на мій розсуд.

Він сказав це з явною насмішкою.

— Що ж, доведеться ризикувати, — відповів я. — До речі, я хочу просити вас зробити ще одну ласку — порадити, де можна знайти квартиру, бо поки що я без притулку. Тільки треба влаштувати справу так, ніби я випадково знайшов цю квартиру; було б дуже погано, коли б генеральний прокурор дізнався, що ми знайомі.

— Можете не турбуватися, — запевнив містер Стюарт. — Я ніколи не промовлю вашого імені, сер. І думаю, що генеральному прокуророві можна тільки висловити співчуття, що він не знає про ваше існування.

Я зрозумів, що не зовсім вдало взявся за справу.

— В такому разі для нього готується неприємний сюрприз, — зауважив я, — бо прокурор дізнається про моє існування завтра ж, коли я буду в нього.

— Коли ви будете в нього? — повторив містер Стюарт. — Хто з нас збожеволів — ви чи я? Навіщо вам іти до генерального прокурора?

— Щоб видати себе, — відповів я.

— Містер Бальфор! — вигукнув він. — Ви насміхаєтесь наді мною!?

— Зовсім ні, сер, — заперечив я. — Хоч ви, здається, дозволили собі таку вільність по відношенню до мене. Але кажу вам раз і назавжди: я й не думаю жартувати.

— Я теж, — заявив містер Стюарт. — І кажу вам відверто, вживаючи ваші ж слова, що ваша поведінка чимдалі мені подобається менше й менше. Ви з'являєтесь до мене з всілякими пропозиціями, втягуєте мене в цілий ряд досить сумнівних справ, доручаючи тривалий час підтримувати зв'язок з небажаними людьми. А потім заявляєте, що прямо з моєї контори йдете миритися з генеральним прокурором! Ні, друже, ні ґудзики Алана, ні навіть він сам не допоможуть підбити мене на таку справу.

— Чи варт отак злитися, — промовив я. — Може, ви знаєте, як можна уникнути того, що вам не до вподоби. Особисто я не бачу іншого виходу, як видати себе прокуророві. Якщо ж ви запропонуєте кращий, то, признаюсь, у мене спаде камінь з серця, бо я й сам гадаю, що розмова з лордом не віщує нічого доброго. Ясно тільки одне: будь-що-будь, а я повинен дати свої свідчення, цим я сподіваюся врятувати репутацію Алана (коли від неї щось лишилось) і голову Джеймса, а це ще потрібніше.

Містер Стюарт помовчав якусь мить, а потім сказав:

— Послухайте, юначе, вас ніколи не допустять свідчити про це.

— Ну, ми ще подивимось, — заперечив я, — я вмію бути наполегливим, коли хочу.

— Ех ви, дивак! — вигукнув стряпчий. — Адже їм потрібен Джеймс, Джеймс повинен бути повішений. Алан теж, коли б вони могли спіймати його, а Джеймс безсумнівно! Прийдете до генерального прокурора з такою справою і тоді побачите, що він зуміє заткнути вам рота.

— Я кращої думки про генерального прокурора, — зауважив я.

— Власне, справа не в прокуророві, ну його к бісу! Головне тут Кемпбелли, любий мій! Весь клан постане проти вас та й проти бідолахи прокурора! Просто дивно, як ви не розумієте свого становища! Якщо вони не знайдуть чесних шляхів зупинити ваше базікання, то, будьте певні, вживуть крайніх заходів. Вас можуть посадити на лаву підсудних, хіба ви не розумієте цього?

— Розумію, — сказав я. — Сьогодні вранці те саме казав мені інший стряпчий.

— Хто він? — поцікавився Стюарт. — Принаймні говорив він розумно.

Я відповів, що не можу назвати його імені, бо це достойний старий віг, який ні в якому разі не бажав би вплутуватися в такі справи.

— Мені здається, що вже весь світ замішаний у цю справу! — вигукнув Стюарт. — І що ж ви йому відповіли?

Я розповів стряпчому про свою розмову з Ренкейлором перед Шоозгаузом.

— Значить, вас повісять! — сказав стряпчий. — Ви будете гойдатися поруч з Джеймсом Стюартом. Така вже ваша доля.

— І все ж я сподіваюсь на краще, хоч і не заперечую, що тут є ризик.

— Ризик! — повторив Стюарт і знову замовк. — Я повинен дякувати вам за вірність моїм родичам, до яких ви виявляєте таку прихильність, — порушив він мовчанку, — якщо тільки у вас вистачить стійкості не зрадити їй. Але застерігаю, що ви наражаєтесь на небезпеку. Особисто я не хотів би стати, як оце ви, на захист усіх Стюартів з часів Ноя, хоч сам я і Стюарт. Ризик! Та я завжди ризкую своїм життям. Однак судитися в країні Кемпбеллів, у справі Кемпбеллів, коли і суддя й присяжні — Кемпбелли, — думайте про мене що завгодно, Бальфор, але це вище мого розуміння.

— У нас, очевидно, різні погляди на речі, — зауважив я. — Мені прищепив такі погляди мій батько.

— Мир праху його! Він залишив достойного сина, — сказав Стюарт. — Та мені не хотілося б, щоб ви судили мене надто суворо. Я потрапив у дуже прикре становище. Розумієте, сер, ви називаєте себе вігом, а я сам не знаю, хто я такий. Безперечно, не віг, вігом я не можу бути. Але я, мабуть, не дуже ревний прихильник супротивної партії.

— Правда?! — вигукнув я. — Цього можна було чекати від такої розумної людини.

— Тільки без лестощів, будь ласка! — образився стряпчий. — Розумні люди є в обох партіях. Але я зовсім не хочу шкодити королю Георгу, що ж до короля Якова, то я нічого не маю проти того, що він за морем. Бачите, насамперед я юрист, люблю свої книги, вдалу промову на захисті обвинуваченого, добре оформлений документ, люблю розпити з колегами пляшку вина в приміщенні парламенту ну й ще, може, зіграти

партію в гольф у суботу ввечері. Яке відношення все це має до пледів і палахів горян?

— І справді, — зауважив я, — ви мало схожі на дикого горянина.

— Мало? — спитав він. — Зовсім не схожий, юначе! Проте я родом горянин і змушений танцювати під дудку свого клану. Клан і ім'я повинні стояти над усе. Це те саме, про що й ви казали. Батько навчив мене цього, і ось тепер мені доводиться займатися таким прекрасним ремеслом! Завжди маю справу то із зрадою, то з самими зрадниками, таємно переправляю то одних, то других сюди й туди, а тут іще французькі рекрути, хай їм грець, їх теж доводиться переправляти таємно у Францію. А їхні позови, просто горе з ними! Недавно я порушував одну справу від імені молодого Ардшіля, мого двоюрідного брата; він вимагав маєток на підставі шлюбного контракту — претендував на конфіскований маєток! Я сказав Стюартам, що це безглуздя, та хіба вони зважили на мої слова? І це примусило мене ховатися за спиною другого адвоката, якому ця справа так само не подобалась, бо загрожувала нам обом загибеллю, давала зброю в руки нашим ворогам, падала ганебною плямою на нашу репутацію. А що я можу зробити? Адже я Стюарт і повинен захищати свій клан і рід. Ще вчора одного із Стюартів одвезли в замок. За що? Можу відповісти: акт 1736 року, набір рекрутів для короля Людовіка. Ось побачите, він проситиме, щоб я захищав його, а це буде ще одна пляма на моєму імені! Повірте, коли б я хоч трохи тямив у святому письмі, то кинув би все і став священиком!

— У вас і справді незавидне становище, — мовив я.

— Надзвичайно тяжке! — вигукнув стряпчий. — Ось чому я такої високої думки про вас, не Стюарта, за те, що ви з головою поринули у справу Стюартів. Не знаю тільки, заради чого ви це робите, хіба що з почуття обов'язку:

— Ви не помиляєтесь, — ствердив я.

— Чудова риса, — мовив Стюарт. — Ага, ось повернувся і мій клерк. Якщо не заперечуєте, ми пообідаємо втрюх, а потім я одведу вас до пристойної людини, яка охоче надасть вам притулок. Крім того, поповню ваші кишені золотом із вашого ж мішка. Ваша справа не така вже й дорога, як ви думаєте, навіть враховуючи переїзд на кораблі.

Я подав йому знак, що, мовляв, клерк, може почути його слова.

— Вам нічого боятися Роббі! — вигукнув стряпчий. — Він теж Стюарт і таємно переправив французьких рекрутів і зрадників-папістів більше, ніж у нього на голові волосся. Робін веде цю частину моїх справ. Кого б нам тепер знайти, Роб, для перевезення до Франції?

— Незабаром повинен прибути Енді Скаугел на "Трістлі", — відповів Роб. — Цими днями я зустрів і Хозізена, але в нього немає корабля. Є ще Том Стобо, проте я не зовсім упевнений в ньому: бачив, як він розмовляв з якимись надто вже веселими і підозрілими людьми. Якщо йдеться про когось поважного, то я б не довірив Тому.

— Голову цього чоловіка оцінено в двісті фунтів, Робін, — сказав Стюарт.

— Невже Алан Брек?! — вигукнув клерк.

— Він самий, — відповів його хазяїн.

— Хай йому чорт, це справа серйозна! — протяг Робін. — Я спробую поговорити з Енді, він найбільш підхожий для цього.

— Це, мабуть, дуже важка справа, — зауважив я.

— Таким справам кінця не буде, містер Бальфор, — кинув Стюарт.

— Ваш клерк, — вів я далі, — щойно назвав ім'я Хозізена. Це, очевидно, той Хозізен, якого я знаю, капітан брига "Ковенант". Невже б ви звірились на нього?

— Він не дуже люб'язно повівся з вами й Аланом, — відповів містер Стюарт, — але взагалі я про нього не зовсім поганої думки. Коли б він узяв Алана на борт свого корабля за домовленістю, то, я певен, він би повівся з ним чесно. Що ви скажете на це, Роб?

— Важко знайти чеснішого шкіпера, ніж Елі, — відповів клерк. — Я б звірився на його слово, коли б навіть був шевальє або самим аппінським начальником, — додав він.

— Це він привіз тоді лікаря, правда? — спитав стряпчий.

— Він самий, — відповів клерк.

— І він же й одвіз його?

— Авжеж, причому гаманець лікаря був набитий золотом, і Елі знав про це! — вигукнув Робін.

— Очевидно, не так легко правильно судити про людей, — сказав я.

— Ось про це я, було, й забув, коли ви увійшли до мене, містер Бальфор! — відповів стряпчий.

Розділ третій

Я ВИРУШАЮ В ПІЛРІГ

Вранці другого дня, прокинувшись у своїй новій квартирі, я одразу ж схопився на ноги, одягся в нове вбрання і, похапцем проковтнувши сніданок, вирушив у дальші мандри. Щодо Алана, то я чомусь сподівався, що все якось уладнається, а от з Джеймсом справа значно важча, і я розумів, що вона може обійтись мені дорого. Такої думки були всі, кому я відкривав свій план. Здавалося, що я забрався на вершину гори, щоб стрімголов кинутися звідти вниз. Знести стільки тяжких знегод заради багатства, здобути визнання, носити міський одяг і шпагу, а потім, кінець кінцем, покінчити самогубством, та ще яким — бути повішеним за наказом короля!

— Навіщо я роблю все це? — питав я себе, коли вийшов на Гай-стріт і прямував на північ через Лейз-Вінд. Спочатку відповів, що хочу врятувати Джеймса Стюарта; справді, мене тяжко вразили його відчай, сльози його дружини і кілька слів, сказаних в будинку Джеймса. Але разом з тим мою душу гнітили сумніви — адже мені однаково (або повинно б бути однаково), де помре Джеймс: у ліжку чи на ешафоті. Щоправда, він родич Алана; проте, враховуючи становище Алана, краще було б сидіти нишком, і хай король, герцог Арджайльський та все це гайвороння по-своєму розправляються з Джеймсом. Я не міг забути, як повівся Джеймс, коли ми всі потрапили в біду. Він не дуже турбувався за долю Алана та мою.

Потім мені спало на думку, що, може, я дію в ім'я справедливості? "Яке чудове слово", — подумав я і вирішив, що коли вже існують державні закони, хоч і не зовсім зручні для нас, то завжди має перемагати справедливість і що смерть невинної людини завдасть шкоди державі. На це відповіло сумління; воно присоромило мене за те, що я уявив собі, ніби дію з якихось вищих мотивів, і довело, що я всього-на-всього балакучий зарозумілий хлопчисько, який наговорив гучних слів Ренкейлору і Стюарту, а тепер хоче з самолюбства довести, що він не хвалько. Більше того, воно звинуватило мене в підступній підлості, в бажанні за допомогою незначного ризику купити собі більшу безпеку. Безсумнівно, поки я ще не заявив про себе і не виправдався, мене кожної хвилини могли зустріти Мунго Кемпбелл або чиновник шерифа, впізнати і

заарештувати в справі аппінського вбивства. Незаперечним було й те, що коли я вдало завершу свою справу, то зможу бути спокійнішим у майбутньому. Обміркувавши цей аргумент, я не знайшов у ньому нічого ганебного. Що ж до іншого, то я подумав: "Передо мною два шляхи, і обидва вони ведуть до одного. Не можна допустити, щоб Джеймса повісили, коли я можу врятувати його; а ще гірше, якщо я, наговоривши так багато, нічого не зроблю. Щастя Джеймса, що я похвалився заздалегідь, та й для мене це вийшло непогано, бо тепер я зобов'язаний робити, як велить совість. У мене ім'я і достатки джентльмена, і буде дуже погано, якщо виявиться, що мені бракує благородства джентльмена".

Такою могла бути тільки мораль язичника, а тому я квапливо прошепотів молитву, благаючи бога надати мені сміливості й рішучості, яких мені зараз не вистачало, щоб я зміг чесно виконати свій обов'язок, як робить солдат у бою, і лишитись при цьому живим і здоровим.

Ці міркування влили в мене свіжих сил, хоч я й на хвилину не забував про небезпеку, яка мене підстерігала, і добре розумів, що за цю справу легко можу потрапити на шибеницю. Ранок видався погожий, ясний, дув східний вітер, його подих холодив мені кров, нагадуючи про осінь, коли опадає листя, і про мертвих, що спочивають у могилах. Мені здавалося, що коли я загину в такий щасливий період мого життя за чужі справи, то в цьому винен буде тільки диявол.

На вершині Колтонського пагорба галасувала дівтора, запускаючи паперових зміїв. Змії чітко вимальовувались на фоні неба; я помітив, як один з них, високо злетівши в небо, упав між кущами дроку. Я мимоволі стишив ходу і подумав: "Отаким був і ти, Деві".

Мій шлях лежав через Маутерський пагорб і далі вздовж селища, розташованого на схилі серед полів. З кожного будинку долинав розмірений стукіт ткацьких верстатів, у садках гули бджоли, люди перемовлялися між собою незнайомою для мене мовою. Пізніше я дізнався, що селище називається Пікарді і в ньому живуть французькі

ткачі, які працюють на Британську льонопрядильну компанію. Тут мені вказали дорогу в Пілріг, куди я прямував. Трохи далі край дороги стояла шибениця, на якій гойдалися два закутих у кайдани чоловіки. Їх, за звичаєм, занурили в дьоготь, а потім повісили на ланцюгах. Труп, гойдаючись на вітрі, подзвонювали ланцюгами: над повішеними з криком кружляло гайвороння. Це видовище було ніби наочною картиною того, що могло чекати мене в майбутньому. Незважаючи на страх, я не зміг утриматись від спокуси ближче розглянути жахливу споруду і обійшов навколо шибениці. За одним із стовпів я натрапив на стару, схожу на відьму жінку. Вона похитувала головою, вклонялася і голосно розмовляла сама з собою.

— Хто це, бабусю? — спитав я, показуючи на трупи.

— Не доведи господи! — вигукнула вона. — Це мої коханці: колишні коханці, голубе.

— За що їх повісили? — поцікавився я.

— За справедливу справу, — відповіла жінка. — Я пророкувала їм, чим усе це скінчиться. За два шотландських шилінги, чуєте, всього за два шилінги, ці добрі молодці тепер висять! Вони відібрали гроші в дитини з Браучтона.

— Боже милосердний! — мовив я скоріше собі, аніж божевільній жінці. — Невже вони ризували своїм життям заради такої дрібниці? Заради цього погубити себе!

— Покажіть свою долоню, серденько, — заговорила знову стара, — і я скажу вам про вашу долю.

— Ні, бабусю, я й так досить далеко бачу той шлях, яким іду. Не зовсім приємно знати надто багато наперед.

— Я читаю у вас на обличчі, — не зважала вона на мої слова. — Бачу вродливу дівчину з ясними очима, маленького чоловічка в нечестивому чужоземному вбранні, високого мужчину в напудреному парикі, і прямо на вашу дорогу лягає тінь од шибениці. Покажіть долоню, соколику, і стара Меррен вам гарненько поворожить.

Два випадкові натяки, які, здавалось, вказували на Алана й на дочку Джеймса Мора, приголомшили мене, і я подався геть від страшної відьми, кинувши їй півпенні. Вона так і лишилася сидіти, граючись монетою під рухливими тінями від повішених.

Коли б не ця зустріч, то шлях мій по Лейз-Уокському шосе був би приємнішим. Скрізь довкола тяглися старанно оброблені поля, які перетинав старовинний вал. Мені завжди подобалась така сільська глушина. Однак у вухах ще лунав дзвін кайданів повішених, ввижались патли й гримаси старої відьми і, мов страшний кошмар, гнітили думки про повішених. Не дуже принадна доля — висіти на шибениці! Чи потрапить на неї чоловік за два шотландських шилінги, чи — як казав Стюарт, — з обов'язку, різниця була, власне, невелика, коли цього чоловіка вимазали дьогтем, закували в кайдани й повісили. Так міг би висіти й Давід Бальфор; інші юнаки проходили б повз шибеницю у своїх справах і зневажливо думали б про нього, а божевільні старі відьми сиділи б коло підніжжя шибениці і пророчили б їм їхню долю. Молоді леді, проходячи мимо відверталися б і затуляли носи. Я виразно уявляв їх собі: з сірими очима і в капелюшках кольорів Драммондів.

Хоч я й занепав духом, проте настрій мій був ще досить рішучим, коли я підійшов до Пілріга. Над дорогою, потопаючи в зелені дерев, височів красивий будинок з гостроверхим дахом, біля дверей стояв осідланий кінь лерда. Сам господар сидів у кабінеті серед різних учених книг і музичних інструментів, бо він був не тільки глибоким філософом, а й неабияким музикантом. Лерд прийняв мене досить привітно, а прочитавши листа Ренкейлора, люб'язно запропонував свої послуги.

— В чому можу бути вам корисним, кузене, — адже, виявляється, ми родичі? Потрібна записка до Престон-грейнджа? Це дуже легко зробити. Але що в ній написати?

— Містер Бальфор, я певен (та й містер Ренкейлор теж), що коли б я розповів вам свою історію з усіма подробицями, то вона б вам навряд чи сподобалась, — наважився я.

— Прикро чути таке од вас, любий родичу, — промовив містер Бальфор. — Мені жаль вас.

— Мені не потрібне ваше співчуття, містер Бальфор. Я нічого не вчинив такого, щоб у чомусь розкаюватись або ж сподіватися на вашу жалість. Ідеться про звичайні людські вади. "Первородний гріх Адама, відсутність природженої праведності і гріховність усієї моєї природи" — ось за що я повинен відповідати. Мене також навчили, куди звертатися по допомогу, — додав я, помітивши, що містер Бальфор буде набагато кращої думки про мене, коли я виявлю добрі знання катехізису. — Що ж до світської честі, то і тут ні в чому недоречному я не можу дорікнути собі; всі мої труднощі виникли не з моєї волі і, наскільки можу судити, не з моєї вини. Справа в тому, що я мимоволі вплутався у політичні чвари, про які ви, як мені сказали, не захочете навіть згадувати.

— От і чудово, містер Давід, — відповів він, — я радий, що ви саме такий, яким вас рекомендує Ренкейлор. Що ж до ваших політичних непорозумінь, то ви маєте рацію: я намагаюсь триматися подалі од всяких підозр і уникати їх. Звідси постає питання: яким чином, не заглиблюючись у суть справи, я можу допомогти вам?

— Дуже просто, сер, — мовив я. — Я прошу вас написати лорду, що я юнак з досить порядної сім'ї і з добрим достатком; усе це, як мені здається, щира правда.

— Ренкейлор ручається за це, — сказав містер Бальфор, — а я високо ціную його думку.

— До цього можете додати (якщо повірите мені на слово), що я добрий син церкви, вірний королю Георгу і вихований у належному дусі.

— Ні те, ні друге не зашкодить вам, — зауважив містер Бальфор.

— Далі можете написати, що я з'явився до лорда у дуже важливій справі, пов'язаній з служінням його величності і правосуддю, — підказав я.

— Я не знаю, в чому справа, а тому не можу судити про її значення. Отже, слова "дуже важлива" випускаються. Решту можна висловити приблизно так, як ви пропонуєте.

— Крім того, сер, — сказав я, мимоволі потираючи собі підборіддя великим пальцем, — крім того, мені б дуже хотілося, щоб ви вставили туди слівце на мій захист.

— Захист? — спитав він. — На ваш захист? Ці слова трохи бентежать мене. Якщо справа така небезпечна, то, признаюсь, я не дуже схильний втручатися в неї з зав'язаними очима.

— Мені здається, я міг би двома словами пояснити, в чому справа, — запропонував я.

— Так, мабуть, було б краще, — погодився він.

— Це — аппінське вбивство.

— Боже! Боже! — вигукнув містер Бальфор, схопившись руками за голову.

Я вже подумав, що назавжди втратив протезе.

— Дозвольте пояснити... — почав я.

— Ні, красенько дякую, я більше не хочу про це чути. Відмовляюся слухати... Заради нашого роду й містера Ренкейлора, а може, трохи і заради вас самого я зроблю все можливе, щоб допомогти вам, але про факти більше ні слова. Крім того, вважаю за свій обов'язок застерегти вас. Це дуже небезпечна справа, містер Давід, а ви ще такий молодий. Тож будьте обережні і добре все обміркуйте.

— Повірте, я вже не раз обмірковував, містер Бальфор. Звертаю ще раз вашу увагу на лист Ренкейлора, де, сподіваюсь, він схвалює моє рішення.

— Так, так, — кинув містер Бальфор, а потім додав: — Гаразд, я зроблю все, що зможу.

По цьому він узяв ручку й папір, посидів деякий час, розмірковуючи, і почав писати, зважуючи кожне слово. Потім раптом спитав:

— Так, кажете, Ренкейлор схвалює ваші наміри?

— Спочатку сперечався, а потім сам побажав мені успіху, — мовив я.

— Це добре, — зауважив містер Бальфор, дописуючи листа. Скінчивши, він перечитав його і знову звернувся до мене:

— Ось вам, містер Давід, рекомендаційний лист. Я поставлю на ньому печатку, але віддам вам незаклеєним, як того вимагає форма. Однак, враховуючи ту обставину, що я дію, так би мовити, наосліп, спочатку прочитаю вам листа, щоб ви могли самі судити, чи все написано так, як вам потрібно.

"Пілріг, 26 серпня, 1751

Мілорде!

Наважуюсь просити Вашої ласки звернути свою увагу на мого родича, кузена Давіда Бальфора з Шооза, есквайра, молодого джентльмена незаплямованого походження і з достатком. Крім того, він вихований у релігійному дусі, а його політичні переконання не залишають бажати нічого кращого. Містер Бальфор не розповів мені про свою справу, проте я зрозумів, що він хоче поговорити з Вами відносно служіння його величності й правосуддю, а в цьому, як відомо, Ваша пильність не має собі рівних. На закінчення додаю, що наміри молодого джентльмена схвалені кількома його друзями, які від початку й до кінця стежитимуть за ходом цієї справи".

— Далі йде підпис, — сказав містер Бальфор, — де я висловлюю йому свою пошану. Ви, напевно, звернули увагу, що я пишу "кілька ваших друзів"? Думаю, що це не перебільшення і ви зможете підтвердити правдивість цих слів?

— Певна річ, сер; про мій намір знає не одна людина, і всі схвалили його. Що ж до вашого листа, за який я дуже вдячний, то в ньому є все, на що я тільки міг сподіватись.

— Це все, що я можу зробити, — сказав містер Бальфор, — і, знаючи, у яку справу ви збираєтесь втрутитись, мені лишається тільки молитися, щоб це вам допомогло.

Розділ четвертий

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПРОКУРОР ПРЕСТОНГРЕЙНДЖ

Мій родич затримав мене на обід, як він сказав, "для честі дому", і потім мені довелося поспішати, щоб вчасно повернутися в Едінбург. Я не

міг думати ні про що інше, крім того, щоб швидше почати й закінчити останню справу і таким чином повністю віддати себе до рук правосуддя. Для людини у моєму становищі сама перспектива покласти край нерішучості й спокусі була надзвичайно принадою. Тим більше я розчарувався, коли, прийшовши до Престонгрейнджа, почув, що він кудись поїхав. Вірю, що в ту хвилину його й справді не було дома, але потім він, напевне, повернувся і весело коротав час у сусідній кімнаті в товаристві друзів. Про мене, мабуть, забули. Я вже давно пішов би геть, коли б не сильне бажання збути з рук цю справу і лягти спати з спокійною совістю. Спочатку я читав, бо у маленькому кабінеті, де мене залишили чекати, була сила-силенна книжок, але скоро довелося відмовитись і від цієї розваги: небо раптом затягло хмарами, надворі посутеніло, а єдине малесеньке віконечко ледь-ледь цідило світло. Решту часу я просто нудився без діла. Товариство мені заміняли чоловічі голоси, приємні звуки клавікордів і жіночий спів, що долинали з сусідньої кімнати.

Не можу визначити години, але було вже темно, коли відчинилися двері кабінету, і я при світлі, що падало крізь них, побачив на порозі високого чоловіка. Я зразу ж підвівся.

— Тут хтось є? — здивувався він. — Хто такий?

— Я прийшов з листом від лерда Пілріга до генерального прокурора,
— озвався я.

— Давно ви тут? — спитав чоловік.

— Важко сказати, скільки годин, — відповів я.

— Вперше чую, — промовив він, пирснувши сміхом. — Слуги, очевидно, забули про вас. Але ви, нарешті, дочекались, бо я і є Престонгрейндж.

По цьому він зник у другій кімнаті, подавши знак, щоб я йшов слідом за ним, засвітив там свічку й сів за письмовий стіл. Кімната була велика, продовгувата і вздовж стін вся вставлена книжками. Навіть при тьмяному світлі свічки виразно виділялася ставна постать і мужнє обличчя прокурора. На його щоках грав рум'янець, очі були вологі й блищали. Я помітив, що він злегка похитувався, поки не сів. Очевидно, прокурор у той день добре повечеряв, хоч володів своїми думками і словами.

— Ну, сер, сідайте, — запросив він, — і показуйте листа Пілріга.

Прокурор недбало перебіг очима кілька перших рядків, кинув на мене погляд і вклонився, коли дійшов до мого імені. Але далі його увага подвоїлась, і я певен, що кінцівку він перечитав двічі. Можете собі уявити, як калатало у мене серце, адже я тепер перейшов Рубікон і перебував на полі бою.

— Радий познайомитися з вами, містер Бальфор, — промовив він, дочитавши листа. — Чи не вип'єте часом зі мною келих кларета?

— Це навряд чи принесе мені користь, мілорде, — мовив я. — Як бачите з листа, я прийшов сюди у дуже важливій справі; я не звик до вина, і воно, може погано вплинути на мене.

— Вам краще знати, — кинув Престонгрейндж. — Що ж до мене, то я, з вашого дозволу, вип'ю.

Він подзвонив, і незабаром з'явився лакей у лівреї з вином і келихами.

— Ви й справді відмовляєтесь підтримати компанію? — спитав прокурор. — В такому разі за наше знайомство! Чим можу вам служити?

— Мені, мабуть, варт почати з того, що я прийшов сюди на ваше власне невідкладне запрошення, — сказав я.

— У вас, мушу визнати, передо мною деякі переваги, — зауважив він.
— До сьогоднішнього вечора я навіть не чув про вас.

— Так, мілорде, моє ім'я вам і справді не знайоме, — погодився я. — А тим часом ви вже давно прагнете познайомитися зі мною і навіть оголосили про це публічно.

— Хотілося б почути з цього приводу деякі роз'яснення, — попросив він. — Адже я не Даніїл.

— Чи не послужить вам роз'ясненням те, що коли б мені зараз заманулося пожартувати, — чого я зовсім не схильний робити, — то, здається, я мав би право вимагати од вас двісті фунтів.

— Не розумію.

— Вимагати винагороди, обіцяної за мою голову. Престонгрейндж одразу ж відсунув келих і випростався на стільці, на якому сидів досі, розвалившись.

— Як це розуміти? — здивувався він.

"Високий, дужий юнак років вісімнадцяти, — процитував я, — розмовляє як житель низинної Шотландії, безбородий".

— Впізнаю ці слова, — сказав Престонгрейндж, — і, якщо ви з'явилися сюди з наміром розважатись, вони можуть бути згубними для вас.

— Мої наміри цілком серйозні, — відказав я, — і ви чудово все зрозуміли. Я — той хлопець, котрий розмовляв з Гленуром в день його вбивства.

— Ви, значить, прийшли сюди, щоб переконати нас у своїй невинності, — зауважив прокурор.

— Припущення цілком правильне, — погодився я. — Я вірнопідданий короля Георга, і коли б мав у чомусь дорікнути собі, то, мабуть, не прийшов би до вас із своєї власної волі.

— Радий, дуже, радий, цьому, — кинув він. — Адже це такий жахливий злочин, містер Бальфор, що не допускає ніякого милосердя. Так по-варварському пролита кров всупереч волі його величності і всіх наших законів, до того ж людьми, ворожість яких добре відома! Я надаю цьому великого значення і не заперечую, що вважаю злочин спрямованим особисто проти його величності.

— На жаль, мілорде, — додав я сухувато, — вважають, що він зачіпає особисто ще одну високопоставлену особу, ім'я якої краще не називати.

— Якщо ви цими словами хочете на щось натякнути, то мушу зауважити, що вони просто недоречні в устах вірнопідданого; коли б ви проголосили їх публічно, то я вважав би за свій обов'язок звернути на них особливу увагу, — застеріг Престонгрейндж. — Мені здається, ви не усвідомлюєте небезпеки свого становища, інакше були б обережнішими і не погіршували б його, кидаючи тінь на правосуддя. В нашій країні і в моїх скромних руках правосуддя безстороннє.

— Ви надто багато мені приписуєте, мілорде, — сказав я. — Я тільки повторив те, що чув дорогою від людей різних переконань.

— Коли ви станете розважливішим, то зрозумієте, що таких розмов слід уникати, а тим більше не повторювати, — зазначив прокурор. — Шанований всіма нами вельможа, якого справді зачіпає це варварське вбивство, посідає надто високе становище, щоб до нього міг долинути брудний наклеп. Герцог Арджайльський, — ви бачите, я з вами відвертий, — дивиться на все це так само, як і я, бо ми обидва повинні діяти з точки

зору наших судових обов'язків і служіння його величності. Мені хотілося б, щоб у наш недобрий час усі були позбавлені почуття. родової ворожнечі, як і він. Однак сталося так, що жертвою виконаного обов'язку стан Кемпбелл. А хто, як не Кемпбелл, завжди йшов попереду, виконуючи свій обов'язок? Я не Кемпбелл і можу сміливо говорити про це. До того ж виявляється, що, на наше щастя, ватажок цього знатного роду — зараз голова судової палати. І ось на заїжджих дворах по всій країні заворушилися нікчемні людя і марнослови, а молоді джентльмени, такі, як містер Бальфор, необдумано повторюють їхнє базікання. — Усе це він говорив так запально і красномовно, ніби виголошував промову в суді. Потім, ніби схаменувшись, додав: — Та яке це, врешті, має відношення до справи? Мені залишається тільки одне — вирішити, що ж робити з вами.

— Заради цього я й прийшов до вас, мілорде.

— Ви маєте рацію, — погодився прокурор. — Але, розумієте, ви прийшли до мене з доброю рекомендацією — листом, підписаним відомим своїми чеснотами вігом, — вів він далі, взявши листа на хвилину з столу. — Крім судового порядку, містер Бальфор, завжди є можливість домовитися. Однак попереджаю, будьте обережні, бо ваша доля цілком і повністю в моїх руках. У цій справі, — дозволю собі так висловитись, — я маю більшу владу, ніж сам король. Коли ви сподобаєтесь мені і виправдаєте моє довір'я своєю поведінкою, то обіцяю, що сьогоднішня розмова лишиться між нами.

— Що ви маєте на увазі?

— Я хочу сказати, містер Бальфор, що коли ваші відповіді задовольнять мене, то жодна душа не дізнається, що ви були тут. Зверніть увагу, я навіть не кличу свого клерка.

Я зрозумів, куди він хилить.

— Не бачу потреби оголошувати будь-кому про мої відвідини, — відказав я, — хоч і не розумію, яка з цього може бути мені користь. Я не жалкую, що прийшов сюди.

— Вам нічого жалкувати, — сказав він схвально, — так само, як і нічого боятись наслідків, коли ви будете обачливим.

— Даруйте на слові, мілорде, але мене залякати нелегко.

— Повірте, я зовсім не збираюся вас залякувати, — заперечив Престонгрейндж. — Краще почнемо допит. Тільки застерігаю: не говоріть нічого зайвого, відповідайте лише на мої запитання. Від цього у значній мірі залежатиме ваша безпека. Хоч я маю велику свободу дії, але всьому є межі.

— Постараюсь скористатися з вашої поради, мілорде.

Він розгорнув на столі аркуш паперу і написав заголовок.

— З ваших слів випливає, що в момент згубного пострілу ви були в Леттерморському лісі, — почав він. — Це була випадковість?

— Так, мілорде.

— Яким чином ви вступили в розмову з Коліном Кемпбеллом?

— Я спитав у нього, як потрапити в Аухарн, — сказав я і помітив, що прокурор чомусь не записує цієї відповіді.

— Гм... — протяг він. — Я й забув про це. Знаєте, містер Бальфор, на вашому місці я б менше зупинявся на взаєминах з цими Стюартами. Це тільки ускладнює справу. Поки що я не схильний вважати ці подробиці істотними.

— А мені здається, мілорде, що в даному випадку всі факти однаково істотні, — заперечив я.

— Ви забуваєте, що ми тепер судимо цих Стюартів, — відповів багатозначно Престонгрейндж. — Коли нам доведеться коли-небудь судити вас, то буде зовсім інакше. Тоді мене цікавитиме саме те, що я зараз хочу обійти. Однак ближче до справи. В попередньому свідченні містера Мунго Кемпбелла сказано, що ви негайно ж після пострілу побігли схилом вгору. Як це сталося?

— Так, я побіг, але не зразу, мілорде, і лише тому, що побачив убивцю.

— Значить, ви бачили його?

— Отак, як вас, мілорде, хоч і не так близько.

— Ви знаєте його?

— Ні, але думаю, що впізнав би.

— Виходить, вам не пощастило догнати убивцю?

— Так, мілорде.

— Він був один?

— Один.

— І нікого більше поблизу?

— Неподалік у лісі був Алан Брек Стюарт.

Прокурор поклав ручку.

— Ми, здається, діємо наперекір один одному, — не стримався Престонгрейндж. — Боюсь, що ви вибрали погану розвагу.

— Роблю так, як ви радили, мілорде: відповідаю на ваші запитання.

— Будьте розважливим і вчасно схаменіться, — віз він далі трохи спокійніше. — Я поставився до вас з виключною ласкою, але ви, здається, її ніскільки не ціните, і, якщо не будете обережнішим, вона може виявитися марною.

— Безмежно вдячний за вашу доброту, однак гадаю, що ви не зовсім розумієте мене, — промовив я, затинаючись, бо відчув, що зараз, нарешті, розпочнеться справжня боротьба. — Я прийшов сюди дати свідчення, які переконали б вас, що Алан непричетний до вбивства Гленура.

Якусь мить, здавалося, прокурор не знав, що казати, і, міцно стуливши губи, гнівно блимав на мене, мов той скажений кіт.

— Містер Бальфор, — нарешті порушив він мовчанку, — ще раз застерігаю, що ви обрали хибний шлях. Глядіть, від цього можуть постраждати ваші інтереси.

— Мілорде, — відповів я, — у цій справі я дбаю про свої власні інтереси не більше, ніж ви. У мене лише одна мета: щоб перемогла справедливість і невинні були виправдані. Якщо ж, прагнучи здійснити цю мету, я викликаю ваше невдоволення, мілорде, то мені доводиться миритися з цим.

На мої слова він підвівся, запалив ще одну свічку і деякий час пильно дивився мені у вічі. З подивом я помітив, що обличчя його стало надзвичайно серйозним і, як мені здалося, блідим.

— Ви або дуже наївний, або, навпаки, надзвичайно хитрий. Бачу, з нами треба поводитись більш конфіденційно, — мовив Престонгрейндж. — Це справа політична, містер Бальфор, подобається нам це чи ні, але справа ця політична, і я тремчу від самої думки про те, які можуть бути наслідки. До політичної справи — навряд чи є потреба говорити це молодій людині з вашою освітою — ми повинні ставитися зовсім інакше, ніж просто до кримінальної. *Salus populi suprema lex*[1], — принцип, що допускає великі зловживання, але він сильний тією силою, необхідності, яку ми знаходимо в законах природи. З вашого дозволу, містер Бальфор, поясню вам це детальніше. Ви хочете запевнити мене...

— Прошу вибачити, мілорде, але я хочу запевнити вас лише в тому, що можу довести...

— Не гарячіться, юначе, — обірвав мене прокурор, — не чіпляйтесь до слів і дозвольте чоловікові, який годиться вам у батьки (коли не більше), вживати свої власні хоч і недосконалі вирази і висловлювати свої скромні думки, навіть якщо вони, на жаль, не збігаються з думками містера Бальфора. Ви хотіли б запевнити мене, що Брек не винний. Я надав би цьому мало значення, тим більше, що ми не можемо зловити його. Однак справа про невинність Брека не кінчається на цьому. Визнати його невинність — значить звести нанівець усі обвинувачення проти іншого злочинця-зрадника, який двічі піднімав зброю проти короля і якого двічі милували, підбурювача до розбрату й незадоволення і, безперечно (хоч стріляв, може, й не він), ініціатора аппінського вбивства. Нема потреби пояснювати, що я говорю про Джеймса Стюарта.

— Признаюсь відверто, мілорде, що я саме заради цього й прийшов сюди, щоб заявити вам неофіційно про невинність Алана й Джеймса, і готовий підтвердити це своїми свідченнями в суді, — сказав я.

— На це можу відповісти з такою ж відвертістю, містер Бальфор, — мовив він, — що в даному разі я не допущу вас давати свідчення і хотів би, щоб ви взагалі утримались від них.

— На вас покладено вершити правосуддя у всій Шотландії, — обурився я, — а ви пропонуєте мені вчинити злочин!

— Я всією душею вболіваю за інтереси Шотландії, — мовив прокурор, — і підказую вам те, чого вимагає політична необхідність. Патріотизм не завжди буває моральним у точному значенні цього слова. Мені здається, що ви повинні б радіти такому: у цьому ваш захист. Факти проти вас. І якщо я все ще намагаюсь визволити вас з дуже небезпечного становища, то роблю це почасти тому, що ціную вашу чесність, яка привела вас сюди, почасти завдяки листу Пілріга, але, головним чином, тому, що в цій справі на перше місце я ставлю свій політичний обов'язок, а обов'язок прокурора на друге. З тих же причин — повторюю вам відверто — я не хочу бачити вас серед свідків.

— Мені не хотілося б, щоб ви зрозуміли мої слова як заперечення, я тільки хочу точно визначити наше взаємне становище, — сказав я. — Коли вам, мілорде, не потрібні мої свідчення, то супротивна сторона, напевне, буде надзвичайно рада їм.

Престонгрейндж підвівся й почав ходити по кімнаті.

— Ви не такий молодий, — зауважив він, — щоб не пам'ятати сорок п'ятого року і заворушень, які прокотилися по всій країні. Пілріг пише, що ви відданий церкві й урядові. А хто врятував їх того фатального року? Я не кажу про його королівську високість і його військо, яке в свій час принесло дуже велику користь.

Та країну було врятовано, а бій виграно ще до того, як Кумберленд напав несподівано на Друммосі. Хто ж врятував її? Повторюю: хто врятував протестантську віру і весь наш державний устрій? По-перше, покійний лорд — президент Куллоден; він зробив багато, хоч йому погано за це віддячили; так само й я напружую кожен нерв на тій же службі і не жду іншої винагороди, крім усвідомлення виконаного обов'язку. А потім хто, після президента? Ви самі знаєте не гірше від мене. Про нього

багато лихословлять; і ви натякнули на це, коли увійшли сюди, а я спинив вас. То був герцог великого клану Кемпбеллів. І ось тепер Кемпбелл позлодійському вбитий при виконанні державної служби. Герцог і я — обидва горяни. Але ми цивілізовані горяни, тоді як значна більшість наших кланів і родів не цивілізовані. У них і чесноти, і вади диких племен. Вони ще варвари, як і Стюарти. Тільки варвари Кемпбелли стояли на боці закону, а варвари Стюарти виступали проти закону. Тепер розсудіть самі. Кемпбелли жадають помсти. Якщо вони не задовольняться, коли Джеймс уникне смерті, серед Кемпбеллів почнуться заворушення. А це означає заворушення у всій гірській Шотландії, яка й так неспокійна і далеко не беззбройна. Роззброєння — одна комедія...

— У цьому я можу підтримати вас, — перебив я його.

— Заворушення у гірській Шотландії на руку нашому давньому пильному ворогові, — вів далі лорд, ходячи по кімнаті, — і, даю вам слово, сорок п'ятий рік може повернутися з тою тільки різницею, що Кемпбелли будуть на супротивній стороні. Невже заради врятування Стюарта, котрий і до цього вже був кілька разів засуджений за різні справи, ви пропонуєте втягти всю нашу батьківщину в міжусобну війну, наражати на небезпеку віру своїх батьків, ризикувати життям і майном багатьох тисяч ні в чому неповинних людей?.. Ці мої міркування беруть гору над усіма іншими, сподіваюсь, вони переважають і над вашими, містер Бальфор, якщо ви любите свою батьківщину, уряд і правду в питаннях релігії.

— Ви говорите зі мною відверто, і я вам за це вдячний, — мовив я. — Я, з свого боку, постараюсь бути таким же чесним. Я вірю, що ваша політика цілком правильна. Вірю також, що ви взяли на себе важкі обов'язки, коли вступали на цю високу посаду. Що ж до мене, то я простий смертний, майже хлопчисько, і з мене досить простих обов'язків. Я можу думати лише про дві речі: про нещасного чоловіка, несправедливо засудженого на ганебну смерть, і про ридання його дружини, які не виходять у мене з голови. Я не можу не звертати на це уваги. Таким уже я вродився. Якщо країні судилося загинути, хай гине.

Коли я засліплений, то молю бога, щоб він просвітив мене, поки ще не дуже пізно.

Слухаючи мене, Престонгрейндж стояв нерухомо і, коли я скінчив, усе ще не рушав з місця.

— Це непередбачена перепона, — промовив він голосно сам до себе.

— Які ваші наміри відносно мене, мілорде? — спитав я.

— Чи знаєте ви, — відповів він, — що, коли б я захотів, ви могли б спати у в'язниці?

— Я спав і в гірших місцях, мілорде, — кинув я.

— Ось що, юначе, — сказав прокурор, — з нашої розмови ясно видно, що я можу покластися на ваше чесне слово. Обіцяйте мені, що збережете у таємниці не тільки те, що відбулося між нами сьогодні, а й усю аппінську справу, і я відпущу вас.

— Я можу обіцяти зберігати це у таємниці до завтра або до іншого найближчого дня, призначеного вами, — заперечив я. — Мені не хотілося б, щоб ви були про мене надто поганої думки. Однак коли б я дав слово без обмеження, то ви, мілорде, досягли б своєї мети.

— Я не хотів піймати вас у пастку, — відказав він.

— Вірю вам... — буркнув я.

— Хвилинку, — спинив він мене, — завтра неділя. Приходьте в понеділок, о восьмій ранку, а до того обіцяйте мовчати.

— Охоче обіцяю, мілорде, — відповів я. — Що ж до ваших слів, сказаних сьогодні, то обіцяю зберегти їх у таємниці до кінця моїх днів.

— Зверніть увагу, — додав прокурор, — я не вдаюся до погроз.

— Це повністю відповідає вашому благородству, мілорде, — зауважив я. — Проте я не настільки тупий, щоб не відчувати їх, хоч вони й не були висловлені.

— Ну що ж, — промовив він. — На добраніч. Бажаю вам добре виспатись; я ж на це не розраховую.

Він зітхнув, узяв свічку і провів мене до виходу.

Розділ п'ятий

У ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА ВДОМА

Другого дня, в неділю 27 серпня, мені нарешті випала нагода послухати кількох уславлених едінбурзьких проповідників, про яких я багато чув від містера Кемпбелла. Та що це! Таке саме я міг почути в Ессендіні, слухаючи містера Кемпбелла. Безладні думки, що невідступно крутилися навколо побачення з Престонгрейнджем, відвертали мою увагу, і я ніяк не міг зосередитись. Я майже зовсім не заглиблювався в зміст проповідей церковних служителів, мене більше цікавило само видовище, велике скупчення прочан. Все нагадувало театр або — як на мій настрій — зал суду. Особливо це стосувалося Вест Кірки з трьома ярусами галерей, куди я потрапив, сподіваючись побачити міс Драммонд.

У понеділок я вперше в житті завітав до перукаря і вийшов звідти вельми задоволений його роботою. З перукарні попрямував до будинку прокурора; біля дверей знову вешталися червоні мундири, утворюючи єдину яскраву пляму в похмурому провулку.

Очима я весь час шукав молоду леді та її супутників. Однак їх не було й сліду. Коли ж мене завели в кабінет чи то в передпокій, де мені довелося провести кілька страшних годин у суботу, то в кутку я помітив високу постать Джеймса Мора. Він, здавалося, був чимось страшенно занепокоєний, бо сидів, випроставши руки й ноги, і збентежено бігав поглядом вздовж стін маленької кімнати. На мить я подумав про одчайдушність його становища. І мені стало шкода чоловіка. Почасти через співчуття, а може, через посилений інтерес до його дочки, я привітався до нього.

— З добрим ранком, сер, — промовив я.

— Вас теж, юначе, — озвався чоловік.

— Ви чекаєте побачення з Престонгрейнджем? — спитав я.

— Так, сер, і дай боже, щоб ваша справа до нього була приємнішою, ніж моя, — відповів Джеймс Мор.

— Я принаймні сподіваюся, що ваша справа не буде загайною, бо вас приймуть раніше, — зауважив я.

— Тут усіх приймають раніше за мене, — кинув він, знизавши плечима. — А колись було інакше. Усе міняється. Не так було, юначе, коли меч не залежувався у піхвах і солдат міг постояти за себе.

Говорив чоловік якось у ніс, як говорили горяни, і це дратувало мене.

— Містер Макгрегор, — зауважив я, — мені здається, що найголовніша якість солдата — тримати язик за зубами і ніколи не нарікати на свою долю.

— Бачу, ви знаєте моє ім'я, — і він, схрестивши руки, вклонився, — хоч я сам не повинен називати його. Я надто часто бував серед ворогів,

ніколи не маскувався і не приховував свого імені, а тому мені нічого дивуватися, коли моє обличчя та ім'я відомі людям, яких я не знаю.

— Не знаєте, сер, як не знають мене й інші, — зауважив я. — Якщо ж ви зволите вислухати, то мене звать Бальфор.

— Добре ім'я, — чемно відповів Мор. — Його мають чимало гідних пошани людей. Як я пригадую, ім'я Бальфор мав один юнак, що в сорок п'ятому році служив лікарем у моєму батальйоні.

— Думаю, що то брат Бальфора з Беса, — відповів я, бо вже дещо чув про лікаря.

— Він самий, сер, — сказав Джеймс Мор. — Оскільки ваш родич був моїм товаришем по зброї, дозвольте потиснути вашу руку.

Чоловік гаряче і довго тис мені руку, дивлячись на мене таким ніжним поглядом, наче він розшукав рідного брата.

— О! — вигукнув Мор. — Багато дечого змінилося відтоді, як біля мене і вашого родича свистіли кулі.

— То, мабуть, був мій далекий родич, — стримано промовив я, — і мушу визнати, що я його ніколи не бачив.

— Можливо, — сказав чоловік, — та це байдуже. А от вас, я думаю, тоді не було при ділі. Щось не пригадую вашого обличчя, хоч його й не так легко забути.

— І не дивно, сер. Того року я вперше пішов до школи, — відповів я.

— Ви ще такий молодий! — вигукнув Джеймс Мор. — Тоді вам не зрозуміти, що означає для мене ця зустріч. Зустрітися в час нещастя, та

ще в будинку свого ворога з людиною, близькою по крові до мого колишнього товариша по зброї! Від усього цього завмирає серце, як завмирає воно при звуках флейти горян! Так, сер, багатьом нам з сумом доводиться згадувати про своє минуле, так, із сумом, а то і з слізьми на очах. У себе вдома, в рідному краї, я жив наче той король: мені було досить меча, гір і вірності друзів. А тепер кинули в смердючу тюрму. Чи знаєте ви, містер Бальфор, — вів він далі, тримаючи мене під руку і походяючи по кімнаті, — що я не маю тепер найнеобхіднішого?! Немилосердні вороги позбавили мене всіх засобів до існування. Мене схопили, як вам відомо, сер. на підставі сфабрикованих матеріалів і звинувачують у злочині, в якому я винен не більше, ніж ви. Мене не наважуються судити, а тим часом обдерли, як липку, і тримають у тюрмі. Як мені хотілося б, щоб оце замість вас я зустрів вашого родича або його брата з Беса! І той і другий, я певен, були б раді допомогти мені, а що ви — чужа людина...

Я заслуговував би на зневагу, коли б переказав усе, що відбулося між нами, розповів про те, що він наговорив мені, скаржачись та благаючи, а також про мої уривчасті, непривітні відповіді. Часом я поривався спинити його, повернути мову на якусь дрібницю. Однак це було понад мої сили, і сам не знаю чому. Можливо, з сорому або з гордоців, може, заради себе самого чи Катріони, бо я вважав такого батька не гідним своєї дочки, а можливо, мене просто обурювала безсоромність і нещирість цієї людини. Сам не знаю чому.

Він підлещувався до мене, благав і, не випускаючи моєї руки, весь час кружляв по крихтній кімнатці, ступаючи три кроки вперед, три назад. Кількома уривчастими відповідями я вже встиг трохи розгнівати цього канюку, хоч і не позбавив його надії остаточно, коли на порозі з'явився Престонгрейндж і люб'язно запросив мене у велику кімнату.

— Я буду трохи зайнятий, — сказав він, — а щоб ви не нудьгували, познайомлю вас із своїми милими доньками. У мене їх три. Мабуть, ви вже чули про них, бо, думаю, їх більше знають, ніж їхнього батька. Сюди, будь ласка!

Він повів мене в іншу велику кімнату, поверхом вище, де, схилившись над п'яльцями, сиділа сухорлява літня леді, а біля вікна стояли три найвродливіші в Шотландії — так мені принаймні здалося — дівчини.

— Це мій новий друг, містер Бальфор, — сказав Престонгрейндж, взявши мене за руку. — Давід, оце моя сестра, міс Грант, така добра, що веде моє господарство; вона буде дуже рада, коли зможе й вам у чомусь допомогти. А ось, — вів він далі, звертаючись до дівчат, — мої прекрасні доньки. Скажіть відверто, містер Давід, яка з них найкраща? Ладен закластися, що у нього не вистачить хоробрості відповісти так щиро, як чесний Алан Рамсео!

На таку витівку батька всі троє, а з ними і міс Грант, вибухнули гнівом. Не приховую, що і в мене (бо я знав вірші, на які він натякав) аж вуха почервоніли від сорому. Я вважав, що батькові не до лиця натякати на такі речі. Уявіть мій подив, коли я побачив, що, обурюючись або вдаючи, що вони обурюються, дівчата сміялися.

Скориставшись з пожвавлення, містер Престонгрейндж вислизнув з кімнати, лишивши мене, наче рибину на піску, в такому недоречному зараз для мене товаристві.

Згадуючи тепер про ті далекі дні, я усвідомлюю, яким я був тоді неотесаним і як добре були виховані леді, якщо вони так довго мене терпіли. Їхня тітка, щоправда, поринула у свою роботу і тільки зрідка, відірвавшись на мить од п'яльців, зводила на нас очі й посміхалася; але дівчата, особливо старша, найвродливіша з них, приділяли мені неабияку увагу, а я був неспроможний відповісти їм тим же. Даремно твердив я собі, що й у мене є чимало хорошого, що я маю маєток, і мені не личить почувати себе приниженим у товаристві молодих дівчат, серед яких найстарша майже моя однолітка, і, мабуть, не знайшлося б жодної серед них, що могла б змагатися зі мною своєю освіченістю. Та ці міркування не міняли справи, і я мимоволі червонів, пригадуючи, що сьогодні вперше у житті поголився.

Незважаючи на старанність дівчат, розмова чогось не клеїлась. Тоді найстарша, змилостивившись над моєю безпорадністю, сіла за клавикорди, на яких, до речі, грала чудово, і деякий час розважала мене музикою й співами. Грала вона шотландські та італійські мелодії. Музика надавала мені хоробрості, і я відчув себе вільніше. Пригадавши мотив пісеньки, якої навчив мене Алан у печері поблизу Каррідена, я навіть зважився просвистати кілька тактів і запитати, чи знає вона таку мелодію.

Дівчина похитала головою.

— Ніколи не чула, — відповіла вона. — Прошу, просвистіть до кінця. Ще раз, будь ласка, — додала вона, коли я просвистів.

Я виконав прохання дівчини, і вона підібрала мелодію на інструменті, прикрасивши її вдалим акордами. Награючи цю пісеньку, вона з комічним виразом обличчя заспівала з шотландським акцентом:

Хіба невірно я мелодію схопила?

Хіба не та це пісня, що ви просвистали?

— Бачите, — додала дівчина, — я можу складати і слова до пісні, тільки чомусь не римуються рядки.

І вела далі:

Міс Грант я, дочка прокурора,

А ви, по-моєму, Давід Бальфор?

Я сказав їй, що вражений її обдарованістю.

— Як називається ваша пісня? — спитала дівчина.

— Справжньої назви я не знаю. Але називаю її "Піснею Алана".

Вона глянула мені просто у вічі.

— Я називатиму її "Піснею Давіда". До речі, якщо ваш ізраїльський тезко Давід награвав Саулу схожі на ці мелодії, то мене не дивує, чому цар не подобришав. Надто вже сумна музика. Ваша назва пісні мені не подобається; тож коли вам заманеться знову почути її, питайте пісню під моєю назвою.

Останні слова було вимовлено так переконливо, що в мене затремтіло серце.

— Чому так, міс Грант? — запитав я.

— Чому? — здивувалася дівчина. — Якщо вас коли-небудь повісять, я покладу ваші останні слова перед смертю на музику і співатиму їх.

Зміст слів дівчини не лишав сумніву, що вона в якійсь мірі поінформована і знає про небезпеку, яка мені загрожує. Але наскільки їй відома моя історія, догадатись було важко. Вона, очевидно, знала, що в імені Алана криється якась небезпека, і застерігала не згадувати про нього; знала, мабуть, і те, що на мене падає підозра як на співучасника у злочині. Я зрозумів, що рішучий тон, з яким вона вимовила останні слова (а потім заглушила гучними акордами), мав означати намір дівчини покласти край цій розмові.

Я стояв поруч і вдавав, ніби слухаю мелодію і захоплююсь її грою, а насправді мене підхопив потік власних думок і закружляв у вихорі. Я ще раніше відчував, що ця дівчина любить усе таємниче, а тепер з розмови, остаточно впевнився, що зустрівся з таємницею, розгадати яку неспроможний. Дещо я взяв значно пізніше. Я довідався, що неділю не

було змарновано — за цей час знайшли й допитали розсильного з банку, відкрили мої відвідини Чарлза Стюарта, зробили з цього висновок, що я причетний до справи Джеймса й Алана і, можливо, і досі підтримую з ними зв'язок. Ось чому мені так прозоро натякнули на це в час гри на клавікордах.

Саме під час гри пролунав голос однієї з молодших дівчат, яка стояла біля вікна, що виходило в провулок. Вона кликала сестер підійти до неї і подивитись на вулицю, бо в провулку знову з'явилася "Сіроока". Ті поспішили, і всі збилися купою біля вікна, щоб хоч краєчком ока поглянути на незнайомку. Вікно, біля якого з'юрилися дівчата, було над парадними дверима.

— Ідіть сюди, містер Бальфор, — гукали дівчата. — Подивіться, яка красуня! Вже кілька днів вона зупиняється перед нашими вікнами і завжди у товаристві якихось дивних обідранців. Сама ж тримається, як леді.

Мені не було потреби довго дивитись на неї. Я тільки повів оком, боячись, щоб вона не побачила, як я розглядаю її з кімнати, де лунає музика, а вона, сердешна, стоїть на вулиці, біля будинку, в якому її батько, мабуть, просить з сльозами на очах за своє життя. Я сам щойно пішов од нього, не дослухавши його благань.

Але й той один погляд, який я зважився кинути на Катріону, звеличив мене у власних очах, і я відчув себе вільніше в товаристві цих молоденьких дівчат. Так, вони, безперечно, вродливі, але й Катріона не поступалася красою. Вона вся світилася, сяяла щирим світлом, зогрівала, наче вогонь. Якщо ці дівчата пригнічували мене, то Катріона підносила, звеличувала. Я згадав, як легко було з нею розмовляти, і подумав, що коли в мене не клеїлася розмова з молоденькими вродливими леді, то в цьому, мабуть, вони винні самі. Зніяковілість моя почала зникати, до неї поступово примішувався веселий настрій, і, коли тітка посміхнулася Мені, відірвавшись на мить од плетива, а сестри обступили мене, як дитину (на

обличчях дівчат було написано, що це робиться з батьківського наказу), я відчув, що теж здатний посміхатись.

Невдовзі повернувся батько, такий же бадьорий, жвавий і говіркий.

— Ну, дівчатка, — почав він, — мушу забрати від вас містера Бальфора, але сподіваюся, що ви умовили його приходити до нас. Я завжди буду радий бачити його.

Кожна з доньок сказала мені кілька приємних слів, і я пішов слідом за прокурором.

Якщо знайомство з родиною прокурора мало на меті послабити мій опір, то з цього нічого не вийшло. Не такий уже я й дурень, щоб не розуміти, як погано зіграв свою роль; не встиг я переступити поріг, як дівчата, мабуть, з полегкістю позіхнули. Я був певен, що вже показав, як мало в мені люб'язності й витонченості, і тепер прагнув показати, що вмію бути впертим і небезпечним.

Бажання мої незабаром здійснилися. Прокурор підготував для мене сцену, з якої я зробив відповідні висновки.

Розділ шостий

КОЛИШНІЙ ЛОРД ЛОВАТ

В кабінеті Престонгрейнджа нас ждав чоловік, який одразу ж викликав у мене огиду, мов тхір або кліщ. Він був відразливий, але мав вигляд джентльмена; незважаючи на спокійні манери, він бував різким і спалахував, як той сірник, його кволий голосок, залежно від бажання, звучав то вкрадливо, то погрозливо.

Прокурор дружньо й невимушено познайомив нас.

— Фрейзер, — сказав він, — ось той самий містер Бальфор, про якого ми говорили. Містер Давід, це містер Сімон Фрейзер, його раніше називали інакше, але це давня історія. Містер Фрейзер має до вас доручення.

По цьому прокурор одійшов до полиці з книжками в найдальшому кутку і вдав, що шукає довідку.

Отже, мене залишили віч-на-віч з чоловіком, якого я зовсім не сподівався побачити. Форма знайомства не лишала жодного сумніву, Це міг бути не хто інший, як позбавлений прав власник Ловата і ватажок великого клану Фрейзерів.

Я знав, що колись він очолював повстання свого клану, що його батька — мого лерда, сірого гірського лиса, страчено на пласі за участь у повстанні; землі цієї родини конфісковані, а членів її позбавлено дворянських привілей. Важко було уявити, які справи могли привести Фрейзера в будинок Гранта. Не міг же я догадатися, що він тепер на службі в суді, зрікся своїх переконань і завдяки плазуванню перед урядом став помічником генерального прокурора в справі про аппінське вбивство.

— Ну, містер Бальфор, — заговорив Фрейзер, — що це я чую про вас?

— Не знаю, що ви маєте на увазі, — відповів я. — Коли ж ви говорите на підставі слів прокурора, то йому добре відомі мої погляди.

— Мушу вам сказати, що я теж беру участь в аппінській справі, — вів він далі. — Виступатиму помічником Престонгрейнджа. Ознайомившись з вашими попередніми свідченнями, я можу запевнити вас, що ваші переконання помилкові. Провина Брека незаперечна, а ваших власних свідчень, де ви стверджуєте, що бачили його на пагорбі саме в час вбивства, вистачить, щоб його повісили.

— Нелегка справа повісити людину, яку ще не спіймано, — зауважив я. — Усе ж інше я охоче залишаю на ваш розсуд.

— Герцога вже поінформовано, — говорив Фрейзер. — Я щойно повернувся від його світлості, він висловився переді мною відверто, як і годиться сановній особі. Згадував ваше ім'я, містер Бальфор, і заздалегідь подякував вам, сподіваючись, що ви підете за тими, хто краще вас розуміє ваші власні інтереси й інтереси країни. Подяка в устах його світлості не порожній звук — *experto crede*. Ви, очевидно, чули дещо про мене і мій клан, про гідний зневаги приклад і безславну смерть мого батька, не кажучи вже про мої власні помилки. Тепер я помирився з шановним герцогом, він заступився за мене. Так що на цей час, як то кажуть, я на коні і в якійсь мірі поділяю обов'язки Престонгрейнджа щодо переслідування ворогів короля Георга і помсти за обурливу й відверту образу його величності.

— Безсумнівно, почесна посада для сина вашого батька, — кинув я.

Він спохмурнів і повів бровою.

— Бачу, ви схильні до іронії. Але обов'язок вимагає від мене бути тут, я чесно виконую доручення, і даремно ви намагаєтеся збити мене. Дозвольте зауважити, юначе, що людині з вашим розумом, самолюбством і гордощами добрий поштовх з самого початку важитиме набагато більше, ніж десять років найважчої роботи. Цей поштовх зараз у ваших власних руках, отож вибирайте, чим би ви хотіли зайнятися, і його світлість, герцог, подбає про вас, як рідний батько.

— Боюсь, з мене вийде неслухняний син, — заперечив я.

— Невже ви серйозно думаєте, що весь державний лад затремтить і повалиться через якогось невихованого, норовистого хлопчика?! — вигукнув Фрейзер. — У житті все побудовано на випробуванні; хто хоче забезпечити собі майбутнє, повинен і сам походити в упряжці. Ось я,

наприклад. Думаєте, я з власної волі встряв у цю сумнівну справу і зараз переслідую людину, з якою колись разом боровся? Для мене не лишилось іншого вибору.

— На мою думку, сер, ви самі позбавили себе вибору ще тоді, коли брали участь у тому повстанні, — зауважив я. — Моя справа, на щастя, зовсім іншого характеру; я людина чесна і можу сміливо подивитися в очі герцогу, а то й самому королю Георгу.

— Чи багато правди в цих словах? — мовив він. — Запевняю вас, ви самі себе обманюєте. Престонгрейндж досі був настільки люб'язний (він сам мені про це казав), що не спростовував ваших доказів, але ви не повинні тішити себе думкою, що їх приймають на віру і вони не викликають сумнівів. Ви твердите, що невинні, наче ягня, а воно не так, любий сер; факти доводять протилежне.

— Цікаво, які це факти? — кинув я.

— Свідчення Мунго Кемпбелла, ваша втеча після вбивства і те, що ви так довго переховувалися, чоловіче добрий! — вигукнув містер Сімон. — Хіба це не докази?! Їх вистачить, щоб повісити самого янгола, а не тільки Давіда Бальфора! Я буду на суді, і голос мій прозвучить твердо. Я говоритиму тоді не так, як сьогодні. Коли мої слова не подобаються вам зараз, то що ви тоді заспіваєте! Ага! Зблідли! — розходився Сімон Фрейзер. — Я таки добрав ключі до вашого безсоромного серця. Ви зблідли, ваші очі блукають, містер Давід! Що? Побачили могилу й шибеницю значно ближче, ніж уявляли?

— Я взагалі не міцного гарту, — відповів я. — Та це, на мою думку, не така вже й ганьба. Ганьба... — вів я далі.

— Ганьба чекає вас на шибениці, — не стримався він.

— О, там я зрівняюся з лердом, вашим батьком, — поглумився я.

— Не зовсім так! — все більше запалювався містер Ловат. — Ви ще не все зрозуміли. Мій батько постраждав за велику справу, за те, що втрутився в життя королів. А що ви? Вас повісять за брудне вбивство заради нещасних грошей. На вас було покладено завдання затримати бідолаху зрадливою розмовою. А хто ваші співучасники? Жалюгідна згряя горян-обідранців. Усе це можна довести, вельмишановний містер Бальфор. Не тільки можна, а й неодмінно буде доведено, повірте мені, людині, причетній до цього. Буде доведено, що вас підкупили на злочин. Навіть зараз бачу цікавий вираз облич присутніх у залі суду, коли я викладатиму свої докази. Ні в кого не лишиться сумніву, що ви, юнак з освітою, дали себе підкупити на цей страшний злочин, спокусившись на подертий піджак, пляшку пійла горян, три шилінги і п'ять з половиною пенсів мідяків.

В його словах крилась деяка правда, і мене наче хтось ударив обухом по голові: подертий піджак, пляшка горілки і згадані гроші — це майже все, що ми мали з Аланом, коли виходили з Аухарна. Ясно, що хтось з людей Джеймса вибовкав про це у в'язниці.

— Бачите, я знаю більше, ніж ви уявляли собі, — переможно зауважив Фрейзер. — Нам небагато треба, щоб справа повернулася так, як оце я кажу. Ви, любий містер Давід, не повинні тішитись оманною, що уряд Великобританії та Ірландії не матиме належних доказів. У нас у в'язниці є люди, які за нашою або, коли хочете, за моєю вказівкою заприсягнуть у чому завгодно. Зараз, сподіваюся, ви можете собі уявити, якою безславною буде ваша смерть, коли ви її оберете. По один бік — життя, вино, жінки і герцог до ваших послуг; по другий — мотузок на шиї, шибениця та ганебна, принизлива історія підкупного вбивці для ваших нащадків. Погляньте-но сюди! — вигукнув він грізним голосом. — На цей папірець, що я витягаю з кишені! Бачите прізвище? Це ваше, любий містер Давід. Дивіться, ще не висохло чорнило. Ви догадуєтесь, що це за папірець? Ордер на ваш арешт, і варто мені тільки торкнути цього дзвоника на поясі, як наказ буде негайно виконано. А коли цей папірець заведе вас в Толь-бут, тоді хіба що сам бог помилує на тому світі.

Не приховую, така підступність нагнала на мене страху, і я занепав духом перед лицем близької і ганебної смерті. Містер Сімон радів, як переможець, помітивши, що я змінився на лиці; не сумніваюся, що я стояв білий, як полотно моєї сорочки, голос мій тремтів.

— У цій кімнаті присутній джентльмен! — вигукнув я. — Звертаюсь до нього, віддаю в його руки своє життя і честь.

Престонгрейндж різко захлопнув книжку і сказав:

— Я, здається, попереджав, Сімон, що у вас нічого не вийде. Ви використали в цій грі все, що могли, але програли. Містер Давід, — вів він далі, — я радий за вас, ви з честю пройшли крізь таке випробування. У цій справі вам може здатись не все зрозумілим, але де в чому ви допомогли мені самому. Якби моєму колезі пощастило домогтись більшого, ніж мені учора, то склалося б враження, що він набагато краще розуміється на людях і що з нас двох хтось сидить не на своєму кріслі. Мені добре відомо, що наш друг Сімон — честолюбець, — сказав він, злегенька поляскуючи Фрейзера по плечу. — Щодо цієї комедії, то з нею покінчено; мої симпатії на вашому боці, і, хоч які будуть наслідки цієї нещасної справи, я вважатиму за свій обов'язок простежити, щоб з вами повелися милостиво.

Так, це були хороші слова. До того ж я помітив, що між моїми супротивниками немає доброзичливості та згоди, між ними навіть якісь нещирі відносини. Проте у мене не виникло сумніву, що ця зустріч була заздалегідь підготовлена, а можливо, навіть заздалегідь розіграна за згодою обох: було ясно, що мої супротивники серйозно сподівалися вплинути на мене усіма методами. Тепер, коли переслідування та погрози виявилися марними, мене не могли не цікавити їхні дальші наміри. В очах у мене відбилося занепокоєння, коліна тремтіли від страху, який щойно довелось пережити. Затиноючись, я ледве спромігся промимрити кілька слів:

— Віддаю життя і честь у ваші руки.

— В такому разі, — сказав Престонгрейндж, — спробуємо врятувати їх. А тим часом давайте повернемося до пристойніших методів. Ви не повинні гніватися на мого друга, містера Сімона, який діяв відповідно до вказівок. Якщо ж у вас зародилася неприязнь і до мене, адже я був тут і нібито підтримував усе це, то прошу не поширювати свого гніву на ні в чому не повинних членів моєї родини. Вони такі раді бачити вас, і дуже не хотілося б, щоб молодь зневірилась у своїх сподіваннях. Завтра вони збираються в Хоуп-Парк. Добре було б і вам піти туди, але раніше зайдіть до мене. Можливо, мені треба буде дещо сказати вам наодинці, потім я відпущу вас, і ви підете з моїми дівчатками. Зараз же повторіть свою обіцянку зберігати нашу розмову в таємниці.

Мені краще було б зразу відмовитись, але, кажучи правду, я не міг тоді розважливо мислити; тому я зробив так, як мені веліли, і не пам'ятаю, як ми розпрощалися. Коли за мною зачинилися двері і я знову опинився на вулиці, я невимовно зрадів нагоді притулитися до стіни і витерти обличчя. Страхітлива поява містера Сімона настирливо свердлила мій мозок, як часом у наших вухах ще довго дзвенить несподівано почутий акорд. У пам'яті одна за одною зринали розповіді про його батька, про його особисту підступність та одвічну зрадливість, зринали і змішувались з усім тим, що я тільки що пережив сам. Я весь тремтів од обурення, коли пригадував підлу вигадку цього чоловіка, щоб зганьбити мою честь. Моє становище мало чим відрізнялося од становища тих людей, яких уже повісили біля Лейз Уока. Звичайно, пограбування дитини двома дорослими чоловіками — підлий вчинок, але й моя власна справа, як її збирався подати на суді Сімон Фрейзер, не краща і не поступалася своєю ганебністю та підлістю.

Мене повернули до дійсності голоси двох слуг Престонгрейнджа, що розмовляли на порозі.

— Оцю записку, — сказав один з них, — якнайскоріше віднеси капітанові.

— Що, знову треба привести розбійника? — поцікавився другий.

— Здається, так, — почулася відповідь. — Він потрібен прокуророві і Сімону.

— Скидається на те, що Престонгрейндж з глузду з'їхав, — зауважив другий. — Мабуть, скоро почне класти цього Мора до себе в ліжко.

— Це справи не нашого розуму, — застеріг перший.

Слуги розійшлися. Один поспішив виконувати доручення, другий повернувся в дім.

Такий стан речей не віщував для мене нічого доброго. Не встиг я вийти, як уже посилають по Джеймса Мора. Це, мабуть, на нього натякав містер Сімон, коли хвалився, що має у в'язниці людей, які ладні рятувати своє життя будь-якими засобами. Від згадки про Катріону на моїй голові піднялося волосся і до лиця густо прилила кров. Бідолашна дівчина! Її батька засуджено до страти за вчинок, якому не знайдеш виправдання. Та найжахливіше те, що він, як здавалося, ладен був рятувати свою шкіру найпідлішим злочином убив-ці-боягуза фальшивою клятвою, і на завершення всіх нещасть своєю жертвою обрав мене.

Я раптом пішов швидше, відчуваючи потребу рухатися, дихати чистим повітрям, бачити навколо необмежений простір.

Розділ сьомий

Я ПОРУШУЮ ОБІЦЯНКУ

Мушу визнати, що я незчувся, як вийшов на Ленг-Дайкс — звичайну польову дорогу, що підходить до міста з півночі. Звідси я міг бачити всю панораму міста; воно простяглося вздовж затоки темною смугою шпилів

та гостроверхих будівель, над якими курилися димки, а над усім цим височів на скелі замок.

Душу мою раптом огорнув смуток. Як я вже казав раніше, за свій недовгий вік мені не раз випадало зустрічатися віч-на-віч з небезпекою, однак те, з чим довелося мати справу сьогодні ранком, серед так званої безпеки міста, набагато перевершувало пережите досі. Я з честю вистояв у боротьбі з небезпекою невільництва, пережив загибель корабля, загрозу загинути від шпаги або кулі, але те, що вчувалося у різкому голосі і відбивалося на не в міру м'ясистому обличчі Сімона (точніше лорда Ловата), остаточно паралізувало мої сили й волю.

Я сів на березі озера, де розрісся очерет, зачерпнув води у пригорщі і змочив скроні. О, коли б я тільки міг хоч трохи приборкати властиве мені почуття власної гідності, то неодмінно подався б геть, облишивши свої безглузді наміри. Проте (звіть це виявом мужності чи боягузтва, а на мою думку — і те й друге) я був певен, що відступати вже пізно, адже ранком я зустрічався з цими людьми, то не злякаюсь їх і в майбутньому. Хай буде що буде, я не відступлюся од своїх слів.

Усвідомлення власної непохитності трохи піднесло мій настрій, але ненадовго. На серце ніби хтось поклав шматочок криги; здавалося, що життя лягло непомірним тягарем на мої плечі. Найбільше було шкода дві людські душі. Однією був я сам, що заблукав усіма забутий серед численних страшних небезпек, другою — дівчина, дочка Джеймса Мора. Її я бачив лише раз, але й того було досить, щоб мати про неї свою власну думку. Я вважав, що у цієї дівчини розвинене непомірно високе почуття власної гідності, властиве хіба що чоловікам, і що вона скоріше загине, ніж знесе безчестя; водночас я майже був певен, що в цю хвилину її батько виторговує своє підле життя ціною мого. В думках я поєднував свою долю з долею дівчини. І відчув, як доля немов зблизила нас: мене і дочку мого найзапеклішого ворога, ба, навіть вбивці. Раптом мені здалося жорстокою несправедливістю терпіти весь час знуцання і переслідування через чужі справи і не зазнати самому ніколи ні втіхи, ні радості. Щоправда я був не голодний і завжди мав місце для відпочинку,

коли цьому не заважали які-небудь обставини, але в іншому моє багатство не давало мені ніяких переваг. Якщо мені судилося бути повішеним, то жити лишилося вже недовго; коли ж пощастить виплутатися з цього нещастя, життя може бути довгим і нудним. Перед моїми очима чітко постало її обличчя таким, як я бачив дівчину з перший раз, — з напіввідкритим ротом. Серце чомусь завмерло, а ноги рішуче підхопились і самі понесли мене дорогою в Дін. "Якщо мене завтра повісять (на ніч неодмінно посадять у в'язницю), то ще хоч раз побачу Катріону і поговорю з нею", — вирішив я.

Швидка хода та думки про Катріону підбадьорили мене. У тому місці, де село Дін підступало долиною до річки, я розпитав у мірошника про дорогу. Той показав рівну стежку вгору, яка вела аж на протилежний куток села, а далі до чепурненької хатинки в яблуневому садочку з невеличкими галявинками. Серце моє затремтіло від хвилювання, коли я зайшов за огорожу, а коли просто передо мною, мов із землі, виросло суворе, потворне обличчя старої леді у білому вбранні і в чоловічому капелюсі, в грудях у мене похололо.

— Чого ви тут вештаєтеся? — спитала жінка.

Я відповів, що прийшов до міс Драммонд.

— Що вам від неї потрібно? — допитувалася стара.

Я розповів, що зустрів дівчину минулої суботи, мав щасливу нагоду зробити їй дріб'язкову послугу, а зараз прийшов на запрошення молодшої леді.

— Так це ви, Сикспенс! — вигукнула жінка глузливо. — Хороший подарунок, а ще кращий джентльмен! Хіба у вас немає іншого імені, чи вас і назвали Сикспенсом? — невгавала стара леді.

Я назвав себе.

— О сили небесні! — вигукнула вона. — Так у Ібенізера є син?

— Ні, мадам, — сказав я. — Я син Олександра, а тепер лерд Шооза.

— Нелегко вам буде довести це, — зауважила леді.

— Бачу, що ви знаєте мого дядька, — сказав я, — і вам, мабуть, приємно довідатись, що справу вже владнали.

— Що, власне, привело вас до міс Драммонд? — не заспокоювалась леді.

— Прийшов по свої шість пенсів, місіс, — повторив я. — Адже як племінник свого дядька, я маю бути ощадливим.

— О, то ви ще не позбавлені лукавства, — схвально зауважила стара. — А я, було, грішна, подумала, що ви ще теля з своїми шістьма пенсами та щасливим днем і пам'яттю Балкіддера.

З цих слів я зробив висновок, що Катріона не забула нашої розмови.

— Так, але все це тільки привід, — зробила висновок жінка. — Як мені розцінювати ваш прихід? Може, хочете одружитися з дівчиною?

— Думаю, що це передчасне запитання, — сказав я. — Дівчина надто молода, а ще гірше, що я теж молодий. Бачив її лише один раз, хоч не приховую... — тут я навмисне перервав мову з наміром підкупити стару своєю відвертістю, — не приховую, що з того часу вона полонила мене. Та всього цього ще замало, щоб зважитись на щось серйозне. З мого боку такий крок був би необачним.

— Бачу, говорити ви мастак, — не втерпіла стара леді. — Не буду гнівити бога, він теж мене на язичок не зобидив! І де був мій розум, коли

я бралася доглядати дочку цього розбійника? Нічого не скажеш, чудовий обов'язок! Та хто в цьому винен? Сама бралася, сама і доглядатиму. Чи не збираєтесь ви, містер Бальфор, запевнити мене, що одружитесь з дівчиною навіть у тому разі, коли її батька, Джеймса Мора, повісять? Ось що, юначе, зарубайте собі на носі, що там, де не йдеться про одруження, не може бути ніяких відвідин. Дівчата легковажні, — додала вона, кивнувши головою, — і, хоч вам важко повірити мені, дивлячись на мої зморшки, я сама була молодю і гарною.

— Леді Оллардайс, — звернувся я до неї, — гадаю, що вас саме так звуть. Ви, здається, ведете мову одразу за двох, а це ненадійний метод дійти згоди. Так і накрили своїм запитанням, чи не збираюсь, бува, я, вже майже з зашморгом на шії, одружитися з дівчиною, яку бачив усього раз. Я вже казав, що я не такий уже й необачний, щоб зважитись на це. Проте де в чому я з вами згоден. Якщо дівчина і надалі мені подобатиметься, а є всі підстави сподіватися на це, то ніщо — ні батько її, ані шибениця не розлучать нас. Що ж до моєї родини, то я випадково знайшов її при дорозі, як кинуте дитя! Я нічим не зобов'язаний своєму дядькові і якщо коли-небудь одружуся, то лише заради самого себе.

— Я чула такі слова, коли вас ще не було на світі, — мовила місіс Ожілві, — і тому не надаю їм великого значення. У всьому цьому багато "але", є над чим замислитись. Хоч і соромно, проте мушу признатися, що Джеймс Мор — мій родич. А в нещасній Шотландії вже так повелося, що чим краща сім'я, тим більше в ній повішених і страчених на ешафоті. О, якби йшлося тільки про повішення! Краще нехай уже Джеймса повісять, це принаймні означатиме для нього кінець. Що ж до Катріони, то вона чудова дівчина, з добрим серцем і день у день терпляче зносить, бідолашна, товариство такої старої відьми, як я. Але, розумієте, у неї є і свої вади. Вона так вболіває за цим довгов'язим, брехливим, підступним жебраком — своїм батьком, побивається за Грегором, за всіма відщепенцями, за королем Яковом і багатьма іншими. Коли ви тішите себе надією, що зможете керувати нею, то жорстоко помиляєтесь. Ви кажете, що бачили її тільки раз?

— Вірніше сказати, розмовляв з нею лише раз, — перебив я стару леді. — Сьогодні ранком я бачив її ще раз з вікна будинку Престонгрейнджа.

Останні слова я бовкнув тому, що вони добре звучали, але одразу ж був покараний за свої хвастощі.

— Що, що? — аж закричала стара, змінившись на обличчі. — Здається, ви й перший раз зустрілися з нею біля дверей прокурора.

Я сказав, що це справді так.

— Гм, — мугикнула жінка і раптом зацокотіла з докором, аж кипіла. — Хто ви і що, я знаю лише з ваших слів. Ви кажете, що ви Бальфор із Шооза, а насправді можете бути Бальфором з бісового кодла! Може, ви прийшли по гроші, але не виключено, що вас принесло сюди чортзна-що! Я досить поміркований віг, щоб сидіти нищечком і допомагати людям мого клану, рятуючи їх від шибениці. Але дурити мене — зась! Скажу вам відверто, чи не забагато ви говорите про двері та вікна прокурора, прийшовши залицятися до дочки Макгрегора. Можете переказати мій привіт прокуророві, який послав вас сюди. Бувайте здоровенькі, містер Бальфор, — і вона послала мені рукою поцілунок. — Скатертю доріжка туди, звідки прийшли, сер.

— Якщо ви вважаєте мене за шпигуна... — вибухнув я, але одразу ж слова застряли в горлі. Я постояв якусь мить, кинув на леді вбивчий погляд, нашвидку вклонився, крутнувся на закаблуках і пішов до виходу.

— Скажіть на милість! — вигукнула вона. — За шпигуна! А за кого ж іншого я повинна вас вважати, коли зовсім не знаю, хто ви і звідки?! Зараз я бачу, що помилилась, і мушу перепросити вас, бо битися на шпагах не вмію. Уявіть мене з шпагою в руках! Втішне видовище, нічого сказати. Ось як виходить! — ніяк не вгамовувалася стара. — Власне, ви вже не такий і поганий юнак; сподіваюсь, що й у вас знайдеться дещо

хороше. Але, Давід Бальфор, ви надто вже самолюбиві. Вам не завадило б позбутися цього, хлопче; треба навчитися гнути спину і трохи менше думати про власне "я"; вам також необхідно було б знати надалі, що жінки не гренадери. Та цього ніколи не буде, до кінця днів своїх ви знатимете про жіноцтво не більше, ніж я про військову справу.

Мені ще ніколи не доводилося такого чути з вуст жінок. Щоправда я й знав їх усього дві, це місіс Кемпбелл і мою матір, але вони обидві були надто сумирними та вихованими.

Мабуть, місіс Ожілві помітила здивування на моєму обличчі, бо раптом зайшлася сміхом.

— Ой, не можу! — вигукнула вона, аж захлинаючись од сміху. — Ви з таким одерев'янілим обличчям збираєтесь одружитися з дочкою гірського розбійника! Ха-ха-ха! А зараз, — вела вона далі, — вам нічого тинятися тут без діла, бо дівчини немає вдома, а я, стара відьма, не підхожа компанія для такого молодця, як ви. Приходьте іншим разом по свої шість пенсів! — кричала вона мені вже вслід.

Сутичка з цією дивачкою надала моїм думкам певного спрямування й рішучості, яких мені досі бракувало. Протягом двох днів образ Катріони неодмінно переслідував мене, створюючи ніби фон для всіх інших думок. Дівчина стала для мене набагато ближчою, здавалося, що я навіть доторкуюсь до неї, хоч насправді торкнувся її лише раз; я линув до неї всією душею і, з трепетом оглядаючись навкруги, бачив, що весь світ — лише дика пустеля, по якій ідуть люди, наче солдати в поході, скоряючись обов'язку з властивою їм впертістю; і лише Катріона, тільки вона може дати мені щастя, прикрасити мої похмурі дні. Сам дивуюсь, як я міг у такий нещасливий для мене час, час ганьби і небезпеки, думати про це. Пізніше, згадуючи свою молодість, я часом сам соромився своїх вчинків. Мені треба було закінчити; освіту, зайнятися корисною справою, відслужити, нарешті, там, де всі мають служити, треба було багато дечому навчитись і стати мужчиною. Про одруження в такі роки у мене й гадки не було. Я знав, що той, хто не збирається бути батьком, не може

бути хорошим чоловіком, а бути батьком мені, хлопчаківі, — просто безглуздя.

Отак міркуючи, я вже пройшов майже половину відстані до міста, коли помітив, що назустріч мені хтось іде. Серце моє затріпотіло. Це була Катріона. Здавалося, мені треба так багато сказати їй, але я не знав, з чого почати. Пригадавши, яким небалакучим я був сьогодні ранком у прокурора, я боявся, що зовсім онімію. Коли ж нарешті вона підійшла, весь мій страх розсіявся. Мене навіть не бентежили щойно пережиті думки, я відчув, що можу говорити з нею так само легко і розважливо, як говорив з Аланом.

— О, — вигукнула дівчина, — ви приходили по свої шість пенсів! Ну що, дали їх вам?

Я сказав, що не просив їх, але оскільки зустрівся з нею, то не вважаю прогулянку марною.

— Хоч я вже й бачив вас сьогодні, — додав я і розповів їй, де й коли.

— Я вас не помітила, — мовила дівчина. — Очі в мене, щоправда, великі, але, виходить, бувають кращі, коли бачать далі. Я тільки чула співи в будинку.

— То співала міс Грант, — відповів я, — найстарша серед них і найвродливіша.

— Кажуть, вони всі гарні, — зауважила дівчина.

— На їх думку, ви теж красуня, міс Драммонд, — вставив я, — всі вони юрилися коло вікна, щоб краще вас розгледіти.

— Шкода, що я така короткозора, — мовила Катріона, — інакше побачила б їх. А ви були в будинку? Сподіваюся, дістали задоволення від музики і чудово провели час у товаристві таких вишуканих леді?

— Тут-то ви помиляєтесь, — щиро визнав я, — почував я себе не краще, ніж риба без води. Якщо бути відвертим, то я скоріше створений для товариства грубих чоловіків, ніж гарненьких леді.

— Авжеж. Можу погодитися з вами, — мовила міс Драммонд, і ми обоє розсміялися.

— Хоч і дивно, — відповів я на це, — однак вас я чомусь не боюся, а від міс Грант ладен був тікати. Ваша тітонька теж налякала мене.

— О, вона самого чорта налякає! — вигукнула дівчина. — Мій батько теж її боїться.

Згадка про її батька вплинула на мене гнітюче. Я глянув на Катріону, що йшла поруч. В уяві сплив образ чоловіка, якого я так мало знав, але багато в чому підозрював. Порівнюючи дочку з батьком, я відчув, що буду зрадником, коли нічого їй не скажу.

— До речі, — почав я, — не далі як сьогодні ранком я зустрічався з вашим батьком.

— Правда? — вигукнула дівчина з неприхованою радістю, наче навмисне глузуючи з мене. — Ви бачили Джеймса Мора? Навіть розмовляли з ним?

— Навіть розмовляв, — ствердив я.

Отоді-то й почалося найгірше. Дівчина подивилася на мене з виразом безмежної вдячності в очах.

— Велике вам спасибі! — почув я голос Катріони.

— Я не заслуговую на подяку, — почав я і враз замовк. Але треба було хоч трохи розповісти з того, що я приховував. — Я розмовляв з ним досить грубо, — сказав я. — Він мені не дуже сподобався. Я повівся з ним грубо, і він розсердився.

— Тоді вам нема чого говорити і з його дочкою, тим більше розповідати їй про це! — випалила дівчина. — Не хочу й знатися з тими, хто не любить і не поважає мого батька.

— Дозвольте сказати ще слово, — благав я, починаючи тремтіти. — Напевно, ні мене, ані вашого батька не годують у Престонгрейнджа медом: нам там буває невесело; це небезпечний будинок. Мені було шкода вашого батька, тому я перший заговорив до нього. Що я міг тоді зробити розсудливішого? Але мені здається, що незабаром його справи трохи покращають.

— Сподіваюся, не тому, що у нього об'явився такий друг, як ви, — вколола дівчина.

— Міс Драммонд! — вигукнув я. — У цьому світі я зовсім самотній...

— А це й не дивно, — байдуже пролунав її голос.

— О, дайте висловитись! — благав я. — Скажу все, що на серці, а потім, коли вам так хочеться, піду від вас назавжди. Я прийшов до вас, сподіваючись почути ласкаве слово, воно мені так потрібне! І сам же необережним словом завдав вам болю. Більш того, я знав наперед, що так вийде. Було б набагато легше говорити м'якше, власне брехати; думаєте, це не спокушало мене? Хіба ви й досі не бачите, що серце моє палає щирою правдою?

— Навіщо завдавати собі зайвого клопоту, містер Бальфор, — мовила дівчина. — Гадаю, що з нас вистачить однієї зустрічі і ми розійдемося, як порядні люди.

— Невже ви й тепер не вірите мені? — благав я. — Де взяти сили, щоб усе це стерпіти? Весь світ проти мене! Як мені виконати свою справу!? Що можна вдіяти, коли тобі не вірять? Виходить, невинний чоловік має померти, бо я не в силі нічого зробити.

До цього дівчина весь час дивилася кудись вперед, гордо підвівши голову, але, зачувши мої слова, а може, стривожена тоном мого голосу, раптом зупинилася.

— Що ви сказали? — запитала вона. — Про кого ви кажете?

— Мої свідчення могли б врятувати невинну людину, — сказав я. — але мене навіть не допускають у свідки. Що б ви робили в такому разі? Ви знаєте, що це значить, адже вашому батькові загрожує така ж небезпека. Чи кинули б ви напризволяще бідолашного? Вони випробували на мені всі засоби. Намагалися підкупити, обіцяли золоті гори. А сьогодні той хитрий лис сказав мені, в яке становище я потрапив, які в нього наміри, щоб остаточно зганьбити, знищити. Мене хочуть заплутати у всю цю історію з вбивством, збираються довести, що я заради грошей і дрантя затримав Гленура розмовою; мене вб'ють і знеславлять. Якщо так трапиться зі мною, з хлопцем, у якого ще пушок під носом, якщо таку славу пустять про мене по всій Шотландії, ви теж повірите усьому цьому, і моє ім'я стане посміховищем? Катріоно. Як мені знести все? Ні, це неможливо! Цього ніхто не витримає.

Я сипав словами, не переводячи подиху, а коли, нарешті, зупинився, то помітив, яким пильним і збентеженим поглядом дівчина дивиться на мене.

— Гленур!? Це аппінське вбивство, — мовила вона тихо, але з помітним здивуванням.

Проводжаючи дівчину додому, я повернув назад, і тепер ми вже були майже на вершині пагорба, що височів над селом Дін. На голос Катріони я в нестямі вихопився наперед, закричав:

— Господи! Що я накоїв? — і затис скроні долонями. — Хто мене спокусив на це? Напевне, нечиста сила, і я наплів тут такого?

— Боже милостивий, що з вами?! — вигукнула дівчина.

— Я дав слово, — мовив я, — дав слово, а ось зараз порушив його. О Катріоно!

— Я питаю вас, що сталося, — наполягала вона, — хіба ви не повинні були цього говорити? Може, ви думаєте, що я без честі, здатна зрадити друга? Ось моя рука, заприсягаюся, що нікому не скажу.

— О, я знаю, ви дотримаєте слова! — випалив я. — А от я! Ще сьогодні ранком я сміливо стояв перед ними і був ладен скоріше обрати ганебну смерть на шибениці, аніж зважитися на нечесний крок, а через кілька годин у випадковій розмові порушую свої ж власні слова. Прокурор говорив: "З нашої бесіди мені стало ясно, що я можу цілком покластися на ваше чесне слово". Де воно, це слово зараз? Хто мені тепер повірить? Хіба ви повірите мені? О, до якої ганьби я докотився! Краще вже вмерти. — Усе це я сказав плаксивим голосом, проте очі були сухі.

— Мені боляче за вас, — почувся голос дівчини, — але повірте, ви надто вразливі. От ви кажете, що я не віритиму вам, а я вже у всьому звірилася на вас. Що ж до тих людей, про яких ви говорите, я й думати про них не хочу. Вони полюють на вас, заманюють у пастку, щоб знищити! Тепер не час схиляти голову. Мужайтесь! Я пишатимусь вами, як справжнім героєм, вами, майже моїм однолітком. Не варто так

побиватися тільки через те, що сказали друзів кілька слів, друзів, який скоріше помре, ніж стане зрадником. Краще забудьмо про все це.

— Катріно, — сказав я і подивився на неї благальними очима. — Правда? Ви ще вірите мені?

— Хіба ви не бачите моїх сліз? — відповіла вона схвильовано. — О містер Давід Бальфор! Якщо вас і повісять, я ніколи не забуду вас, постарію, а все ж пам'ятатиму. Мені здається, що в такій смерті є щось величне. Я заздритиму, що ви отак загинули.

— А може, вони все це влаштували, щоб налякати мене, як дитину, — сказав я. — Може, вони просто сміються з мене?

— Я повинна знати це, — знову заговорила дівчина. — Знати все. Однаково я вже дещо знаю, тому розповідайте.

Я сів край дороги, а дівчина примостилася поруч, і я розповів їй свою історію, яку потім описав у книзі, викинувши, звичайно, свої міркування відносно поведінки її батька.

— Так, — мовила дівчина, коли я закінчив, — ви справжній герой, а мені це ніколи і на думку не спало б. Тепер я розумію, вам загрожує небезпека. О Сімон Фрейзер! Хто б подумав, що він на таке здатний! Заради власної шкури і проклятих грошей встрявати в таку справу.

Раптом вона вигукнула якісь дивні слова своєю, зрозумілою тільки їй самій мовою — Ой. лишенько! Подивіться на сонце!

Справді, воно вже майже торкнулося вершини гори.

Дівчина запросила мене приходити до них, подала руку і пішла, лишивши мене в надзвичайно піднесеному настрої. Я не поспішав додому, боячись, що мене заарештують, а, повечерявши на заїжджому

дворі, самотньо блукав майже всю ніч ячмінним полем, відчуваючи Катріону так близько, наче ніс її на руках.

Розділ восьмий

НАЙМАНИЙ ВБИВЦЯ

Другого дня, 29 серпня, я прийшов на призначене прокурором побачення в новому, тільки-но пошитому костюмі.

— А-а, — протяг Престонгрейндж, — сьогодні ви такий нарядний, у моїх дівчаток буде чудовий кавалер. Проходьте. Дуже люб'язно з вашого боку, дуже люб'язно, містер Давід. Ще не все втрачено, нам теж усміхнеться доля. Від сьогодні, сподіваюсь, вашим нещастям прийде кінець.

— Є якісь новини для мене? — мало не крикнув я.

— Перевершено всі сподівання, — почув я у відповідь. — Ваші свідчення будуть, врешті, прийняті, і ви, якщо хочете, можете їхати зі мною на суд, який відбудеться в Інверарі в четвер, 21 вересня.

Від здивування мені забракло слів.

— А поки що, — вів прокурор далі, — хоч я й не прошу вас повторити клятву, однак мушу застерегти, щоб ви тримали язик за зубами. Завтра у вас візьмуть попередні свідчення; врахуйте, чим менше буде сказано, тим краще.

— Постараюсь говорити коротко, — відповів я. — Думаю, що це я вам зобов'язаний цією ласкою. Дуже вдячний. Після того, що було вчора, мілорде, я наче знову на світ народився. Аж не віриться.

— Однак доведеться повірити, — сказав він заспокійливо. — Дуже радий, що ви вдячні мені, і, сподіваюсь, найближчим часом зробите мені послугу, — прокурор кашлянув і додав: — Навіть зараз. Справи значно перемінилися. Ваші свідчення, якими я сьогодні не турбуватиму вас, безперечно, розрядять атмосферу для всіх, хто так чи інакше зв'язаний з цією історією; мені теж буде набагато легше поговорити з вами про інше.

— Мілорде, — спинив я його, — вибачте, що перебиваю вас, але скажіть, як усе це сталося. Перепони, про які ви казали в суботу, навіть мені здалися непереборними. І ось маєш! Як усе це владналося?

— Шановний містер Давід, — сказав прокурор, — я не маю права розкривати ("навіть вам", як ви висловились) того, що робить уряд; вам лишається задовольнитися простим фактом.

Говорячи зі мною, прокурор якимось по-батьківськи посміхався, граючись новим пером, і мені здавалося, що в цій людині не може бути й натяку на будь-яку підступність, проте, коли він підсунув до себе аркуш паперу, вмочив у чорнило перо і знову звернувся до мене, в мою душу закралась підозра, і я інстинктивно насторожився.

— Я хотів би з'ясувати одну обставину, — почав він. — Раніш я навмисне уникав її, а зараз у цьому немає потреби. Звичайно, я не збираюся влаштовувати вам допит, його провадитиме інший; це просто моя цікавість. Ви стверджуєте, що зустріли Алана Брека на горі?

— Так, мілорде.

— Це відбулося одразу ж після вбивства?

— Авжеж.

— Ви розмовляли з ним?

— Розмовляв.

— Гадаю, ви знали його раніше? — ніби ненароком кинув прокурор.

— Не розумію, чому ви так думаєте. — Відповів я, — але факт лишається фактом, я знав його.

— Коли ви розійшлися з ним? — допитувався він далі.

— Утримуюсь з відповіддю, — сказав я, — бо таке запитання поставлять мені в суді.

— Містер Бальфор, — невгавав прокурор, — повірте, що це ніскільки вам не зашкодить. Я обіцяв врятувати вам життя і честь, а я вмію дотримувати свого слова. Вам немає потреби хвилюватись. Я бачу, вам здається, начебто ви можете захистити Алана, разом з тим ви твердите про вдячність за виявлену мною послугу, яку (примушуєте мене це сказати) я справді заслужив і неабияк. Безліч різноманітних міркувань вказують на одне й те ж; я певен, що ви могли б допомогти нам вистежити Алана, коли б тільки захотіли.

— Мілорде, — відповів я на це, — даю слово, що навіть не уявляю, де зараз Алан.

Прокурор перевів подих і знову за своє:

— А як його розшукати?

Я сидів перед ним задерев'янілий.

— Ось вона, ваша вдячність, містер Давід! — кинув мій співрозмовник, і знову запала мовчанка. Потім він підвівся. — Гм... Мені не щастить, ми з вами люди різних поглядів. Краще облишимо це; ви одержите

повідомлення, де, коли і хто братиме у вас попередні свідчення. Мої дівчатка, мабуть, чекають вас. Вони ніколи мені не пробачать, що я затримую їхнього кавалера.

Нарешті мене спроводили до рук цих красунь у розкішному вбранні, які разом створювали чудовий букет.

Коли ми виходили з дверей, трапилась, здавалося б, зовсім незначна подія, але вона згодом набула неабиякого значення. Раптом я почув голосний уривистий посвист, наче якийсь умовний сигнал. Кинувши оком навколо, я помітив руду голову Нейла-Тома, сина Дункана. Він миттю зник, і мені не пощастило побачити хоч краєчок спідниці Катріони, бо, на мою думку, Нейл мав супроводжувати дівчину.

Мої супутниці повели мене по Брісто і Брунтсвільд-Лінкс, а звідти стежкою до Хоуп-Парк. То було чудове місце для відпочинку, з посипаними гравієм доріжками, з лавами і критими альтанками. За всім цим доглядав сторож.

Іти було далеченько, тому дві молодші леді манірно вдавали втомлених, що впливало на мене гнітюче; старша дивилася на мене, як на якогось дивака, і, здавалось, глумилася. Я весь час намагався втішати себе, що виглядаю набагато краще, ніж учора, але це було не так легко.

В парку я раптом опинився в товаристві восьми, а то й десяти молодих джентльменів (деякі з них були з кокардами — офіцери, більшість адвокати). Вони юрмилися навколо трьох красунь, пропонуючи один перед одним свої послуги. Мене чемно познайомили з усіма, а потім, здавалося, про мою особу одразу ж забули. Молодь у товаристві схожа на диких тварин, вона або нападає на чужинця, або ж зневажає, позабувши будь-яку чемність, ба навіть елементарну людяність. Я певен, що коли б опинився серед павіанів, то вони повелися б точнісінько так, як ця молодь. Дехто з адвокатів вирішив похизуватися своєю дотепністю, а офіцери галасом. Важко було визначити, що мені більш надокучало.

Офіцери манірно торкалися рукояток шпаг, адвокати обсмикували поли курток. Я заздрив їм і ладен був виштурхати всіх із парку. Вони ж у свою чергу заздрили мені, що я прийшов у такому чудовому товаристві. Врешті мене затерли, і я плівся позаду всієї компанії, поринувши у свої невеселі думки. Та ось до мене підійшов один з офіцерів, лейтенант Гектор Дункансбі, вайлуватий і пустий горянин. Він запитав, підморгнувши, чи мене, бува, не Пальфуром звуть.

Я відповів ствердно, але не дуже люб'язно, бо в його тоні відчувалась невічливість.

— А, Пальфур! — вигукнув офіцер, а потім кілька разів повторив: — Пальфур, Пальфур!

— Я бачу, вам не до вподоби моє ім'я, сер, — кинув я роздратовано, бо мене просто нервував цей неотесаний бовдур.

— Ні, — мовив той, — я думав...

— Не радив би вам займатися цим ділом, сер, — обірвав я його. — Не підходяще для вас зайняття.

— Чи ви коли-небудь чули, де Алан Грегор знайшов рогача? — спитав він.

Я поцікавився, що це має означати, але той, пирскаючи сміхом, відповів, що я, напевне на тому самому місці знайшов кочергу і проковтнув її.

— Краще навчіться говорити по-англійськи, а не ображати людей, — відрубав я.

Офіцер узяв мене за руку, вклонився і, підморгуючи, спокійно вивів з Хоуп-Парку. Та не встигли ми заховатися від сторонніх очей, як обличчя мого компаньйона враз змінилося.

— Ви болотяний негідник, — вигукнув він і кулаком ударив мене по зубах.

Я відплатив йому таким самим ударом, якщо не кращим. Офіцер трохи подався назад і з належною чемністю зняв переді мною капелюха.

— Досить рахувати зуби, — сказав він. — Мене, джентльмена, образили. Де ви чули, щоб королівському офіцерові насмілились говорити, що він не знає англійської мови? Ми маємо шпаги, та й Кінгс-Парк недалеко. Підете самі вперед чи показати вам дорогу?

У відповідь я теж вклонився, попросив його йти попереду, а сам пішов слідом. Дорогою він щось бурмотів собі під ніс то про англійську мову, то про королівський мундир. Усе це переконувало мене, що офіцер справді дуже ображений. Але разом з тим поведінка офіцера під час нашого знайомства зраджувала його. Було ясно, що. Його заздалегідь підготували, щоб він посварився зі мною чи то правдою, чи неправдою; ясно було й те, що мене втягнули в якусь нову витівку моїх ворогів; я добре знав свою непідготовленість до дуелі і розумів, що офіцер легко зможе вбити мене.

Коли ми опинилися в похмурому і безлюдному скелястому Кінгс-Парку, мене кілька разів спокушала думка втекти звідти, надто вже не хотілося демонструвати свого нецтва у фехтуванні, а ще дужче не хотілося вмирати або навіть дістати рану. Однак я зрозумів, що колі! підступність моїх ворогів зайшла так далеко, то їх уже ніщо не спинить. Хоч і нелегко вмирати безславно від шпаги, але це краще, ніж теліпатися на шибениці. Крім того, я побачив, що своїми нерозважливими словами, поспішною відповіддю на удар остаточно відрізав собі шлях до відступу; навіть якщо я втечу, мій супротивник неодмінно переслідуватиме, піймає,

тоді до мого нещастя прилучиться ще й ганьба. Отак, зважуючи всі "за" і "проти", я йшов за офіцером, як іде приречений за катом, втративши будь-яку надію на порятунок.

Дійшовши до того місця, де кінчалися скелі, мій супротивник повернув до галявинки, встеленої зеленим мохом, і витяг шпагу. Нашими свідками були тільки птахи. Мені не лишалося нічого іншого, як наслідувати приклад офіцера і стати в бойову позицію, намагаючись вдавати спокійного. Але, здається, приготування не задовольнили містера Дункансбі, який помітив кілька помилок у моїх рухах; він зупинився, зміряв мене пронижливим поглядом, затупцював на місці і почав загрожувати вістрям шпаги. Оскільки у Алана я ніколи не бачив таких прийомів, то, наляканий думкою про неминучу смерть, я остаточно розгубився і відчув себе безпорадним, як мале дитя, бажаючи лише одного — втекти.

— Що з вами? — вигукнув лейтенант.

Раптом, зробивши блискавичний випад, він вибив у мене з рук шпагу, і та залетіла далеко в очерет.

Двічі він повторив подібний маневр, і коли я втретє приніс свою знеславлену зброю, то побачив, що він засунув свою шпагу в піхви і, закривши руку за борт мундира, чекає мене з сердитим виразом обличчя.

— Будь я проклятий, коли хоч пальцем торкнуся вас! — вигукнув офіцер і з досадою запитав, яке я мав право виходити на дуель з джентльменом, коли не вмію відрізнити вістря шпаги від рукоятки.

Я відповів, що це недолік мого виховання, і в свою чергу запитав, чи віддає він мені належне, що я не боягуз, бо прийняв його виклик і до деякої міри задовольнив його.

— Так, це правда, — визнав він. — Мені самому не бракує сміливості і відваги, я хоробрий, як лев, але отак стояти, як ви, нічого не тямлячи у фехтуванні! Так поводитись на дуелі! Ні, буду відвертим, на такі вчинки я нездатний. Шкода, дуже шкода, що я вас ударив, хоч мушу визнати, ваш удар був дужчий. У мене ще й досі в голові гуде. Коли б я знав раніше, як виглядатиме все це, то нізащо не встряв би в таку історію.

— Добре сказано, — підхопив я, — сподіваюся, що вдруге ви не будете іграшкою в руках моїх заклятих ворогів.

— Авжеж, не буду, Пальфур, — мовив він. — Я думаю, що зі мною теж повелися нечесно; це все одно, що примушувати битися з старою жінкою або з малою дитиною. Так і скажу хазяїнові і викличу його самого, їй-богу, викличу!

— Коли б ви тільки знали, чого ворогує зі мною містер Сімон, — почав я, — то обурилися б ще більше за те, що вас втягують у такі справи.

Офіцер заприсягся, ніби вірить у те, що всі Ловати зліплені самим чортом з одного тіста: потім квапливо потис мені руку і сказав, що я врешті непоганий хлопець, тільки дуже шкода: виховання моє надто занедбане, але він обіцяє, коли в нього буде час, взятися за мене.

— Ви й зараз могли б зробити мені послугу кращу за ту, яку щойно обіцяли, — натякнув я і на питання, в чому вона полягає, додав: — Піти зі мною до одного з моїх ворогів і засвідчити, як я тримався сьогодні. Це буде справжня послуга, — вів я далі. — Хоч містер Сімон на перший раз підіслав на мене люб'язного супротивника, однак у голові в нього засіла думка вбити мене. Після вас буде другий, потім третій. Ви самі пересвідчилися, як я володію холодною зброєю, і можете уявити собі, який буде кінець.

— Мені це теж не сподобалося б, коли б я був такий недотепа, як ви! — вигукнув офіцер. — Однак я допоможу вам, Пальфур. Ведіть.

Якщо, йдучи в цей клятий парк, я ледве тяг ноги, то звідти я не йшов, а наче летів, а в моїй голові снувалася старовинна пісня "І подалася геть з косою гострою своєю смерть". Пригадую, як тоді мене мучила спрага і якою смачною була вода в криниці Святої Маргарита. Ми перетнули дворик біля церкви і, спустившись нижче, опинилися перед самісіньким порогом будинку Престонгрейнджа, докладно обмірковуючи дорогою подробиці нашої поведінки у прокурора. Лакей сказав, що господар вдома, але дуже зайнятий з іншими джентльменами секретними справами і нікого не приймає.

— Я на три хвилини, і моя справа невідкладна, — сказав я. — Можете доповісти, що секретів у мене немає і я навіть радий, якщо будуть свідки.

Лакей неохоче пішов доповідати, а ми хоробро рушили слідом за ним до передпокою, де мій слух уловив кілька приглушених голосів, що долинали з сусідньої кімнати. Безсумнівно, там засідали троє — Престонгрейндж, Сімон Фрейзер та містер Ерскін, перзький шериф. Вони зібралися, щоб разом обговорити справу аппінського вбивства, тому моя поява трохи збентежила їх, однак вони вирішили прийняти мене.

— Не розумію, містер Бальфор, що привело вас сюди знову? Хто це з вами? — звернувся до мене Престонгрейндж.

Фрейзер мовчки вступився в стіл перед собою.

— Він прийшов сюди, щоб посвідчити на мою користь, мілорде; прошу вас вислухати його, — сказав я і повернувся до Дункансбі.

— Мушу вам доповісти, — мовив лейтенант, — що я сьогодні бився на дуелі з Пальфуром в Ханерс-Позі і зараз вельми шкодую, що так усе вийшло; запевняю вас, панове, що Пальфур поводився, як справжній джентльмен, і я його дуже поважаю.

— Дякую за правдиве свідчення, — сказав я.

По цьому Дункансбі вклонився присутнім і вийшов з кімнати, як ми домовились.

— Чому про все це доповідають мені? — дивувався Престонгрейндж.

— Поясню у двох словах, мілорде, — почав я. — Я привів цього джентльмена, королівського офіцера, щоб підтримати свою честь. Тепер, гадаю, мета досягнута, і до певного дня — ви добре знаєте, якого саме — не варто насилати на мене інших офіцерів. Я не згоджуюсь пробиватися крізь увесь гарнізон замка.

Жили на скронях у Престонгрейнджа набрякли, і він гнівно зиркнув на мене.

— Я певен, що сам біс кинув мені цього хлопчиська під ноги! — вигукнув він і звернувся до сусіди сердитим тоном: — Це ваша витівка, Сімон. Відчувається справа ваших рук, і, дозволю сказати, сер, мені це не подобається. Нечесно, домовившись зі мною про одне, поза моєю спиною потайки вдаватися до іншого засобу. Ви повелися зі мною вкрай негідно. Примушувати мене посилати туди цього хлопчиська з моїми дочками! Тому, що я натякнув... Тьху, сер, яка гидота! Не ганьбили б інших.

Сімон страшенно зблід, а потім вибухнув:

— Не буду більше м'ячем між вами та герцогом. Або доводьте згоди, або сваріться, але вирішуйте все між собою, а я далі не хочу бути у вас попихачем, не хочу виконувати ваших примхливих вказівок, не хочу вислуховувати напучень одного й другого. О, якби я висловив вам свою думку про вашу хеноварську справу, то у вас голова б запаморочилась.

Шериф Ерскін, що весь час стримувався і не втручався, спокійно зауважив:

— Панове, на мою думку, нам слід сказати містеру Бальфору, що він довів свою мужність та хоробрість і зараз може спати спокійно. До того дня, на який він так чемно натякнув, вони не будуть більше випробовуватись.

Витримка шерифа остудила запал його колег, і ті з удаваною чемністю поквапилися спроводити мене геть.

Розділ дев'ятий

СТАНОВИЩЕ УСКЛАДНЮЄТЬСЯ

Виходячи того дня від Престонгрейнджа, я вперше розгнівався. Прокурор поглумився наді мною. З його власних слів я зрозумів, що не тільки Сімон, який замахувався на моє життя руками офіцера-горянина, а й він сам, обіцяючи взяти до уваги мої свідчення і зберегти мою честь, здійснював проти мене якийсь план. Я підрахував своїх ворогів — Престонгрейндж, якого підтримує вся королівська влада; герцог і вся підлегла йому західна частина гірської Шотландії; Ловат, що всіма силами допомагає їм, має неабиякий вплив на півночі і верховодить цілим кланом якобітських шпигунів та найманців. А пригадавши Джеймса Мора та руду голову Нейла, сина Дункана, я подумав, що у змові, можливо, діє ще й четверта сила: залишки відчайдушного клану Роб-Роя. Отже, мені потрібен був сильний друг або розумний порадник. У країні, напевне, знайшлося б чимало здатних підтримати мене людей, інакше Ловат, герцог та Престонгрейндж не вдавалися б до різних засобів позбутися мене. Коли мені спадало на думку, що можна отак випадково пройти по вулиці повз свого можливого захисника і навіть не знати про це, я просто шаленів.

Саме в цю мить (наче у відповідь на мої думки) якийсь джентльмен і справді, проходячи зовсім поруч, штовхнув мене ліктем, значуще подивився і звернув у провулок. Краєчком ока я встиг помітити, що це був Стюарт — стряпчий. Благословляючи свою щасливу долю, я крутнувся на місці і пішов слідом за ним. Тільки-но я звернув у провулок, як побачив, що Стюарт стоїть біля сходів. Він подав мені знак і щез. Я пішов слідом. На сьомому поверсі стряпчий зупинився біля дверей. Ми ввійшли в квартиру, і Стюарт одразу ж замкнув двері.

Виявилося, що квартира була порожня. Ніде ніяких меблів, власне, то була одна з тих квартир, яку Стюартів доручили здати в оренду.

— Що ж, доведеться сидіти на підлозі, — сказав мін супутник, — проте ми тут у цілковитій безпеці, а я так хотів побачити вас, містер Бальфор.

— Як Алан? — спитав я.

— Чудово. Енді завтра, тобто в середу, забирає його з Джіланських пісків, йому дуже хотілося попрощатися з вами, але, на мій погляд, за обставин, які склалися, вам краще бути далі один від одного. Зараз же поговоримо про головне. Як ваші справи?

— Начебто гаразд, — відповів я. — Сьогодні сказали, що мої свідчення взято до уваги і я поїду в Інверарі з прокурором.

— Ну, я цьому ніколи не повірю! — вигукнув Стюарт.

— Мені й самому не віриться, — признався я, — але дуже хотілося б почути ваші міркування.

— Гаразд. Буду відвертим. Я просто божеволю від обурення. Коли б дотягнутися бодай однією рукою до їхнього. уряду, я зірвав би його, як гниле яблуко. Обов'язок адвоката Аппіна та Джеймса Гленського

захищати життя свого родича. Послухайте, як складаються справи, а висновки робіть самі. Перше, чого вони хочуть, — це позбутися Алана, бо не можна притягати Джеймса до відповідальності за співучасть, поки не притягли Алана як головного злочинця. Так вимагає закон, не поставите ж воза попереду коня.

— Як же можна притягнути Алана до відповідальності, не спіймавши його? — здивувався я.

— Можна уникнути арешту. Це теж передбачено законом, — пояснив Стюарт. — Було б зручно, коли б зникнення одного злочинця надавало можливість другому ухилитися од відповідальності. Щоб такого не сталося, насамперед викликають головного злочинця і в разі неявки судять його заочно. Виклик оголошується у чотирьох місцях — на місці постійного проживання обвинуваченого, там, де він прожив не менше сорока діб, у головному місті графства, де він мешкає, і нарешті (якщо є підстави вважати, що він збирається виїхати з Шотландії) на едінбурзькому перехресті (на дамбі та березі Лейза) протягом шістдесяти днів. Мета останнього заходу зрозуміла: відпливаючі кораблі за цей час матимуть змогу повідомити про виклик, і він не буде звичайною формальністю. Тепер повернімося знову до Алана. Я ніколи не чув, щоб у нього було постійне житло, і якби хтось показав мені, де прожив Алан сорок днів на одному місці (звичайно, після сорок п'ятого року), то я подякував би йому. Немає такого графства, де б він перебував більш-менш постійно, якщо в нього взагалі є домівка, в чому я сумніваюся, напевне, тільки в полку, у Франції. І коли він ще не виїхав з Шотландії (ми це знаємо, а вони догадуються), то навіть дурню зрозуміло, що намагатиметься зробити це. Де ж тоді і як оголошувати виклик? Я питаю у вас, не юриста.

— Ви самі вже відповіли, — сказав я. — Тут, на перехресті, на дамбі та на березі Лейза, протягом шістдесяти діб.

— Та ви кращий юрист, ніж Престонгрейндж! — вигукнув Стюарт. — Той лише раз викликав Алана двадцять п'ятого, в той день, коли ми

вперше зустрілися. Тільки раз, і все. І де? На перехресті в Інверарі, головному місті Кемпбеллів! Скажу вам по секрету, містер Бальфор, вони його не шукають.

— Не шукають? — здивувався я. — Що ви хочете цим сказати?

— Так мені здається, — сказав він. — Навіть, як підказує мій малий досвід, не хочуть його знайти. Бояться, що Алан зможе на свій захист висунути солідні докази, і тоді Джеймс, на якого вони гострять зуби, викрутиться. Ви бачите самі, що це звичайна змова.

— І все ж Престонгрейндж наполегливо розпитував про Алана, — сказав я Стюарту. — Але, пригадую, інтерес його чомусь швидко згас.

— Ага! — вигукнув стряпчий. — Бачите! Я можу помилятися, зрештою, це мої власні здогади, тому краще звернімося до фактів. До мене дійшли чутки, що Джеймса і свідків — так, так, не дивуйтеся, містер Бальфор, саме свідків! — кинуто в підземелля військової тюрми форту Вілліам; до них нікого не впускають, їм не дозволяють навіть писати. Чули ви коли-небудь щось подібне? Запевняю вас, жоден навіть найстаріший і найнікчемніший з Стюартів не глушився отак над законом. В акті парламенту 1700 року чорним по білому написано відносно незаконних ув'язнень. Почувши про таку несправедливість, я одразу ж надіслав скаргу на ім'я лорда-секретаря суду. Сьогодні одержав відповідь. І що б ви думали? Не відповідь, а глум над правосуддям.

З цими словами він всунув мені в руку отой солоденький, вкрай лицемірний папірець, який згодом було видано у формі памфлету "Стороннього" на користь (як зазначалось у заголовку) бідолашної вдови та п'яťох дітей Джеймса.

— Дивіться, — сказав Стюарт, — він не наважився відмовити мені в зустрічі з клієнтом, а тому радить старшому офіцерові по нагляду впустити мене. Чуєте, радить! Лорд-секретар суду Шотландії радить!

Хіба не видно, куди він хилить? Сподівається, що старший офіцер або надто дурний, або надміру розумний і не послухає поради. Тоді мені довелося б знову повертатися з форту Вілліам сюди, а тут знайшовся б новий привід для затримки, поки я діставав би дозвіл. Тим часом вони виправдали б офіцера, як людину військову, котра, мовляв, зовсім не знає законів — чув цю пісню! Дійшли б до того, що ганяли б мене тричі, а то й більше. Власне я ні разу не встиг би зустрітися з своїм клієнтом, як почався б суд. Хіба це не змова?

— Схоже на те, — ствердив я.

— Зараз доведу вам, — почав він знову. — Ув'язнити Джеймса вони мають право, а от заборонити мені відвідати його — ні. Так само немає у них права затримувати свідків. Свідки повинні бути такими ж вільними, як і лорд-секретар суду! Ось читайте: "Що ж до всього іншого відмовляємося давати будь-які вказівки наглядачам тюрем, бо їм не можна закинути ніяких протизаконних дій". Ніяких протизаконних дій, сер! Навіщо ж тоді акт 1700 року? Серце не витримує такого глуму над законом, містер Бальфор, а в грудях справжня пожежа.

— Звичайною англійською мовою ці слова означають, — зауважив я, — що свідки й надалі лишатимуться в тюрмі, і ви їх не побачите.

— Виходить, мені не дозволять бачити їх аж до Інверарі, де відбуватиметься суд! — вигукнув він. — Потім я вислухаю слова Престонгрейнджа про те, яку велику відповідальність покладено на нього і якими необмеженими правами користується захист. Але я перехитрю їх, містер Давід. Я перехоплю свідків дорогою і спробую добути хоч крихту справедливості від того військового, який "зовсім не знає законів". Він супроводжуватиме їх на суд.

— Після цього мене вже ніщо не здивує в цій справі, — зауважив я.

— А я здивую! — вигукнув Стюарт. — Бачите ось це? — І він подав мені аркуш, на якому ще не зовсім висохла фарба друку. — Подивіться на цю фальшивку, на список свідків, підписаний Престонгрейнджем, імені Бальфора там не знайдете. Та справа не в цьому. Хто, на вашу думку, платив за друк?

— Напевне, сам король Георг, — відповів я.

— Уявіть собі, що платив я! — вигукнув Стюарт. — Фальшивка друкувалася ними і для них — для Грантів, Ерскінів і нічного злодюги Сімона Фрейзера. Хіба міг я одержати примірник? Не міг. Мені довелося б наосліп будувати свій захист, вперше слухаючи обвинувачення в суді разом з присяжними.

— А хіба це не протизаконно? — поцікавився я.

— Не буду стверджувати, — відповів він. — Ця послуга така звичайна, що закон ніколи не цікавився подібними питаннями. Дивні діла твої, господи! У друкарню Флемінга заходить стороння людина, бачить коректуру на підлозі, підбирає її і приносить мені. Виявляється, що це й був той злощасний список, я взяв його й надрукував за рахунок захисту — *sumptibus moesti rei*. Ви чули що-небудь подібне? Тепер матеріали доступні кожному, великий секрет став відомим. Як ви думаєте, могла мені сподобатися їхня поведінка? На моїй же совісті життя мого родича!

— По правді сказати, не дуже, — відповів я.

— Тепер ви самі бачите, як повертаються справи, — підсумував Стюарт. — Ось чому, коли ви кажете, що вам дозволять свідчити на суді, я сміюся вам просто в обличчя.

Настала моя черга. Я стисло розповів усе — про погрози й пропозиції містера Сімона, про найманого вбивцю і про те, що відбулося потім у

Престонгрейнджа. Про свою першу розмову у прокурора, згідно з моєю обіцянкою, я змовчав, та, власне, розповідати про неї й не було потреби.

Поки я говорив, Стюарт весь час кивав головою, наче механічна іграшка, але тільки-но стих мій голос, він одразу ж з помітним притиском висловив свою думку двома словами:

— Негайно щезніть!

— Не розумію вас, — сказав я.

— Можу пояснити, — кинув Стюарт. — На мій погляд, вам неодмінно треба зникнути. Тільки не думайте заперечувати. Прокурор, у якого ще лишається крихта совісті, вирвав вашу душу з рук Сімона та герцога. Він відмовився віддати вас до суду і не захотів убивати. Ось причина, чому між ними немає згоди; Сімон та герцог не можуть бути вірними ні друзі, ні вороги. Отож, вас не судитимуть і не вб'ють, але вас можуть викрасти і вивезти, як леді Грейндж. Закладаюся на що завгодно, що саме в цьому полягає їхній підступний план.

— Це наводить мене на думку... — почав я і розповів про свист, який почув, та про рудоголового служника Нейла.

— Де Джеймс Мор, там завжди якесь шахрайство, і ніколи не сумнівайтеся в цьому, — промовив Стюарт. — Батько його, щоправда, був не такий уже й лихий чоловік, хоча він не поважав законів і не був другом нашої родині, так що мені немає потреби захищати його. Що ж до Джеймса, то це телепень і негідник. А поява отого рудоголового мало тішить мене, так само, як і вас. Щось тут підозріле. Тхне недобрим. Старий Ловат вступив у ступу з леді Грейндж, а коли молодший займеться вами, то це відповідатиме сімейним традиціям. За що ув'язнено Джеймса Мора? За такий же злочин, за викрадення. Його люди набили на цьому руку. Він передасть їх у розпорядження Сімона, і

незабаром ми почуємо, що Джеймса звільнено або він утік; ви ж на той час будете в Бенбекулі або Епплкроссі.

— Ви намалювали невтішну картину, — зітхнув я.

— Тому-то я хочу, щоб ви скоріше зникли, поки вони не добралися до вас, — була його відповідь. — Сидіть собі нищечком до самісінького суду, а потім, коли вас найменше чекатимуть, з'явитесь як сніг на голову. Звичайно, містер Бальфор, це тільки в тому разі, якщо ваші свідчення варті такого великого ризику та неприємностей.

— Скажу вам одне, — промовив я. — Я бачив убивцю, і це був не Алан.

— В такому разі клянуся богом, мого родича врятовано! — закричав Стюарт. — Його життя у ваших руках. Нема чого рахуватися з часом, з ризиком, з грішми, аби тільки надати вам можливість з'явитися на суд.

По цьому він висипав на підлогу всі гроші з своїх кишень.

— Це все, що при мені. Беріть, вони вам знадобляться. Зараз же рушайте оцим провулком, а там далі буде дорога до Ленг-Дайкса. Послухайте мене і не з'являйтесь в Едінбурзі, поки не скінчиться уся ця історія.

— Куди ж мені йти? — спитав я.

— Я сам хотів би показати вам дорогу, — почулось у відповідь, — та куди б ви не пішли, вони всюди шукатимуть. Ні, краще вирішуйте самі, і хай вам бог допоможе! За п'ять днів до суду, 16 вересня, дасте вісточку про себе, я буду в Стірлінзі, в "Королівському гербі". Якщо вам пощастить протриматися до того часу, то далі вже я подбаю, щоб ви прибули в Інверар.

— Ще одне, — звернувся я. — Чи можна мені побачити Алана?

Містер Стюарт, мені здалося, завагався.

— Гм, краще б не робити цього. Однак Алан теж дуже хоче побачитись і навмисне сьогодні ввечері буде у Сілвермілзі. Коли ви впевнитесь, містер Бальфор, що за вами не стежать, — тільки неодмінно впевніться, — причайтесь в зручному місці і стежте за дорогою щонайменш годинку, перш ніж рискнути. Було б страшним нещастям, якби вас обох схопили.

Розділ десятий

РУДОГОЛОВИЙ

Десь о пів на четверту я вийшов на Ленг-Дайкс і попрямував просто в Дін. А саме цього місця мені насамперед слід було уникати: адже там жила Катріона, і її родичам Гленджайльським Макгрегорам, напевне, доручили зловити мене. Та я був надто молодий, надто закоханий і тому не вагаючись звернув на Дін. Діставшись до вершини пагорба, я заліг у ячміль і став чекати. Через деякий час дорогою пройшов чоловік, мабуть, горянин, якого я бачив уперше. Слідом за ним промайнув рудоголовий Нейл. Потім прокотив возом мірошник, а далі пішли звичайні мешканці навколишніх — сіл. Побаченого було досить, щоб найсміливіша людина відмовилась од свого наміру, але мене нестримно тягло вперед. Я переконав себе, ніби немає нічого дивного в тому, що я зустрів тут Нейла. Де ж йому ще бути, як не на дорозі до дочки начальника? Що ж до інших горян, то я подумав, що вовків боятися — в ліс не ходити. Остаточно заспокоївши себе такими легковажними міркуваннями, я прискорив ходу і десь на початку п'ятої підійшов до будинку містріс Драммонд-Ожілві.

Обидві леді були вдома; побачивши їх біля відчинених дверей, я зняв капелюха й промовив, сподіваючись, що це сподобається вдові.

— Ось і я. Прийшов по свої шість пенсів.

Катріона вибігла мені назустріч і сердечно привіталася; стара леді, як не дивно, теж була не менш люб'язна. Згодом я довідався, що десь на світанку вона посилала вершника до Ренкейлора в Куїнзферрі, знаючи, що той повірений Шооз-гауза і що в неї в кишені тоді лежав лист од мого доброго друга, де мене було охарактеризовано якнайкраще, розписано мою вдачу та достатки. Коли б я й прочитав листа, то не зміг би прозоріше зрозуміти її намірів. Можливо, я й був селюком, але не в такій мірі, як думала стара леді. Навіть для мого немудрого розуму було ясно, що вона хоче добитися шлюбу між своєю племінницею та безвусим юнаком, лердом в Лоціані.

— Нехай Сикспенс пообідає з нами, Катріоно, — промовила стара леді. — Біжи й скажи прислузі.

Якийсь час ми з леді Ожілві лишалися вдвох. Вона, як могла, підлещувалася до мене, однак робила це розумно, начебто жартома, називала мене Сикспенсом. Усе це виходило в неї так, що я мав підвестися у своїх власних очах. Коли повернулася Катріона, то наміри місіс Ожілві стали ще відвертішими — вона так вихваляла дівчину, як циган вихваляє свого коня. Обличчя у мене пашіло від сорому, що мене мають за такого дурня. Часом мені здавалося, що дівчину безневинно втягнуто у цей ярмарок, і я ладен був побити стару, а то мучила думка, що вони обидві змовилися заманити мене в пастку, і тоді я сидів похнюплений і злий.

Нарешті сваха вигадала кращий спосіб, залишивши нас з Катріоною віч-на-віч. Я такий, що коли вже хтось розворушив мою підозру, її не так легко вгамувати. І все ж, навіть знаючи, до якого роду належить Катріона, знаючи, що цей рід нажив слави злодіїв, я не міг дивитися їй в обличчя й не вірити.

— Я не повинна запитувати? — пристрасно обізвалася дівчина, тільки-но ми лишилися самі.

— О, сьогодні я можу розповідати з чистим сумлінням, — відповів я. — Мене звільнено від даного мною слова, а після всього, що відбулося сьогодні вранці, я ніколи не поновив би його, коли б мене навіть просили.

— Розкажіть, — благала дівчина, — а то скоро повернеться тітка.

Я розповів історію з лейтенантом, все з початку й до кінця, намагаючись зробити її ще смішнішою. Вона й справді була кумедною і безглуздою.

— Бачу, що ви однаково погано пристосовані як до суворих чоловіків, так і до гарненьких леді! — зауважила дівчина, коли я скінчив розповідь. — Хто ж, врешті, був ваш батько, що не навчив вас володіти шпагою? Це так неблагородно. Такого я ще ніколи не чула.

— В цьому скоріше велика незручність, — відповів я, — мій батько, чесна й порядна людина, мабуть, допустився помилки, навчивши мене замість того латині. Проте ви бачите, що я роблю все можливе, стою, як та Лотова дружина, не згинаючись під ударами.

Дівчина посміхнулась.

— А знаєте, чого я посміхаюсь? — запитала весело. — Думаю, що мені краще було б народитися хлопцем. У своїх мріях я завжди юнак, ходжу собі й уявляю, як і що повинно було б вийти з тієї чи іншої ситуації. Справа нарешті доходить до бою, і лише тоді я пригадую, що я всього-на-всього дівчина, не можу тримати шпаги в руках, не можу відповісти на удар. І тоді я змушена перебудовувати все спочатку так, щоб поєдинок припинився, а мені дісталися лаври переможця, точнісінько так, як у вас з лейтенантом. Бачите, я теж умію так красно говорити, як і містер Давід Бальфор.

— Ви кровожерна дівчина! — зауважив я.

— Не зовсім так. Я вмію добре шити, прясти, вишивати, — відповіла вона, — але коли б у вас не було іншого заняття, то я певна, все це видалося б вам надто нудною справою. Проте до вбивства тут далеко. А ви самі кого-небудь убили в житті?

— Довелось. Двох убив, коли був ще хлопчаком, якому треба було б тоді вчитись у коледжі, — відказав я.

— І як ви почували себе одразу ж після вбивства? — спитала Катріона.

— Сидів і плавав, як мале дитя, — промовив я.

— Я знаю таке почуття, — вигукнула дівчина. — І розумію, звідки беруться сльози. Однак я не хотіла б убивати, а хотіла б бути Катеріною Дуглас, яка просунула руку крізь скобу засува, де рука й зламалась. Це моя улюблена героїня. А ви б не хотіли отак померти за свого короля? — закінчила дівчина запитанням.

— Признаюсь, — сказав я, — що моя любов до короля, — хай благословить його бог! — стриманіша. І мені здається, я сьогодні надто близько заглянув смерті в обличчя, бо зараз мрію більше про життя.

— Правильно! — підтримала мене дівчина. — Це думки справжнього чоловіка. Тільки ви повинні навчитися фехтувати. Мені б дуже не хотілося, щоб мій друг не вмів битися на шпагах. Тих двох ви, мабуть, убили не шпагою?

— Ні, — відповів я. — Я їх застрелив з пістоля... На щастя, вони були близько від мене, бо пістолем я володію не краще, ніж шпагою.

Отак вона витягла з мене історію нашої битви на кораблі, про яку я змовчав, коли вперше розповідав про себе.

— Так, — промовила Катріона. — Ви хоробрий. Ваш друг теж герой, і він мені подобається.

— Його не можна не любити! — зауважив я. — У нього є свої вади, як і в кожного смертного, але він хоробрий, відданий і добрий, хай благословить його бог! Хіба можна забути Алана!

Думки про нього та про можливість зустрітися з ним увечері й поговорити остаточно полонили мене.

— О, я зовсім втратила розум! — вигукнула дівчина. — Не поділилася з вами новиною. — І Катріона сказала мені про лист батька, в якому той сповіщав, що вона може приїхати завтра в замок, куди його переправили, і що все йдеться на краще.

— Вам неприємно про це чути, — раптом сказала дівчина. — Ви засуджуєте мого батька, зовсім не знаючи його!

— Ні, я надто далекий від цього, — відповів я. — Навпаки, я щиро радий, що у вас полегшало на серці. Якщо ж я змінився на обличчі, а це може бути, то, сподіваюсь, ви не станете заперечувати, що сьогодні несприятливий день для примирення і що дуже важко мати справу з людьми, які стоять при владі. Отой Сімон Фрейзер і досі не дає мені опокою.

— О-о! — вигукнула вона. — Сподіваюсь, ви не будете їх порівнювати. Майте на увазі, містер Бальфор, що Престонгрейндж одної крові з моїм батьком.

— Ніколи про це не чув, — відповів я.

— Дивно, що ви цього не знали, — сказала дівчина. — Одні можуть називатися Грантами, інші Макгрегорами, але все одно вони одного

клану. Всі вони сини Алпіна, іменем якого, здається, названа наша країна.

— Яка країна? — вихопився я.

— Моя й ваша, — почув я у відповідь.

— Сьогодні день відкриттів, — промовив я, все ще нічого не розуміючи, — для мене вона завжди була Шотландією.

— Шотландія — назва країни, яку ви називаєте Ірландією, — відповіла Катріона. — Але старовинна і справжня назва землі, на якій ми народилися і живемо, — Албан. Її називали Албаном і тоді, коли наші предки боролися за неї проти Риму та Олександра, її й досі так називають мовою, яку ви забули.

— Вірніше, ніколи не знав! — вставив я, а виправити її відносно Олександра Македонського у мене забракло сміливості.

— Але ваші предки говорили цією мовою покоління за поколінням, — не здавалась дівчина. — Нею співали пісень над колисками, коли нас ще й на світі не було. А ваше ім'я й досі нагадує про неї. О, якби ви могли говорити цією мовою, то я здалася б вам зовсім іншою. Моє серце промовляє нею.

Я пообідав з обома леді, і все здавалося таким хорошим, — страви подавали в старовинному посуді, вино було добротне, — стара місіс Ожілві, очевидно, жила при достатку. Розмова наша теж здавалась досить приємною; але побачивши, що сонце почало швидко спускатися, а тіні довшати, я підвівся, щоб попрощатися. В думці я вже вирішив побачитися з Аланом, тому мені треба було поспішати, щоб завидна дістатися до лісу, де призначено зустріч. Катріона проводжала мене аж до хвіртки.

— Коли ж тепер я вас побачу? — запитала дівчина.

— Не знаю, — відповів я. — Може, й ніколи.

— Так, це можливо, — журливо протягла вона. — Ви шкодуєте?

Я нахилив голову і подивився на неї.

— Мені, в усякому разі, шкода, — замість мене заговорила дівчина. — Хоч я вас мало знаю, але дуже поважаю. Ви відданий, хоробрий і згодом стали б, на мою думку, ще більш схожим на справжнього мужчину. Я буду рада почути про це. Якщо ж ваші справи обернуться на гірше, коли все піде прахом, як ми й побоюємося, тоді пам'ятайте, що у вас є друг! Після вашої смерті, коли я вже буду старою і розповідатиму дітям про Давіда Бальфора, у мене завжди будуть сльози на очах. Я розповідатиму, як ми прощалися, що я сказала і що зробила. "Захисти вас, боже, і спрямуй на путь праведну, молитесь ваш маленький друг". Це я кажу, а зроблю ось що!

Вона взяла мою руку і поцілувала її. Я був так вражений, що підскочив, наче мене щось вжалило. Дівчина густо почервоніла, звела на мене очі і кивнула головою.

— Так, містер Давід, — мовила вона. — Я висловила свою думку про вас. Моїми устами промовляло серце.

На її обличчі я міг прочитати вираз натхнення і відданості, як у сміливої дитини, і більш нічого. Вона поцілувала мою руку, як поцілувала б її у принца Чарлі, і з таким натхненням, якого не відають звичайні люди. Тільки тепер я зрозумів, як багато мені треба ще досягти, щоб бути гідним такого кохання.

Після тієї шани, яку дівчина виявила до мене, я вже не міг бути просто ввічливим. Мені навіть важко було говорити, її піднесений голос мало не викликав у мене сльози.

— Дякую за вашу ласку, люба! — спромігся я сказати. — Прощавай, мій маленький друже, — назвав я дівчину так, як вона сама хотіла. Потім вклонився й пішов.

Дорога моя збігала вниз долиною Лейс-Рівера до Стокбріджа і Сілвермілза. Стежечка в'юнилася краєм долини, а серединою, хвилюючись, шумував струмок; просто над головою крізь довгі тіні вихоплювались промені призахідного сонця і в місцях повороту долини освітлювали все нові й нові картини, ніби утворюючи новий світ у кожному її куточку. Лишивши Катріону і поспішаючи на зустріч з Аланом, я відчував якесь піднесення. Милуючись картинами природи в надвечірній час і прислухаючись до плюскоту води в струмочку, я мимоволі уповільнив ходу і подивився навкруги. Мене, мабуть, оберігала сама доля, бо неподалік у кущах я помітив руду голову.

В грудях у мене спалахнуло полум'я гніву; я рвучко повернув і пішов у зворотному напрямку. Довелося пройти повз ті кущі, де я помітив рудоголового, а тому, наближаючись до засідки, я весь напружився, готовий до відсічі будь-якого нападу. Проте нічого не сталося, і я спокійно пройшов повз зарості, тільки тривога моя посилилась. Хоч був ще день, місце здавалось надто відлюдним. Коли мої переслідувачі не скористалися з такої сприятливої нагоди, то я міг припускати, що вони полюють за чимось значнішим, ніж Давід Бальфор. Життя Алана й Джеймса важким каменем лягло мені на груди.

Катріона ще була в садку.

— Катріоно, — покликав її, — ось ми знову зустрілися.

— Ви змінилися з лиця, — почув я у відповідь.

— Крім свого власного, на моєму сумлінні життя ще двох чоловік, — вів я. — Було б нерозсудливо нехтувати обережністю. Можливо, мені не треба було приходити сюди, бо накликати на себе біду — просто дурість. Все це мені не подобається.

— Мені дуже шкода, що ви збентежені, а ще більш не подобаються ваші слова, — твердо сказала дівчина. — Врешті, що я накоїла?

— Хіба ж ви одна! — відповів я. — Коли я пішов, мене знову переслідували. Можу навіть назвати ім'я цього чоловіка. Це Нейл, син Дункана, ваш слуга, вірніше, слуга вашого батька.

— Ви, напевно, помиляєтесь, — мовила дівчина, побілівши. — Нейл зараз в Едінбурзі за дорученням мого батька.

— Оцього доручення я й боявся. — Що ж до його перебування в Едінбурзі, то я доведу вам, що ви помиляєтесь. У вас, мабуть, є сигнал, на який він неодмінно з'явиться до вас, коли тільки почує його.

— Звідки ви це знаєте? — здивувалась Катріона.

— Мені нашіптує талісман, даний самим богом в час мого народження, називається він здоровим глуздом, — відповів я і попросив: — Зробіть ласку, подайте сигнал, і я покажу вам руду голову Нейла.

Говорив я різко й з докором, а серце моє ладне було вискочити з грудей. Я ненавидів себе і дівчину і кляв обох. Її за те, що походила з цього диявольського кодла, а себе, що встромив носа у це осине гніздо.

Катріона заклала в рот пальці і свиснула. Свист був чистий і сильний, як часом свистять сільські парубки. Якусь мить ми стояли мовчки, навколо панувала тиша; я вже хотів просити її свиснути ще раз, коли почув, що хтось продирається крізь кущі вниз. З посмішкою на вустах я простягнув руку в тому напрямку, і незабаром у садок скочив Нейл. Очі

його палали гнівом, у руках він тримав "чорний ніж" (як називають його горяни), але, побачивши мене коло своєї повелительки, Нейл наче приріс до землі.

— Він прибув на ваш поклик, — зауважив я. — Тепер судіть самі, чи далеко він був од Едінбурга і яке доручення вашого батечка виконував. Спитайте його. Якщо мені й тим двом, чия доля пов'язана з моєю, судилося загинути від членів вашого клану, то зробіть милість і дозвольте зустріти смерть з відкритими очима..

Катріона схвильованим голосом звернулася до Нейла по-гельськи. Пригадавши, яким у таких випадках бував Алан, я ледве не розсміявся з досади. Саме зараз, в час напруження й підозри, треба було б розмовляти англійською мовою.

Разів зо три дівчина зверталася до слуги, і я міг помітити, що Нейл (незважаючи на свою запобігливість) був чимось роздратований.

Нарешті Катріона глянула на мене.

— Він присягається, що не мав такого завдання, — проказала вона.

— Катріоно, — заперечив я, — а ви самі вірите цьому чоловікові?

Вона заломила руки.

— Звідки мені знати!

— Але я повинен знайти спосіб, як дізнатися правди, — почав я знову. — Не можна блукати навіпомацки тоді, коли життя ще двох людей залежить від моєї власної безпеки. Катріоно, зрозумійте мене, спробуйте уявити себе на моєму місці, бо я намагаюся зрозуміти вас. Не така розмова повинна відбуватися між нами. Зовсім не така! Моє серце стікає

кров'ю. Затримайте Нейла до другої години ночі, і з мене цього вистачить. Перевірте його.

Вони знову заговорили по-гельськи.

— Він каже, що має доручення від мого батька, — промовила дівчина. Голос її тремтів від хвилювання, а сама вона ще більш зблідла.

— Тепер усе ясно — зауважив я. — Хай помилує господь грішні душі!

Катріона не відповідала. Все ще бліда, вона дивилася на мене широко відкритими очима.

— Нічого сказати, чудові справи! — вів я далі. — Виходить, я маю загинути і ті двоє зі мною разом?

— О, що мені робити? Що робити! — вигукнула дівчина. — Чи можу я йти проти наказу батька? Адже він у тюрмі, і життя його в небезпеці?

— Може, ми поспішили з висновками, — знову почав я. — Можливо, це брехня, і він не мав наказів безпосередньо від вашого батька, а все це витівка Сімона, про яку Джеймс Мор навіть не уявляє.

На мої слова Катріона раптом розридалася. Серце моє стислось від болю, бо дівчина була справді в жахливому становищі.

— Ось що! — заговорив я. — Затримайте його хоч на годину: мені цього вистачить, і я буду вам вдячний.

Катріона простягла до мене руки.

— Хочу почути хоч одне ласкаве слово, — благала вона.

— Цілу годину, так? — повторив я, не випускаючи її рук. — Від цього залежить життя трьох чоловік, моя люба!

— Цілу годину! — вигукнула вона і вголос благала бога простити їй.

Я вирішив, що більше нема чого тут затримуватись, і пішов геть.

Розділ одинадцятий

ЛІС БІЛЯ СІЛВЕРМІЛЗА

Я не марнував часу і чимскоріше подався долиною до лісу, а там далі побіля Стокбріджа до Сілвермілза. Щоночі між дванадцятою і другою годинами Алан мав бути в невеличкому гайку на схід від Сілвермілза та на південь од загати млина. Туди я дістався порівняно легко і без будь-яких пригод. Гайок ріс на стрімкому схилі, біля підніжжя якого шумував досить глибокий і швидкий коловорот од млина. Тут я уповільнив крок і почав обмірковувати свої дії. Я зрозумів, що небагато виграв від домовленості з Катріною. Важко було повірити, що Нейла послано одного з таким дорученням, але, напевне, тільки він був вірною людиною Джеймса Мора. Якщо це так, то, виходить, я зробив усе можливе, щоб батька Катріони повісили, а собі нічим не полегшив становища. Кажучи правду, раніше таке мені не спадало на думку. А ось тепер я зрозумів, що, затримуючи Нейла, Катріона наближає смерть свого батька; такого вона повік не простила б собі. Що ж далі? Якщо мене переслідують ще й інші, то який подарунок я принесу Алану?! Хіба що небезпеку. Ні, це не діло.

Такі сумніви почали гризти мене, коли я вже був на західному краю лісу. Настрій враз змінився, мене наче хтось ударив кілком по голові. Ноги раптом відмовилися слухатись, серце завмерло. "Яку дурну гру я затіяв!" — подумав я і, крутнувшись на закаблуках, повернувся назад.

Попереду я побачив Сілвермілз. Стежка, огинаючи село, утворювала дугу, але всю її було видно. На ній я не помітив жодної живої душі — ні горян, ані мешканців низини. Яка чудова нагода! Саме такою нагодою радив мені скористатися Стюарт. Я бігцем обігнув загату, обережно обійшов східну ділянку лісу, перетнув її впоперек і знову повернувся на місце, звідки було добре видно стежку, а сам я лишався непомітним. На стежці не було нікого; і я поволі почав заспокоюватись.

Більше як годину просидів я у засідці між деревами; мабуть, заєць, а то й орел не змогли б так пильнувати. Коли я прийшов сюди, сонце вже зайшло, а небо ще золотилося, і було ще видно. Та менш ніж за годину навколо почало сутеніти, обриси предметів розпливалися, і наглядати за стежкою ставало дедалі важче. Проте за весь цей час жодна людина не йшла на схід, а ті кілька, що пройшли на захід, були мирними селянами, які поверталися разом з жінками додому. "Навіть, коли б мене переслідували найхитріші шпигуни в Європі, — думав я, — то й їм важко було б догадатися, де я". Заглибившись у ліс, я там ліг і став чекати Алана.

Лежачи, я з величезним напруженням вдивлявся в стежку, пильнував за кожним кущем, навіть полем, власне за всім, що міг охопити оком. Та скоро я втратив цю можливість, бо місяць був ще надто молодим, щоб добре освітити ліс та околиці. Навколо панувала мертва тиша, яка буває тільки в сільській місцевості, і наступні три години я пролежав горілиць, докладно аналізуючи свої дії та становище.

Насамперед мені стали зрозумілими дві речі: я не мав права в той день іти в Дін, а коли вже пішов, то не повинен бути зараз тут. З усіх лісів на широких просторах Шотландії саме цей, куди має прийти Алан, безумовно повинен лишатись для мене закритим. У думці я погоджувався з цим, але, сам не знаю чому, з лісу не йшов. Подумав також і про те, як по-дурному повівся з Катріною цього вечора, намолов їй, що від моєї власної безпеки залежить життя ще двох людей, і цим примусив дівчину поставити під загрозу життя її рідного батька. Тепер я знову ризкую собою та іншими. Хто певен у своїй правоті, той завжди

хоробрий; спокійне сумління надає сили людині. Отож, тільки-но я критично проаналізував свою поведінку, як одразу ж відчув себе зовсім безсилим, обеззброєним в такому небезпечному оточенні. Я підвівся і сів. Чи не краще було б, поки не пізно і Престонгрейндж ще не спить, піти до нього і скоритись в усьому? Хто засудив би мій вчинок? Тільки не Стюарт! Адже я міг сказати, що за мною була погоня, що я втратив віру в можливість виправдатись, тому й здався. А Катріона? На це в мене теж готова відповідь: я не міг допустити, щоб вона зрадила свого батька. Виходить, є можливість за одну хвилину позбутися цього клопоту, який, до речі, був не мій власний, звільнитися од звинувачення щодо аппінського вбивства, не боятися ні Стюартів, ні Кемпбеллів, вігів і торі в усій країні, жити надалі, як мені заманеться, користуватися своїм багатством і множити його, приділити якусь частину своєї молодості на залицяння до Катріони; і для мене це було б набагато краще, ніж переховуватись, тікати, уникати переслідувань, наче той злодій, і переносити з самого початку всі знегоди втечі з Аланом.

Спочатку така капітуляція не здавалась мені ганебною, я навіть дивувався, чом не додумався до цього раніше, чому ще й досі цього не зробив і почав було шукати причин. Вирішив, що усе це наслідок легковажності, яка в свою чергу привела до зневіри, до втрати мужності, врешті це вияв загального, невизнаного гріха — природної легкодухості.

"Як диявол може звести з світу диявола? Як? — подумав я. — Задовольняючи власні бажання, шукаючи тільки приємного, скоряючись потягу до молодії дівчини, я знехтував честю і поставив під загрозу життя Джеймса та Алана. А от тепер хочу виплутатись у такий саме спосіб! Ні! Шкода, заподіяна себелюбством, має бути виправлена самозреченням: випещена плоть має бути розп'ятою". Я глянув навкруги, маючи намір піти з лісу, не дочекавшись Алана, забитися в непролазні хащі, в темряву, де на мене чатують труднощі і небезпека.

Я так докладно описав хід своїх думок тому, що вважаю це корисним. Вони служитимуть прикладом для молоді. Година побачення з Аланом наближалася, і молодик уже встиг сховатися. Якщо я піду звідси, то мої

шпигуни можуть не помітити мене в темряві і помилково наскочать на Алана; коли ж залишуся, то принаймні зможу попередити свого друга і врятувати його. Через поблажливість до самого себе я досі ризикував чужим життям, було б нерозумно наражати товариша на небезпеку заради того, щоб спокутувати свій гріх. З такими думками я був схопився на ноги, але одразу ж сів з іншим настроєм, бо приступ відчаю вже минув і до мене знову повернулася витримка.

Скоро до мого слуху долинуло ледь чутне шарудіння в кущах. Припавши обличчям мало не до землі, я просвистів кілька нот з "Пісні Алана". У відповідь почув такий же обережний посвист, і за хвилину ми наткнулися в темряві один на одного.

— Це ви, Деві? — прошепотів Алан.

— Авжеж, я.

— Господи, як мені хотілося побачити вас! — мовив Алан приглушеним голосом. — Яким довгим видався час. Вдень я переховувався в копиці сіна, зарившись так, що й кінчиків пальців своїх не бачив, а потім цілі години чекав на вас, а ви все не приходили! Їй-богу, ви прийшли саме вчасно, бо завтра вранці я відпливаю. Завтра? Що я кажу? Не завтра, а сьогодні.

— Так, Алане, звичайно, сьогодні, — ствердив я. — Зараз уже за дванадцятю. Відпливаєте ви сьогодні, і попереду у вас довгий шлях.

— А перед тим ми вдосталь наговоримось, — зауважив мій старший товариш.

— Мені треба багато дечого розповісти вам, — сказав я і виклав йому стисло все, що сталося за цей час. Слухаючи уважно, Алан часом перепитував мене, часом щиро сміявся, і, мушу визнати, його сміх (тоді,

коли в темряві ми не могли бачити один одного) знаходив відгук у моєму серці, як сміх щирого друга.

— Так, Деві, ви цікавий хлопець, — промовив Алан, вислухавши мою розповідь до кінця, — справжній дивак, і скажу щиро, що я не хотів-би зустрічатися з такими, як ви. Що ж до вашої розповіді, то мушу сказати, що Престонгрейндж — віг, як і ви, тому я менше згадуватиму про нього, але він, здається, міг би бути вашим щирим другом, коли б ви довірилися йому. А от Сімон Фрейзер та Джеймс Мор — справжні тварюки, називаю їх ім'ям, на яке вони заслуговують. Сам диявол був батьком Фрейзерів, це всі знають, а щодо племені Грегорів, то я не міг зносити їхньої присутності, відтоді як навчився ходити. Пам'ятаю, я розквасив одному з них носа, коли ще сам не міг як слід стояти на ногах — довелося сісти йому на голову. Батько мій — пухом йому земля! — пишався цим, і, визнаю, мав підстави. Я ніколи не заперечуватиму, що Робін — майстер гри на флейті, — додав він, — а щодо Джеймса Мора, то краще нехай його дідько схопить!

— Хотілося б обговорити з вами таку деталь, — шепотів я. — Як, на вашу думку, Чарлз Стюарт має рацію чи помиляється? Вони переслідують мене одного чи нас обох?

— А яка ваша думка, людини з досвідом? — спитав він мене.

— Я не можу вирішити.

— Я теж, — відповів Алан. — Ви вірите, що дівчина дотримає свого слова?

— Вірю, — випалив я.

— Ну, ручатися не можна, — почав він. — А втім, це справа минулого. Нейл давно вже приєднався до інших.

— Як ви гадаєте, скільки їх? — поцікавився я.

— Хто його знає... — почав Алан. — Якщо вони полюють тільки на вас, то пошлють двох-трьох моторних, заповзятливих головорізів; якщо ж не забули й про мене, то вишлють, мабуть, не менше дюжини.

Я не витримав і засміявся.

— Ви ж на власні очі бачили, як я розігнав колись стільки ж, а може, й більше! — запалився Алан.

— Зараз це не має значення, — сказав я, — бо з ними покінчено.

— Це ваша думка, — сказав він, — а от мене ніскілечки не здивувало б, коли б вони зараз стерегли цей ліс. Не забувайте, Давіде, що вони горяни. Серед них є і Фрейзери, і Грегори, а я ніколи не буду заперечувати, що й ті, й другі, особливо Грегори, розумні й досвідчені люди. Чоловік мало чому навчиться, якщо не прожене череду, ну хоча б миль десять, коли за ним женуться розбійники. А от я знаю, що це таке, бо більшу частину своєї проникливості набув саме так. Це краще, ніж війна. Хоч і війна непогане діло, щоправда досить-таки нудне. Грегори розуміють, що до чого, у них велика практика.

— Не заперечую. Це головний недолік у моєму вихованні, — поступився я.

— Мене завжди дивує, що люди, які вчилися у коледжах, отакі неуки і не хочуть цього визнати. Я, наприклад, не знаю ні грецької, ні єврейської мов, але не приховую цього. Отут між нами істотна різниця, чоловіче. А що ви! Лежите в лісі на череві і твердите, що позбулися всіх Фрейзерів та Макгрегорів. А коли вас запитати, чому ви так думаєте? "Тому, що я їх не бачив", — відповісте ви. Ваша макітра ніяк не второпає, що бути невидимими — їхня сила, їхня живучість.

— Тоді приготуймося до найгіршого, — промовив я. — Що ж нам робити?

— Це саме думаю і я, — почулося у відповідь. — Ми могли б розпрощатися. Однак мені це не дуже подобається, краще цього не робити і ось чому: зараз зовсім темно, і ми зможемо вислизнути від них, якщо підемо разом, ітимемо в одному напрямку, коли ж окремо, то риск наткнутися на кого-небудь з цих джентльменів неодмінно зросте. Крім того, врахуйте, що коли вони нанюхають наш слід, то може бути бій. Отоді-то, Деві, я хотів би мати вас поруч, та й ви, гадаю, не були б проти цього. Я пропоную якнайскоріше вибратися з лісу і поспішити до Джіллана, де має бути мій корабель. Це нагадає нам колишні дні, Деві. Потім подумаємо, що робити далі. Мені нелегко лишати вас тут одного.

— Хай буде так, як ви кажете! — вигукнув я. — Підемо туди, де ви останнім часом переховувались.

— Навіщо? — здивувався Алан. — Хазяї, щоправда, поставились до мене добре, але, гадаю, не дуже хотіли б бачити мене знову, бо за теперішніх обставин я не можу бути там бажаним гостем. Ось чому я так прагну вашого товариства, містер Давід Бальфор із Шооза, пишайтеся цим! Відтоді, як ми розпрощалися в Корсторфайні, я майже не чув людського голосу тут, у лісі, коли не брати до уваги двох зустрічей з Чарлзом Стюартом.

По цьому Алан підвівся, і ми потихеньку рушили на схід.

Розділ дванадцятий

МИ З АЛАНОМ ЗНОВУ В ДОРОЗІ

Було десь близько другої години ночі; місяць на той час уже сховався, з заходу потягнув досить сильний вітерець, женучи по небу важкі, пошматовані хмари; ми поринули в таку темряву, якої тільки й

ждуть втікачі або розбійники. Ледве помітна стежка привела нас у Браучтон, потім ми пройшли через Пікарді, повз знайоме мені місце, де височіла шибениця з двома повішеними. Трохи далі ми помітили вогник у горішньому вікні будинку в Лохенді; звирившись на нього, ми добре-таки поблукали, потолочили чиєсь поле, не один раз спотикались і падали, схоплювались на ноги і брели далі, поки нарешті не опинилися на звивистій, болотистій рівнині, яку називали Фіггат-Вінз. Тут, під кущем дроку, ми продрімали до ранку.

Прокинулись десь о п'ятій. Ранок видався напрочуд гарний, щоправда вітер не вщух, але він розігнав усі хмари, спровадивши їх до Європейського континенту. Алан сидів і посміхався. З часу нашої останньої розлуки я вперше бачив свого друга й дивився на нього з радістю. На Аланові красувався той же широкий плащ, але була й новинка — на ноги він натягнув плетені гетри, що сягали колін. Безперечно, він надів їх з метою маскування, але день обіцяв бути теплим, і вбрання його не відповідало сезону.

— Ну, Деві, — заговорив він перший, — чим не чудовий ранок? Отак мало б бути щодня. Зовсім не те, що сидіти в копиці сіна. Доки ви тут ніжились, я проробив те, що роблю дуже й дуже рідко.

— А саме? — поцікавився я.

— Тільки-но скінчив молитву, — пояснив він.

— Де ж мої джентльмени чи як ви там їх називаєте? — спитав я.

— Бог знає; ми повинні рискнути. Вставайте, друже! Вперед, назустріч долі!

Ми рушили на схід, уздовж широкого берега, туди, де у верхів'ї річки Ески курилися соляні ями. Ранкове сонце красиво освітило Артурове

Крісло і зелені Петландські гори. Чарівність цього дня, здавалось, дратувала Алана.

— Треба бути справжнім йолопом, — сказав він, — щоб кидати Шотландію отакого чудового дня. Ця думка не виходить у мене з голови. Мабуть, було б набагато приємніше лишитися тут і бути повішеним.

— Е, ні, Алане, вам це не сподобається, — зауважив я.

— Я не хочу сказати, що Франція погана країна, — пояснив він, — але це все ж таки не те. Вона, може, навіть краща — однак це не Шотландія. Я люблю Францію, коли буваю там, проте сумую за шотландськими тетерюками і торфовим димком з рідних серцю осель.

— Якщо вам більше ні на що скаржитись, Алане, то це ще й не таке велике горе, — промовив я.

— Мені взагалі не личить ні на що скаржитися, — < сказав Алан, — після тієї клятої копиці сіна.

— Ну й допекла вам та копиця.

— Допекла? Не те слово. Я не з легкодухих, але почуваю себе набагато краще просто неба на свіжому повітрі. Я наче той старий Блек Дуглас, котрий віддавав перевагу пісням жайворонка перед писком мишей. А в копиці, Деві (хоч там і зручно ховатися), темно і вдень і вночі. Не знаєш, коли розвидняється і коли смеркає, час так тягнеться, як довга зима.

— А як же ви знали, що вам час іти на побачення? — поцікавився я.

— Десь близько одинадцятої господар приносив мені передачу: шматок м'яса, трохи горілки та недогарок свічки, щоб було чим присвітити під час вечері, — пояснив Алан. — Попоївши, я йшов у ліс,

лягав там і чекав, прагнучи всією душею побачитися з вами, Деві, — і він обняв мене за плечі. — Чекав і в думці лічив години. Коли за моїми підрахунками було десь за другу (якщо не приходив Чарлі Стюарт і не казав, яка година), я повертався до своєї клятої копиці. Не легким і не веселим було таке життя. Слава богу, що все скінчилося.

— Що ж ви там робили? — поцікавився я.

— Розважався як тільки міг. Грав навіть у паці, на цьому я набив руку, але нецікаво грати, якщо нема кому захоплюватись вами. Складав пісні.

— Про що?

— Про оленів, про верес, про древніх-древніх вождів, власне, про те, про що взагалі говориться в піснях. Часом уявляв, що в мене пара флейт, і я грав переважно арії; іноді здавалося, що виконую я їх блискуче. Хоч вірте, хоч ні, але часом я навіть помічав, де схибив. Та, на щастя, все це минуло.

Потім Алан ще раз завів мову про мої пригоди і вислухав їх з усіма подробицями, гаряче схвалюючи мої дії, іноді перебиваючи зауваженням, що я "хоч і дивак, але хоробрий".

— Що? Вас налякав Сімон Фрейзер? — спитав він між іншим.

— Ще б пак! — визнав я.

— Я теж злякався б його, Деві, — несподівано признався Алан. — Це й справді страшний чоловік. Але й диявол заслуговує, щоб віддавали йому належне; скажу вам, Деві, на полі бою Фрейзер порядна людина.

— Хіба він такий хоробрий? — здивувався я.

— Хоробрий?! — усміхнувся Алан. — Заповзятіший за стального меча.

Почувши, як я бився на дуелі, мій друг спалахнув:

— Яка ганьба! — закричав він. — Хіба ж я не вчив вас у Коррінакі? Три рази... три рази обеззброєний! Та це ж ганьба для мене, вашого вчителя. Ану вставайте та беріть вашу зброю! Ви не зійдете з місця, поки не навчитеся захищати свою і мою честь.

— Алане, — почав благодіяти я, — ви що, з глузду з'їхали? Зараз не час навчатись фехтування.

— Може, й так, — поступився він. — Але три рази, чоловіче! І ви стояли, як те солом'яне опудало, та бігали три рази по шпагу, немов собачка по носовичок! Давід, цей чоловік Дункансбі, напевне, неабиякий рубака. Мабуть, спритний диявол. Коли б я мав час, то неодмінно повернувся б і спробував зустрітись з ним сам. Він, видно, собаку на цьому з'їв.

— Помиляєтесь, — перебив я його, — ви забули, що він бився зі мною.

— Не забув, — огризнувся Алан. — Але ж тричі!

— Ви добре знаєте, який з мене супротивник, не вмію й шпаги тримати!

— Ні, я ще ніколи не чув такого, — невгавав мій товариш.

— Обіцяю тільки одне, Алане, — заговорив я знову, — коли ми зустрінемося наступного разу, я фехтуватиму краще. Вам не доведеться червоніти, що ваш друг не вміє битися.

— Наступного разу, кажете?! — підхопив він. — А коли це буде, хотів би я знати?

— Сам не уявляю, Алане, — проказав я. — У мене інший план: я хотів би стати адвокатом.

— Нудна справа, Деві, — відповів Алан. — До того ж там треба завжди кривити душею. Краще вже натягнути військовий мундир.

— Тоді б ми неодмінно зустрілися! — вигукнув я. — Славна то була б зустріч, коли б ви наділи мундир Людовика, а я — короля Георга! Делікатна, скажу відверто.

— Що ж, ви маєте рацію, — знову поступився Алан.

— Краще вже бути адвокатом, — вів я далі. — Думаю, це більше підходить для чоловіка, якого тричі обеззброїли. Але головні принади ось у чому: одним з уславлених коледжів по вивченню права є той, у якому вчився мій родич Пілріг, — це коледж в Лейдені, у Голландії. Що ви на це скажете, Алане? Хіба не зміг би волонтер "королівських шотландців", добившись, відпустки, непомітно добратися до Лейдена і провідати там студента?

— Авжеж зміг би! — вигукнув Алан. — Бачите, справа в тому, що я в добрих стосунках із своїм полковником, графом Драммонд-Мелфортом, але є ще й важливіша обставина: мій двоюрідний брат — підполковник у полку "голландських шотландців", тому не важко буде дістати дозвіл на побачення з підполковником Стюартом з Галкета. Щодо лорда Мелфорта, то він людина освічена, пише навіть книжки, як Цезар, і буде, безсумнівно, радий скористатися з моїх спостережень.

— То граф — письменник? — спитав я, бо якщо Алан віддавав перевагу воїнам, то особисто я — тим, хто пише книжки.

— Ви вгадали, Деві, — зауважив Алан. — Хоч для полковника знайшлося б і краще заняття. Та хіба я можу закинути йому, якщо й сам схибнувся на піснях?

— Отже, домовились! — кинув я. — Тепер дайте мені адресу, куди я маю писати вам у Францію, а тільки-но прибуду в Лейден, одразу ж сповіщу свою.

— Найзручніше писати на ім'я мого начальника, — відповів Алан, — Чарлза Стюарта Ардшіля, есквайра, в місто Мелонз в Іль-де-Франсі. Рано чи пізно лист потрапить мені до рук.

В Муссельбурзі, де ми поснідали тріскою, мене щиро розважали розповіді Алана. Широченний плащ і гетри справді-таки звертали увагу сторонніх цього теплого ранку, а тому, може, було б доречно пояснити людям, чому він так зодягнений. Алан взявся за це діло, мов за серйозну справу, або ж точніше як за розвагу. Він завів розмову з господаркою, вихваляючи її спосіб готувати рибні страви, потім тільки те й знав, що скаржився на свій застуджений шлунок, з серйозністю наголошуючи на характерних симптомах цієї хвороби та вислуховуючи всілякі поради старої.

Ми вийшли з Муссельбурга ще до того, як туди прибув диліжанс з Единбурга, бо, за словами Алана, нам слід було уникати подібних зустрічей. Вітер був теплий, хоч і сильний, сонце на той час уже підбилося вгору і припікало, і моєму другові почала дошкуляти спека. Від Престонпанса він потягнув мене на Гладсмуїрське поле, де з надзвичайною старанністю розповідав про битву на ньому.

Звідти ми швидкою ходою рушили в Кокензі. Хоч там у місці Каделль і виготовлялися сіті на вилов оселедців, це було занедбане, напівзруйноване місто, яке доживало свого віку. Добра половина будинків була зруйнована. В півній було чисто, і Алан, що розпалився в дорозі, не втерпів і випив кварту елю. Вгамувавши спрагу, він і цій

господині розповів стару історію про застуджений шлунок, тільки цього разу симптоми були інші.

Я сидів і слухав: мені спало на думку, що я не пам'ятаю жодного випадку, коли б Алан звернувся, до жінки хоча б з трьома серйозними словами. Говорив він з жінками завжди жартома, навіть насмішувато, і робив це енергійно, з інтересом. Коли хазяйку хтось покликав і вона пішла, я висловив йому свої міркування.

— Чого ви хочете? — огризнувся він. — Справжній мужчина має бути завжди люб'язним з жінками, має розповідати їм різноманітні історії, розважати їх, бідолашних овечок! Вам не завадило б підучитися, засвоїти принципи цього, так би мовити, своєрідного ремесла... Слухайте, Деві, коли б оце була якась молоденька та ще й гарненька дівчина, то їй, запевняю вас, я не розповідав би про різні хвороби шлунка. Але коли жінки надто старі, щоб шукати забави, вони неодмінно хочуть бути аптекарями. Чому? — запитаєте. — Звідки ж мені знати! Гадаю, такими їх створив бог. Я чомусь вважаю дурнем того, хто нехтує увагою жінок.

Коли нарешті повернулася хазяйка, Алан, ніби з якимось нетерпінням, одвернувся від мене, щоб поновити перервану з нею розмову. Господиня пригадала випадок із своїм зятем в Аберлейді, змалювала якомога докладніше останню його хворобу і смерть. Часом її розповідь була просто нудною, а часом нудною і страшною, бо говорила жінка з натхненням. Врешті я заглибився у власні думки, мимоволі поглядаючи у вікно на дорогу, але що там діялося, не бачив і не помічав.

— Ми прикладали йому до ніг припарки, — говорила хазяйка, — і нагріте каміння на живіт, давали також напій, настояний на полиї, і чудовий чистий бальзам з сірки... — мимоволі вловлював мій слух.

Раптом я стрепенувся.

— Сер, — звернувся я спокійно до Алана, перервавши слова хазяйки,
— зараз повз будинок пройшов один з моїх друзів.

— Невже? — відповів Алан, ніби йшлося про якусь дрібницю, і,
повернувшись до хазяйки, промовив: "Так ви казали, мадам..."

Набридлива жінка продовжувала свою розповідь. Однак невдовзі
Алан розплатився з нею, давши пів-крони, і жінці довелося йти
розмінювати її.

— Невже це був рудоголовий? — спитав Алан.

— Ви вгадали, — відповів я.

— А що я казав у лісі! — вигукнув мій товариш. — Однак дивно, що він
теж тут. Він був один?

— Я бачив одного.

— Пройшов повз будинок? — допитувався Алан.

— Ішов прямо і не оглядався.

— Це мене ще більше дивує, — зауважив він. — Мені здається, Деві,
що нам треба чимскоріше тікати звідси. Але куди? Сам диявол, мабуть,
не скаже! Складається таке становище, як і в ті, давно минулі дні! —
вигукнув Алан.

— Проте є велика різниця — поправив я, — цього разу ми з грішми в
кишенях.

— Ви чомусь забули ще про одне, — докинув він, — цього разу нас вистежили, собаки нанюхали наш слід і зграєю женуться за нами, Деві. Кепські справи, чорти б їх узяли.

І мій друг поринув у роздуми з добре мені відомим, серйозним виразом обличчя.

— Послухайте, мадам, — підійшов Алан до хазяйки, коли та ввійшла, — у вас є інший вихід з двору?

Жінка відповіла, що є, і пояснила, куди він веде.

— В такому разі, сер, — сказав він мені, — гадаю, що цей шлях буде найкоротшим для нас. До побачення, матінко, я не забуду про настій на кориці.

Ми вийшли городом і попрямували стежкою в поле. Алан уважно оглядався на всі боки і, переконавшись, що ми зайшли у вибалок і нас ніхто не бачить, сів.

— Проведемо військову раду, Деві, — мовив він. — Але спочатку вислухайте маленький урок. Уявіть собі, що я був би схожим на вас, тоді, скажіть на милість, що лишилося б у пам'яті старої про нас? Нічогісінько, окрім того, що ми вийшли городом. А що вона зараз пам'ятає? Приємного, ввічливого, товариського, хворобливого чоловіка, який страждає, сердешний, на шлунок і який щиро зацікавився її зятем. О мій хлопчику Деві, час би вже набратися розуму!

— Постараюсь, друже, — відповів я.

— А зараз повернімося знову до рудоголового, — говорив Алан далі.
— Він поспішав чи йшов повільно?

— Не те і не друге.

— Не поспішав, кажете?

— Начебто ні, — кинув я.

— Гм! — мугикнув Алан. — Дивно. На Фріггат-Вінсі вранці ми нікого не бачили, а ось маєш — він проходить мимо, нікого, здається, не шукає, а втім, чомусь на нашому шляху! Слухайте, Деві, я починаю дещо розуміти. Думаю, вони шукають не вас, а мене, до того ж добре знають, куди їм іти.

— Знають? — вихопився я.

— Мабуть, Енді Скоугел продав мене — він сам або його помічник, який дещо знав, а може, клерк Чарлза, це був би найгірший варіант, — зітхнув Алан. — Якщо вас цікавить моя думка, то скажу, що не одна голова впаде на Джілланських пісках.

— Алан! — вигукнув я. — Коли справдяться ваші слова, то там багато людей, і від того, що ви розіб'єте кілька голів, буде мало користі.

— Проте в цьому ми матимемо хоч деяке задоволення, — відповів Алан. — Але зачекайте трохи! Я гадаю, що завдяки західному вітру, у нас ще є деяка надія на порятунок. І ось чому: ми домовились зустрітись з Скаугелем, коли смеркне, але той сказав, що при західному вітрі він дістанеться до місця зустрічі раніше і стоятиме на якорі за островом Фідра. Якщо наші переслідувачі знають місце, то вони знають і час. Розумієте, Деві, куди все це хилиться? Завдяки Джону Коупу та іншим дурням у червоних мундирах, я вивчив цю країну як свої п'ять пальців вздовж і впоперек, і, якщо ви згодні знову мандрувати з Аланом Бреком, ми можемо перетнути суходіл у протилежному напрямку і вийти до моря в Дірлетоні. Якщо корабель там, то спробуємо потрапити на нього, коли ж нема, тоді знову доведеться повертатися до клятої копиці. Як в одному, так і в другому випадку нашим ворогам лишиться тільки свиснути нам услід.

— Хочу вірити, що нам пощастить, — підтримав я Алана. — Хай буде по-вашому, друже!

Розділ тринадцятий

ДЖІЛЛАНСЬКІ ПІСКИ

З того, що нашу втечу очолив Алан, я мав меншу користь, ніж мав він сам, коли брав участь у походах з генералом Коупом. Я ледве зміг би пригадати, яким шляхом ми йшли. Виправдовує мене лише те, що рухалися ми надто швидко. Часом бігли, часом переходили на швидку ходу. Двічі, коли бігли, натикалися на селян. На першого наскочили, вихопившись із-за рогу, але Алан не розгубився і встиг випалити, мов з рушниці:

— Чи ви не бачили мого коня?

— Ні, друже, ніякого коня я не бачив, — відповів селянин.

Алан не пошкодував часу і пояснив, що ми їхали з ним на коні, що кінь наш утік і він побоюється, щоб той не повернувся, бува, й, Лінтон. Проте й цього йому здалося замало, і він, важко дихаючи, заходився нарікати на свою долю та на чім світ стоїть клясти мене, ніби все те сталося через мене.

— Той, хто чомусь не може сказати правди, — повчав мене Алан, коли ми рушили далі, — має виявити розум і спритність, щоб лишити по собі хитро сплетену брехеньку. Бо коли люди не знають, чим ви займаєтесь, Деві, вони страшенно цікавляться вами, коли ж їм здається, що їм усе відомо, тоді ви для них становите не більший інтерес, ніж горщик з кулішем.

Оскільки ми рухалися в глиб країни, наш шлях, кінець кінцем, мав відхилятися на північ. Ліворуч за дороговказа нам правила церква в

Аберледі, а праворуч — вершина Бервік Ло. На берег моря ми вийшли поблизу Дірлетона. Від Норд-Бервіка на захід до мису Джіллан ланцюжком тяглися чотири невеличких островці — Крегліс, Лемб, Фідра і Айброу, — що відрізнялися один від одного розмірами та формою. Найцікавішим серед них був острівець Фідра, який ніби утворювався двома сірими пагорбами і ще більше привертав до себе увагу руїнами старовинних будівель. Пригадую, коли ми підійшли ближче до них, то в одчинені двері чи, може, вікна блиснуло море, наче людське око. Поблизу Фідри було зручне, захищене від західних вітрів місце для стоянки кораблів, і саме там ми помітили ще здалеку "Трістлі".

Берег навпроти цих островів був на диво відлюдним. Жодного житла, лише зрідка промайне якийсь перехожий або гурт галасливих хлопчаків. Невеличке селище Джіллан примостилося на самому краєчку мису, мешканці Дірлетона йдуть звичайно працювати на поля, розташовані далі від берега, а рибалки з Норд-Бервіка виходять у море просто з своєї гавані, так що відлюднішого місця ви не знайдете на всьому узбережжі. Проте я добре пам'ятаю, як ми повзли на череві, скрадаючись за кожним пагорбом, за кожним видолінком; ніколи не забуду, як калатало у грудях серце, як боязко озирався я на всі боки, як іскрилося море в променях сонця і дихав вітрець, ворущачи траву та полохаючи лякливих кролів і чайок. У ті хвилини мені здавалося, що все в цій пустелі дихає, що скрізь буяє життя. Безсумнівно, місце для таємного від'їзду було вибрано вдало, коли б пощастило зберегти цю таємницю; навіть і зараз, коли її порушено і за місцем встановлено нагляд, нам вдалося непомітно підповзти до самого краю піщаних пагорбів, де вони спускалися просто в море.

Тут Алан зупинився.

— Деві, — мовив він, — ягідки ще попереду! Поки лежимо тут, ми в безпеці, але від цього я аж ніяк не ближче до корабля та до берегів Франції. Як тільки ми підведемося і почнемо подавати сигнали на бриг, усе одразу зміниться. Де, по-вашому, можуть зараз бути оті головорізи?

— Можливо, вони ще не прибули, — відповів я. — А коли й прибули, то й тоді лишається деякий шанс на нашу користь. Вони, безсумнівно, приготувалися захопити нас, але чекають нас зі сходу, а ми прийшли з заходу.

— Шкода, — заговорив знову Алан, — що нас тільки двоє і це не битва, інакше ми показали б їм, де раки зимують! Однак це не бій, Деві, а тому й не запалює Алана Брека. Сам не знаю, що робити, Деві.

— Час не жде, Алане, — зауважив я.

— Знаю, — почув я у відповідь. — Я про це тільки й думаю. Дуже складна ситуація. О Деві, коли б я тільки знав, де зараз наші переслідувачі!

— Алане, — звернувся я, — це так не схоже на вас. Треба діяти зараз або ніколи.

Ні, не я це, ні, не я, —

заспівав Алан з виразом сорому на обличчі впереміж з лукавством.

Ні, не ти і не я, ні, не я.

Присягаюся, Джонні, не ти і не я.

Потім він випростався на весь зріст і, тримаючи в правій руці носову хусточку, почав спускатися до моря. Я теж підвівся, але не рушав з місця, уважно оглядаючи піщані пагорби на схід від нас.

З брига Алана помітили не зразу. Скаугел не чекав його так рано. Наші переслідувачі теж не видавали своєї присутності, бо чатували нас з іншого боку. Раптом на борту "Трістлі" наче прокинулись, і здавалося, що

там було все наготові: за якусь хвилину ми помітили, як, обігнувши корму, до берега поспішає шлюпка. В ту ж мить, десь за півмилі від нас у напрямку мису Джіллан з'явилась одинока постать чоловіка, що розмахував руками. І хоч постать одразу зникла, сполохані чайки ще довго з галасом кружляли над тим місцем.

Алан цього не помітив, його погляд прикували море, корабель і шлюпка.

— Будь, що буде! — вигукнув він, коли я розповів про те, що бачив. — Скоріше б ішла шлюпка, інакше не вберегти мені своєї голови.

Частина берега, де ми стояли, була довга і плоска, по ній було добре йти під час відпливу. В одному місці її перетинав невеличкий, порослий травною струмок, що впадав у море, а піщані пагорби в тому місці, звідки він витікав, утворювали щось схоже на укріплення міста. Що діялося там, за ними, не можна було побачити, наш зір виявився безсилим, так само як наше нетерпіння не могло прискорити хід шлюпки; час теж ніби зупинився у напруженому чеканні.

— Мені дуже хотілося б знати, — почув я голос Алана, — який наказ дістали наші переслідувачі. Наші голови оцінено в чотириста фунтів, але чому вони не стріляють, Деві? їм було, б зручно стріляти з вершини отого довгого піщаного насипу.

— Цілком виключено, — зауважив я. — У них немає рушниць. Все готувалося надто таємно, пістолі у них ще можуть бути, а рушниці — не думаю.

— Можливо, ви й маєте рацію, — мовив Алан, — але я б хотів, щоб шлюпка пливла скоріше.

Алан ляснув пальцями і почав кликати човен посвистом, як кличуть пса.

Човен на той час уже подолав третину відстані, а ми спустилися до самого берега, де мої черевики погрузли в м'якому піску. Далі нам не лишалося нічого іншого, як терпеливо ждати, дивитися на човен і якомога менше думати, що готуються робити наші вороги он за тим піщаним горбом, над яким кружляють сполохані чайки.

— Яке чудове, приваблююче місце, щоб бути на ньому пристреленим, — промовив несподівано Алан. — Слухайте, чоловіче! Я б не відмовився позичити у вас мужності.

— Алане! — вигукнув я. — Що я чую? Ви самі — втілення мужності, вірець справжньої волі та характеру. Я ладен довести це, коли б хтось наважився висловити сумнів.

— І дуже помилилися б, — остудив він мій запал. — Головна, притаманна мені риса — це проникливість та деякий досвід. Що ж до стійкої, витривалої, холодної мужності, то я й підметки вашої не вартий. Погляньте зараз на обох нас отут на березі. Я стою і просто згоряю від нетерпіння чимскоріш поїхати звідси, а ви, наскільки я знаю, ще вагаєтесь, їхати вам чи ні. Гадаєте, я міг би лишитись? І не подумав би! Хтось інший — тільки не я. По-перше, у мене не вистачило б мужності, по-друге, я вже казав, що я людина прониклива, а тому подумав би, що, лишившись, можу накликати на вас біду.

— Он куди ви хилите! — вигукнув я. — Алане, можете морочити старих бабусь, а не мене.

Спогад про ту спокусу, яка приваблювала мене в лісі, робив мене твердим, як сталь.

— Мені треба бути на побаченні, — вів я далі. — Я домовився зустрітися з вашим кузеном Чарлі. Дав йому слово.

— Що ж, хотів би, щоб ви його дотримали. Але оці головорізи за пагорбом не дадуть вам зустрітися, та й навіщо вона вам, та зустріч? — говорив він загрозливо й серйозно. — Скажіть мені, мій любий! Вам заманулося бути викраденим, як леді Грейндж? Чи, може, вам більше до вподоби, щоб вас проткнули кинджалами і загребли отут в піску? А може трапитись ще й інше — вас судитимуть разом з Джеймсом. Хіба їм можна вірити? Хіба вам так дуже хочеться всунути свою голову в пащу Сімона Фрейзера та інших вігів? — додав він з сумом у голосі.

— Алане, — вигукнув я, — всі вони сволота і брехуни, в цьому я згоден! Але ж, повірте, треба довести, що і в країні злодіїв може бути хоч одна порядна людина! Я дав слово і дотримаю його. Я давно вже сказав вашій родичці, що не спасую ні перед яким ризиком. Пригадуєте? Це сталося в ту ніч, коли було вбито Червоного Коліна. Я не зупинюсь. Престонгрейндж обіцяв мені життя; якщо він зрадить, то я одразу ж вмиру.

— Добре, добре! — не перечив Алан.

Увесь цей час наші переслідувачі не виявляли будь-яких ознак своєї присутності. Деякі з них, як я згодом дізнався, ще не прибули на той час до призначеного місця, а ті, що прийшли, розбрелися поміж пагорбами у напрямку Джіллана. Зібрати всіх до гурту було нелегко, а шлюпка тим часом усе наближалась. До всього наші переслідувачі виявилися боягузами, звичайною зграєю конокрадів, які ще не перевелися в окремих кланах горян. У них навіть не було порядного вожака. І що довше й пильніше вони дивилися на мене та Алана, тим, мабуть, менше подобався їм наш вигляд. Може, хто й зралив Алана, тільки не капітан. Він сам сидів у шлюпці, стернував і заохочував веслярів, вкладаючи у цю справу всю душу. Ось вони вже зовсім близько, кілька хвилин — і шлюпка чиркне берега; на обличчі у Алана вже просіяла радість швидкого порятунку, коли раптом наші переслідувачі у відчаї, що здобич вислизає з їхніх рук, а може, з наміром сполохати Енді зчинили за пагорбом неймовірний галас.

Крик цей був таким несподіваним і загрозливим (та ще на березі, який здавався зовсім мертвим), що шлюпка зупинилася.

— Що це може означати? — пролунав голос капітана, бо ми вже могли чути один одного.

— То мої друзі, — відповів Алан і побрів мілкою водою до човна. — Деві, — звернувся він до мене, зупиняючись. — Деві, хіба ви не їдете? Мені важко розлучатися з вами.

— Ні, Алане, — кинув я йому вслід.

Він якусь мить вагався, стоячи по коліна в солоній воді, а потім заговорив знову.

— Що ж, коли ви самі встромляєте голову у зашморг, то я не можу перешкодити цьому, — сказав він і зайшов по груди у воду, його підхопили, втягли у шлюпку, і та одразу ж рушила у зворотню путь.

Заклавши руки за спину, я стояв там, де він залишив мене. Алан сів обличчям до берега і невідривно дивився на мене, а човен все віддалявся й віддалявся. Нараз мої очі наповнилися слізьми, серце чомусь стислося од жалю до самого себе, здавалося, у всій Шотландії не знайдеш самотнішої за мене людини. З такою сумною думкою я повернувся спиною до моря і поглянув на піщані пагорби. Проте не побачив і не почув нічого такого, що свідчило б про наявність там людей. Так само гріло сонце, опромінюючи теплом мокрий і сухий пісок, повівав між пагорбами вітерець та кружляли, жалібно скиглячи, чайки. Піднявшись трохи вище, я помітив, як навколо викинутих морем водоростей стрибають проворні піщані блохи — єдині, здавалося, живі істоти на цьому пустельному березі. Однак я добре знав, що поблизу причаїлися люди, що за мною стежать. Переслідувачі не були воїнами, інакше вони напали б на нас раніше. У мене не лишалось сумніву, що то були звичайні злодюжки, найняті на мою пагубу; вони мали завдання або викрасти мене, або

просто вбити. Враховуючи становище найманців, перше було найвірогіднішим, але, знаючи їхній характер та запал у таких справах, я припускав, що й друге цілком можливе. Від усього цього кров холола в жилах.

Раптом мені спала божевільна думка вийняти шпагу з піхов. "Хоч я й не вмію битися на шпагах, — думав я, — але у такій випадковій сутичці можу все-таки заподіяти ворогові якоїсь шкоди". Проте я вчасно зрозумів, що про опір годі й думати. У цьому мабуть, полягав той "засіб", про який домовились Престонгрейндж із Фрейзером. Перший, я був певен, зробив усе можливе, щоб зберегти мені життя; другий, напевне, дав Нейлу та його товаришам зовсім протилежні накази... Коли б я чинив опір із зброєю в руках, то цим би в першу чергу допоміг своєму найлютішому ворогові, власне, підписав би собі смертний вирок.

З такими думками я дійшов до краю прибережної піщаної смуги і глянув назад: шлюпка вже підпливала до брига, і Алан на прощання махав мені хусточкою. Я відповів йому порухом руки. Сам Алан був для мене зараз чимсь незначним порівняно з тим, що чекало мене попереду. Я натягнув капелюха майже на самі очі, зціпив зуби і рішуче закрокував вперед по піщаному насипу, йти вгору було важко, бо схил виявився досить крутим, а пісок, наче вода, плив з-під ніг. Нарешті я вчепився за кущ довгої трави, що росла на вершині, підтягнувся і став на твердий ґрунт. В ту ж мить навколо заворушилися і підвелися шість чи сім обідранців — між ними був і Нейл — з кинджалами в руках. Признаюсь, я заплющив очі і зашепотів молитву. Коли ж нарешті розплющив їх, то побачив, що негідники підповзали до мене мовчки, не кваплячись. Всі вони очима хижо свердлили мене, і я був вражений тим неприродним блиском і страхом, що світилися в зіницях кожного з них і зростали в міру того, як вони наближалися. Щоб заспокоїти їх, я підвів руку і показав, що не хапаюся за зброю. Тоді один з мерзотників насмілився і з сильним акцентом горянина запитав, чи я здаюсь.

— З протестом, — відповів я, — коли ви взагалі розумієте, що це означає, але я сумніваюсь...

Вони не дали мені доказати, налетіли, наче зграя хижаків, схопили, забрали шпагу й витрусили всі гроші з кишень, потім зв'язали руки й ноги міцною мотузкою і кинули на траву. Скінчивши цю ганебну справу, негідники розсілися навколо і мовчки витріщилися на мене, наче я був лев чи тигр, що приготувався стрибнути на них. Та скоро їхня увага послабла. Вони підсунулися щільніше один до одного, загельготіли погельськи і з відвертою цинічністю заходилися тут же ділити моє майно. Єдиною втіхою для мене в той час було те, що я міг звідси спостерігати втечу друга. Я бачив, як шлюпка пристала до брига, як її підняли на борт, як напнулися вітрила і корабель, обігнувши острівці, вийшов у відкрите море.

Тим часом почали прибувати нові й нові обідранці, і години через дві їх зібралось чоловік двадцять. Кожного разу, коли приходив хтось новий, розмова жвавішала, і в ній вчувалися докори, скарги та пояснення. Я відзначив, що новачки не одержували частки з мого майна. Остання суперечка була вкрай запальною, я навіть подумав, що вони серйозно посварилися. Одразу ж уся зграя розділилася; більшість безладним натовпом рушила на захід, і тільки Нейл та ще двоє лишилися вартувати.

— Я можу назвати людину, якій не дуже сподобається ваше сьогоднішнє заняття, Нейл, син Дункана, — обізвався я, коли решта пішли геть.

У відповідь Нейл почав запевняти, що зі мною поведуться пристойно, бо він знає про моє "знайомство з леді".

На тому й скінчилася наша розмова.

Поки світило сонце, на цій частині берега не з'являлась жодна жива душа, а коли воно сховалося за гори і навколо почало сутеніти, я помітив високого, худорлявого лотіанця з засмаглим обличчям, який наближався до нас верхи на конячині.

— Хлопці, — гукнув він, — у вас є такий папірець? — і чоловік простягнув якийсь аркушик. Нейл у відповідь подав йому другий, і прибулий кілька хвилин старанно розглядав його крізь окуляри в роговій оправі, потім, сказавши, що все гаразд, що вони і є ті люди, яких він шукає, одразу ж спішився. Мене посадили верхи, підв'язавши ноги під черевом коня.

Отак ми на чолі з лотіанцем вирушили в путь. Дорогу він, напевне, вибрав добре, бо за весь час подорожі ми сполохали тільки пару закоханих, які, гадаючи, що перед ними контрабандисти, метнулися геть. Невдовзі ми проминули підніжжя гори Бервік Ло, що лишилася трохи на південь, коли ж вибрались на оголені пагорби, я помітив вогні селища і старовинну баню якоїсь церковки, що загубилася серед дерев. Житла були близько, але не настільки, щоб кликати когось на допомогу, коли б я навіть зважився на такий крок. Чути було, як плететься море. Молодий місяць цідив на землю бліде, слабеньке світло, але й при ньому я побачив три велетенські вежі і зруйновані бійниці Танталлона, колишньої резиденції Червоних Дугласів. Припнувши коня до кілка біля рову, мої конвоїри провели мене крізь браму, потім двором у напівзруйновану кам'яну залу, де одразу ж розпалили просто на підлозі яскраве вогнище — тієї ночі було холодно. Мені розв'язали руки і посадили спиною до внутрішньої стіни. У лотіанця виявився якийсь харч, і мені дали шмат вівсяного хліба, а до нього кухоль французького вина. Потім я знову лишився в товаристві трьох горян. Вони тулилися ближче до вогнища, дудлили горілку і розмовляли між собою, а крізь отвори в стінах вдирався вітер, рвав полум'я, обдавав присутніх димом і сердито завивав у верхівках веж. Я вже не турбувався за своє життя, але душа і тіло настільки втомилися за день, що, заколисаний плюскотом моря внизу під скелею, повернувся на бік і заснув.

Коли саме розбудили мене, сказати не можу, тільки місяць уже кудись подівся, і вогонь майже згас. Тепер мені розв'язали ноги і повели руїнами до моря, а далі стрімкою стежкою, що збігала по скелі, в бухточку, де нас чекав рибальський човен. Мене посадили в човен, і в казковому сяйві зірок ми відпливли од берега.

Розділ чотирнадцятий

СКЕЛЯ БАСС

Я не знав, куди мене везуть, і тільки озирався навкруги, шукаючи очима корабель; у голові ще й досі лунали слова Ренсома "двадцятифунтові". Душу гнітили невтішні думки. Якщо мені вдруге загрожуватиме небезпека потрапити на плантації, то справи мої кепські — не буде вже другого Алана, не буде загибелі корабля, випадкового уламка реї... Я вже побачив себе на тютюновій плантації, відчув удар нагая по спині. Тіло пройняв дрож і не тільки тому, що на воді тягло прохолодою і що човен був мокрий і холодний від роси. Я сидів поблизу стернового і цокотів зубами. Кермував той самий смуглявий чоловік, якого досі я називав лотіанцем, справжнє його ім'я було Дейл, але звали його просто Чорний Енді. Помітивши, що я тремчу, він люб'язно передав мені грубого, вкритого риб'ячою лускою піджака, і я з радістю натягнув його собі на плечі.

— Дуже вдячний за вашу добрість, — сказав я, — але наслідуюся відплатити вам за неї застереженням." Ви берете на себе дуже велику відповідальність у цій справі. А ви ж не з тих затурканих варварів-горян і добре розумієте, що таке закон і чим ризикують ті, хто його порушує.

— Не такий-то я вже і поборник закону, але цього разу дію з солідною гарантією.

— Що ви збираєтесь робити зі мною? — запитав я.

— Нічого поганого, — відповів чоловік. — Справді, нічого поганого. Певен, що ви матимете велику свободу і взагалі вам буде добре.

На той час поверхня моря вже трохи проясніла, зі сходу заіскрилося, на хвилі висіялися рожеві та червоні блискітки, наче незгаслі жаринки, а на вершині скелі Басе заґелґотіли, прокинувшись, гуси. Басе, як відомо,

це са́мітня скеля, але така велика, що каменю з неї вистачило б на ціле місто. Море було на диво спокійне, тільки біля підніжжя скелі якось глухо шуміло. Поволі зі сходу загорявся ранок, і при світлі я все ясніше бачив стрімкі скелі, поцятковані білими плямами від помету морських птахів, пологі вершину, вкриту зеленою шапкою, табуни білосніжних гусей, що кричали з усіх боків, а на самому березі похмуру, зруйновану будівлю тюрми.

Раптом мені відкрилась уся правда.

— Так от куди ви мене везете! — вигукнув я.

— У Басе, любий, в Басе, — відповів Чорний Енді. — До вас тут жили древні святі, але я сумніваюсь, що ви безневинно потрапляєте сюди.

— Але ж тут тепер ніхто не живе! — вигукнув я. — Тюрма давно вже перетворилася на руїни.

— Тим приємніший сюрприз для бакланів, — сухо кинув Чорний Енді.

Ставало дедалі видніше, і я вже міг бачити на дні човна між великим камінням, яке звичайно править рибалкам за баласт, кілька бочонків та плетених кошиків, а також дрова. Все це було потім вивантажено на скелю. Енді, я та моїх троє горян (я називаю їх своїми, хоч це далеко від істини) теж вийшли на берег. Сонце ще не зійшло, коли човен одплив від острівка, лишивши нас у цьому незвичайному місці ув'язнення. Скрип весел у кочетах відлунював серед стрімких скель.

Енді Дейл був водночас і губернатором (як жартома я називав його) Басса, і пастухом, і охоронцем дичини цього невеличкого, але багатого маєтку. Він мав наглядати за дюжиною овець, що нагулювали жирок, випасаючись на пологіму схилі, ніби на куполі святого собору, і за бакланами, які гніздилися серед скель. Вирощувати цих птахів було дуже вигідно: молоді баклани такі смачні, що любителі попоїсти охоче платили

по два шилінги за штуку. Навіть дорослі птахи дорого цінувалися за жир та пір'я, і часто платню норд-бервікському священикові сплачували бакланами, тому дехто вважав цю парафію вигідною.

Щоб впоратися з своїми обов'язками і вберегти дичину від злодіїв, Енді часто днював і ночував серед скель, а тому не дивно, що він, як ми помітили, почував себе тут, як господар у своїй хаті.

Звелівши кожному з нас взяти частину вантажу (я не загаявся виконати його наказ), він одімкнув двері — єдиний вхід на острів — і через руїни фортеці довів нас до свого житла. Побачивши попіл у каміні та ліжко п кутку, можна було догадатися, що це місце його постійного проживання.

Чорний Енді запропонував мені своє ліжко, бо, як він висловився, гадає, що я джентльмен.

— Моє дворянське походження не має ніякого значення щодо того, де я сплю, — зауважив я. — Досі я мав жорстку постіль і не гніваюся на бога. Я ладен і зараз спати так само. Поки я тут, містер Енді, — вас, здається, так звуть, — я братиму участь у всьому, що ви робитимете, і ділитиму все нарівні з іншими. А вас просив би облишити свої жарти, вони мені, признаюсь, не подобаються.

Він невдоволено побурчав трохи, але потім, подумавши, здавалося, схвалив мою відповідь. Енді і справді був кмітливим, розсудливим чоловіком. Як завзятий віг" і пресвітеріанець, він щоденно читав кишенькову біблію, охоче і з знанням справи говорив про релігію, впадаючи помітно в камероніанські крайнощі. Але поведінка його була далеко не така чиста. Я знав, що він багато займався контрабандою і що руїни Танталлону правили йому за схованку контрабандних товарів. Митну сторожу він просто обдурював. Ця частина Лотіанського берега ще й досі зовсім дика, а люди, які там живуть, — найгрубіші в Шотландії.

Один випадок з мого ув'язнення надовго лишився в пам'яті завдяки тим наслідкам, які виявилися значно пізніше. На той час у Форті базувався військовий корабель "Морський кінь" під командою капітана Паллізера. Вийшло так, що цей корабель у вересні курсував між Файфом та Лотіаном, позначаючи підводні перешкоди, небезпечні для мореплавців. Якось рано-вранці його побачили десь за дві милі на схід від нас; спустивши шлюпку, моряки, здавалось, оглядали Вайлдфайрські скелі та Чортів куш — дуже небезпечні місця. Потім, піднявши шлюпку на борт, корабель пішов проти вітру просто на Басе. Це дуже занепокоїло Енді та горян: адже моє ув'язнення мало зберігатися в таємниці, а зараз, коли військовий капітан зійде на берег, справа стане загальновідомою.

Я не був певен, що поява військового корабля полегшить моє становище. Тому, зваживши всі обставини, запевнив Енді, що в усьому скорятимусь йому, і пообіцяв добре поводитись. Після цього мене швидко спровадили на вершину скелі, де всі ми полягали в різних місцях на самому краю урвища і, добре замаскувавшись, стежили за кораблем.

"Морський кінь" ішов просто до берега, і мені здалося, що він ось-ось вріжеться в скелю. У мене аж в голові паморочилося, коли я дивився вниз: таким стрімким було урвище. Зверху добре було видно матросів на вахті і чути голос лотового. Та ось корабель розвернувся і дав залп по берегу. Не знаю, чи багато було гармат, але скеля затремтіла, над нашими головами попливли хмари диму, а в небо знялася сила-силенна гусей. Їхній галас, миготіння безлічі крил було неповторним видовищем. Напевне, капітан Паллізер підійшов так близько до Басса тільки заради хлопчачої витівки. Згодом він дорого заплатив за свою легковажність. З свого місця я добре розглянув снасті корабля і міг впізнати по них корабель за кілька миль. Невдовзі саме це допомогло мені відвернути від друга велике нещастя і завдати капітанові Паллізеру відчутного удару.

На Бассі нам жилося непогано. Було вдосталь елю, горілки і вівсяного борошна, з якого ми ранком і ввечері готували кашу. Іноді з Каслтона човном нам доставляли чверть барана, бо ми не мали права забивати овець, яких випасали на схилах Басса спеціально на продаж. На гусей,

як на лихо, ще не підійшов сезон, і ми їх не чіпали. На цьому острові ми самі рибалили, але здебільшого рибу за нас ловили баклани, а нам лишалося тільки пильнувати за ними і вчасно віднімати в них здобич.

Природа тут була дуже своєрідна. Все мене так цікавило, що я не мав часу сумувати. Втекти звідси було неможливо, тому мені дали повну волю, і я блукав по всіх куточках, досліджуючи поверхню острова там, де тільки могла ступити нога людини. На острові ще й досі зберігалися залишки колишнього тюремного саду, повсюди росли вже здичавілі квіти і овочі, на самотньому кущі червоніли вишні. Трохи нижче стояла чи то церковка, чи келія відлюдника. Ніхто вже не скаже, хто будував її, хто жив за цими стінами. І я мимоволі почав думати про той далекий час. Сама в'язниця, в якій мені судилося побути разом з конокрадами-горянами, була колись ареною багатьох історичних подій. Здавалося дивним, щоб так багато святих і мучеників, які проживали тут порівняно недавно, не лишили по собі бодай аркушика з своєї біблії або ж видовбаного у стіні імені, тоді як грубезні солдати, що вартували на мурах, заповнили всі закутки пам'ятками про себе — здебільшого поламаними люльками (їх було особливо багато) і металевими ґудзиками з військових мундирів. Часом мені здавалося, що я почую набожний спів псалмів у підземних темницях, де сиділи мученики, побачу, як солдати з люлькою в зубах походжають високими мурами, а за ними з Північного моря піднімається вранішня зоря.

Безсумнівно, мою фантазію розпалював ще й Енді своїми розповідями. Він на диво добре, до найменших дрібниць знав історію скелі, знав навіть імена окремих рядових солдатів, бо його батько служив колись тут у гарнізоні. До того ж Енді був чудовим оповідачем. Іноді слухаєш його, і перед тобою наче оживають люди далекого минулого, ти ніби чуєш їхню мову і бачиш усі речі такими, якими вони були колись. Те, що він так уміло розповідав, а я з неослабною увагою слухав, поступово зблизило нас. Не заперечую, Енді мені сподобався, а згодом я переконався, що і він з любов'ю ставиться до мене. Через це мені дуже хотілося завоювати його ще більшу прихильність. Дивна випадковість допомогла мені в цьому, перевершивши всі мої сподівання, але і з самого

початку між нами зав'язалися досить дружні взаємини, якщо врахувати, що він був тюремником, а я його в'язнем.

Отож, я був би нещирим, коли б сказав, що моє перебування на Бассі було нестерпним. Ні, місце здавалося спокійним і безпечним, воно ніби рятувало мене від усіх нещасть та клопоту. Але часом я згадував, як багато пообіцяв Ренкейлору та Стюарту, і мене мучило сумління. Я добре розумів, що моє ув'язнення на Бассі, звідки, як на долоні видно береги Файфа і Лотіана, було скоріше уявним, а не справжнім. В очах цих двох джентльменів я був принаймні хвальком і боягузом. Іноді я ставився до всього цього досить легковажно і переконував себе, що доки зберігаю добрі стосунки з Катріною Драммонд, думка всіх інших людей для мене байдужа, і мною оволодівали мрії закоханого, які мені самому здавалися такими солодкими, а читачеві, певно, здаватимуться, на диво порожніми. Часом мене гризло інше почуття, в душу закрадався страх, прокидалося самолюбство і ці уявні осуди здавалися до болю в грудях несправедливими. Іноді набігали думки про Джеймса Стюарта, ув'язненого в тюрмі, вчувався розпачливий голос його дружини. В такі хвилини я вже не міг миритися з своєю бездіяльністю, здавалося, що коли я справжній мужчина, то міг би полетіти чи поплисти, а все одно втекти з своєї тюрми. Тоді, ніби лякаючись власних думок, і щоб заспокоїти докори сумління, я особливо уважний був до Енді Дейля, намагаючись будь-що здобути його прихильність.

І ось, коли ми одного чудового ранку лишилися вдвох на вершині скелі, я недвозначно натякнув йому, що зміг би відкупитись. Він зиркнув на мене, різко закинув голову і зайшовся сміхом.

— Які ви чудні, містер Дейл, — зауважив я йому, — коли б ви хоч краєчком ока подивилися на цей папірець, то, мабуть, змінили б свою думку.

Дурні горяни, схопивши мене, відібрали тільки наявні гроші, а от папірця, якого я зараз простяг Енді, лишили. Це був чек Британської льонопрядильної компанії на досить значну суму.

Енді прочитав чек.

— О-о, та ви, я бачу, заможна людина, — промовив він.

— По-моєму, це могло б змінити ваші погляди на деякі речі.

— Не вийде! — вигукнув Енді. — Ви цим тільки стверджуєте мою думку, що здатні підкупити мене. Та не вийде, сер.

— Побачимо. А зараз я доведу вам, що добре розбираюся в ситуації. Ви одержали наказ затримати мене тут до вівторка, 21 вересня.

— Ви не дуже помилилися, — відповів Енді, — я маю відпустити вас, якщо не буде додаткових вказівок, 23-го, в суботу.

Я не міг не розуміти, яка підступність крилася в цьому розпорядженні. Мені надавалася можливість з'явитися на суд, коли вже буде надто пізно і мої свідчення не матимуть належної сили, коли б я навіть і зважився говорити. Така невтішна перспектива вкрай обурювала мене.

— Слухайте, Енді. Ви добре знаєте життя, і я хотів би, щоб ви вислухали мене і подумали над дечим. Я знаю, що в цій справі замішані поважні особи, і не сумніваюся, що вам добре відомі їхні імена. Декого з них я бачив і говорив з ними. Подумайте, Енді, в чому я винен? Як зі мною повелися? Кілька голодранців-горян схопили мене 30 серпня і кинули на купу старезного каміння — бо цю скелю вже не можна назвати ні фортецею, ні тюрмою (як колись у далекому минулому), — притулок охоронця дичини на Бассі; більш того, збираються відпустити мене на волю 23 вересня так же таємно, як і схопили. Хіба це закон? Чи, може, цього вимагає справедливість? — питаю я. — По-моєму, це брудна інтрига, якої мусять соромитися ті, хто в ній замішаний.

— Я не можу заперечити вам, Шооз. Воно й справді виглядає якось негарно, — відповів Енді, — і коли б ці верховоди не були добрими вігами і ревними пресвітеріанцями, то я скоріше загнав би їх за синю хмару, аніж став би допомагати їм.

— Виходить, Ловат добрий віг і ревний пресвітеріанець? — зауважив я.

— Його я не знаю, — відповів Енді. — Не маю з ним ніяких справ.

— Значить, ви підтримуєте зв'язок з Престонгрейнджем...

— Цього я вам не казав, — захищався він.

— А тут і казати нічого. Я сам знаю, — напосідав я.

— В одному ви можете бути певні, Шооз, — сказав Енді. — Як би ви не старалися, з вами ніяких справ я не маю... і не хочу мати.

— Гаразд, Енді. Бачу, що треба поговорити з вами відверто, — не поступався я і виклав йому все, що вважав за необхідне.

Він вислухав мене серйозно, а коли я скінчив, здавалося, над чимось замислився.

— Шооз, — заговорив він нарешті, — буду також відвертим. Ваша розповідь надто вже дивна й не заслуговує на довір'я, якщо розглядати її у вашому тлумаченні. Що ж до вас, то ви здаєтеся мені досить порядним юнаком. Однак я старіший за вас і розсудливіший, а тому, мабуть, трохи більше розуміюсь у цій справі. Я виклав вам усе ясно й відверто. Ви не постраждаєте від того, що я вас тут затримаю, а, навпаки, тільки виграєте. Країна теж не постраждає, коли повісять одного якогось там горянина. Коли ж я відпущу вас, то кому-кому, а мені це зашкодить у першу чергу. Отож, як порядний віг, як чесний товариш і, звісно, не ворог

самому собі, я вважаю, що для всіх буде найкраще, коли ви залишитесь тут з Енді та бакланами.

— Енді! — благально звернувся я до нього, кладучи руку йому на коліно. — Цей горянин не винен!

— Шкода, дуже шкода, — мовив він. — Але ж ви самі бачите, що в цьому світі не все виходить так, як нам хотілося б.

Розділ п'ятнадцятий

РОЗПОВІДЬ ЧОРНОГО ЕНДІ ПРО ТОДА ЛАПРАЙКА

Поки що я мало сказав про горян, які перебували з нами на острові. Вони всі троє були прихильниками Джеймса Мора, і це ще більше затягало зашморг на шиї їхнього ватажка. З англійської мови кожен знав не більше двох-трьох слів, але Нейлу чомусь здавалося, що він по-справжньому володіє цією мовою, щоб підтримувати загальну розмову. Проте коли він зважувався на це, слухачі лишались цілком протилежної думки. Хлопці виявилися простими, смирними людьми, значно витриманішими, ніж можна було сподіватися, судячи з їхнього вигляду. Майже з самого початку нашого перебування на острові вони були ніби слугами Енді та моїми.

Тут, на цьому відрізаному од світу клаптику землі, серед руїн колишньої тюрми і нестихаючого шуму моря та крику морських птахів хлопці-горяни, як мені здалося, відчували якийсь забобонний страх. Коли не було роботи, вони або вкладалися спати (це, здавалось, ніколи їм не набридало), або ж Нейл розважав їх розповідями про різні страхіття. Якщо цей розпорядок чомусь порушувався — приміром, двоє спало, а третій не міг цього зробити, — тоді я бачив, як, напружившись, наче тятива лука, цей третій прислухався до найменшого шурхоту, сторожко озирався на всі боки, нервував, здригався, обличчя його блідло, а руки стискалися в кулаки. Я не мав нагоди довідатись, звідки береться той

дивний страх, але тривога й занепокоєння горян передавалися й мені. Не можу підшукати відповідних слів, щоб визначити цей стан, проте від Енді я частенько чув по-шотландському:

— Так, Басе — жахливе місце.

Таким воно завжди мені й уявляється. Моторошно жахливим уночі, жахливим вдень. Тут ніколи не замовкав жахаючий крик птахів, гуркіт моря та гучна луна в скелях. Таким був Басе у звичайну погоду, а коли хвили́ були особливо крутими і били з страшною силою об скелі, то шум їх громом котився далеко навкруги, відлунюючи барабанним боєм невидимого війська — в такі хвилини ставало водночас і страшно й весело. Проте і в спокійну погоду Басе міг нагнати страху на людину, і не лише на горянина, я сам у цьому не раз переконувався. Надто вже багато загадкових, глухих звуків линуло десь знизу і, підіймаючись, гуло під склепінням диких скель.

Ніколи не забуду почутої на острові розповіді і тієї сцени, в якій мені довелося брати участь і яка відіграла велику роль для моєї втечі. Сталося так, що я, замислившись біля вогнища, почав насвистувати пісню Алана. Раптом на моє плече лягла чиясь рука, і голос Нейла звелів замовкнути, бо то була "нехороша пісня".

— Нехороша? — спитав я. — Чому?

— Тому, що це пісня привида, у якого від тулуба відтято голову[2].

— Тут не може бути привидів, Нейл. Вони б не тратили сили на те, щоб лякати на острові бакланів.

— О-о! — протяг Енді. — Ви так говорите! Можу запевнити, що тут колись водилося дещо гірше, ніж привиди.

— Що саме, Енді? — не втерпів я.

— Чаклуни, — відповів він. — У всякому разі, один чаклун був. Це дивна історія. Якщо хочете, розповім, — додав Енді.

Ми, звичайно, всі захотіли послухати історію, і навіть той з горян, що найгірше знав англійську мову, підсів ближче до товаришів.

РОЗПОВІДЬ ПРО ТОДА ЛАПРАЙКА

— Мій батько, Том Дейл, — мир праху його! — замолоду був диким, нестримним юнаком, як-то кажуть, без розуму і без виховання. Він полюбляв молоденьких дівчаток, чарочку і ніколи не минав бійки. Я так і не чув, щоб він був здатний на якесь путнє, чесне діло. Дійшло до того, що він згодився піти в солдати і служив у гарнізоні цього форту — тоді-то вперше й ступила нога Дейлів на Басе. Служба, ніде правди діти, була паскудною! Начальник сам варив ель, і, здавалося, найгіршого й вигадати не можна. Продукти для гарнізону мали привозити з берега, але справа ця велась недбало, і часто-густо солдати жили тим, що ловили рибу і стріляли гусей. На завершення всього це відбувалося в страшні часи, коли холодні камери були забиті святими й мучениками.

І хоч Том Дейл тягав за плечима рушницю і був звичайним солдатом, що полюбляв (як я вже відзначив) дівчаток та чарочку, душу він мав праведнішу, ніж того вимагало його становище.

Він знав дещо про ту славу, яку здобула собі церква, і часом дуже гнівався, бачачи, як обманюють божих святих. У такі хвилини він просто згоряв від сорому, вважаючи, що в якійсь мірі сам допомагає чинити чорну справу. Іноді вночі в хуртовину, стоячи на варті і відчуваючи навколо себе непроникну пустку, він раптом чув, як хтось із в'язнів затягував псалом, інші підхоплювали його, і священні звуки линули з кожної камери (вірніше, підземної темниці) аж до неба. Душу Тома тоді гнітило почуття сорому, гріхи виростали в його ж власних очах до розмірів самого Басса, а то й більше: однак головним гріхом він вважав те, що змушений власними руками допомагати вішати і нищити

служителів церкви христової. Та він намагався боротися з таким почуттям. Надходив день, прокидалися товариші, і всі його добрі поривання згасали.

У той час на Бассі жив божий чоловік на ім'я Педен-провісник. Ви, мабуть, чули про нього? Відтоді ніколи не було такого та й взагалі більшість людей вважають, що не було й раніше. Він був дикий і потворний, на нього моторошно було дивитись, моторошно його слухати, на обличчі провісника ніби відбивався страшний суд. Голос Педена, різкий, як у баклана, дзвенів в ушах людей, а коли він говорив, його слова пекли, як жар.

На Бассі жила молода дівчина, напевне, сумнівної поведінки, бо порядній жінці там не місце: Здається, вона була гарненькою і потоваришувала з Томом Дейлом. Сталося так, що Педен сидів у саду і молився, коли повз нього проходили Том з дівчиною. Дівчина раптом почала сміятися з молитви святого. Той підвівся і так глянув на обох, що в Тома аж ноги затремтіли.

Коли ж святий заговорив, то в його голосі вчувалося більше скорботи, ніж гніву.

— Бідолашна, бідолашна! — промовив він і подивився на дівчину. — Я чую твій крик, чую сміх, але господь приготував тобі смертельний удар, і в хвилину нежданого суду божого ти зойкнеш лише один раз.

Через кілька днів після цього, коли дівчина блукала з двома чи трьома солдатами серед скель, раптом налетів вихор, підхопив її так, як була, і поніс геть. Солдати помітили, що бідолашна й справді встигла тільки раз зойкнути.

Ця кара, безсумнівно, вплинула на Тома Дейла, але з часом усе минулося, стерлося з пам'яті, і він не покався, не став кращим. Якось, прогулюючись з своїм товаришем-солдатом, Том лайнувся: "Чорт би мене

схопив!", — бо полюбляв міцні слівця. Раптом він помітив, що на нього пильно дивиться Педен, змучений і сумний; обличчя його змарніло і стало довгим, очі палали неприродним блиском, а на руці, коли він простягнув її, під нігтями чорнів бруд — він взагалі не дбав про своє тіло.

— Гай, гай, бідолашний чоловіче! — вигукнув Педен. — Нещасна божевільна людино! "Чорт би мене схопив", — повторив він лайку Тома. — А я от бачу, як чорт іде слідом за тобою.

Почуття власної провини і віра в милосердя бога хвилиною набігали на Тома, і він, — кинувши на землю списа, якого тримав у руках, промовив:

— Віднині ніколи не здійматиму зброї проти своїх братів! — Сказав і додержав слова.

Спершу виникло непорозуміння, але начальник пересвідчився, що намір Тома непохитний, і звільнив його від служби. Том виїхав у Норд-Бервік, одружився там і зажив доброї слави серед чесних людей.

У тисяча сімсот шостому році, коли Басе перейшов до рук Далрімплів, охороняти його домагалося два чоловіки. Обидва мали певний досвід, бо як один, так і другий служили солдатами в гарнізоні, вміли доглядати бакланів, знали, коли їх можна продавати. Крім того, обидва були, принаймні так здавалось, людьми освіченими, вміли підтримати пристойну розмову. Одним з них був Том Дейл, мій батько, другим Лапрайк, якого люди звичайно називали Тод[3] Лапрайк; чи було це його справжнє ім'я, а чи прізвисько, дане завдяки його характеру, я не знаю.

Так от, Том якось пішов у цій самій справі до Лапрайка і мене, тоді ще маленького хлопчика, узяв з собою.

Тод жив у вузькому провулку на північ від цвинтаря у церковному дворі. Провулок був похмурий, страшний, до всього й сама церква мала недобру славу ще з часів Якова VI через той диявольський обман, що

втрутили там, коли королева плавала по морю. Той, хто добре знав це місце, не любив там бувати. Двері в Тода були незамокнені, і ми з батьком одразу ж зайшли в хату. Тод був ткачем. У кутку кімнати я побачив ткацький верстат, за яким сидів сам господар, гладкий, але блідий і змучений, схожий на недоумкуватого; на вустах у нього застигла посмішка, під якої мене пройняв дріждж. Рукою Тод тримав човник, але очі були заплющені. Ми кликали його, кричали на вухо, торсали за плече — марні зусилля! Він все так же нерухомо сидів на стільці, тримаючи човника, і недоумкувато посміхався.

— Бог свідок, це недобре! — сказав Том. Тільки-но він вимовив ці слова, як Тод Лапрайк раптом ожив.

— Це ви, Том? — спитав він. — Радий вітати вас, чоловіче добрий. Отак часом, гляди, я й знепритомнію, підводить шлунок.

Потім батько й Тод завели мову про Басе, про те, кому з них двох доручать охороняти острів; так слово за словом вони посварилися і розійшлися нарешті ображені. Добре пам'ятаю, що коли ми поверталися додому, батько всю дорогу твердив, як мало йому подобається Тод Лапрайк, а ще менше його дивацтва.

— Непритомніє! — казав він. — Колись за такі штуки живцем спалювали на вогні.

Невдовзі мого батька призначили охороняти Басе, а Тод лишився ні при чому. Потім частенько згадували, як він сприйняв це.

— Том, — сказав він, — ви ще раз взяли наді мною гору, і я щиро сподіваюсь, що на Бассі ви знайдете все, чого бажали.

Згодом майже всі прийшли до висновку, що то були пророчі слова.

Нарешті, настав час, коли Том Дейл мав брати молодих бакланів. Він уже давно звик до цього, бо ще малим навчився спритно лазити по стрімких скелях. От і цього разу, обв'язаний вірьовкою, він лазив по найстрімкіших і найвищих схилах. Кілька дужих хлопців стояли на вершині, тримаючи кінець вірьовки, і стежили за його сигналами. Над Томом стрімко нависала скеля, внизу плюскотіло море, а навколо з криком літали баклани. Весняний ранок був чудовий, і Том, насвистуючи, вправно ловив молодих птахів. Пізніше батько часто розповідав мені, що скоїлося з ним того дня, і кожного разу його проймав холодний піт.

Сталося так, що батько глянув угору і побачив, як велетенський баклан клює вірьовку. Поведінка птаха здалася йому дивною, досі нічого подібного за бакланами не спостерігалось. Батько зміркував, що вірьовка надто м'яка, а дзьоб баклана і скелі Басса надто тверді і що падати з висоти двохсот футів досить-таки неприваблива річ.

— Кш! — погнав Том птаха. — Кш!.. Геть звідси!

Баклан глянув Томові просто в обличчя, і в очах. у нього було щось страшне. Глянув раз і знову за вірьовку, тільки він тепер уже клював і шматував її, як очманілий. Мабуть, жоден баклан ще ніколи не робив свого діла з таким завзяттям і вмінням.

У душу Тома закрався страх. "Це не птах", — подумав він, кинув погляд назад, і в нього потемніло в очах.

"Якщо зараз запаморочиться голова, то прощай Том Дейл". — І він подав знак, щоб його підняли.

Баклан, здавалось, розумів сигнали, бо тільки-но Том подав знак, як той облишив вірьовку, розгорнув крила, голосно крикнув і, описавши в повітрі коло, полетів просто на Тома Дейла. Том вихопив ножа, якого завжди носив при собі, і холодна сталь блиснула проти сонця. Птах, мабуть, знав, що таке ніж, бо, забачивши сталь, ще раз крикнув, уже не

так голосно, і ніби з розчаруванням полетів за скелю. Том більш ніколи його не бачив. І коли птах зник, голова Тома важко впала на груди, його, наче мертвого, витягли нагору.

Чарка горілки, — а він з нею ніколи не розлучався, — повернула його до життя, наскільки це було можливо, і Том сів.

— Джорді, швидше біжи до човна, гляди, щоб баклан не відігнав його, — кричав він. — І не гайся!

Присутні здивовано презирнулися і спробували заспокоїти Тома, але це їм не вдавалося доти, поки один з них не пішов стерегти човна. Ті, що лишилися, спитали, чи полізе він на скелю ще раз.

— Ні, — відрубав Том, — не полізу, і вас не пушу. Як тільки стану на ноги, ми поїдемо з цього диявольського місця.

Зрозуміло, часу більше не гаяли, і добре зробили, бо не встигли вони ще доплисти до Норд-Бервіка, як у Тома почалася страшна лихоманка. Він пролежав ціле літо, і хто б ви думали, був настільки люб'язним, що відвідував його? Тод Лапрайк! Згодом люди розповідали, що коли Тод підходив до хати, лихоманка у Тома посилювалась. Цього я не пам'ятаю, але добре знаю, чим усе скінчилося.

Була осінь. Дід мій вирушив у море ловити сигів, і мені, як усім дітям, захотілося поїхати з ним. Пам'ятаю, улов був великий, і, переслідуючи рибу, ми опинилися біля самого Басса. Там зустрілися з човном Сенді Флетчера з Кастлтона. Він теж недавно помер, інакше ви могли б спитати в нього самого. Сенді гукнув до нас:

— Що там на Бассі?

— На Бассі? — перепитав дід.

— Так, — відповів Сенді, — з боку низини.

— А що там такого? — здивувався дід. — На Бассі самі тільки вівці.

— Ні, там є щось дуже схоже на людину, — сказав Сенді, підпливаючи до нас.

— На людину?! — здивувалися ми. Нам це дуже не сподобалося: біля скелі ми не бачили жодного човна, який міг би привезти туди людину, а ключі від тюрми висіли вдома у головах розкладного ліжка мого батька.

Ми вирівняли човни і вже разом підійшли до острова. У діда була підзорна труба, він колись плавав капітаном на риболовецькому судні, яке затопив на міліні Тея. Подивившись у трубу, ми справді побачили чоловіка в заглибині зеленого схилу, трохи вище від каплички, над самісінькою стежкою. Він стрибав, крутився, танцював, мов божевільний.

— Це Тод, — сказав дід і передав трубу Сенді.

— Так, він, — ствердив Сенді.

— Або хтось інший, що перейняв його образ, — зауважив дід.

— Різниця в цьому невелика, — мовив Сенді, — чи це чорт, чи, може, чаклун, але спробую вистрілити в нього. — І він узяв у руки рушницю, з якою полював на дичину. Сенді, до речі, був стрільцем на всю округу.

— Стривайте, Сенді, — стримав його дід, — спочатку треба добре його розглядіти, інакше ця справа може нам обом дорого обійтися.

— Чого ж чекати? — заперечив Сенді. — Це буде божий суд, прости господи мою грішну душу!

— Може, й так, а може, й ні, — зауважив на це дід. Він був порядною людиною. — Не забувайте, Сенді, про прокурора, з яким ви, здається, вже зустрічались.

Це була правда, і Сенді трохи розгубився.

— Енді, — мовив він, — як би ви зробили на моєму місці?

— А ось як! — відповів дід. — Мій човен трохи швидший за ваш, то я повернуся в Норд-Бервік, а ви лишайтесь тут і стежте за ним. Якщо я не знайду Лапрайка дома, то повернуся, і ми разом поговоримо з ним, а коли він дома, я вивішу на причалі прапорець, і тоді стріляйте.

Так і вирішили зробити. Я перебрався у човен Сенді, сподіваючись, що там буде цікавіше. Мій дід дав Сенді срібну монету, щоб той зарядив нею рушницю разом з свинцевим дробом, бо монета вважалася смертельною для перевертнів. Потім один човен поплив до Норд-Бервіка, а другий лишився на місці спостерігати за таємничою істотою на схилі скелі.

Весь час, поки ми були там, ця істота металася, стрибала і крутилася, наче дзига; інколи було чути, як вона реготала в божевільному танку. Я вже колись бачив, як молоді дівчата, отак протанцювавши всю довгу зимову ніч, не переставали танцювати і вдень. Проте з ними завжди були парубки, котрі заохочували їх, а ця дивна істота була самотньою. Там грав скрипач, а для цієї істоти єдиною музикою був крик бакланів. Дівчата були молодими, і життя просто буяло в них, а ми бачили хворого, товстого, блілого чоловіка похилого віку. Кажіть, що хочете, але я висловлю свою думку: в душі цього створіння буяла нестримна радість, якась пекельна радість, але все ж таки радість. Кілька разів я питав себе: навіщо відьми і чаклуни продають свої душі — найдорожчу власність — і залишаються старими, зморшкуватими, немічними. І я знову думками повертався до Тода Лапрайка, що кілька годин витанцьовує на скелі, сповнений у душі чорною, злобливою радістю. Безсумнівно, вони

потім горять за це у пеклі, але ж тут упиваються щастям, прости нас, господи!

Нарешті ми побачили, що на скелі над гаванню замайорів на щоглі невеличкий прапорець. Цього саме й чекав Сенді. Він звів рушницю, старанно прицілювався і натиснув курок. Гримнув постріл, і з скелі долинув розпачливий крик. Ми протерли очі і глянули один на одного, наче божевільні. Істота одразу ж безслідно зникла. Сяяло сонце, повівав вітерець, а на тому місці, де ще секунду тому витанцьовувало чудисько, не було нічого!

Усю дорогу додому я рюмсавав, і мене від жаху била лихоманка. Дорослі почували себе ненабагато краще, у човні Сенді ніхто не розмовляв, кожен шепотів молитву. Коли ми підпливли до молу, то всі скелі у гавані були аж чорні — так багато людей вийшло нас зустрічати. Виявилось, що Лапрайка застали дома непритомним, в руках він тримав човник і посміхався. Послали хлопця вивісити прапорець, а кілька чоловік лишилися в будинку ткача і тихо молились. Ніхто не наважувався вимовити слова молитви вголос, дивлячись на цю страшну постать з човником у руках.

Раптом Тод страшно скрикнув, схопився на ноги і закривавлений упав на верстат.

Коли оглянули труп, виявилось, що дріб не пробив тіло чаклуна, знайшли усього-на-всього одну дробинку, а от дідова срібна монета вразила Тода в самісіньке серце.

Тільки-но Енді скінчив свою розповідь, як між ним і Нейлем вибухнула безглузда суперечка. Нейл, як я вже казав, сам був мастак розповідати. Пізніше я довідався, що він добре знав усі легенди Шотландії, був високої думки про себе і зумів завоювати прихильність інших. Розповідь Енді нагадала йому одну з легенд, яку Нейл уже чув раніше.

— Я вже давно знаю цю історію, — сказав Нейл. — Це оповідання про Устима Мора, Мак Джілла Фадріга і про Гавра Вора.

— Знаєш, та не те! — вигукнув Енді. — Це історія про мого батька (царство йому небесне!) і Тода Лапрайка. Намотай це собі на вус, — додав він, — і держи язик за зубами, гірський злодію.

Як відомо, горяни прихильно ставляться до дворян низинних районів країни, але вороже настроєні до простого люду. Я вже, давно помітив, що Енді завжди був готовий посваритися з нашими трьома Макгрегорами, тому цього разу сутичка виявилася неминучою..

— Такі слова не говорять джентльменам, — обурився Нейл.

— Джентльменам! — вигукнув Енді. — Так то ж джентльменам, гірська тварюко! Коли б ти подивився на себе очима інших, то не був би таким пихатим.

Нейл грубо лайнувся по-гельськи, і в руках у нього сяйнув чорний ніж.

Роздумувати було ніколи, я схопив горянина за ногу, звалив його і притис озброєну руку до землі. У ту хвилину я не думав, що роблю. Товариші Нейла кинулися йому на допомогу, і ми з Енді без зброї опинились проти трьох горян. Здавалося, що жодної надії на порятунок у нас не було, коли Нейл раптом закричав по-гельськи, наказуючи іншим відступити, і виявив мені майже рабську покору. навіть віддав ножа, який я повернув йому на другий день після того, як він кілька разів повторив обіцянку не пускати його в хід.

Тепер я розумів ясно дві речі: по-перше, я не повинен надто розраховувати на Енді, що стояв блідий як смерть, притулившись до стіни, поки точилася суперечка; і, по-друге, що моє власне становище серед горян міцне, бо вони, очевидно, мають вказівки оберігати мене. Хоч я й побачив, що Енді бракує мужності, але не мав жодних підстав

дорікати йому в невдячності. Словами подяки він, звичайно, не набридав, зате думку про мене і своє ставлення змінив. Після того, що сталося, він ще більше почав побоюватися наших товаришів, і ми завжди були разом.

Розділ шістнадцятий

ВІДСУТНІЙ СВІДОК

Сімнадцятого вересня, тобто в той день, коли ми мали зустрітися з стряпчим, я просто не знаходив собі місця, нарікаючи на свою долю. Думка про те, що він чекає мене в "Королівському гербі", нестерпно мучила й гнітила. Що він подумає? Що скаже, коли ми зустрінемося? Я вже розумів, що правді важко повірити, але прикро, що на тебе дивитимуться, як на хвалька і боягуза, і це тоді, коли я так боровся за цю правду. З гіркою насолодою я в думці повторював ці слова і аналізував свою поведінку. Здавалося, що до Джеймса Стюарта я поставився, як до брата, що минулим можна навіть пишатися. А от зараз мені треба як слід обміркувати своє теперішнє становище. Я не міг переплисти море, не міг полетіти повітрям, але зі мною був Енді. Я зробив йому послугу, він любить мене; виходить, у моїх руках важіль, яким можна скористатись. Хоча б для звичайної пристойності мені треба ще раз спробувати домовитися з Енді.

Находив вечір, і острівець огорнула тиша, яку порушували тільки ритмічні сплески моря. Наше невелике товариство розбрелося хто куди: троє Макгрегорів видерлися на скелю, а Енді з біблією в руках вмовився на сонечку серед руїн, де я й знайшов його. Він спокійнісінько спав, а коли прокинувся, то я одразу ж почав з запалом благодати його відпустити мене.

— Коли б тільки я знав, що для вас це буде добре, Шооз! — мовив Енді, пильно дивлячись на мене поверх окулярів.

— Я хочу врятувати іншого, — перекопував я, — і додержати свого слова. Хіба може бути що-небудь краще? Невже ви не пам'ятаєте святого писання, Енді? А ще тримаєте біблію в руках! "Яка користь людині з того, що вона придбає увесь світ?.."

— Що ж, — промовив Енді, — наміри ваші благородні. Але як мені бути? Я повинен так само додержати свого слова. А що ви мені пропонуєте? Продатись за гроші?

— Енді! Хіба я згадував про гроші?! — вигукнув я.

— Справа не в словах, голубе, — пояснив Енді, — тут важлива суть, яка полягає в тому, що коли я зроблю вам послугу (як ви того хочете), то втрачу місце. Тоді, зрозуміло, вам з почуття честі доведеться відшкодувати мої збитки і навіть більше. Хіба це не підкуп? До того ж хабар такий непевний. Якщо вас повісять, що тоді? Ні, ви пропонуєте неможливу річ. Залиште мене тут і не заважайте читати.

Пам'ятаю, що глибоко в душі я був задоволений таким результатом і до деякої міри вдячний містеру Престонгрейнджу за те, що він, хоч і в недозволений законом, примусовий спосіб, а все ж таки врятував мене од різних небезпек, спокус та ускладнень. Проте незабаром я знову згадав Джеймса, і хід моїх думок остаточно змінився.

Двадцять першого вересня, тобто того дня, коли мав відбутися суд, я був у такому пригніченому стані, якого, наскільки пам'ятаю, мені ще ніколи не доводилося переживати, хіба що на острові Іррайді. Майже весь час я пролежав нерухомо у якомусь напівзабутті на схилі гори; в голові роїлися тривожні думки. Іноді я й справді спав, але й тоді мені ввижався зал суду в Інверарі і підсудний, що жадібним поглядом марно шукав серед присутніх свого свідка. Стривожений, я раптом прокидався, в душі панувала темрява, боліло тіло. Здається, Енді стежив за мною, але мені було байдуже. Надто вже гірким був для мене хліб, з'їдений на острові, надмірно важкими здавалися тепер дні.

Вранці у п'ятницю, 22 вересня, прибув човен з провізією, і Енді передав мені пакет. Адреси на ньому не було, але він був запечатаний урядовою печаткою. Всередині я знайшов дві записки. В одній, написаній, очевидно, лівою рукою, я прочитав: "Містер Бальфор сам бачить, що втручатися надто пізно. За його поведінкою пильно стежать, і його нагородять за розважливість".

Безумовно, ці слова не скомпрометували б автора, коли б його навіть знайшли. Печатка, що мала правити за підпис, була на окремому чистому аркушику. Мої супротивники знали, що робили; довелося знести погрозу, яка ховалася у висловленій обіцянці. Проте друга записка виявилася справжньою несподіванкою. В ній жіночим почерком було написано:

"Повідомляю містера Бальфора, що ним цікавиться друг з сірими очима". Те, що така записка потрапила в конверт з урядовою печаткою, було настільки дивним і несподіваним, що деякий час я стояв наче очманілий. У спогадах спливали сірі очі Катріони. З радістю я подумав, що, напевне, вона і є другом, котрий цікавиться мною. Але хто автор записки, який мав змогу покласти її разом з листом Престонгрейнджа? Незрозумілим лишалось також, чого це раптом визнали за необхідне послати мені таке приємне, хоч і загадкове послання на Басе. Що ж до автора, то я не міг уявити нікого іншого, крім міс Грант. Вона, пам'ятаю, звернула увагу, що в Катріони сірі очі, і навіть називала дівчину "сіроокою". Міс Грант мала звичку звертатися до мене народною говіркою, ніби насміхаючись з моєї неотесаності. Крім того, вона жила в тому ж будинку, звідки надійшов пакет. Лишалось тільки з'ясувати, як взагалі Престонгрейндж міг допустити дочку до секретної справи і дозволив послати такого божевільного листа в одному конверті з своїм.

Проте і в цьому мене осяяв здогад. По-перше, у молодій леді було щось своєвільне, і батько, можливо, перебував під впливом дівчини більше, ніж я гадав. По-друге, варт пригадати тактику самого Престонгрейнджа. Його поведінка завжди супроводжувалась ласками, і навіть у скрутні хвилини він ніколи не скидав маски дружби. Прокурор не міг не зрозуміти, що ув'язнення розгнівало мене. Можливо, і планувалося,

щоб це жартівливе, дружнє послання обеззброїло мене, послабило мій опір.

Правду кажучи, воно й справді мене обеззброїло, бо я раптом пройнявся ніжністю до вродливої міс Грант за виявлений нею інтерес до моїх справ. Нагадування про Катріону навіяло мені мирні, трохи боягузливі думки. Якщо прокурор чув про дівчину і про наше знайомство, якщо я догоджу йому "розважливістю", спеціально обумовленою в листі, то до чого все це може призвести? "Даремно розставили тенета на очах у птахів", — згадалася приказка. Виходить, птахи розумніші за людей! Мені здавалося, що я наскрізь бачу хитрощі Престонгрейнджа, і все-таки попався на них.

В ту мить, коли серце моє ладне було вискочити з грудей, а сірі очі Катріони світились переді мною, як дві яскраві зірочки, Енді раптом перервав мої роздуми.

— Бачу, ви одержали добрі новини, — промовив він.

Я помітив, що він допитливо дивиться на мене, але перед очима у мене вже стояв Джеймс Стюарт і суд в Інверарі. Думки мої раптом круто повернулися, як повертаються на завісах дверей. "Суд, — подумав я, — іноді триває довше, ніж це передбачалося. Навіть коли я прибуду в Інверарі з запізненням, то все одно буде можливість зробити дещо в інтересах Джеймса, та й для підтримки своєї власної честі не вигадась нічого кращого". Миттю, без зайвих роздумів, я виробив план дії.

— Енді, — спитав я, — так це буде тільки завтра?

Він відповів, що нічого не змінено.

— А казали вам що-небудь відносно години? — допитувався я.

Енді відповів, що десь годині о другій дня.

— А про місце?

— Яке місце? — перепитав він.

— Місце, куди мене висадять, — пояснив я.

Енді визнав, що про місце нічого не було сказано.

— От і чудово, — зрадів я. — Вирішуватиму я. Вітер зараз дме зі сходу, а мій шлях лежить на захід. Лаштуйте свого човна, я плачу за нього, і будемо цілий день плисти вгору, а завтра о другій годині дня висадите мене в тому місці, куди ми встигнемо дістатись.

— Божевільний! — вигукнув Енді. — Ви все ж таки хочете потрапити в Інверарі?

— Вгадали, Енді, — признався я.

— О, вас так важко переконати! — похитав він головою і додав — Вчора я не міг дивитися на вас без жалю. Розумієте, до того часу я не знав добре, чого ви домагаєтеся.

Слова Енді були для мене тим, чим звичайно служить шпора для кульгавої коняки.

— Енді, — посмілішав я, — мій план має ще деякі переваги: ми можемо залишити цих горян на скелі, а один з ваших човнів з Каслтона забере їх завтра. Нейл вовком позирає на вас: не виключено, що тільки-но я поїду, як справа дійде до ножів. Ці горяни дуже злопам'ятні. Коли виникнуть якісь запитання з приводу нашого від'їзду, можна буде знайти виправдання: нам загрожувала небезпека з боку цих дикунів, а оскільки на вас лежить відповідальність за моє життя, ви вирішили тримати мене далі від такого сусідства, взяли у свій човен і не випускали до

призначеного часу. Послухайте, Енді, — сказав я, посміхаючись, — мені здається, що це розумний вихід.

— Коли говорити правду, то Нейл мені не подобається, — відповів Енді, — та й він, гадаю, теж не терпить мене. Не хотілося б мати справу з таким типом. Том Енстер впорається з ними краще. (Цей Енстер походить із Файфа, де й досі розмовляють по-гельськи). Так, так, — говорив Енді — Том уміє набагато краще поводитися з ними. Слово честі, чим більше я думаю про втечу, тим менше боюся бути викритим. Острів... Однак, чорт візьми, про острів забули. Ет, Шооз, ви можете бути далекоглядним, коли захочете! Не кажучи вже про те, що я зобов'язаний вам життям, — додав він урочисто і простягнув руку на знак згоди.

Не гаючи часу на зайві розмови, ми мерщій спустилися в човен, відпливли од берега і напнули вітрила. Горяни в цей час готували сніданок (вони взагалі завжди цим займались). Та ось один з них видерся чомусь на мур, і не встигли ми ще відплисти сажнів з двадцять, як нашу втечу було помічено. Усі троє заметушилися і забігали поміж руїн та вздовж причалу, наче мурашки навколо свого зруйнованого мурашника. Вони гукали, прохали нас повернутися назад. Ми ще були у затишку і в тіні, що величезною темною плямою лягла від скелі на море, та ось іще мить, і ми вихопилися на широкий простір. Вітрила напнулися, човен шарпнуло, нахилило трохи на бік, і незабаром ми вже не чули ні крику, ні галасу. Важко описати той жах, який довелося пережити горянам на скелі. Їм не лишилось навіть горілки, — незважаючи на раптовість та таємничість нашої втечі, Енді прихопив усе з собою.

Насамперед ми відправили Енстера у бухту біля Глентейтських скель, щоб покинуті нами горяни були звільнені на другий день. Звідти ми вирушили вгору по Форту. Досить сильний вітер поступово почав вщухати. Цілий день ми посувалися вперед, щоправда, часом дуже повільно; було вже зовсім темно, коли наш човен прибув нарешті до Куїнзферрі. Щоб повністю дотриматись домовленості з Енді, я мусив деякий час перебувати в човні; проте мені здавалося, що не буде великого гріха в тому, якщо я встановлю зв'язок з берегом листовно. На

конверті листа від Престонгрейнджа, урядова печатка якого, мабуть, дуже здивувала Ренкейлора, я при світлі ліхтаря написав йому кілька слів, і Енді доставив моє послання адресатові. Десь за годину він повернувся з набитим грішми гаманцем і звісткою, що завтра о другій годині дня біля Клакманнан-Пула мене чекатиме осідланий кінь.

Влаштувавши свої справи, ми спустили у воду камінь, що правив нам за якір, і вклалися під парусом спати.

На другий день значно раніше другої години ми прибули в Пул, де мені не лишалося нічого іншого, як сидіти й чекати. Я відзначив, що моє бажання довести свій намір до кінця поступово згасло, і я був би радий скористатись з першої-ліпшої нагоди, щоб відмовитись од нього. Та це було неможливо, і я хвилювався ще дужче.

Незабаром привели коня, і я бачив, як чоловік водив його вздовж берега, тільки збільшуючи тим моє нетерпіння. Енді дуже точно дотримався години мого звільнення, доводячи цим, що він людина слова, виконав обіцянку, і не більше. Менш ніж за хвилину я вже мчав верхи до Стірлінга, а за годину поминув це місто і скакав уздовж Алан Уотера. Раптом зірвалася буря. Дощ засліплював очі, вітер поривався викинути мене з сідла, а десь на схід від Балкіддера все навколо огорнула темрява. Я був не зовсім певен, що їду в потрібному напрямку, та й кінь уже помітно підбився.

Вперед, і тільки вперед. Ніколи було розшукувати провідника і марнувати з ним час, тому я рушив (наскільки це було можливо для вершника) шляхом, яким колись тікали ми з Аланом. Це я робив цілком свідомо, знаючи, як небезпечно бути в дорозі в таку погоду.

Останнє знайоме місце десь біля Уем Вара я поминув, очевидно, годині о шостій вечора. Я й досі вважаю справжнім щастям, що близько одинадцятої години дістався до місця свого призначення, тобто до будинку Дункана Ду. Де я блукав до того часу — про це міг би сказати,

мабуть, тільки мій кінь. Знаю лише, що двічі ми летіли з ним сторч, а одного разу я не втримався у сідлі і опинився в бурхливому потоці. І кінь, і вершник були в грязюці по самісінькі очі.

Дункан розповів мені новини про суд. За судовим процесом з великим інтересом стежили у всій гірській окрузі. Звістки про нього поширювались з Інверарі з такою швидкістю, на яку тільки здатні людські ноги. Особливо я зрадів, довідавшись, що в суботу ввечері процес ще не закінчився, і всі вважали, що його перенесуть на понеділок. Схвильований почутим, я навіть не сів попоїсти і в супроводі Дункана (він згодився бути моїм провідником), пішки поспішив далі, взявши їжу з собою. Дункан ніс фляжку з елем і ручний ліхтар, який освітлював нам шлях, тільки поки ми йшли коло будинків і мали змогу запалювати його, бо він раз у раз погасав од вітру. Більшу частину ночі ми проблукали наосліп під зливою, а коли нарешті розвиднілося, були вже в горах. Незабаром на березі струмка натрапили на хатину, де нас нагодували і вказали дорогу на Інверарі. І ось ще до закінчення проповіді ми підійшли до дверей інверарської церкви.

Дощ трохи змив з мене бруд, але я ще був по коліна в грязюці, а з одержі струмочками стікала вода. Від утоми я ледве стояв на ногах, обличчя було таким змарнілим і блідим, що я скоріше скидався на привид. Сухий одяг і постіль для відпочинку, безперечно, були зараз мені потрібнішими, ніж усі благодіяння християнської церкви. Однак я був переконаний, що найважливіше — негайно ж показатися на очі людям. Прочинивши двері, я з таким же брудним Дунканом зайшов у церкву і, побачивши найближче вільне місце, сів.

— По-тринадцяте, брати мої, сам закон слід розглядати, як засіб милосердя, — говорив священик, з насолодою розвиваючи цю думку.

З поваги до суду проповідь велася англійською мовою, її слухали всі судді, кожен з своїм озброєним почтом; в кутку біля дверей виблискували алебарди; скрізь виднів одяг юристів, чого тут не знали ніколи раніше. Текст проповіді було взято з послання римлянам, і священик уміло

розвивав його. Усі присутні, від герцога Арджайльського і лордів Елчіса та Кілверрана до алебардистів, що складали їхній почет, насупивши брови, слухали проповідь. Сам священник і кілька чоловіків біля дверей помітили, як ми ввійшли, але одразу ж забули про це, а решта або не чули, або не звернули уваги. Так я опинився серед друзів і ворогів, не помічений ні тими, ні другими.

Першим, кого я впізнав, був Престонгрейндж. Він сидів, трохи нахилившись вперед, мов вершник на коні, і ворушив від насолоди губами, не відриваючи погляду від священника: проповідь, очевидно, припала йому до душі. Чарлз Стюарт навпаки, майже спав і був блідий і змучений. Що ж до Сімона Фрейзера, то він поведився якось визивно і ганебно серед такої уважної аудиторії: нишпорив у кишенях, човгав ногами, відкашлювався, зухвало здіймав брови й стріляв очима на всі боки, то позіхаючи, то непомітно посміхаючись. Часом він хапався за біблію, що лежала перед ним, перебігав очима кілька рядків, вдаючи, що читає її, потім кидав книжку, позіхаючи. Все це він робив ніби для забави.

Та ось його погляд випадково зустрівся з моїм. Приголомшений Фрейзер на якусь мить розгубився, потім вирвав з біблії піваркуша, нашвидку написав на ньому олівцем кілька слів і передав сусідові, щось шепнувши йому. Записка дійшла до Престонгрейнджа, і той тільки повів на мене оком, далі папірець перейшов до рук Ерскіна, а звідти до Арджайля, який сидів поміж двох інших членів суду. Він обернувся і кинув на мене зухвалий погляд. Останнім мене помітив Чарлз Стюарт. Він теж одразу почав писати і розсилати записки, але я так і не помітив, кому їх вручали.

Передача записок привернула загальну увагу. Усі, хто був у курсі справи або вважав себе таким, почали перешіптуватися, інші розпитували один одного. Священник, здавалося, трохи збентежився, помітивши хвилювання в церкві, пожвавлення і перешіптування. Голос його змінився, він остаточно розгубився і вже не міг докінчити проповіді з належною переконливістю. Для нього, мабуть, на все життя лишилося

загадкою, чому це його проповідь, чотири частини якої мали такий успіх, на п'ятій раптом не вдалася.

Що ж до мене, то я сидів нерухомо, мокрий і стомлений, дуже хвилюючись на саму думку про те, як розвиватимуться події далі, але радіючи, що моя поява у церкві викликала такий інтерес.

Розділ сімнадцятий

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА

Коли пролунали останні слова священника, Стюарт уже взяв мене під руку, і ми першими вийшли з церкви. Він так поспішав, що до його квартири ми дісталися раніше, ніж вулиця почала заповнятися людьми з церкви.

— Я не спізнився? — поцікавився я.

— І так, і ні, — відповів Стюарт. — Розгляд справи закінчено, присяжні зібралися на раду і скажуть нам свою думку завтра вранці, думку, яку я міг би сформулювати ще за три дні до цієї комедії. Рішення відоме всім з самого початку. Підсудний теж знає його. "Мо-жете робити для мене що завгодно, — шепнув він мені два дні тому. — Я знаю свою долю, бо герцог Арджайльський сказав містеру Макінтошу". О, це був справжній скандал!

Герцог Арджайль ішов на бій,

Гриміли гармати й рушниці.

І навіть його жезл, здавалось, кричав: "Вперед!" Але тепер, коли ви тут, мені нема чого більше впадати у розпач. Ми ще поборемося з Кемпбеллами у їхній власній столиці. Слава богу, що я дожив до цього дня!

Стряпчий збуджено метушився по кімнаті, випорожняв на підлогу свої чемодани, підшукуючи для мене пристойне вбрання, а потім заважав своїми послугами, поки я переодягався. Він не говорив і, здавалося, навіть не думав про те, що нам лишилось робити або як мені братися за справу. "Ми ще поборемося з Кемпбеллами", — ось що збуджувало його. Мені раптом спало на думку, що тут під виглядом серйозного судового процесу по суті точилася боротьба між дикими кланами. Мій друг стряпчий був, очевидно, не менш дикий, ніж інші. Мабуть, ніхто з тих, що бачили Стюарта тільки в ролі адвоката перед місцевим суддею або за грою в гольф чи на човні в Брантфілдській затоці, не впізнав би його в цьому балакучому й запальному горянинові.

Захищали Джеймса Стюарта чотири чоловіки: два шерифи — Браун з Колзтауна і Міллер, містер Макінтош та містер Стюарт молодший з Стюарт-Холла. Всі вони домовились, що після проповіді обідатимуть у стряпчого. Мене теж люб'язно запросили. По обіді, коли вже прибрали з столу і всі випили по келиху пуншу, дуже вміло приготованого шерифом Міллером, ми заговорили про справу. Я стисло виклав історію свого викрадення й полону, а вони почали знову й знову розпитувати мене про обставини, за яких сталося вбивство. Я розповідав дуже докладно, з усіма подробицями, бо цю справу юристи обговорювали вперше. Проте наслідки обговорення виявились для всіх дуже невтішними, та й моїх сподівань вони теж не виправдали.

— Отже, підсумуємо, — сказав Колзтаун. — Ви доводите, що Алан був на місці злочину і ви чули, як він погрожував Гленуру; ви запевняєте далі, що стріляв не він, проте лишається сильна підозра, що вбивця був у згоді з ним і Алан схвалював його дії, хоч, — може, й не допомагав у вбивстві. Потім ви свідчите, що Алан, ризкуючи власною свободою, активно допомагав злочинцеві втекти. Решта ж ваших свідчень, яка могла б дати нам хоч який-небудь матеріал, залежить тільки від слів Алана й Джеймса, обох засуджених. Власне, ви зовсім не розбиваєте, а тільки подовжуєте один і той же ланцюг, який поєднує нашого клієнта з вбивцею, і навряд чи є потреба говорити, що поява третього учасника ще більш доводить існування змови.

— Я теж такої думки! — зауважив шериф Міллер. — Гадаю, всі ми повинні бути дуже вдячними Престонгрейнджу за те, що він вчасно прибрав найбільш небажаного свідка. Особливо, по-моєму, мусить бути вдячним містер Бальфор. Ви говорите тільки про третього учасника, але містер Бальфор, на мою думку, дуже схожий на четвертого.

— Дозвольте мені висловитися, панове, — втрутився Стюарт. — Є й інша точка зору. Перед нами свідок — все одно, важливі його свідчення чи ні, — свідок, якого викрала злочинна зграя бандитів Глейджайльських Макгрегорів і майже місяць тримала під наглядом у старих холодних руїнах на Бассі. Скористайтеся з цього й подивіться, якою грязюкою ви закидаєте всі дії наших супротивників! Ця історія прогримить на весь світ! Було б дивно, маючи таку зброю, не добитися помилування мого клієнта.

— Припустімо, що ми завтра ж розпочнемо справу містера Бальфора, — сказав Стюарт-Холл. — Якщо я не помиляюсь, ми зустрінемо на своєму шляху стільки перешкод, що Джеймса повісять раніше, ніж ми доб'ємося суду. Справа з викраденням Бальфора, звичайно, скандальна, та ви, очевидно, не забули набагато ганебнішої. Я маю на увазі викрадення леді Грейндж. Вона була ще ув'язненою, і, коли мій друг містер Хоуп Ренкейлор зробив усе, що було в людських силах, чого ж він добився? Йому навіть не захотіли пояснити причини ув'язнення! Те саме буде й зараз, вони скористаються тією самою зброєю. Джентльмени, тут велику роль відіграє ворожнеча кланів. Високопоставлені особи ненавидять ім'я, яке я маю честь носити. Тут треба брати до уваги тільки відверту злобу Кемпбеллів і їхні підлі інтриги.

Всі з радістю вхопилися за цю тему, і я деякий час сидів серед своїх учених порадників, майже оглушений їхньою розмовою, дуже мало розуміючи її зміст. Стряпчий гарячкував і вжив кілька різких висловів; Колзтаунові довелося перебити і виправити його, решта підтримували хто одного, хто другого; зчинився справжній гамір. Герцога Арджайльського стерли на порох, на долю короля Георга теж припало

кілька ударів, але більше пишномовних захисних промов. І лише про одного чоловіка, здавалось, забули, — про Джеймса Гленського.

Тільки містер Міллер сидів спокійно. Це був підстаркуватий рум'янощокий джентльмен, який весь час кліпав очима. Говорив він завжди звучним вкрадливим голосом, з надзвичайно лукавим виглядом, ніби артист, відчеканюючи кожне слово, щоб надати мові більшої виразності. І навіть тепер, коли містер Міллер мовчки відклав убік парик і тримав обома руками келих, кумедно зморщивши рот з виступаючим підборіддям, він був втіленням веселого лукавства. Було очевидно, що він теж має щось сказати і тільки чекає слушної нагоди.

Нагода ця незабаром трапилась, коли Колзтаун закінчив одну з своїх промов нагадуванням про обов'язки адвокатів щодо клієнта, його колезі-шерифу цей перехід, мабуть, сподобався. Він жестом і поглядом запросив усіх присутніх вислухати його.

— Панове, слова Колзтауна навели мене на думку, яку всі, здається, лишили чомусь поза увагою, — почав шериф. — Безперечно, ми повинні дбати насамперед про інтереси нашого клієнта, але на світі існує не тільки Джеймс Стюарт. — Тут промовець примружив око. — Я міг би назвати, *exempli gratia*[4], містера Джорджа Брауна, Томаса Міллера або Давіда Бальфора. У містера Давіда Бальфора є серйозні підстави скаржитися, і я гадаю, джентльмени, що, коли тільки добре розповісти його історію, деяким вігам так не минеться.

Всі одразу ж повернулися до нього.

— Якщо його історію направити куди слід, то навряд чи справа лишиться без наслідків, — вів Міллер далі. — Весь судовий персонал, починаючи з найвищого його представника і кінчаючи найнижчим, був би повністю знеславлений; і мені здається, всіх їх довелося б замінити іншими. — Коли він говорив, то весь світився лукавством. — Немає

потреби доводити вам, що виступати у справі містера Бальфора було б надзвичайно вигідно, — додав він.

Це було для них другим зайцем, і вони всі погналися за ним — зайнялися справою містера Бальфора. Сперечалися про ті промови, які будуть виголошуватися, про те, яких службовців можна буде вигнати і хто з них посяде їхнє місце. Я наведу лише два приклади. Пропонували зблизитися з Сімоном Фрейзером, свідчення якого, коли б тільки вдалося їх витягти, були б згубними для Арджайля і Престонгрейнджа. Міллер поставився дуже схвально до цієї справи. "Тут, панове, перед нами соковита й поживна печеня, — говорив він, — кожному вистачить по шматочку".

По цих словах усі присутні облизали губи. Про Джеймса Стюарта забули. Чарлз Стюарт не тямив себе від захоплення, смакуючи наперед помсту над своїм головним ворогом, герцогом.

— Джентельмени, — вигукнув Стюарт, наповнюючи свій келих, — п'ю за шерифа Міллера! Його юридичні здібності добре відомі, а про кулінарні свідчить пунш, що стоїть перед нами. Та коли справа доходить до політики!... — вигукнув він і осушив келих.

— Так-то воно так, але навряд чи це буде та політика, яку ви маєте на увазі, друже мій, — сказав задоволений Міллер. — Ви маєте на увазі революцію; мені здається, і я можу обіцяти вам, що історики вестимуть літочислення з дня початку процесу містера Бальфора. Коли справа поведеться вміло і обережно, то ця революція буде мирною.

— Яке мені діло до того, що Кемпбеллам намнуть вуха! — кричав Стюарт, вдаряючи кулаком по столу.

Мені, звичайно, це мало подобалось, хоч я ледве міг стримати посмішку, помічаючи якусь наївність цих досвідчених інтриганів. У мої розрахунки аж ніяк не входило витерпіти стільки поневірянь лише

заради звеличення шерифа Міллера або щоб зробити революцію в парламенті; тому я втрутився у розмову з усією простодушністю, яку тільки міг напустити на себе.

— Дуже вдячний, джентльмени, за вашу пораду, — сказав я. — Проте мені хотілося б, з вашого дозволу, поставити вам два-три запитання. Одну річ, наприклад, ви чомусь зовсім забули. Яку користь принесе ця справа нашому другові Джеймсу Гленському?

Всі троє розгубилися і заходились давати плутані відповіді, які зводились практично до того, що Джеймсу лишається тільки сподіватися на милість короля.

— Крім того, — вів я далі, — чи принесе це яку-небудь користь Шотландії? Ви, мабуть, забули прислів'я, що поганий той птах, який бруднить у власному гнізді. Ще хлопцем я чув, ніби в Едінбурзі спалахнув колись бунт, який дав підстави покійній королеві назвати Шотландію варварською країною. Мені завжди здавалось, що від цього бунту ми скоріше програли, ніж виграли. Потім настав сорок п'ятий рік, і про Шотландію заговорили всюди; але я ніколи не чув, щоб ми що-небудь виграли і сорок п'ятим роком. А тепер звернімося до справи містера Бальфора, як ви її називаєте. Шериф Міллер каже, що історики вестимуть літочислення з часу цієї події; це мене ніскільки не дивує. Боюсь тільки, що вони відзначать цей період як нещасливий і всіма осуджений.

Проникливий Міллер уже догадався, куди я гну, і поквапився скористатися з цього.

— Добре сказано, містер Бальфор, — вставив він. — Дуже слушне зауваження, сер.

— Далі нам слід було б запитати себе, чи добре це для короля Георга, — наполягав я. — Шерифа Міллера, здається, це мало турбує.

Однак я сумніваюсь, щоб можна було зруйнувати всю будівлю і не завдати його величності одного-двох ударів, один з яких міг би виявитися згубним.

Я дав їм нагоду висловитись, але ніхто не мав такого бажання.

— Серед тих, кому ця справа мала бути вигідною, — вів я далі, — шериф Міллер згадав у числі кількох імен і моє.. Сподіваюсь, він пробачить мені, але я думаю інакше. Я не вагався, поки йшлося про врятування Джеймса, хоча й усвідомлював, що надзвичайно ризкую. Тепер же я думаю, що молодій людині, яка збирається стати юристом, незручно, не проживши на світі й двадцяти років, закріпити за собою репутацію підбурювача й бунтівника. Що ж до Джеймса, то, здається, при теперішньому стані справ, коли вирок уже майже винесено, у нього тільки й надії, що на милість короля. Хіба не можна в такому разі звернутися безпосередньо до його величності, зберегти репутацію високопоставлених урядовців в очах громадськості і допомогти мені самому уникнути становища, яке може зіпсувати мою кар'єру?

Всі сиділи мовчки, втупивши очі в келихи. Було видно, що моя точка зору їм не до вподоби. Та Міллер уже мав свою думку з цього приводу.

— Якщо дозволите мені точніше сформулювати міркування нашого молодого друга, — почав він, — то, наскільки я його розумію, нам пропонується подати доповідну записку урядові, описавши в ній викрадення та ув'язнення містера Бальфора, а також, можливо, і деякі деталі свідчення, яке він готувався давати на суді. Що ж, цей план має деякі шанси на успіх. Він може допомогти клієнтові не гірше від нашого плану, а то навіть і краще. Його величність, можливо, відчує симпатію до всіх тих, хто матиме якесь відношення до цієї записки. А її можна було б написати так, щоб дуже делікатно проявлялися вірнопідданські почуття; на мою думку, при редагуванні треба буде підкреслити саме цей бік.

Юристи кивнули головами і зітхнули: їм, безсумнівно, більше подобався перший план.

— В такому разі, містер Стюарт, дайте, будь ласка, паперу, — попросив Міллер. — Думаю, що записку підпишуть усі тут присутні як повірені засудженого.

— Це принаймні нікому з нас не зашкодить, — зауважив Колзтаун і ще раз глибоко зітхнув: за останні десять хвилин він уже бачив себе генеральним прокурором замість усунутого Престонгрейнджа.

Після цього вони заходилися без особливого ентузіазму складати доповідну записку, поступово проймаючись професійним запалом; мені ж не лишалося нічого іншого, як дивитись на них і відповідати на випадкові запитання. Записку написано було дуже добре. Починалась вона з викладу фактів про мене: про нагороду, обіцяну за мій арешт, про те, як я добровільно віддав себе до рук правосуддя, про тиск, якому мене піддали, про моє ув'язнення і прибуття в Інверарі, коли вже було надто пізно. Потім в ній говорилося про ті почуття вірності королеві й турботи про суспільне благо, заради яких було вирішено відмовитися від свого права дії. Закінчувалась записка зворушливим закликem до короля помилувати Джеймса.

Мені здається, що мене особисто принесли в жертву і виставили неспокійним баламутом, якого начебто вся ця група юристів ледве утримувала від крайностей. Та я не чіплявся до цього, а тільки запропонував, щоб підкреслили мою готовність дати власні свідчення й підтвердити свідчення інших перед будь-якою слідчою комісією, а також попросив дати мені копію записки.

Колзтаун щось промимрив, затинаячись, а потім сказав:

— Але ж це дуже секретний документ.

— У мене з Престонгрейнджем склалися своєрідні відносини, — сказав я у відповідь. — Я, безсумнівно, завоював його серце в час першого нашого побачення, і відтоді він завжди був мені другом. Коли б не він, джентльмени, я давно вже був би мертвим або чекав би вироку з нещасним Джеймсом. Тому-то я й хочу послати йому цю записку, як тільки вона буде переписана. Зважте також, що цей крок послужить мені захистом. Я маю ворогів, які вже звикли діяти рішуче, його світлість тут, в Інверарі, і поруч з ним Ловат; якщо наші дії виявляться хоч трохи двозначними, я можу легко потрапити в тюрму.

Не знайшовши готової відповіді на ці міркування, мої порадики вирішили, нарешті, погодитися, тільки висунути умову, що, подаючи записку Престонгрейнджу, я висловлю йому пошану від імені всіх зацікавлених.

Прокурор був у замку на обіді в його світлості. Одним із слуг Колзтауна я послав йому від себе записку, в якій просив призначити мені побачення, і дістав у відповідь пропозицію негайно ж зустрітися з ним в одному приватному будинку. Я застав прокурора в кімнаті самого, на обличчі в нього не можна було нічого прочитати. Однак у мене вистачило спостережливості й розуму, щоб помітити в сінях кілька алебард і зрозуміти, що Престонгрейндж був готовий заарештувати мене негайно, коли б у цьому виникла потреба.

— Так це ви, містер Давід? — сказав він.

— Боюсь, що ви не раді бачити мене. Але перш ніж починати розмову про справи, мені хотілося б висловити подяку за ваші дружні послуги, навіть коли б зараз вони і припинились.

— Я вже чув про вашу вдячність, — сухо зауважив він, — і гадаю, що ви, очевидно, не для того відірвали мене від обіду, щоб ще раз висловити її. На вашому місці я б не забував також, що ви стоїте зараз на дуже хисткому ґрунті.

— Сподіваюсь, тепер усе скінчилося, мілорде, — відказав я. — Коли ви тільки прочитаєте цей папір, то, мабуть, подумаєте те саме.

Прокурор уважно прочитав записку, насупившись і зупиняючись по кілька разів то на одній, то на другій її частині, ніби зважував і порівнював викликане ними враження. Обличчя його трохи прояснилось.

— Це ще не так погано, могло бути й гірше, — промовив він, — хоча не виключено, що я ще дорого заплачу за своє знайомство з містером Давідом Бальфором.

— Скоріше за вашу поблажливість до цього нещасливого юнака, мілорде, — зауважив я.

Він ретельно переглядав папір, і настрій його, здавалося, поліпшувався.

— І кому я цим зобов'язаний? — спитав він нарешті. — Очевидно, обговорювалися й інші пропозиції. Хто ж запропонував цей приватний метод? Міллер?

— Я сам, мілорде, — відповів я. — Ці джентльмени всі були за процес, мета якого викликати досить значні зміни в парламенті. Коли я втрутився, вони вже були готові поділити між собою всі судові посади. Мали намір перетягти на свій бік і вашого друга містера Сімона.

Престонгрейндж усміхнувся.

— Отакі-то наші друзі! — сказав він. — А чому ви не погодилися з ними, містер Давід?

Я розповів йому все щиро, надаючи, однак, більше ваги і сили тим причинам, які стосувалися самого Престонгрейнджа.

— Ви були до мене не більше, як справедливі, — зауважив прокурор.
— Я так само енергійно боровся за ваші інтереси, як ви проти моїх. А як ви змогли прибути сюди сьогодні? — спитав він. — Справа затягувалася, і я вже почав турбуватися, що призначив такий короткий строк. Я чекав вас завтра. Але сьогодні — ніколи б не подумав!

Я, розуміється, не хотів видавати Енді.

— Гадаю, що по дорозі знайдеться не один загнаний кінь, — кинув я.

— Коли б я знав, що ви такий розбійник, ви б довше посиділи на Бассі, — сказав Престонгрейндж.

— До речі, мілорде, повертаю вам вашого листа. — І я подав йому записку, написану зміненим почерком.

— Тут був ще конверт з печаткою, — сказав він.

— У мене його немає, — відповів я. — На ньому стояла тільки адреса, а тому він не може нікого скомпрометувати. Але друга записка у мене, і я, з вашого дозволу, дуже хотів би зберегти її.

Мені здалося, що він трохи насупився, хоч не сказав нічого.

— Завтра, — підсумував прокурор, — наша справа в Інверарі буде закінчена, і я поїду назад через Глазго. Був би дуже радий вашому товариству, містер Давід.

— Мілорде... — почав я.

— Не заперечуватиму, що цим ви зробите мені послугу, — перебив він. — Я навіть хотів би, щоб, коли ми повернемося в Едінбург, ви зупинилися в мене. Мої доньки відчують до вас велику прихильність і

будуть дуже раді вашому товариству. Якщо ви вважаєте, що я колись став вам у пригоді, то можете таким чином легко відплатити мені, не втрачаючи нічого, а навпаки, навіть маючи з цього деяку користь. Не кожного молодого чоловіка вводять у світське товариство королівський генеральний прокурор.

Незважаючи на наше порівняно недавнє знайомство, цей джентльмен досить-таки часто задавав мені карколомні загадки. Ось зараз знову доводиться поміжувати: він повторював стару вигадку про якусь особливу прихильність до мене його дочок, одна з яких була така добра, що насміхалась надо мною, а дві інші ледве удостоїли мене своєю увагою. А тепер я мав їхати з Престонгрейнджем в Глазго, мав жити з ним в Едінбурзі і вступити у вищі кола під його протегуванням.

Здавалося досить дивним, що в прокурора вистачило сердечності пробачити мені, і майже неможливо було припустити, що він щиро бажає прийняти мене за гостя і бути мені корисним. Тож я почав дошукуватись прихованого змісту його слів. Я розумів, що коли стану його гостем, то відступати вже буде неможливо, пізно буде відмовитися від здійснення теперішнього плану, щоб почати діяти. Крім того, хіба моя присутність у його будинку не зведе нанівець усю в'їдливість доповідної за" писки? Хіба зможуть серйозно розглядати цю скаргу, коли сам потерпілий є гостем офіційної особи, яку найбільше обвинувачують? Подумавши про це, я не міг утриматися від посмішки.

— Це протидія доповідній записці? — спитав я.

— Ви дуже хитрий, містер Давід, — зазначив Престонгрейндж, — і близькі до істини: цей факт має послужити мені захистом. Однак ви, здається, надто низько цінуєте мої дружні почуття, а вони цілком щирі. Я відчуваю до вас повагу, змішану з страхом, містер Давід, — сказав він, посміхаючись.

— Я не тільки згоден, але й радий, мілорде, виконати будь-яке ваше бажання, — відповів я. — Мій намір — стати адвокатом, а ваша підтримка в цьому буде для мене неоціненною. Крім того, я щиро вдячний вам і вашій родині за співчуття й прихильність. Та ось у чому утруднення. В одному пункті наші з вами інтереси розходяться: ви прагнете повісити Джеймса Стюарта, я ж намагаюсь врятувати його. Якщо моя поїздка з вами сприятиме вашому захисту підсудного, мілорде, я до ваших послуг, але якщо вона допоможе повісити Джеймса Стюарта, то не знаю, що й казати...

Мені здалося, що він тихенько вилаявся.

— Вам неодмінно треба стати адвокатом. Суд — ось справжня арена для ваших здібностей, — промовив він з жалем і на деякий час поринув у роздуми. — Послухайте, що я вам скажу, — нарешті порушив він мовчанку, — зараз не може бути й мови про Джеймса Стюарта ні за, ні проти нього. Джеймс повинен вмерти; життя його віддане і прийняте або, коли вам так більш подобається, продане й куплене; тут не допоможе ніяка записка, ніяке спростування чесного містера Давіда. Як не старайтесь, а Джеймсу Стюарту не буде помилювання, запам'ятайте! Зараз ідеться тільки про мене одного: залишусь я на своєму посту чи ні? Не приховую од вас, що мені загрожує деяка небезпека. Але чому? Чи може містер Давід Бальфор це зрозуміти? Не тому, що я невірно спрямував справу проти Джеймса; в цьому, я знаю, мене виправдають; не тому також, що я ув'язнив містера Давіда на скелі, хоч чіплятимуться саме до цього, а тому, що я не пішов готовою і прямою дорогою, яку мені неодноразово підказували, і не спроводив містера Давіда в могилу або на шибеницю. Звідси й виник скандал і ця проклята записка, — додав він, вдаряючи по папірцю, що лежав у нього на колінах. — Моя м'якість до вас завела мене в це скрутне становище. Хотілося б знати, чи не надто високо ви цінуєте своє сумління, що навіть не вважаєте за потрібне допомогти мені?

Безперечно, в його словах крилося багато правди: коли Джеймсу вже нічим не можна допомогти, то кому ж тоді лишалося допомагати, як не

цьому чоловікові? Він так часто допомагав мені і навіть зараз був втіленням терпіння. Крім того, мені не тільки набридло, але й соромно було весь час підозрювати й відмовляти.

— Якщо ви призначите мені час і місце, я буду готовий супроводжувати вас, мілорде, — сказав я.

Престонгрейндж потис мені руку.

— Здається, у моїх дівчат є для вас новини, — кинув він на прощання.

Я вийшов з кімнати надзвичайно задоволений тим, що зустріч з прокурором закінчилася миром, хоч у душі й відчував деякий неспокій. Дорогою в голову закралися сумніви, чи не був я надто поступливим. Однак лишалося незаперечним фактом, що цей чоловік, який годився мені в батьки, був талановитим високим сановником і не раз у хвилину небезпеки подавав мені руку допомоги. З великим задоволенням я згаяв решту вечора в чудовому товаристві адвокатів, хоч, мабуть, пуншу ми випили більше ніж слід, бо хоч я і рано пішов спати, але не дуже пам'ятаю, як дістався до ліжка.

Розділ вісімнадцятий

М'ЯЧ

Вранці другого дня з судової кімнати, де ніхто не міг мене бачити, я вислухав рішення присяжних засідателів і вирок Джеймсу. Оскільки я цілком певен, що вірно запам'ятав слова герцога і тому, що ця знаменна промова стала пізніше предметом суперечок, краще перекажу її у своєму викладі. Пославшись на сорок п'ятий рік, ватажок Кемпбеллів, він же і голова суду, звернувся до нещасного Стюарта з такими словами:

— Коли б ви здобули перемогу у тому повстанні, ви могли б зараз диктувати закони там, де слухаєте вирок. Тих, хто сьогодні виступає

суддями, судили б одним з ваших блазнівських судів. І тоді ви мали б змогу насититися кров'ю кожного роду або клану, до якого відчували антипатію.

"Це справді називається випустити кота з мішка", — подумав я. Таке ж враження склалося і у всіх інших. Не дивно, що молоді адвокати вхопилися за слова герцога й, де тільки могли, насміхалися з них. Здавалося, не минало жодного званого обіду або вечері, щоб хто-небудь не сказав: "І тоді ви мали б змогу насититися". В той час з цього приводу навіть склали багато пісень, які тепер майже забуті. Пам'ятаю, одна з них починалася так:

Чия кров вам потрібна, чия кров вам потрібна?

Роду чи клану якогось,

Чи дикого жителя гір?

Чия кров вам потрібна, чия кров вам потрібна?

Іншу співали на мій улюблений мотив "Замок Ерлі". Починалася вона словами:

Колись Арджайл в суді головував,

І на обід йому дали Стюарта.

Джеймса було вбито так просто, ніби герцог взяв у руки мисливську рушницю й застрелив його. Я знав це напевне, але інші цього не знали і тому були більше за мене вражені скандальними натяками під час розгляду справи. Найгіршим був, звичайно, цей випад в адресу правосуддя. Не менш відверто й зухвало прозвучали слова одного з присяжних, якими той перебив захисну промову Колзтауна: "Будь ласка, сер, говоріть коротше, ми дуже стомилися". Та дехто з моїх нових друзів-

юристів був ще більш вражений нововведенням, яке безчестило і навіть робило недійсним весь судовий процес: одного свідка зовсім не викликали на суд. Ім'я його, звичайно, було надруковано, і ще й тепер його можна бачити на четвертій сторінці списку: "Джеймс Драммонд, інакше Макгрегор, інакше Джеймс Мор, колишній орендатор в Інверонахілі". Попередній допит його, як і належить, був проведений письмово. Свідок пригадав чи видумав (хай бог йому простить!) речі, які лягли тяжким звинуваченням на Джеймса Стюарта, а йому самому, безсумнівно, відчинили двері тюрми. Було дуже бажано довести його свідчення до відома присяжних, не наражаючи самого свідка на небезпеку перехресного допиту; і спосіб, яким скористалися для цього, здивував усіх своєю несподіваністю. Папірець, як незвичайну рідкість, передавали на засіданні суду з рук в руки; він обійшов лаву присяжних засідателів, відповідно вплинув на них і знову зник (ніби випадково), перш ніж дійшов до захисників підсудного. Нічого підступнішого й не вигадась. Думка про те, що тут було замішано ім'я Джеймса Мора, примусила мене червоніти за Катріону й подбати про самого себе.

Другого дня я з Престонгрейнджем, в досить численному товаристві, вирушив у Глазго, де (на моє превелике нетерпіння) ми згаяли чимало часу на різні справи й відпочинок. Я жив з мілордом, який заохочував мене поводитися з ним просто й невимушено, брав участь у прийомах, був представлений найповажнішим гостям; взагалі на мене звертали більше уваги, ніж того заслуговували мої здібності й становище, так що в присутності сторонніх я часто червонів за Престонгрейнджа. Признаюся, що все бачене мною за останні місяці відбилося на моєму характері: я став замкненим і похмурим. Мені доводилося зустрічатися з людьми, багато з яких за походженням або власними здібностями займали високі посади: і хто ж з них виявився незаплямованим? Я бачив також егоїзм усяких Браунів і Міллерів і не міг більше поважати цих людей. Престонгрейндж був ще кращим за інших. Він врятував мене і щадив, тоді як інші думали тільки про те, щоб вбити мене; проте кров Джеймса Лежала на ньому, а його лицемірство по відношенню до мене здавалося непростимим гріхом. Мене завжди дратувало, коли він намагався показати, ніби має задоволення від розмови зі мною. У такі хвилини я

сидів і спостерігав його, відчуваючи, як у душі закипає нестримний гнів. "Ех, друже, друже, — думав я, — коли б тільки закінчилась ця справа з доповідною запискою, чи не вигнали б тебе на вулицю?" Як показали даліші події, я був до нього аж надто несправедливий: він, по-моєму, був водночас і щирішою людиною, і майстернішим артистом, ніж я гадав.

Однак деяким виправданням мого недовір'я була поведінка групи молодих адвокатів, які крутилися біля нього з надією на протегування. Несподівана прихильність до юнака, про якого ніхто раніше нічого не чув, спочатку їх дуже хвилювала, та не минуло й двох днів, як я виявився оточеним лестощами й увагою. Я був тим же самим, — не кращим і не красивішим, — яким вони знехтували місяць тому, а тепер вони не знали, як догодити мені! А втім, чи я й справді лишився тим самим? Ні, і доказом цьому було прізвисько, яке вони давали мені заочі. Бачачи мої добрі стосунки з прокурором, впевнені в тому, що в майбутньому я піду далеко вгору, вони скористалися терміном гри в м'яч і назвали мене the tee'd ball[5]. Віднині, казали вони, я належу до їхнього товариства. Мені, вже звиклому зносити їхню грубість, тепер доводилось знайомитися з їхніми "м'якими" манерами. Один з них, якому мене колись представляли в Хоуп-Парку, був настільки самовпевнений, що навіть нагадав мені про нашу першу зустріч. Я сказав, що не маю приємності пам'ятати його.

— Як, — зауважив він, — адже сама міс Грант представляла мене! Мене звуть так-то.

— Дуже можливо, сер, — заперечив я, — але я цього не пам'ятаю.

Тоді він одчепився від мене, і відразу, яку. я завжди відчував до них усіх, на хвилину змінилася радістю.

Немає терпіння зупинятися детально на цьому проміжковій часу. Коли мені доводилось бувати у товаристві таких молодих політиків, мене мучив сором за самого себе, за своє неуцтво і злість на них, за їхнє лицемірство. Престонгрейнджа я вважав меншим злом і, будучи завжди

твердим та невблаганним з молодими людьми, я намагався приховати свою неприязнь до прокурора, висловлюючись словами старого містера Кемпбелла, був "поступливим". Він сам критикував мою поведінку, умовляв не бути серйознішим, ніж треба у мої роки і подружитися з моїми юними товаришами.

На це я відповів, що дуже погано сходжусь з людьми.

— В такому разі забираю свої слова назад, — сказав прокурор. — Але на світі існує і проста ввічливість, містер Давід. З цими молодими людьми вам доведеться прожити все життя: ваше небажання зійтися з ними схоже на зарозумілість. І я боюсь, якщо ви не станете ввічливішим, то зустрінете на своєму шляху багато перешкод.

— Марна праця робити шовковий гаманець із свинячого вуха, — відповів я.

Вранці першого жовтня я прокинувся від кінського тупоту під вікном — прибув кур'єр. Підійшовши до вікна, поки вершник ще не встиг спинитися, я побачив, що він, очевидно, дуже поспішав.

Невдовзі мене покликали до Престонгрейнджа. Той сидів у нічній сорочці й ковпаку, на підлозі коло нього були розкидані листи.

— Містер Давід, — сказав він, — у мене для вас новина. Вона стосується ваших друзів, — яких ви, здається, трохи соромитесь, бо ніколи не згадували про них.

Я, мабуть, почервонів.

— Бачу з вашого обличчя, що ви розумієте мене, — вів він далі. — Мушу віддати вам належне, у вас непоганий смак. Але знаєте, містер Давід, вона здається мені дуже заповзятливою дівчиною. Як-то кажуть, де не посієш, там і вродить. Урядові Шотландії не під силу справитися з

міс Кетрін Драммонд, як це ще недавно сталося і з відомим містером Давідом Бальфором. Хіба ці двоє не складуть чудової пари? її перше втручання в політику... Та я не повинен розповідати вам цього, уряд вирішив, що ви почуєте про все це за інших обставин і від цікавішого співрозмовника. Однак її теперішній подвиг серйозніший, і я, очевидно, схвилюю вас, коли скажу, що вона зараз у в'язниці.

Я не стримався і скрикнув.

— Так, — ствердив Престонгрейндж, — маленька леді у в'язниці. Але не впадайте в розпач. Якщо тільки ви з допомогою друзів і доповідних записок не позбавите мене посади, дівчина ніскільки не постраждає.

— Що ж вона накоїла? В чому її провина?! — вигукнув я.

— Її провину можна назвати зрадою, — відповів прокурор, — бо вона відімкнула королівський замок в Едінбурзі.

— Молода леді — мій добрий друг, — зауважив я. — Ви, очевидно, не жартували б, коли б справа була серйозною.

— І все ж вона у певному розумінні серйозна. Ця шельма Кетрін чи Кетран випустила на волю дуже сумнівну особу, свого батенька.

Отже, одне з моїх передчуттів виправдалось: Джеймс Мор знову на волі. Він доручив своїм людям стерегти мене в ув'язненні, він же запропонував свої свідчення в аппінській справі, і ці свідчення — за допомогою яких викрутів, не має значення — вплинули на присяжних засідателів. Тепер прийшла винагорода — він був вільний. Урядові хотілося надати його звільненню вигляду втечі; але я знав напевне, що це не що інше, як наслідок угоди. Після таких міркувань я вже не тривожився за Катріону. Люди могли думати, що вона відімкнула в'язницю для батька, вона сама могла вірити цьому. Проте головною

дійовою особою у всій справі був Престонгрейндж, і я не сумнівався, що він не тільки не доведе її до покарання, але й не допустить суду.

Тому я не зовсім тактовно вигукнув:

— О! Я чекав цього!

— Часом ви буваєте надзвичайно обережним! — зауважив Престонгрейндж.

— Що ви хочете цим сказати, мілорде? — спитав я.

— Я тільки здивувався, — відповів той. — Коли у вас досить розуму, щоб робити такі висновки, то його не вистачає, щоб держати язик за зубами. Однак, гадаю, вам хотілося б дізнатись про подробиці справи. Я одержав два повідомлення: найменш офіційне значно повніше й цікавіше, бо написане жвавим стилем моєї старшої дочки. "У місті тільки й розмов що про незвичайну подію, — пише вона, — яка привернула б до себе ще більше уваги, коли б знали, що злочинниця — протеже мого тата, мілорда Престонгрейнджа. Ви завжди берете дуже близько до серця свої службові обов'язки і, напевно, не забули "Сірооку". Що ж вона робить? Дістає крислатого капелюха, довгий волохатий чоловічий плащ і великий галстук, підбирає свою спідницю, надіває дві пари гамаш на ноги, в. руки бере латані черевики і вирушає до замка! Там видає себе за шевця, який працює на Джеймса Мора; її впускають у камеру, причому лейтенант (очевидно, дуже веселий) разом з солдатами потішається над плащем шевця. Раптом вони чують суперечку і звуки ударів у камері. Звідти вилітає швець у розстебнутому плащі, з опущеними на обличчя крисами капелюха; лейтенант і солдати сміються з нього, поки він біжить. Та вони вже не сміялись так весело, коли зайшли пізніше у камеру і побачили там тільки високу вродливу дівчину з сірими очима у жіночому вбранні! Що ж до шевця, то він був уже, як кажуть, "за синім морем"; і бідній Шотландії доведеться, очевидно, обійтися якимось без нього. Того вечора я прилюдно пила за здоров'я Катріони. Все місто

захоплюється нею; я думаю, що наші франти почали б носити в петличці шматочки її підв'язок, коли б могли дістати їх. Я збиралася провідати Катріону, але вчасно згадала, що я дочка свого тата, і написала записку, яку доручила вірному Дейгу передати їй у в'язницю. Гадаю, ви погодитесь, що і я вмію бути політиком, коли хочу. Той самий вірний дурень відправить цього листа з посланцем разом з листами вчених мудреців, так що ви одночасно з Соломоном Премудрим почуєте й Івана-дурника. Оскільки я вже згадала про дурнів, повідомте цю новину Давідові Бальфору. Хотілося б бачити його обличчя, коли він почує, що його довгонога красуня зараз у такому небезпечному становищі. Не кажу вже про легковажність вашої люблячої дочки і його шанобливого друга". Так підписується моя пустуха, — вів далі Престонгрейндж. — Ви бачите, містер Давід, я кажу вам щирю правду, коли запевняю, що мої доньки ставляться до вас з дружньою жартівливістю.

— Дурень їм дуже вдячний, — кинув я.

— Хіба все не добре було зроблено? — захоплювався він. — Адже ця горянка своєрідна героїня.

— Я завжди був певен, що Катріона великодушна і смілива. Можу побитися об заклад, що вона нічого не підозрювала... Але прошу вибачити, я знову торкаюся заборонених тем.

— Я теж готовий поручитися, що вона нічого не знала, — щиро сказав Престонгрейндж. — Вона, безсумнівно, думала, що йде проти самого короля Георга.

Згадка про Катріону й думка, що вона ув'язнена, якось дивно діяла на мене. Я бачив, що навіть Престонгрейндж захоплювався поведінкою дівчини і не міг стримати посмішки, коли згадував про неї. Що ж до міс Грант, то, незважаючи на погану звичку насміхатися, захоплення її було справжнім. Мною оволодів якийсь запал.

— Я не ваша дочка, мілорде... — почав я.

— Це мені відомо! — перебив він, посміхаючись.

— Я говорю дурниці, — мовив я вже спокійніше, — або, вірніше, не так почав. Безсумнівно, для міс Грант було б нерозумно йти у в'язницю, але щодо мене, то я був би поганим другом, коли б не полетів туди зараз же.

— Так, так, містер Давід, — зауважив Престонгрейндж, — а я гадав, що ми з вами вже домовилися.

— Коли ми домовлялися, мілорде, я був дуже зворушений вашою добротою, однак не можу заперечувати, що керувався, крім того, і власними інтересами. Я скорився егоїзмові, якого зараз соромлюсь. Може, для вашої безпеки, мілорде, вам треба скрізь казати, що неспокійний Давід Бальфор ваш друг і гість. Кажіть це, я не буду спростовувати. Що ж до вашого заступництва, то я відмовляюсь од нього. Прошу лише одного: відпустіть мене і дайте перепустку, щоб я міг побачитися з нею у в'язниці.

Він суворо подивився на мене.

— По-моєму, ви ставите візок попереду коня. Я був прихильний до вас від щирого серця, а ви з вашою нерозсудливою вдачею, здається, цього не помітили. Але заступництва я вам не обіцяв і, кажучи правду, не пропоную його. — Він помовчав трохи. — Застерігаю "вас: ви самі себе не знаєте. Молодість — гаряча пора. Через рік ви думатимете інакше.

— О, як би я хотів, щоб молодість моя була саме такою! — вигукнув я. — Надто вже багато суперечливого в молодих адвокатах, які підлабузнюються до вас і навіть хочуть підлабузнюватися до мене. Те саме я помітив і в старших. Усі вони, вся їхня зграя дбають тільки про свої власні інтереси! Тому-то й здається, що я не довіряю вашій прихильності.

Чому я маю думати, ніби ви любите мене? Адже ви самі казали, що дбаєте про власні інтереси!

Тут я спинився, збентежений, що зайшов так далеко; прокурор дивився на мене, але його обличчя було непроникним.

— Прошу пробачення, мілорде, — знову порушив я мовчанку. — Я вмію говорити тільки грубо, по-сільському. Мені здається, що було б пристойно навідати мого друга в тюрмі, але я зобов'язаний вам життям і цього ніколи не забуду. І коли це потрібно для вашого блага, мілорде, я залишусь тут, залишусь з почуття вдячності.

— Це можна було б сказати й коротше, — похмуро мовив Престонгрейндж. — Легко, а іноді й ввічливо сказати просто "так".

— Послухайте, мілорде, ви, здається, все ще не зовсім розумієте мене! — вигукнув я. — Заради вас, за врятування мого життя, за прихильність, яку, з ваших слів, ви відчуваєте до мене, — за все це я згоден лишитися тут, а не заради якоїсь користі для себе. Якщо я триматимусь осторонь, коли судитимуть молоду дівчину, то цим ні в якому разі нічого не виграю, а, навпаки, тільки програю. Я скоріше згоден зазнати повного краху, ніж на цьому будувати своє благополуччя.

З хвилину Престонгрейндж сидів серйозний, а потім посміхнувся.

— Ви нагадуєте мені чоловіка з довгим носом, — сказав він. — Коли б вам довелося дивитись у телескоп на місяць, ви й там побачили б Давіда Бальфора! Та хай буде по-вашому. Я попрошу вас зробити мені одну послугу, а потім звільню. Мої клерки дуже перевантажені; переписіть, будь ласка, кілька оцих сторінок, а коли закінчите — тоді з богом! Я ніколи б не згодився обтяжити себе турботою про сумління містера Давіда, і коли б ви самі змогли дорогою кинути частину його в торф'яне болото, то їхали б далі набагато легше.

— Хоч, може, і не в тому самому напрямку, мілорде! — зауважив я.

— За вами неодмінно повинно лишитися останнє слово! — весело вигукнув Престонгрейндж.

Звичайно, він мав причину веселитися, бо знайшов спосіб добитися свого. Для того щоб зменшити значення доповідної записки і мати завжди готову відповідь, він хотів, щоб я показувався в його колі як близька йому людина. Та коли б я так само прилюдно з'явився як відвідувач Катріони у тюрмі, люди неодмінно зробили б свої висновки, і всім стала б ясною справжня картина втечі Джеймса Мора. Такою була невелика, задача, яку я несподівано запропонував йому і на яку він так швидко знайшов розв'язання. Мене затримували в Глазго під приводом переписки, від якої я з простої ввічливості не міг відмовитись, а поки я був зайнятий, постарались позбутися Катріони приватним способом. Соромно писати так про людину, яка зробила мені стільки послуг. Престонгрейндж був добрим до мене, як батько, але я завжди помічав, що він фальшивить, як надтріснутий дзвін.

Розділ дев'ятнадцятий

Я ПОТРАПЛЯЮ ДО РУК ЖІНОК

Переписування виявилось надзвичайно нудною справою, тим більше, що речі, про які говорилося в папері, не потребували ніякої квапливості; я майже одразу зрозумів, що це зайняття було лише приводом затримати мене. Закінчивши роботу, я скочив на коня, щоб якнайкраще скористатися з решти дня, і лише пізно ввечері зупинився на ночівлю в будиночку на березі Олмонд Уотера. На світанку я знову сидів у сідлі. В Едінбурзі вже почали відкриватися крамниці, коли я в'їхав у місто через Вест Боу і на змиленому коні підскакав до будинку генерального прокурора. У мене була записка до Дойга, довіреної особи мілорда, який, вважалося, знав усі його секрети. Це був поважний, некрасивий, гладкий чоловік, весь просякнутий тютюном і самозадоволенням. Я застав його за

конторкою в тому самому передпокої, де колись зустрівся з Джеймсом Мором. Він уважно перебіг очима записку, ніби читав розділ з біблії, і протяг:

— Гм-м... Ви трохи спізнилися, містер Бальфор. Пташка вже полетіла, ми випустили її.

— Міс Драммонд звільнена! — вигукнув я.

— Авжеж! — ствердив Дойг. — Навіщо нам було тримати її, подумайте самі. Нікому б не сподобалось, коли б ми зняли галас через цю дитину.

— А де ж вона тепер? — спитав я.

— Бог знає! — відповів Дойг, знизуючи плечима.

— Мабуть, повернулась до леді Оллардайс, — зауважив я.

— Можливо.

— В такому разі я їду прямо туди.

— А може, трохи перекусите?

— Не хочу нічого ні їсти, ні пити, — відповів я. — Я пив молоко в Рато.

— Вам видніше, — мовив Дойг. — Але можете залишити свого коня й речі, адже ви, здається, зупинитесь тут.

— Ні, ні, — заперечив я. — Сьогодні, як ніколи, мені не хотілося б їхати на Томсоновій кобилі[6].

Дойг говорив з сильним акцентом, а тому й я, наслідуючи його, відповідав більш народною мовою, ніж говорив звичайно, і значно грубіше, ніж написав тут. Тим більше я був присоромлений, коли почув за собою інший голос, який продекламував уривок з балади:

Сідлайте ж мені вороного коня,

Сідлайте, сідлайте скоріше!

Промчу я на ньому, де обрій сія,

До дівчини, що наймиліша!

Обернувшись, я побачив молоду леді, що стояла у вранішньому платті, сховавши руку в складки, ніби не бажала подати її мені. Та я не міг не помітити, що в очах її світилася прихильність.

— Моє шанування, міс Грант, — привітався я, вклонившись.

— Вам теж, містер Давід, — відповіла вона, низько присідаючи. — Прошу згадати давню приказку, що їжа і обідня ніколи не завадять. Обідні я не можу запропонувати вам, бо всі ми добрі протестанти, а на їжі наполягаю. Може статися, що я знайду для вас дещо, заради чого варт і залишитися.

— Міс Грант, — сказав я, — мені здається, що я й так уже зобов'язаний вам за кілька радісних і добрих слів на папірці без підпису.

— Без підпису? — перепитала вона, і на її обличчі, надзвичайно вродливому, з'явилася кумедна гримаска, ніби вона намагалася щось пригадати.

— Якщо тільки я не помиляюсь, — вів я далі. — Та у нас, напевно, буде час поговорити про це, дякуючи доброті вашого батька, який запрошує мене погостювати у вас. А зараз дурень просить єдиної ласки — дати йому волю.

— Ви обзиваєте себе різкими слівцями, — зауважила вона.

— Містер Дойг і я були б раді й різкішим під вашим дотепним пером, — натякнув я.

— Мені ще раз доводиться дивуватися скромності чоловіків, — промовила дівчина. — Якщо не хочете їсти, то вирушайте негайно, тим швидше повернетесь, бо їдете шукати вітра в полі. Їдьте, містер Давід, — додала вона, відчиняючи двері.

Скочив мерщій на баского коня,

Рвонувся в ворота й полинув,

Не знав відпочинку, бо всюди шукав

Дівчину вірну, і милу.

Я не чекав другого запрошення і дорогою в Дін виправдав цитату міс Грант.

Стара леді Оллардайс прогулювалась в саду одна, спираючись на чорну палицю з срібним набалдашником. Коли я спішився й підійшов до неї з привітанням, то побачив, що кров прилила їй до обличчя, а голова випрямилась, як у імператриць (такими я уявляв їх).

— Що привело вас до моєї бідної оселі?! — вигукнула вона гугняво. — Я не можу впустити вас у дім. Всі чоловіки в моїй сім'ї померли й поховані;

я не маю ні сина, ні чоловіка, які могли б охороняти мої двері; всякий злидень може схопити мене за бороду, а борода у мене справді є, і це найгірше... — додала жінка тихенько.

Такий прийом зовсім приголомшив мене, а при останніх словах, схожих на марення божевільної, мені майже одібрало мову.

— Я бачу, що впав у немилість, міледі, — сказав я. — Однак беру на себе сміливість запитати про міс Драммонд.

Вона глянула на мене палаючими очима, губи її були міцно стиснуті, від чого навкруги утворилося багато зморщок, а рука, що спиралася на палицю, тремтіла.

— Яке нахабство! — вигукнула жінка. — Ви ще приходите сюди запитувати про неї? Бачить бог, я б сама хотіла це знати!

— Так вона не тут?! — скрикнув я.

Стара леді задерла голову, ступила крок вперед і так закричала на мене, що я відсахнувся од неї.

— Клятий брехун! — кричала вона. — Ви ще приходите розпитувати мене! Вона у в'язниці, куди ви посадили її, он де вона! І подумати тільки, що з усіх чоловіків, яких я будь-коли бачила, це зробили ви! Ах ви негідник! Якби у моїй сім'ї був хоч один мужчина, він показав би вам, де раки зимують.

Я вирішив не затримуватися тут довше, бо помітив, що запал жінки розгорявся. Коли я повернувся, щоб іти до коня, вона навіть пішла слідом; не соромлюсь признатися, що я поїхав, встромивши у стремяно одну ногу, тоді як друга ще шукала його.

Я не знав іншого місця, де міг би дізнатися про Катріону, тому не лишалося нічого іншого, як повернутися в будинок прокурора. Мене дуже люб'язно прийняли всі чотири леді, які тепер зібралися в одній кімнаті. Я мусив розповідати їм детально, з усіма подробицями новини про Престонгрейнджа, про те, що говорилося у західних провінціях, і трохи не помер з нудьги. А та молода леді, з якою я найбільше хотів лишитись на самоті, насмішувато дивилась на мене і, здавалось, була задоволена моїм нетерпінням. Нарешті, коли я поснідав з ними і вже збирався у присутності тітки просити у міс Грант дозволу поговорити з нею, дівчина підійшла до клавикордів і, награвши мотив, проспівала високим тоном:

Коли міг мати — то не брав,

Коли ж захочеш — не одержиш.

Та на цьому її суворість скінчилась: знайшовши якийсь привід, я вже забув який, вона повела мене в бібліотеку свого батька. Не можу не сказати, що міс Грант вирядилась, як на весілля, і здавалася ще вродливішою, ніж завжди.

— А тепер, містер Давід, сідайте і поговоримо на самоті, — промовила вона. — У мене є багато дечого розповісти вам, а крім того, виявляється, що я була несправедливою щодо вашого смаку.

— Тобто, міс Грант? — спитав я. — Сподіваюсь, що я завжди ставився до вас з належною пошаною.

— Можете бути спокійні, містер Давід, ваша пошана як до самого себе, так і до ваших нещасних ближніх, на щастя, не мала собі рівної. Та це до справи не стосується. Ви одержали від мене записку?

— Я мав сміливість припускати, що вона від вас, і відчував велику вдячність, — сказав я.

— Записка, мабуть, здивувала вас. Та почнемо спочатку. Ви, очевидно, не забули того дня, коли люб'язно супроводжували трьох нудних панночок в Хоуп-Парк? У мене ж ще менше підстав забути його, бо ви були тоді настільки люб'язні, що познайомили мене з деякими правилами латинської граматики, за що я глибоко вдячна вам, — вела вона далі.

— Боюсь, я був надто педантичним, — промовив я збентежено на цю згадку. — Але зважте, що я зовсім не звик до жіночого товариства.

— В такому разі я не буду говорити про латинську граматику, — відповіла вона. — Та як ви могли покинути довірених вам молодих леді? "Він шпурнув її за борт, він покинув її, свою любу, кохану Анні!" — проспівала дівчина, — і його любій Анні й двом її сестрам довелося плентатись додому самим, як виводкові молодих гусенят! Виявляється, що ви повернулися до мого тата, де, поводитись надзвичайно войовниче, а звідти вирушили в невідомі країни, прямуючи, як стало відомо, на скелю Басе. Молоді баклани вам, очевидно, подобаються більше, ніж гарненькі дівчата.

Незважаючи на ці добродушні насмішки, в очах молодої леді можна було прочитати поблажливість, і я почав сподіватися, що далі вона буде милостивішою.

— Вам подобається мучити мене, — зауважив я, — ви поводитесь зі мною, як з покірливою іграшкою. Благаю вас бути милосерднішою. Зараз мені хочеться почути лише про Катріону.

— Ви називаєте її так у вічі, містер Бальфор? — спитала міс Грант.

— Запевняю вас, що я й сам не знаю, — промовив я, затинаячись.

— Я ні в якому разі не називала б так сторонніх. А чому вас турбують справи цієї дівчини?

— Я чув, що вона у в'язниці.

— А тепер чуєте, що вона на волі. Чого ж ви ще хочете? Їй уже не потрібен захисник.

— Але вона може бути мені потрібною, міс.

— Отак краще! — спалахнула міс Грант. — Гляньте мені прямо в обличчя; хіба я не вродливіша за неї?

— Я був би останнім негідником, коли б заперечував це, — відповів я.
— У всій Шотландії немає красивішої за вас.

— Ну от, а тепер, коли перед вами краща з двох, ви повинні обов'язково говорити про другу! — зауважила вона. — Таким чином ви ніколи не будете подобатись жінкам, містер Бальфор.

— Однак, міс, крім краси, є ще дещо, — сказав я.

— Ви натякаєте, що я гірша, ніж могла б бути?

— Просто хочу сказати, що я, ніби той півень на гноїщі з дитячої казки! Бачу дорогоцінний камінь, люблюсь ним, але мені потрібніша зернинка пшениці.

— Бравіссімо! — вигукнула дівчина. — Добре сказано, за це я винагороджу вас своєю розповіддю. Увечері того дня, коли ви зникли, я пізно повернулась від своїх знайомих, де мною дуже захоплювались, не те, що ви. Ї раптом кажуть, що мене хоче бачити дівчина в тартановій шапочці. "Вона чекала вже більше години, — сказала служниця, — і весь час дуже журилася". Я вийшла до неї. Дівчина підвелась при моїй появі, і я одразу ж впізнала Катріону. "Сіроока", — подумала я, але вдала, що не знаю її. "Це ви, нарешті, міс Грант? — промовила вона, дивлячись на мене суворо й жалісливо. — Так, він казав правду, що ви дуже вродлива". —

"Така, якою створив мене бог, моя люба, — відповіла я. — Однак я була б дуже рада й зобов'язана вам, коли б ви пояснили, що вас привело сюди глумої ночі". — "Міледі, — сказала вона, — ми родичі: обидві ми походимо від одної крові синів Альпіна". — "Люба моя, — відповіла я. — Я стільки ж думаю про Альпіна і його синів, як про торішній сніг. Сльози на вашому обличчі для мене значно красномовніші". Тут я була такою необачною, що поцілувала її. Ви б самі охоче це зробили, але, б'юсь об заклад, ніколи не наважитесь. Я кажу, що була необачною, бо знала дівчину тільки по зовнішньому вигляду: та виявилось, що я не могла б придумати нічого кращого. Вона дуже смілива і горда, але, мабуть, мало бачила у житті ніжності, і від моєї ласки (хоч, признаюсь, вона була виявлена досить легковажно) серце її зразу ж потяглося до мене. Не буду відкривати вам жіночих таємниць, не скажу, як саме вона обворожила мене, бо вона скористається тими ж засобами, щоб покорити й вас. Так, це славна дівчина! Вона чиста, як вода гірських джерел.

— Вона ангел! — вигукнув я.

— Потім Катріона розповіла про свої турботи, — вела міс Грант далі, — про те, як тривожиться за долю батька і за вас (без жодної на те серйозної причини) і в якому скрутному становищі вона опинилась, коли ви розстались. "І тоді я, нарешті, згадала, — сказала вона, — що ми родичі і що містер Давід назвав вас красунею з красунь, і подумала: "Коли вона така вродлива, то, мабуть, і добра", — набралась духу і прийшла сюди. Отут-то я й пробачила вам, містер Деві. У моєму товаристві ви були ніби на розжареному залізі, якщо я коли-небудь і бачила юнака, котрий хотів утекти, то, за всіма ознаками, це були ви, а я й мої дві сестри були тими леді, що їх ви так хотіли позбутися. І раптом виявляється, що ви мимохідь звернули на мене увагу і були настільки люб'язні, що розповіли про мою вроду! З цього часу можете вважати мене другом, я навіть починаю з ніжністю згадувати про латинську граматику.

— У вас ще буде час насміхатися з мене, — сказав я. — Думаю тільки, що ви несправедливі до себе і що це Катріона привернула ваше серце до мене. Вона надто щира, щоб помічати, як ви, незграбність свого друга.

— Я б не поручилася за це, містер Давід, — зауважила молода леді, — у дівчини зіркі очі. У всякому разі мені незабаром довелося переконатись, що вона вам справжній друг. Я одвела її до мого батька, його світлість був від кларету в благодушному настрої, тому прийняв нас обох. "Ось Сіроока, про яку ви стільки наслухались за останні дні. Вона прийшла довести, що ми говорили правду. Кидаю до ваших ніг найвродливішу дівчину в нашому краї", — сказала я, по-єзуїтському залишаючи в думці місце в Шотландії і для себе. Вона на ділі підтвердила мої слова: стала перед ним на коліна, і я б не наважилась побожитись, що від цього вона не сподобалась йому вдвічі більше, а її звертання не здалося ще чарівнішим. Адже всі ви, чоловіки, справжні магометани. Дівчина розповіла йому, що сталося того вечора, коли вона затримала слугу свого батька, щоб той не міг іти за вами, і як вона тривожиться за батька й за вас. З сльозами просила вона врятувати життя вам обом (з яких жодному не загрожувала небезпека). Повірте, я стала, нарешті, пишатися своєю статтю, так все у неї виходило красиво, і шкодувала тільки, що йшлося про таку незначну справу. Вона не встигла багато сказати, як, запевняю вас, прокурор був уже цілком тверезий і бачив, що вся його тонка політика розплутана молодою дівчиною й розкрита його ж непокірливою дочкою. Проте ми вдвох прибрали батька до рук і владнали справу. Якщо тільки вміло обходитися з моїм татом, як це змію робити я, то з ним ніхто не зрівняється.

— Він був дуже добрим до мене, — сказав я.

— Так само, як і до Катрін, я сама була свідком цьому, — заявила міс Грант.

— І вона просила за мене? — спитав я.

— Просила, і дуже зворушливо, — відповіла молода леді. — Не хочу сказати вам, що вона говорила, бо вважаю, що у вас і так уже досить зарозумілості.

— Бог відплатить їй за все! — вигукнув я.

— Разом з містером Давідом Бальфором, сподіваюсь? — вставила міс Грант.

— Ви надто несправедливі до мене! — вигукнув я. — Мене проймає дрож на саму думку побачити її в таких грубих руках. Думаєте, я розраховую на це, тому що вона просила за моє життя? Та вона зробила б те саме навіть для сліпого щеняти! Коли б ви тільки знали, — я мав ще більше причин загордитися. Вона поцілувала мою руку. Так, поцілувала! А чому? Думала, що я хоробро стою за справедливу справу і, можливо, йду на смерть. Не заради мене вона це робила... та мені не треба було говорити це вам, коли ви не можете без сміху дивитися на мене. Це було з любові до того, що вона вважала мужністю. Я думаю, ніхто, крім мене й бідного принца Чарлі, не удостоївся такої честі. Хіба це не означало прирівняти мене до божества? Думаєте, серце моє не тремтить, коли я згадую про це?

— Я багато сміюся над вами, більше, ніж допускається ввічливістю, — призналась молода леді, — але скажу вам одне: якщо з нею ви говорите так само, то у вас є деяка надія на успіх.

— З нею?! — вигукнув я. — Та ніколи не посмів би! Я можу говорити так з вами, міс Грант, бо мені байдуже, якої ви думки про мене. Але з нею? Ніколи!

— По-моєму, у вас найбільші ноги в Шотландії, — зауважила дівчина.

— Вони й справді-таки не малі, — відповів я, дивлячись вниз.

— Бідна Катріона! — зітхнула міс Грант.

Я здивовано глянув на неї; хоч тепер я чудово розумію, що вона хотіла сказати, але раніше завжди був не дуже дотепний у світських розмовах.

— Ну, містер Давід, — сказала вона, — хоч це й проти мого сумління, але, бачу, доведеться бути вашим адвокатом. Вона дізнається, що ви приїхали до неї, як тільки почули про її ув'язнення, дізнається також, що ви не схотіли навіть поснідати; з нашої ж розмови вона дізнається рівно стільки, скільки я вважатиму зручним розповісти недосвідченій дівчині її років. Повірте, це стане вам у пригоді краще, ніж коли б ви говорили за себе самі, бо я промовчу за довгі ноги.

— То ви знаєте, де вона?! — зрадів я.

— Знаю, містер Давід, і ніколи не скажу, — заявила міс Грант.

— Чому ж? — спитав я.

— Я вірний друг, — відказала дівчина, — ви скоро це самі побачите, а з тих, кому я друг, головний — мій тато. Запевняю, ви нічим не запалите і не розжалобите мене так, щоб я забула про це. А тому облиште ваші покірні погляди. Поки що до побачення, містер Давід Бальфор.

— Але залишається ще одне, — вигукнув я, — ще одне, чому слід перешкодити, бо це збезчестить і її, й мене!

— Слухаю, — сказала міс Грант, — тільки коротше кажіть, бо я й так уже змарнувала на вас половину дня.

— Леді Оллардайс думає... — почав я, — вона вважає, що я викрав її обманом.

Краска залила лице міс Грант, так що я спочатку збентежився, поки не зрозумів, що вона ледве стримує сміх. У цьому я остаточно впевнився, помітивши дрижання її голосу.

— Я беру на себе захист вашої репутації, — сказала вона. — Можете залишити її в моїх руках.

І міс Грант вийшла з бібліотеки.

Розділ двадцятий

У СВІТСЬКОМУ ТОВАРИСТВІ

Майже два місяці я прожив гостем у сім'ї Престонгрейнджа і встиг за цей час краще познайомитися з суддями, адвокатами й цвітом едінбурзького товариства. Але не думайте, що я нехтував своїм вихованням та освітою; навпаки, я був завжди надзвичайно зайнятий: вивчав французьку мову, готуючись до поїздки в Лейден, навчався фехтування, приділяючи йому дуже багато уваги. Тренувався з фехтування іноді по три години в день і, треба сказати, досяг значних успіхів. За порадою мого родича Пілріга, непоганого музиканта, мене почали навчати співів, а за вимогою міс Грант і танців, де я, признаюсь, — не виявив особливих здібностей, хоч усі дуже люб'язно казали, що це надає мені спритності й елегантності; безперечно, я навчився вправніше поводитися з полами свого каптана й шпагою і невимушено почувати себе в гостях. За цей час довелося повністю переглянути і оновити свій одяг. Панночки серйозно і з запалом обговорювали всі деталі мого вбрання, навіть радили, де мені зв'язати волосся, якого кольору вибрати стрічку. Завдяки цьому я змінився на краще і набув модного вигляду. Побачивши мене тепер, добрі ессендінські мешканці, мабуть, дуже здивувалися б.

Особливо активними були дві молодші сестри, бо всі їхні думки зосереджувалися на вбранні. Не пригадую, щоб вони якось інакше

показували, що помічають мене. І хоч молоді леді завжди були аж надто уважні, навіть по-своєму байдуже привітні, вони не могли приховати, як я набрид їм. Що ж до тітки, то ця надзвичайно спокійна жінка ставилась до мене так само, як і до інших членів сім'ї. Отож, найбільшими моїми друзями тут були сам прокурор і його старша дочка; наші й до того дружні взаємини ще зміцніли після тих розваг, у яких ми разом брали участь.

До відкриття засідань суду ми провели кілька днів на фермі, де жили по-аристократичному, держали гостинний стіл і втрюх їздили на прогулянки в поле. Потім ми це робили і в Едінбурзі, наскільки дозволяли постійні справи прокурора. Від швидкої їзди, бездоріжжя, різних несподіванок або в несприятливу погоду настрій у нас завжди підносився, і моя соромливість зовсім зникала; забувалося, що ми чужі, відкидалася офіціальність, і час минав непомітно, в невимушеній розмові. Саме тоді я розповів прокуророві і його дочці уривками свою історію з того часу, як пішов з Ессендіна: про морську подорож і бій на "Ковенанті", поневіряння в горах і все інше. Вони дуже зацікавились моїми пригодами, і, мабуть, тому згодом, у вільний від засідань час, ми зробили веселу прогулянку, про яку розповім докладніше.

Ми вирушили рано-вранці і спершу проїхали повз Шооз-гауз; впадало у вічі, що димарі не курилися і будинок стояв серед широкого, вкритого памороззю поля, наче пустка: була ще дуже рання пора. Престонгрейндж спішився, доручив мені свого коня, а сам пішов навідати мого дядька, Я побачив цей оголений будинок, згадав про старого скнару, який, мабуть, дрижав од холоду в нетопленій кухні, і серце моє болісно стиснулось.

— Ось мій дім і моя сім'я, — сказав я.

— Бідолашний Давід Бальфор! — зітхнула міс Грант.

Я так ніколи й не почув, що відбулося між моїм дядьком і Престонгрейнджем, очевидно, не дуже приємна для Ібенізера розмова, бо, коли прокурор повернувся, обличчя його було похмуре.

— Думаю, що незабаром ви станете справжнім лердом, містер Деві,
— сказав він, "обертаючись до мене, коли нога вже була у стремені.

— Не прикидатимусь, ніби шкодую, що так станеться, — відповів я.

Правду кажучи, за час відсутності прокурора міс Грант і я в уяві прикрашали маєток насадженнями, квітниками й терасою. А згодом я це й здійснив.

Від Шооз-гауза ми поїхали в Куїнзферрі, де нас радо й гостинно зустрів Ренкейлор, щасливий, що приймає такого високого гостя. Прокурор був настільки люб'язний, що докладно ознайомився з моїми справами, просидівши години зо дві з стряпчим у його кабінеті, причому виявляв до мене і мого майбутнього, як потім сказали, великий інтерес. Тим часом міс Грант, я й молодий Ренкейлор сіли у човен і перепливли через затоку в Лаймкілнз. Молодий Ренкейлор до сміху дивно і, на мій погляд, образливо залицявся до молодої леді, проте вона, здавалось, була задоволена юнаком. Очевидно, це пояснювалося загальною слабкістю її статі. Поведінка юнака мала згодом одну безсумнівну користь: коли ми підпливли до другого берега, міс Грант наказала йому стерегти човен, а сама пішла зі мною до харчевні. Молода леді навмисно затіяла цю прогулянку: її зацікавила розповідь про Елізол Хесті, і вона хотіла побачити її. Ми знову застали дівчину саму — батько її, здається, весь день працював у полі, — і Елізон зробила шанобливий реверанс передо мною і красивою леді в амазонці.

— Невже вам не хочеться привітатися зі мною інакше? — сказав я, подаючи руку. — Хіба ви не пам'ятаєте старих друзів?

— Ой, лишенько! Кого я бачу?! — збентежилась дівчина. — Їй-богу, це той обірваний хлопчисько!

— Він самий, — ствердив я.

— Я часто згадувала вас та вашого друга й дуже рада, що бачу вас у такому гарному вбранні, — зраділа вона. — З чудового подарунка, який ви прислали мені і за який від усього серця вдячна вам, я вже знала, що ви повернулись до своїх рідних.

— Ідіть погуляйте, — сказала міс Грант, звертаючись до мене, — будьте слухняним. Я прийшла сюди не для того, щоб стояти отут і кліпати очима. Я хочу поговорити з нею на самоті..

Вона пробула в будинку хвилин з десять, а коли вийшла, я помітив, що очі в неї червоні і що з її грудей зникла срібна брошка. Це дуже зворушило мене.

— Ніколи ніщо так вас не прикрашало, — промовив я.

— О Деві, не будьте таким пишномовним дурнем! — відказала вона і весь той день була, зі мною різкішою, ніж звичайно.

Ми повернулися додому, коли вже смеркалося.

Відтоді я довго нічого не чув про Катріону. Міс Грант лишалась непроникною і на всі мої запитання відбувалася жартами. Нарешті, коли вона одного разу повернулася з прогулянки і застала мене у вітальні за підручником французької мови, в її зовнішньому вигляді, здавалося, було щось незвичайне: обличчя розчервонілося, очі блищали, а на вустах грала посмішка, яку міс Грант намагалась приховати. Вся вона була втіленням лукавства і, швидко ходячи по кімнаті, незабаром втягла мене в суперечку з приводу якоїсь дрібниці. Я опинився наче в болоті: чим більше намагався вибратися з трясовини, тим глибше тонував, поки вона

не заявила нарешті досить гнівно, що не дозволить нікому так відповідати їй і що я повинен стати на коліна й просити вибачення.

Безпідставність її поведінки роздратовала мене.

— Я не сказав нічого такого, у чому ви могли б мені дорікнути, — кинув я, — а на коліна стаю лише перед богом.

— Я й хочу, щоб ви мені служили, як богині! — вигукнула молода леді, стріпуючи руськими кучерями. Обличчя її палало. — Кожен, хто близько підходить до мене, мусить так поводитись.

— Заради ввічливості я попрошу у вас пробачення, хоч, присягаюся, не знаю за що, — відповів я. — А щодо театральних поз, то з цим можете звернутися до інших.

— О Деві, — сказала дівчина, — невже мені доведеться просити вас?

Я зрозумів, що воюю з жінкою, а це те саме, що воювати з дитиною, і до того ж за пусту формальність.

— Вважаю це легковажністю, — відповів я, — не вартою того, щоб ви за неї просили, а я виконував. Але не хочу відмовляти вам, ганьба ж, якщо вона в цьому є, ляже на вашу душу. — І я став на коліна.

— Ага! — вигукнула міс Грант. — Ось чого я домагалася від вас! — Потім, сказавши раптом "ловіть", кинула мені згорнену вчетверо записку і, сміючись, вибігла з кімнати.

На записці не було позначено ні місця, ні дати.

"Дорогий містер Давід, — писалося в ній, — я завжди довідуюсь про вас через мою кузину, міс Грант, і дуже рада, що новини ці втішні. — Я

цілком здорова, живу серед добрих людей, але повинна переховуватись, хоч сподіваюся, що коли-небудь, нарешті, ми знову побачимось. Про ваше дружнє ставлення до мене розповідала моя кузина, яка обох нас любить. Вона воліла мені написати вам цю записку і переглянула її. Прошу виконувати всі її накази і залишаюсь вашим щирим другом.

Катріона Макгрегор Драммонд.

P. S. Може, ви провідаєте мою родичку, леді Оллардайс?"

Виконуючи її бажання, я негайно ж вирушив у Дін і розцінюю це як одну з своїх найсміливіших кампаній. Стара леді тепер зовсім змінилася і зустріла мене дуже привітно й люб'язно. Як міс Грант вдалося досягти цього, я так ніколи й не дізнався; принаймні певен, що вона не посміла виступити тут відкрито, бо у цю справу замішаний її батько. Безумовно, це він переконав Катріону виїхати звідси, вірніше, не повертатися до своєї родички, він поселив дівчину у сім'ю Грегорів, — порядних, відданих прокуророві людей, яким Катріона вірила, бо вони були з її клану й родини. Грегори переховували її, поки все владналось, допомагали їй звільнити батька, а коли дівчина вийшла з тюрми, прийняли знову до себе. Так Престонгрейндж скористався допомогою Катріони, не сказавши ні слова про своє знайомство з дочкою Джеймса Мора. Звичайно, виникали розмови відносно втечі цього знеславленого чоловіка, але уряд відповів на них удаваною суворістю; одного з тюремних вартових було покарано — його висікли різками, — а лейтенанта охорони, мого бідного приятеля Дункансбі, розжалували в солдати. Що ж до Катріони, то всі були дуже задоволені: про її вчинок мовчали.

Я ніяк не міг умовити міс Грант передати Катріоні відповідь. "Ні, — відказувала вона, коли я наполягав, — не хочу допускати у цю справу "довгі ноги". Мені гірко було це слухати, бо я знав, що вона бачилася з моїм маленьким другом кілька разів на тиждень і повідомляла їй новини про мене, коли я "добре повадився". Сама ж міс Грант ставилась до мене, за її словами, "поблажливо", що, на мій погляд, швидше скидалось

на знущання. Безперечно, вона була вірним, надто енергійним другом для всіх, кого любила. Особливо, міс Грант піклувалася про стару, німичну, майже сліпу і дуже розумну леді, яка жила на горішньому поверсі високого будинку у вузькому провулку і мала виводок коноплянок у клітці. В кімнатці старої леді кожного дня товпилися гості. Міс Грант дуже любила водити мене туди і примушувала розважати її друга розповідями про свої поневіряння. Місіс Тіббі Ремсі — так звали стареньку — була люб'язна зі мною і розповідала багато цікавого про старих людей та минуле Шотландії. До речі, навпроти вікна її кімнатки на відстані не більше трьох футів (таким вуз-ким був провулок) світилось заґратоване віконце, в яке легко можна було заглянути. Через віконце видно було сходи протилежного будинку.

Одного разу міс Грант, не пам'ятаю, під яким саме приводом, залишила мене одного з місіс Ремсі. Мені здалося, що стара леді неуважна і чимось заклопотана. Крім того, в кімнаті було якось незатишно і холодно, бо вікно цього разу лишалось відчиненим, незважаючи на осінню погоду. Раптом, ніби здалека, до мене долинув голос міс Грант.

— Гей, Шооз, — гукнула вона, — гляньте у вікно й подивіться, кого я вам привела!

Я побачив таке чарівне видовище, що його важко навіть собі уявити. Весь провулок тонув у прозорій імлі, крізь яку чорними плямами вирізнялися брудні стіни будинків, а біля заґратованого віконця мені посміхалися два знайомих личка — міс Грант і Катріони.

— Ось і дочекалися, — сказала міс Грант. — Мені хотілось показати вас у найкращому вигляді. Хай вона побачить, що можна з вас зробити, коли серйозно взятися за справу!

Я згадав, як того дня міс Грант більш ніж звичайно займалась моїм туалетом, і подумав, що вона, мабуть, так само подбала й про Катріону.

— Катріоно! — тільки й спромігся вигукнути я.

Дівчина ж не промовила жодного слова, тільки помахала мені рукою, посміхнулась і раптом відійшла од віконця.

Ще не зникло це видіння, як я вже біг до виходу, та надвірні двері виявилися замкненими. Я повернувся знову до місіс Ремсі й вимагав у неї ключа, але стара була, як скеля, непорушна. Вона відповіла, що дала слово і я повинен бути розумним хлопцем. Вибити двері було неможливо, коли б я навіть і знехтував пристойністю. Не міг я й вискочити у вікно з кімнати на сьомому поверсі. Лишалось тільки стежити за провулком і чекати, коли Катріона з'явиться на сходах. Та побачив я мало — два капелюшки на кумедному крузі спідниць, ніби дві подушечки для булавок. Катріона навіть не глянула вгору, бо міс Грант говорила їй (я дізнався про це пізніше), що люди здаються дуже потворними, коли на них дивитися згори вниз.

Дорогою додому я весь час дорікав міс Грант за її жорстоку вдачу.

— Шкода, що ви розчарувалися, — стримано зауважила та. — А от я дуже задоволена. Ви мали кращий вигляд, ніж я сподівалась. Були справжнім красенем, коли з'явились у вікні. Гадаю, що від цього ви не дуже запишаєтесь. І пам'ятайте, що вона не побачила ваших ніг, — додала міс Грант, ніби дратуючи мене.

— О-о, — спалахнув я, — нехай мої ноги вас не турбують, вони не більші, ніж в інших.

— Навіть менші, — відказала дівчина, — але я говорю притчами, як пророки.

— Не дивно, що їх іноді закидали камінням! Жорстока дівчино, як ви могли це зробити? Навіщо вам було дратувати мене хвилиним видінням?

— Кохання — все одно, що людина, — відповіла міс Грант, — йому теж потрібна їжа.

— О Барбара, дайте мені можливість побачитися з нею! — благав я.
— Ви ж можете це зробити, ви бачите її, коли вам хочеться. Дозвольте хоч на півгодини.

— Кому краще все знати, мені чи вам? — розгнівалася дівчина.

Коли ж їй набридла моя настирливість, вона вдалася до вкрай неприємного засобу: стала передражнювати мене, яким голосом я кликав Катріону, і цим кілька днів тримала мене у покорі.

Про доповідну записку нічого не було чути, принаймні я не чув. Престонгрейндж і його світлість лорд-президент, наскільки я знаю, постарались зам'яти її і мовчали; у всякому разі, так ніхто нічого і не дізнався. В призначений день, 8 листопада, під час хуртовини з дощем, Джеймса Гленського повісили в Леттерморі поблизу Балахуліша.

Таким був фінал моєї політики! Тисячі безневинних гинули до Джеймса й гинуть далі, незважаючи на нашу мудрість. Молодь, ще не спокушена облудністю життя людського, боротиметься, як і я, сповнена героїчних намірів, ризикуватиме собою, а життя у нестримному русі вперед відкине її вбік, змітаючи, мов непереможна армія, все на своєму шляху. Джеймса повісили, а я розкошую тут, у будинку Престонгрейнджа, та ще й вдячний прокуророві за його батьківське ставлення до мене. Бідолашний Джеймс пішов з цього світу, а я, зустрівши на вулиці містера Сімона, був змушений зняти перед ним капелюха, як зразковий школяр перед своїм учителем. Розправу вчинили з допомогою обману й насильства, а світ існує, як існував досі, і нічого в ньому не змінилось. Негідники ж, які вчинили цей жахливий злочин, вважаються добропорядними, шанованими батьками своїх сімей, ходять у церкву, сповідаються й причащаються!

25-го того ж місяця мало відпливати з Лейза судно, і мені несподівано запропонували збиратися в Лейден. Престонгрейнджу я, звичайно, не міг перечити, бо й без того надто довго користувався його гостинністю. Але з його дочкою був відвертіший, нарікав на свою долю, яка гнала мене з Едінбурга, і запевняв дівчину, що, коли вона не дозволить мені попрощатися з Катріною, я в останню хвилину відмовлюсь їхати.

— Хіба ви вже забули мою пораду? — спитала міс Грант.

— Ні, не забув, — відказав я, — знаю також, що я зобов'язаний вам і повинен виконувати ваші накази... Та іноді у вас ніби сидить якесь бісеня, тоді ви надто схильні до жартів, щоб на вас можна було звіритись. Це ви самі добре знаєте.

— Краще послухайте мене, — перебила вона. — Будьте на судні о дев'ятій ранку; відпливатиме воно не раніше ніж о першій годині дня, і коли вас не вдовольнить те, що я пришлю вам на прощання, можете знову повернутися на берег і самі шукати Кетрін.

Добитися від неї чогось більшого я не зміг і мусив погодитись.

І ось настав день, коли я мав від'їжджати. Наші відносини з міс Грант були надзвичайно близькі й дружні, я був багато чим зобов'язаний дівчині, і думки про те, що нам доведеться розлучатися, а також про гроші, які я мав роздати слугам, не давали мені спати. Я знав, що вона вважає мене надто сором'язливим, і хотів якось піднятися в її очах. Тож я набрався хоробрості і, коли ми востаннє лишились удвох, досить сміливо запитав, чи не дозволить вона поцілувати її на прощання.

— Ви досить дивно забуваєтесь, містер Бальфор, — відповіла дівчина. — Я, здається, ніколи не давала вам приводу зловживати нашим знайомством.

Я стояв перед нею, мов зупинений годинник, не знаючи, що подумати і що сказати, коли дівчина раптом обома руками обвила мою шию і від душі поцілувала мене.

— Яке ж ви дитя! — вигукнула вона. — Невже й справді ви думали, що я могла розстатися з вами, як з чужим? Я й п'яти хвилин не можу бути серйозною, але з цього ви не повинні робити висновків, що я не люблю вас. Кожного разу, коли я дивлюсь на вас, мені хочеться по-справжньому любити вас і сміятись! А тепер, на завершення вашого виховання, я дам пораду, яка може незабаром стати вам у пригоді. Ніколи не просіть дозволу у жінок. Вони не можуть відповісти інакше, як "ні"; бог ще не створив тієї дівчини, яка могла б протистояти цій спокусі. Богослови гадають, що саме в цьому полягає прокляття Єви, бо вона не промовила "ні", коли диявол запропонував їй яблуко. Тому її дочки мусять відповідати тільки цим словом.

— Мені скоро доведеться розстатись із своїм вродливим наставником... — почав я.

— Дуже люб'язно, — перебила дівчина, присідаючи.

— ...і я хотів би поставити вам одне запитання, — вів я далі. — Можу я запитати у дівчини, чи вона вийде за мене заміж, чи ні?

— Ви думаєте, що могли б інакше одружитися з нею? — спитала міс Грант. — Може, по-вашому, краще, щоб вона сама освідчилася?

— Ви самі бачите, що не можете бути серйозною, — кинув я.

— В одному я лишуся серйозною, Давід, — відповіла дівчина. — Я завжди буду вашим другом.

Коли ранком другого дня я сів на коня, то побачив, що всі жінки сім'ї Престонгрейнджа зібралися біля того самого вікна, звідки ми колись

дивилися на Катріону; вони кричали мені: "Прощавайте", і махали хустинками. Я знав, що одна з чотирьох була щиро засмучена; саме це, а також згадка, як три місяці тому я підходив до дверей цього будинку, змішали в моєму серці і смуток, і вдячність.

ЧАСТИНА ДРУГА

БАТЬКО Й ДОЧКА

Розділ двадцять перший

ПОДОРОЖ У ГОЛЛАНДІЮ

Корабель стояв на якорі далеко за Лейзьким молем, так що дістатися до нього можна було тільки на човні. Але нас це ніскільки не утруднювало, бо день видався тихий, холодний. Небо поступово затягалося сірими хмарами, а над водою клубочився густий туман, у якому ледве виднівся корпус корабля. Проте у сонячному сяйві, схожому на блимання вогню, яскраво вимальовувалися високі стрункі щогли. Корабель виявився зручним торговим судном з тупим носом. Він був навантажений сіллю, солоною лососиною і тонкими льняними панчохами для голландців. На борту мене привітав капітан Сенг (здається, родом з Лесмааго), дуже сердечний, добродушний моряк, що заклопотано метушився по палубі. Я прибув першим, і мені не лишалось нічого іншого, як милуватись мальовничим краєвидом з палуби і розмірковувати, чим виявиться обіцяний мені прощальний сюрприз.

Наді мною золотилися в іскристих променях Едінбург і Петланд-Хіллз, час від часу сонце заступали димчасті хмари; від Лейза мріли вдалині тільки верхівки димарів, а над водою все скрадала сіра пелена туману. Раптом до мого слуху долинув плескіт весел, і незабаром з туману, мов з диму велетенського вогнища, виринув човен, на кормі якого сидів закутаний від холоду з голови до п'ят чоловік, а поряд з ним — струнка,

вродлива, тендітна дівчина. Я тільки глянув на неї, і в мене завмерло серце.

Коли я опам'ятався і приготувався до зустрічі, дівчина вже ступила на палубу і з посмішкою на вустах вклонилася мені значно граціозніше, ніж кілька місяців тому при нашій першій зустрічі. Безсумнівно, за цей час ми обоє змінилися; вона ж, здавалось, виросла й розквітла, як молоде красиве деревце. В ній була якась чарівна соромливість, що дуже личила їй, дівчина ніби дивилась тепер на себе іншими очима, набула жіночності. Над нами обома попрацював один чарівник. І якщо міс Грант тільки одного з нас зробила красивим, то елегантними зробила обох.

Ми радісно привіталися, гадаючи, що хтось з нас прибув сюди попрощатися, і раптом зрозуміли, що маємо їхати разом.

— О-о, чому Бебі не сказала мені цього! — розгубилась Катріона, але тут згадала про листа, якого їй дали з умовою розпечатати лише на борту корабля.

В конверті був лист мені такого змісту:

"Дорогий Деві, що ви скажете про мій прощальний сюрприз? Як вам подобається ваша супутниця? Поцілували ви її чи, може, освідчилися? На цьому я вже хотіла закінчити, але тоді зміст мого запитання лишився б сумнівним; що ж до відповіді, то вона мені відома. Краще прийміть добру пораду: не будьте надто соромливим і, бога ради, не намагайтесь бути надто сміливим, бо саме це може завдати вам найбільшої шкоди. Залишаюсь вашим щирим другом і наставником

Барбара Грант".

На аркушику з записної книжки я написав відповідь і привітання, вклав усе це разом з запискою Катріони в конверт, запечатав своєю

новою печаткою з гербом Бальфорів і відіслав слугою Престонгрейнджа, який чекав мене в човні.

Тепер ми мали час помилуватися одне одним і за взаємним потягом потиснули одне одному руки.

— Катріоно! — промовив я.

Здавалося, цим словом починалось і закінчувалось моє красномовство.

— Ви раді, що ми знову побачились? — спитала дівчина. — Яка я вдячна міс Грант!

— Навіщо ці пусті слова. Ми надто близькі друзі, щоб говорити про такі дрібниці.

— Хіба вона не найкраща в світі?! — знову вигукнула Катріона. — Я ніколи не зустрічала такої чесноєї і вродливої дівчини.

— До речі, Альпін цікавив її не більше, ніж качан капусти, — зауважив я.

— О-о, вона так тільки, каже! — заперечила Катріона. — А сама прийняла мене під свій захист і була така добра зі мною тільки через моє ім'я та благородне походження.

— Ні, я скажу вам, чому вона це зробила. На світі бувають різні обличчя. Ось, наприклад, на обличчя Бар-бари кожний дивиться з захопленням і вважає, що вона вродлива, смілива, весела дівчина. А ваше зовсім інше, до цього дня я не розумів, наскільки ви з нею різні. Ви не можете бачити себе, а тому й не можете зрозуміти цього; але знайте, що вона взяла вас під свій захист і була така добра тільки тому, що їй сподобалось ваше обличчя. І кожен зробив би те саме.

— Кожен? — здивувалась Катріона.

— Так, у кого жива душа, — пояснив я.

— Тому-то і схопили мене солдати в замку, — вигукнула дівчина.

— Це ви у Барбари навчилися ловити на слові, — зауважив я.

— Навчила вона мене значно більше: розповіла багато поганого про містера Давіда, а потім трохи кращого, — ніби жартувала Катріона, посміхаючись. — Вона розповіла мені все про містера Давіда, крім того, що він попливе на одному кораблі зі мною. Куди ж ви їдете?

Я сказав їй.

— Виходить, ми... — дівчина зітхнула, — проведемо кілька днів разом, а потім, мабуть, розлучимося навіки! Я їду в містечко Гелветслуйс, де зустрінуся з батьком, а звідти — у Францію, житиму у вигнанні поруч з ватажком нашого клану...

У відповідь я зміг вигукнути тільки "о", бо ім'я Джеймса Мора застрягало у мене в горлі.

Вона одразу ж помітила це і вгадала мої думки.

— Насамперед, містер Давід, — сказала Катріона, — я визнаю, що обидва мої родичі повелися з вами не зовсім тактовно. Один з них — Джеймс Мор, мій батько, другий — лорд Престонгрейндж. Прокурор говорив сам за себе, говорила за нього й його дочка. Тож мені лишається сказати за свого батька, Джеймса Мора, якого закували в кайдани і кинули у в'язницю. Це простий чесний солдат і прямодушний джентльмен-горянин; він не міг навіть уявити, які були їхні наміри, а коли б знав, що все це зашкодить вам, то скоріше вмер би. І, пам'ятаючи вашу

прихильність до мене, прошу пробачити моєму батькові й сім'ї цю помилку.

— Катріоно, — відповів я, — і знати не хочу, в чому була ця помилка. Знаю тільки, що ви ходили до Престонгрейнджа і на колінах благали врятувати моє життя. О, я чудово розумію, що пішли ви до нього заради батька, але коли вже були там, то просили й за мене. Про це я навіть не можу говорити. Ніколи не забуду двох речей: ваших ласкавих слів, коли ви назвали себе моїм маленьким другом, і того, що ви благали помилувати мене. Давайте ніколи більше не говорити про образи і пробачення.

Якийсь час ми стояли мовчки. Катріона дивилась на палубу, а я на неї. Коли ми знову заговорили, знявся легенький північно-західний вітер і матроси почали розгортати вітрила, піднімати якір.

Крім нас, на корабель прибуло ще шість пасажирів: троє солідних купців з Лейза — Кіркколді й Данді, які їхали в Північну Німеччину, і один голландець, що повертався додому, а решта — поважні купчихи. Одній з них було доручено супроводити Катріону. Місіс Джеббі, так звали опікуншу, на превелике щастя, дуже страждала від морської хвороби, а тому день і ніч лежала в каюті. Ми були наймолодшими на борту "Рози", коли не брати до уваги блідного хлопчика, котрий (як колись і я) прислуговував за столом. Сталося так, що нас з Катріоною полишили самих на себе. Ми поруч сиділи за столом, і я з великим задоволенням прислуговував їй. На палубі я підстилав свій плащ, щоб їй м'якше було сидіти. Погода стояла для тої пори року особливо гарна — з ясними морозними днями та ночами і стійким вітерцем; за весь переїзд через Північне море майже не доводилося переставляти вітрила; і ми здебільшого з раннього ранку і до пізнього вечора, коли на небі вже сяяли яскраві зірки, сиділи на палубі, а прогулювалися тільки для того, щоб зігрітися. Купці й капітан Сенг посміхались, дивлячись на нас, кидали кілька жартів і знову залишали нас, бо були зайняті оселедцями, ситцем і полотном або розмовами про надто повільний хід корабля і не втручалися у наші справи, які, очевидно, їх зовсім не цікавили.

Спочатку ми мали багато чого сказати одне одному і вважали себе дуже дотепними; я докладав немало старань, щоб удати з себе досвідченого кавалера, а вона в свою чергу молоду леді з деяким досвідом. Та незабаром поводження наше стало простішим. Я облишив свою піднесену світську англійську мову (те, що лишилося від неї в пам'яті) й забув едінбурзькі поклони і розшаркування; Катріона ж з свого боку стала люб'язнішою. Таким чином ми коротали час, ніби члени одної сім'ї, хоч мені й важко було стримувати свої почуття. Поступово з наших розмов зникла серйозність, але ми за цим не шкодували. Іноді Катріона розповідала старовинні шотландські казки, яких знала дуже багато, причому значну частину від мого друга, рудоголового Нейла. Вона дуже добре розповідала їх, і це були гарні дитячі казки; проте найбільше задоволення я діставав, слухаючи її голос і усвідомлюючи, що вона розповідає, а я слухаю. Іноді ми сиділи мовчки, не перекидаючись навіть поглядами, але відчували насолоду від того, що ми поруч. Звичайно, я кажу лише про себе, бо не певен, чи запитував коли-небудь, а що ж думає молода дівчина. Я боявся навіть розібратися у своїх власних почуттях. Але, мабуть, немає потреби й далі робити з цього таємницю, треба сказати читачеві правду: я остаточно закохався. В присутності Катріони для мене меркло сонце. Вона, як я вже казав, дуже виросла, але то був здоровий ріст; уся вона була втіленням здоров'я, веселощів, мужності; мені здавалось, що вона ходить, як молода лань, і стоїть, наче берізка на пагорбі. Я був щасливий і не думав про майбутнє, з мене досить було сидіти поруч з дівчиною на палубі. Знаю тільки, що іноді в мене з'являлася спокуса взяти руку Катріони і потримати її. Я був схожий на скнару й не хотів ризикувати своїм щастям.

Здебільшого ми говорили про нас самих і одне про одного, так що коли б хтось і підслухав, то вважав би нас за найбільших егоїстів у світі. Якимось вийшло так, що ми ненароком завели мову про друзів, про дружбу і, як мені тепер здається, дуже близько підійшли до свого щастя. Говорили про те, яка хороша річ дружба, як вона допомагає в житті, і про тисячу інших речей, про які з самого заснування світу говорять молоді люди в нашому становищі. Потім ми звернули увагу на те, що, коли друзі

зустрічаються вперше, їм здається, ніби вони тільки починають жити, а тим часом кожний з них уже давно живе, марнуючи час з іншими людьми.

— Я мало зробила в житті, — призналась Катріона, — і можу розповісти все кількома словами. Я ж дівчина, а що цікавого може статися з дівчиною? Однак у сорок п'ятому році я супроводжувала клан. Чоловіки йшли з шпагами й рушницями, поділені на бригади з різними відтінками кольорів тартану. Вони йшли не повільною ходою, можу запевнити вас. Були там і джентльмени з низинної Шотландії, яких супроводжували орендатори на конях і з сурмами; звідусіль лунали звуки бойових флейт. Я їхала на маленькому конику праворуч од батька і самого Гленджайла. З усього мені запам'яталось одне, а саме, що Гленджайл поцілував мене в щоку, сказавши: "Ви єдина жінка нашого клану, яка вирушила з нами", — а мені було тоді всього-на-всього дванадцять років! Я бачила також принца Чарлі і його голубі очі, він таки справді дуже гарний. Я, пам'ятаю, поцілувала його руку на очах у всієї армії. О, то були незабутні дні, схожі на чудовий сон, від якого я раптом прокинулась. Далі все було так, як ви знаєте; найгірше стало, коли прийшли солдати у червоних мундирах. Батько й дядько переховувались у горах, а я носила їм їжу вночі або вдосвіта, коли співають треті півні. Так, я багато разів ходила глибокої ночі, і серце завмирало од страху. Як не дивно, але ні разу не зустрілася з привидами; мабуть, дарма кажуть, що чесна дівчина може ходити вночі безпечно. Потім пам'ятаю весілля мого дядька, воно лишило неприємне враження. Наречену звали Джен Кей. Я спала з нею в одній кімнаті в Інверснайді тої ночі, коли ми за старим дідівським звичаєм викрали її у родичів. Вона то погоджувалась, то не погоджувалась одружитися з Робом. Я ніколи не бачила такої нерішучої жінки, в ній ніби зішлись всі суперечності. Щоправда, вона була вдовою, а я ніколи не вважала вдову добропорядною жінкою.

— Катріоно, — здивувався я, — з чого це ви взяли?

— Не знаю, — відповіла вона. — Так підказує моє серце. Зійтися з другим чоловіком! Фе! Але вона зробила саме так: одружилася з моїм дядьком Робіном і ходила з ним у церкву, на базар. Потім їй усе це

набридло чи вона піддалася впливові своїх друзів, а може, їй просто стало соромно людей. У всякому разі, вона втекла до своїх родичів і наговорила там, що ми держали її силоміць та інших нісенітниць. З того часу у мене склалася не дуже висока думка про жінок. Невдовзі після цього мого батька, Джеймса Мора, посадили в тюрму, а решту ви знаєте не гірше од мене.

— І за весь цей час у вас не було друзів? — поцікавився я.

— Ні, не було, — відказала дівчина. — З двома-трьома дівчатами в горах я трохи приятелювала, але не настільки, щоб називати їх друзями.

— Моя ж розповідь ще простіша, — зауважив я. — У мене ніколи не було друга, поки я не зустрів вас.

— А хоробрий містер Стюарт? — спитала Катріона.

— Їй-богу, я й забув про нього, — збентежився я. — Але він мужчина, а це зовсім інша справа.

— Авжеж! — погодилась Катріона. — Звичайно, це зовсім інша справа.

— Потім у мене був ще один друг, — вів я далі. — Вірніше, я колись думав, що маю друга, але помилився.

Катріона спитала, хто цей друг. Він чи вона?

— Це був він, а не вона, — відповів я. — Обидва ми вважалися хорошими учнями в школі і думали, що дуже любимо один одного. Та настав час, коли він поїхав у Глазго і влаштувався там на роботу в торговому домі, де працював його двоюрідний брат. Я одержав від нього два-три листи, потім він знайшов нових друзів; і хоч я писав йому, поки мені не набридло, він не звертав на мене ніякої уваги. Довгий час я не міг

примиритися з такою кривдою. Нема нічого гіршого, як втратити людину, яку вважав своїм другом.

Дівчина почала розпитувати про його зовнішність і вдачу, бо ми обоє дуже цікавились усім, що мало відношення до неї або до мене, поки я, нарешті, у лиху годину не згадав про його листи і не приніс з каюти цілу пачку.

— Ось його листи, — сказав я, — тут взагалі всі листи, які я будь-коли одержував. Це останнє, що я можу сказати про себе. Решту ви знаєте.

— Дозвольте прочитати їх? — спитала дівчина.

Я відповів, що не маю нічого проти, коли їй не шкода часу. Тоді Катріона попросила залишити її саму, сказавши, що прочитає всі листи з початку до кінця. Серед листів, які я їй дав, були не тільки од мого невірнього друга, а й один чи два від містера Кемпбелла, написані, коли він їздив у місто на нараду. Крім того, там лежала записка від Катріони і дві записки від міс Грант. Про останні я навіть і не подумав у цю хвилину.

Я так заглибився в думки про свого друга, що мені було зовсім байдуже, що я роблю і хто поруч зі мною. Катріона опанувала всім моїм єством, ніби якась благородна недуга, що не давала мені спокою ні вдень, ні вночі. Певно, тому я забрався на носову частину корабля, де за бортом здіймалися високі хвилі, і навмисне затримався. Досі в моєму житті мало було радісного, і мені, мабуть, хотілося продовжити задоволення.

Коли я повернувся до Катріони, то вона якось холодно віддала мені листи, і в мене зародилось напівсвідоме болісне відчуття, що в наших взаєминах щось порушилось.

— Ви прочитали їх? — спитав я. Здається, голос мій звучав не зовсім природно, бо в ту мить я намагався зрозуміти, що, власне, могло з нею статися.

— А хіба ви хотіли, щоб я прочитала всі? — ображено звела вона очі на мене.

— Авжеж, — невпевнено мовив я.

— Останній теж? — допитувалась Катріона.

Тепер я знав, у чому справа, і все ж не хотів їй брехати.

— Я віддав вам усі листи, які в мене були, — відказав я. — У жодному з них я не бачу нічого поганого.

— Очевидно, я створена інакше, — промовила дівчина, — і вдячна за це богам. Не варт було показувати мені такого листа, його не треба було й писати.

— Ви, здається, говорите про свого друга Барбару Грант? — здивувався я.

— Нема нічого гіршого, як втратити людину, що її вважав другом, — відповіла вона, повторюючи мої власні слова.

— Мабуть, іноді дружба буває уявною! — вигукнув я. — Хіба справедливо звинувачувати мене за ті кілька слів, які навіжена дівчина написала на клптику паперу? Ви ж знаєте, з якою повагою я ставився і завжди ставитимусь до вас.

— Однак ви показали мені листа міс Грант, — кинула Катріона. — Мені не потрібні такі друзі. Обійдусь без неї і без вас.

— Така-то ваша вдячність! — обурився я.

— Дуже вам вдячна за все, — відповіла дівчина. — Прошу забрати ваші... листи. — Вона ніби затнулась на цьому слові, і воно пролунало як лайка.

— Вам не доведеться просити мене двічі, — сказав я, схопив листи і, відійшовши, шпурнув їх далеко в море. Ще трохи, і я, здається, кинувся б вслід за ними.

Решту дня я не знаходив собі місця і розлютований міряв палубу вздовж і впоперек. У думці я обзивав її різними поганими словами, які тільки знав, поки не звечоріло. Поведінка Катріони перевершила все, — почуте мною досі про гордість горян. Її, вже дорослу дівчину, так образив пустий натяк її найближчої подруги і родички, якою раніше вона не могла нахвалитися. В грудях моїх наростала злість проти Катріони. Я поводився так, як розгніване дитя. Коли б я справді поцілував її, вона, можливо, зовсім не образилася б, а через те, що це було написано, та ще й у такому жартівливому тоні, вона раптом спалахнула гнівом. Мені здавалося, що жінкам бракує проникливості, а тому ангелам лишається тільки оплакувати долю нещасних чоловіків.

За вечерею ми знову сиділи поруч, але як усе змінилось! Вона навіть не глянула на мене, а обличчя її було, як у дерев'яної ляльки. Мені хотілося тоді і лаятися, і повзати біля її ніг, але Катріона не дала й найменшого приводу ні до того, ні до іншого. Одразу ж після вечері вона пішла розважити місіс Джеббі, про яку раніше майже не згадувала. Тепер дівчина надолужувала згаяне як могла і до кінця переїзду була дуже уважна до старої леді, а на палубі почала затримуватись біля капітана Сенга, на мою думку, довше, ніж того дозволяла пристойність. Щоправда, капітан здавався достойним, поважним чоловіком, проте я не міг спокійно дивитись, як Катріона посміхається до когось іншого, крім мене.

Взагалі вона так майстерно уникала мене і так старанно оточувала себе іншими, що довелося довго чекати, поки, нарешті, випала нагода поговорити з нею. Коли ж ця нагода трапилась, я не зумів скористатися з неї і ось чому.

— Ніяк не збагну, чим я образив вас, — почав я. — Невже ви не можете пробачити мені? Благаю, забудьте все.

— Нічого мені пробачати, — відповіла Катріона, і здавалось, що слова, наче камінці, застрявали у неї в горлі. — Дуже вдячна за дружню увагу. — І вона ледь помітно присіла.

Однак я мав намір сказати більше і тепер хотів висловити все.

— Ще одне, — промовив я. — Якщо я образив ваші почуття, показавши цього листа, то міс Грант тут ні при чому. Вона писала не вам, а бідному, простому юнакові, який, маючи розум, не повинен був показувати листа. Коли ви засуджуєте мене...

— У всякому разі, раджу вам більше не говорити про цю леді! — перебила Катріона. — Не хочу мати з нею нічого, навіть коли б вона вмирала. — Дівчина одвернулась від мене, а потім, несподівано повернувшись, вигукнула: Ви можете заприсягтися, що ніколи не матимете з нею ніяких справ?!

— Певна річ, — відповів я, підвищуючи голос. — Я не буду таким несправедливим і таким невдячним.

На цей раз уже я одвернувся від неї.

Розділ двадцять другий

ГЕЛЬВЕТСЛУЙЗ

На кінець подорожі погода зіпсувалася. У вантах раптом завив вітер, море розбурхалось, і корабель, поскрипуючи, ледве повз серед величезних хвиль. Вигуки лотового, що вимірював глибину, майже не припинялися, бо ми весь час ішли поміж обмілинами. Близько дев'ятої години ранку при тьмяному світлі зимового сонця, що виглянуло з-за хмар після бурі з градом, ми побачили берег Голландії — ряд вітряків, що вимахували крилами. Я вперше бачив ці химерні споруди, вигляд яких нагадував про закордонну подорож, новий світ і нове життя.

О пів на дванадцятую ми кинули якір неподалік од пристані Гельветслуйз у такому місці, Де час від часу накочувалися круті хвилі і корабель немилосердно гойдало. Зрозуміло, що всі ми, крім місіс Джеббі, були на палубі. Дехто надів плащ, інші загорнулись у брезент; усі трималися за канат і жартували, наслідуючи, як могли, досвідчених матросів.

Незабаром до корабля обережно, мов краб, підплив човен, шкіпер якого щось кричав по-голландському нашому капітанові. Стривожений капітан Сенг звернувся до Катріони. Ми всі стояли довкола, тому зразу ж зрозуміли, в чому справа. "Роза" прямувала в Роттердам, і решта пасажирів хотіли чимскоріше прибути туди, бо того ж вечора звідти вирушала у напрямку північної Німеччини поштова карета. Капітан Сенг сподівався, що встигне до того часу, бо був великий вітер. Однак Джеймс Мор домовився зустрітися з дочкою в Гельветі, і капітан обіцяв зупинитися в гавані і, як звичайно, висадити дівчину в береговий човен. Човен уже погойдувався на хвилях поблизу корабля, і Катріона приготувалася зійти в нього, але й капітан, і човняр не наважувались ризикувати.

— Ваш батько, — сказав капітан, — не подарує нам, коли ми покалічимо вас, міс Драммонд, а то, можливо, і втопимо. Послухайтеся мене і їдьте до Роттердама. Звідти парусним човном по Маасу можна дістатись у Брілл, а потім диліжансом повернутися в Гельвет.

Катріона й слухати не хотіла про зміну маршруту. Побачивши фонтани бризок, зеленаві вали величезних хвиль, що часом заливали бак, і човен, який то злітав на хвилях вгору, то раптом зникав у морській безодні, вона сполотніла, проте порушити батьків наказ не хотіла. "Так вирішив мій батько, Джеймс Мор", — твердо заявила дівчина. Я вважав, що безглуздо дівчині бути такою впертою і не слухатись доброї поради; та в Катріони були на це причини, про які вона змовчала. Парусники й диліжанси — чудові речі, однак за них треба, платити, а в неї за душею не було нічого, крім двох шилінгів і півтора пенні. Тож і капітан, і пасажери, не знаючи про її бідність (Катріона ж була надто горда, щоб признатися в цьому), кидали слова на вітер.

— Але ж ви не знаєте ні голландської, ні французької мов, — промовив хтось.

— Не знаю, — відповіла вона, — та з сорок шостого року тут проживає так багато чесних шотландців, що я чудово влаштуюсь.

У її словах відчувалась така чарівна сільська простота, що дехто розсміявся, інші ж здавались ще більш засмученими, а містер Джеббі надзвичайно розгнівався. Він, очевидно, усвідомлював свій обов'язок, оскільки його дружина згодилася взяти Катріону під свій нагляд, і йому довелося б їхати на берег, щоб самому впевнитися, що з дівчиною все гаразд. Та ніякі сили в світі не примусили б його це зробити, бо тоді він спізнився б на диліжанс. Тож він своїм гучним голосом, здавалося, хотів заглушити докори сумління. Нарешті розлючений містер Джеббі накинувся на капітана Сенга й почав доводити, що було б ганьбою для них усіх висадити Катріону, що зійти зараз з корабля — значить піти на вірну смерть і що ми ні в якому разі не можемо кинути дівчину в човен з брутальними голландськими матросами й залишити її там напризволяще. Я був такої ж думки, а тому підкликав до себе штурмана й домовився, щоб він відіслав мої скрині в Лейден на адресу, яку я дав йому. Потім я почав подавати знаки рибалкам у човні.

— Я поїду на берег з молодою леді, капітане, — сказав я. — Мені однаково, яким шляхом добиратися до Лейдена... — З цими словами я плигнув у човен, але невдало, і разом з рибалками впав на дно.

Корабель горою височів над нами, гойдаючись на хвилях; він то поринав у воду, то знову виринав, ніби от-от зірветься з якоря. Я почав уже думати, що вчинив дурість, що Катріона ніколи не зможе спуститися в човен і що мене одного висадять на берег у Гельветі без надії на якусь іншу винагороду, крім обіймів Джеймса Мора, коли б я їх побажав. Але я недооцінив хоробрості дівчини. Побачивши, що я не вагаючись плигнув (хоч насправді дуже боявся), вона вже не могла примиритися з тим, щоб її перевершив відкинутий нею друг! Дівчина зійшла на бульверки, тримаючись за трос; вітер надув віялом її спідниці, і смілива спроба стала ще небезпечнішою. Присутнім на палубі було видно її панчохи вище, ніж вважалося пристойним у місті. Катріона не гаяла жодної хвилини, і коли б навіть хто захотів перешкодити їй, то не встиг би. Я стояв у човні і, розпростерши руки, приготувався ловити дівчину. Корабель трохи нахилило в наш бік, і човняр, незважаючи на ризик, підплив ближче. В цю мить Катріона плигнула. Щастю моєму не було меж, бо я спіймав її й за допомогою рибалок утримався на ногах. Дівчина якусь мить міцно трималася за мене обома руками, дихаючи швидко й глибоко; потім човняр посадив нас (я ніс Катріону) на місця біля стернового, і під схвальні прощальні вигуки капітана Сенга, екіпажу й пасажирів наш човен попрямував до берега.

Нарешті Катріона опам'яталась і мовчки, без жодного слова відняла свої руки. Я теж мовчав; завивання вітру й шум розбурханого моря не сприяли розмовам. Гребці з усіх сил налягали на весла, але ми просувалися дуже повільно. Коли човен входив у гавань, "Роза" вже встигла знятися з якоря і вийти в море. Недалеко від берега човняр, за обурливим голландським звичаєм, зупинив човна й зажадав плати за проїзд. Він вимагав по два гульдени з кожного пасажира, тобто майже чотири англійських шилінги. Катріона розхвилювалась і почала сперечатися. Вона говорила, що цікавилась у капітана Сенга і той сказав, ніби проїзд коштує один англійський шилінг. "Невже ви думаєте, що я

сіла б у човен, не спитавши за ціну?" — обурювалась дівчина. У відповідь човняр теж підвищив голос. Лаявся він по-англійськи, все ж інше висловлював голландською мовою. Помітивши, що Катріона розхвилювалася до сліз, я потихеньку сунув у руку негідника шість шилінгів, після чого він виявився настільки люб'язним, що взяв у неї один шилінг без будь-яких претензій. Я, звичайно, почував себе надзвичайно ображеним і присоромленим. Люблю, коли люди "бережливі, але не в такій мірі, як Катріона. Тому, тільки-но човен рушив до берега, я досить холодно спитав її, де вона повинна зустрітися з своїм батьком.

— Треба розшукати будинок Спротта, одного чесного шотландського купця, і в нього довідатись, — відповіла дівчина, а потім додала — Я хочу від щирого серця подякувати вам, ви були мені чудовим другом.

— На це ще вистачить часу, коли я доставлю вас вашому батькові, — сказав я, не підозрюючи, що все так і буде. — Я можу розповісти йому цікаву байку про слухняну і вірну доньку.

— О, я не думаю, щоб мене можна було назвати вірною! — вигукнула Катріона з болем у голосі. — Не думаю, щоб у душі я була вірною.

— Однак мені здається, що мало хто наважився б отак стрибнути тільки заради того, щоб виконати наказ батька, — зауважив я.

— Я не можу допустити, щоб ви були такої думки про мене! — знову вигукнула дівчина. — Хіба я могла залишитись на кораблі, коли ви плигнули в човен? У всякому разі, були й інші причини. — Тут вона, зашарівшись, призналася, що в неї немає грошей.

— Боже праведний! — вигукнув я. — Яке безумство лишити вас на материку Європи без копійки в кишені! Це ж неподобство... гірше, ніж неподобство.

— Ви забуваєте, що мій батько бідний чоловік, — одмовила Катріона.
— Він всього-на-всього вигнанець.

— Не всі ж ваші друзі вигнанці! — обурився я. — А як ви поставились до тих, хто дбає про вас? Наприклад, до мене або міс Грант, яка порадила вам їхати. Вона, мабуть, збожеволіла б, коли б почула, що ви їдете з порожнім гаманцем! Навіть до Грегорів, у яких ви жили і які з любов'ю ставились до вас. Ваше щастя, що доля звела нас разом! Уявіть собі, що батько з якихось причин не прибуде сюди. Що станеться з вами в чужому краї? Сама думка про це жахає мене.

— Я б усім їм збрехала, — відповіла вона. — Сказала б, що в мене багато грошей. "Їй" я так і сказала. Не могла ж я принизити Джеймса Мора в їхніх очах.

Згодом я дізнався, що Катріона все ж таки принизила його, як то кажуть, змішала з брудом, бо брехню цю вигдав батько, а не дочка, яка мала тільки підтримувати її для врятування його репутації. Але в той час я не знав цього, й сама думка про злидні та небезпеки, з якими вона могла зустрітись, страшенно непокоїла мене.

— Так-то воно так, — зауважив я, — але вам треба навчитися бути розважливішою.

Багаж Катріони я тимчасово залишив у готелі на березі, де розпитав французькою мовою, як пройти до будинку Спротта. Спротт жив поблизу гавані, і ми одразу ж вирушили туди, з подивом розглядаючи навколишню місцевість. Для шотландців туг було чим захоплюватись: місто перетинало безліч каналів, у густій зелені дерев тонули гарні будинки з рожевої цегли; біля кожних дверей ми бачили дбайливо витесані з голубого мармуру східці й лави. В місті було так чисто, що можна було б пообідати просто на шосе. Спротта ми застали вдома. Він сидів, схилившись над конторською книгою, в низенькій, дуже чепурній приймальній, прикрашеній фарфором, картинами і глобусом у мідній

оправі. Це був високий, кремезний червонощокий чоловік з хитрим і суворим поглядом. Він навіть не запропонував нам сісти.

— Джеймс Мор Макгрегор зараз у Гельветі, сер? — спитав я.

— Такого не знаю. Не чув навіть, — спроквола відповів він.

— Щоб бути точнішим, — не вдовольнився я такою відповіддю, — я зміню своє запитання. Де в Гельветі ми можемо знайти Джеймса Драммонда, він же Макгрегор, або Джеймс Мор, колишній орендатор Інверои-Хілла?

— Сер, — відповів купець, — він може бути хоч і в пеклі, і, скажу вам, я дуже хотів би цього.

— Ця молода леді його дочка, сер, — зауважив я. — При ній не дуже пристойно говорити про його вдачу.

— Не хочу мати ніяких справ ні з ним, ні з нею, ні з вами! — закричав він грубим голосом.

— Дозвольте пояснити, — містер Спротт, — невгавав я. — Ця молода леді приїхала з Шотландії, щоб зустрітися з батьком, і з якогось непорозуміння їй дали вашу адресу. Тут, очевидно, сталася помилка, однак, мені здається, що це покладає на нас обох — вас і мене, її випадкового супутника, — суворий обов'язок допомогти нашій землячці.

— Ви хочете забити мені баки, чи що?! — розпалювався Спротт. — Кажу вам, що нічого не знаю і не хочу знати про нього самого і про всю його породу. Цей чоловік заборгував мені.

— Цілком можливо, сер, — погодився я, розгнівавшись тепер більше, ніж він. — Я принаймні вам нічого не винен, а молода леді перебуває під моїм захистом; я не звик до таких манер, і вони мені не подобаються.

Я ступив крок, а може, й два до його столу, не задумуючись особливо над тим, що роблю, але виявилось, що цілком випадково натрапив на єдиний аргумент, який міг подіяти на нього. Кров враз відлила від його обличчя.

— Ради бога, не гарячіться так, сер! — вигукнув купець. — Далебі, я не хотів образити вас. Повірте, сер, я дуже добродушний, чесний, веселий хлопець — огризаюсь, але не вкушу, не бійтеся. З моїх слів вам могло здатись, що я трохи суворий; але ні, Сенді Спротт в душі добрий хлопець! Ви не можете собі уявити, скільки неприємностей і зла приніс мені цей чоловік...

— Чудово, сер, — перебив я його. — Дозвольте потурбувати вас ще одним запитанням. Які останні вісті про містера Драммонда ви мали?

— Радий прислужитися вам, сер, — сказав Спротт. — Що ж до молодої леді, — прошу її прийняти моє шанування, — то Джеймс Мор, очевидно, зовсім забув про неї. Розумієте, я знаю цього чоловіка. Він дбає лише за себе, і якщо тільки може набити собі черево, то йому не потрібні ні король, ні дочка, ні навіть його компаньйон. Справа в тому, що ми обидна беремо участь в одному ділі, яке може обійтися дуже дорого для Сенді Спротта. Хоч цей чоловік і компаньйон мені, та даю слово, що не знаю, де він. Може він і повернеться в Гельвет. Джеймс Мор така людина, що може повернутися завтра, а може й через рік. Мене ніщо не здивує; а втім, здивує, якщо він поверне мені борг. Тепер ви розумієте, які між нами відносини і чому я не хочу мати справ з молодою леді, чи як ви там її називаєте. Вона не може залишитися тут, бо я самотній чоловік, сер! Коли б я прийняв її, то не виключена можливість, що цей шахрай почав би нав'язувати дівчину мені і примусив би одружитися з нею.

— Досить, — не витримав я. — Я відвезу молоду леді до кращих друзів. Дайте перо, чорнило й папір, я залишу Джеймсу Морі адресу мого лейденського знайомого. Він знатиме, де шукати дочку.

Поки я писав і запечатував записку, Спротт з власної ініціативи взявся подбати про багаж Катріони і навіть послав по нього розсильного в готель. Я наперед заплатив йому за це один чи два долари, і він видав розписку, що одержав гроші.

Скоро ми (я вів Катріону під руку) пішли від цього негідника. За весь час Катріона не промовила жодного слова, довіривши мені говорити за неї. Я ж із свого боку намагався навіть поглядом не бентежити її і, згоряючи від сорому й гніву, вважав за потрібне прикидатися зовсім спокійним.

— А тепер, — запропонував я, — ходімо знову в той самий готель, де вміють розмовляти по-французькому, пообідаємо і дізнаємось, коли відходить диліжанс у Роттердам. Я не заспокоюсь, поки не побачу вас знову під опікою місіс Джеббі.

— Думаю, що доведеться так і зробити, — погодилась Катріона, — хоч вона, мабуть, не дуже зрадіє цьому. До речі, нагадаю, що в мене всього-на-всього один шилінг і три бобі[7].

— А я ще раз нагадаю вам, що, на щастя, приїхав разом з вами.

— Про це саме я й думаю весь час, — мовила дівчина і, як мені здалося, трохи сперлась на мою руку. — Не я вам, а ви мені вірний друг.

Розділ двадцять третій

БЛУКАННЯ ПО ГОЛЛАНДІЇ

Диліжанс, щось на зразок довгого вагона з лавами, за чотири години доставив нас у Роттердам. Уже смеркало, коли ми в'їхали на його яскраво освітлені, людні вулиці. Особливо багато було чужоземців — бородатих євреїв та чорношкірих. Цілі юрми непристойно одягнених повій чіплялися до моряків, шарпаючи їх за рукав. Від гамору у нас

запаморочилося в голові, але найбільшою несподіванкою виявилось те, що на нас ніхто не звернув ніякої уваги. Заради дівчини і власної честі я намагався триматись незалежно, хоч насправді почував себе маленькою вівцею, що заблудилася у цьому великому місті, а на душі в мене було неспокійно. Раз чи два я розпитував зустрічних про дорогу в гавань і про місце стоянки корабля "Роза", але, очевидно, натрапляв на людей, які розмовляли тільки по-голландськи, а може, моя французька мова була недосконалою. Пішовши навмання якоюсь вулицею, ми вийшли на відкрите місце біля гавані.

— Тут десь і "Роза"! — вигукнув я, побачивши ліс щогл. — Ходімо вздовж набережної. Там, напевно, зустрінемо кого-небудь, хто розуміє по-англійськи, а може, пощастить знайти й корабель.

Цього разу щастя нас не минуло: близько дев'ятої години вечора ми зустріли самого капітана Сенга. Той розповів, що вони дуже швидко дісталися до Роттердама, бо весь час дув стійкий погожий вітер. Усі пасажери встигли вирушити в дальшу подорож. Звичайно, було б безглуздо гнатися за Джеббі в північну Німеччину, а тут ми не мали інших знайомих, крім капітана Сенга. Та, на нашу превелику радість, він виявився дуже люб'язним і пообіцяв допомогти. Сенг запевняв, що тут дуже легко підшукати порядну купецьку сім'ю, де Катріона могла б знайти притулок на той час, поки завантажуватиметься "Роза". Він запевнив, що тоді безплатно відвезе її в Лейз і доставить до містера Грегора. Разом з ним ми пішли в таверну й повечеряли, бо за цілий день добре зголодніли. Я вже казав, що капітан Сенг був дуже люб'язний, однак мене дуже здивувала його непомірна галасливість. Причину цього ми незабаром побачили. У таверні Сенг замовив собі рейнського вина, пив дуже багато і скоро зовсім сп'янів. Як і більшість людей, особливо ж тих, хто, як і він, займався важким ремеслом моряка, капітан у таких випадках втрачав і ту незначну частку добропорядності, яку мав у тверезому стані. Він так скандально повівся з Катріною, так непристойно жартував над її виглядом, коли вона стояла на бульверках, що мені лишилось тільки скоріше вивести дівчину з таверни.

Виходячи, вона міцно притиснулась до мене.

— Заберіть мене звідси, Давіде, — просила Катріона. — Візьміть до себе. Вас я не боюсь.

— І немає ніякої причини боятись, мій маленький друже! — вигукнув я, зворушений до сліз.

— Куди ж ви заберете свого маленького друга? — непокоїлась Катріона. — Тільки не залишайте мене, ніколи не залишайте.

— А й справді, куди ж ми підемо? — розгубився я, і ми спинились, бо брели навмання. — Треба подумати. Але не бійтесь, я не покину вас, Катріоно. Хай мене покарає бог, якщо я скривджу вас.

У відповідь вона ще ближче пригорнулася до мене. Ми вже далеченько відійшли од таверни.

— Тут тихо і затишно, не те, що ми бачили у цьому гомінливому, діловому місті, — сказав я. — Сядемо під отим деревом і поміркуємо, як бути далі.

Дерево, яке назавжди лишилося у моїй пам'яті, росло біля самого берега. Ніч видалась темна, але в будинках і на завмерлих кораблях яскраво світилися вогні; по один бік од нас сяяло місто, звідки долинав гомін тисяч людей, що прогулювалися вулицями, а по другий — нависла нічна темрява і ледь чутно плескались морські хвилі. Я розіслав плащ на камені, приготованому для будівництва, і посадив дівчину. Катріона все ще тремтіла, згадуючи образливі слова капітана Сенга, і тулилася до мене. Але я хотів обміркувати справу спокійно і серйозно, тому вивільнився з її обіймів і, походжаючи перед нею, намагався придумати якийсь вихід. Та хоч я вкрай напружував мозок, у голові панував хаос. Раптом пригадав, що, поспішаючи, забув розрахуватися за вечерю і Сенгу доведеться платити й за нас. Я голосно розсміявся, радий, що він дістане

по заслугі. Мимоволі рука моя опустилася в кишеню, де лежали гроші. Але що це!? Гаманець зник, очевидно, це сталося в провулку, де з нас насміхались жінки.

— Ви, мабуть, придумали щось хороше? — спитала Катріона, побачивши, що я спинився.

Нове непередбачене ускладнення нашого становища прояснило мій розум, і він раптом став чистий, як оптичне скло. Я зрозумів, що в нас немає вибору. У мене не було ні копійки; правда, в бумажнику лежав лист до лейденського купця, та дістатися до Лейдена ми могли тільки пішки.

— Катріоно, — промовив я, — ви мужня, хороbra дівчина, сподіваюся, що й сильна. Чи змогли б ви пройти тридцять миль рівною дорогою? — Відстань виявилась на цілу третину коротша, але тоді я цього не знав.

— Давід, — відповіла вона, — з вами я піду хоч і на край світу і зроблю все, що ви захочете. Мужність моя зламалася. Тільки не залишайте мене саму в цій жахливій країні, і я готова зробити все, що треба.

— А ви можете йти цілу ніч? — спитав я.

— Я виконаю всі ваші накази, — відповіла дівчина, — й ніколи не запитуватиму "як" і "чому". Я була поганим, невдячним дівчиськом, і тепер робіть зі мною, що хочете! А міс Барбару Грант я вважаю найкращою леді в світі, — додала вона. — У всякому разі, не розумію, чому вона відштовхнула вас.

Її слова були такими ж незрозумілими, як грецька або єврейська мова, але тепер мене турбувало інше і насамперед, як вибратися з цього міста й потрапити на лейденську дорогу. Завдання виявилось нелегким, і, коли ми розв'язали його, була вже перша чи друга година ночі. Небо затяглося хмарами, і нас огорнула непроникна темрява. Коли позаду лишились останні будинки, дорога ледве вирізнялася світлою стрічкою

серед темних обрисів дерев. Іти було важко ще й тому, що вночі раптом випала паморозь і шосе перетворилося в суцільну ковзанку.

— Ну, Катріоно, — сказав я, — тепер ми схожі на королівських синів і на дочок старих бабусь із ваших казок. Скоро ми підемо через "сім гір, сім долин, сім боліт". Такою була її примовка до кожної казки, яка врізалась мені в пам'ять.

— О, — зітхнула дівчина, — тут нема ні долин, ні гір! Я, звичайно, не заперечуватиму, що тутешні дерева і деякі рівнини дуже красиві, але наша країна краща.

— Хотілося б, щоб так можна було сказати не тільки про край, а й про наш народ, — зауважив я, згадавши Спротта, й Сенга, і навіть Джеймса Мора.

— Я ніколи не висловлю незадоволення країною свого друга, — відказала Катріона з таким притиском, що мені здалося, ніби в темряві я бачу її очі.

У мене перехопило подих, і я мало не впав.

— Не знаю, як думаєте ви, Катріоно, — промовив я, коли трохи прийшов до пам'яті, — а, на мій погляд, сьогоднішній день був нашим найкращим днем! Мені соромно так говорити, бо вам довелося знести стільки образ і неприємностей, але для мене це був найкращий день.

— Хороший день, може, тому, що ви виявили до мене стільки любові, — сказала дівчина.

— І все ж соромно відчувати себе щасливим, — вів я далі, — коли ви глупої ночі тут, на битій дорозі.

— Де ж мені ще бути?! — вигукнула Катріона. — Думаю, що найбезпечніше бути з вами.

— Так ви вже не сердитесь на мене? — спитав я.

— Невже ви не можете не згадувати про ті останні дні? — не стрималась вона. — В моєму серці тільки вдячність до вас. Але хочу бути щирою, — несподівано додала вона. — Я ніколи не прощу тій дівчині.

— Знову про міс Грант? — спитав я. — Але ж ви самі сказали, що вона найкраща леді в світі.

— Я не відмовляюсь од своїх слів, — відповіла Катріона. — І все ж ніколи не прощу їй. Ніколи! Краще й не згадуйте про неї.

— Не розумію, — щиро дивувався я. — Такого я ще ніколи не чув. Просто дивуюсь вашим дитячим примхам. Ця молода леді була для нас обох другом, навчила, як одягатись і поводитись. Усі, хто знав нас раніше, погодяться зі мною.

Катріона рішуче зупинилась посеред дороги. — Послухайте, — сказала вона, — або ви й далі говоритиме про неї і тоді я повернуся в місто (я не побоююсь зробити це), або ж будете настільки люб'язними, що заведете мову про інше.

Я зовсім отетерів од несподіванки, але вчасно згадав, що дівчині потрібна моя допомога, що вона ще майже дитина і мені слід турбуватися за нас обох.

— Люба дівчинко, хоч я й нічогісінько не розумію з ваших слів, але сміятися з вас ніколи не буду. Що ж до розмов про міс Грант, то вони мене не цікавлять, і мені здається, що ви самі почали говорити про неї. Я заперечував вам, бо ненавиджу несправедливість. Звичайно, я не хотів

би, щоб ви зовсім не мали самолюбства й жіночої делікатності, які дуже личать вам, та ви доводите їх до крайності.

— Ви скінчили? — спитала дівчина.

— Так.

— Ну й чудово, — кинула вона, і ми мовчки пішли далі.

Якось моторошно брести вночі безлюдною дорогою і чути тільки свої кроки. Спочатку, я думаю, в наших серцях таїлася неприязнь, але темрява, холод і тиша, яку тільки зрідка порушували півні та собаки, незабаром зламали наше самолюбство; щодо мене, то я радо скористався б з першої-ліпшої нагоди для розмови.

До світанку пішов теплий дощик і змив усю паморозь під ногами. Я хотів накинути на плечі Катріони свій плащ, але вона роздратовано сказала, щоб я залишив його собі.

— Не надіну, — промовив я. — Цей неотесаний юнак, що стоїть перед вами, вже звик до всякої погоди, а ви тендітна, вродлива дівчина! Люба, невже ви хочете, щоб я згорів од сорому?

Вона безмовно скорилася, і в темряві я на якусь мить затримав у неї на плечі руку, ніби обіймаючи її.

— Треба бути терпеливішою до свого друга, — сказав я.

Мені здалося, що вона трохи притиснулась до моїх грудей, а може, це було тільки в моїй уяві.

— Ваша доброта безмежна, — відповіла Катріона.

Далі ми знову пішли мовчки, але тепер усе різко змінилось. Я відчув себе щасливим безмежно; щастя зігрівало серце, пестило душу.

Дощ уже перестав, коли ми вранці прийшли в місто Дельфт. Уздовж каналу красиво вимальовувались червоні будинки з гостроверхими дахами. Служниці вже витирали й скребли щітками шосе. З сотень димарів валив дим, і я подумав, що час і поснідати.

— Катріоно, — звернувся я до дівчини, — у вас, здається, лишився шилінг і три бобі?

— Вони вам потрібні? — спитала Катріона, передаючи мені гаманець. — Хотілося б, щоб там було п'ять фунтів. Навіщо вони вам?

— А чого ми йшли всю ніч, наче двоє жебраків? — спитав я. — Тільки тому, що в цьому нещасному Роттердамі у мене вкрали гаманця з грошми. Тепер я можу говорити про це, бо сподіваюся, що найгірше минулося, хоч попереду у нас ще довгий шлях, поки ми дістанемось туди, де я зможу одержати гроші. Коли ви не купите шматок хліба, нам доведеться йти голодними.

Дівчина глянула на мене широко розкритими очима. При ранковому світлі вона здавалась блідою од перевтоми, і я відчув докори сумління за неї. Дівчина ж голосно засміялась і вигукнула:

— Ой, лишенько? Виходить, ми жебраки! І ви теж? Як мені хотілося б цього! Я страшенно рада, що можу купити вам сніданок. Але було б набагато краще, коли б мені довелося танцями заробляти вам сніданок. Сподіваюся, що тутешні мешканці не бачили наших танців і добре платили б за розвагу.

Я ладен був розцілувати її за такі слова. Чоловіків завжди чарує мужність жінки.

Ми купили собі молока у селянки, яка щойно приїхала в місто, а в булочній — ще теплий, пахучий хліб, який і з'їли дорогою. Від Дельфта до Хега рівно п'ять миль, і дорога пролягає чудовою, затіненою деревами алеєю, по один бік якої — канал, а по другий — багаті випаси для худоби. Так, це було справді гарне місце.

— А тепер, Деві, — подивилась мені у вічі дівчина, — скажіть, що ви робитимете зі мною далі?

— Саме про це нам і треба поговорити, — відповів я, — і чимскоріше, тим краще. В Лейдені я роздобуду гроші, з цим буде гаразд. Але як бути з вами до приїзду вашого батька? Учора ввечері мені здалося, що ви не хотіли б розлучатися зі мною.

— Вам не тільки здалося, — мовила дівчина.

— Ви дуже молода, — вів я Далі, — та і я теж. А це найгірше. Як нам влаштуватися? Хіба що видати вас за свою сестру?

— А чому б і ні? — підхопила вона. — Тільки б ви погодились.

— Хотілося б, щоб так і було! — вигукнув я. — Я був би найщасливішою людиною в світі, коли б мав таку сестру. Але й тут перешкода, бо ви Катріона Драммонд.

— А тепер стану Катріоною Бальфор, — зауважила вона. — Хто знатиме? Тут усі чужі.

— Ви думаєте, що можна так зробити? — спитав я. — А от мене це непокоїть. Мені не хотілося б давати вам недобрі поради.

— Давід, крім вас, у мене тут немає друзів.

— Біда в тому, що я надто молодий, щоб бути вашим другом і давати поради, яких ви слухалися б. Я не бачу іншого виходу і все ж повинен застерегти вас.

— У мене не лишається вибору, — сказала дівчина. — Мій батько повівся зі мною негарно, і це не вперше. Мене кинули вам на руки, наче мішок з борошном, і я повинна подбати насамперед, щоб було добре вам. Якщо ви хочете забрати мене — це було б дуже добре, якщо ж ні... — вона обернулась і взяла мене під лікоть, — Давіде, я боюсь.

— Однак я повинен застерегти вас, — знову почав я, але одразу згадав, що гроші мої і не слід виказувати надмірну скупість. — Катріоно, — вів я далі, — тільки зрозумійте мене правильно: я намагаюся виконати свій обов'язок щодо вас! Я їду в це незнайоме місто, щоб жити там самотнім студентом, а тут несподівано виявляється, що ви можете трохи пожити зі мною, бути начебто моєю сестрою. Сподіваюсь, ви розумієте, моя любя, що мені дуже й дуже хочеться бачити вас коло себе.

— Так я й буду у вас, — підхопила вона. — Значить, вирішено.

Я знав, що обов'язок вимагав від мене говорити ясніше, і добре розумів, що це було найбільшою плямою на моєму сумлінні, за яку, на щастя, мені не довелося розплачуватись дорогою ціною. Раптом пригадалося, як її налякали слова про поцілунки в листі Барбари. А хіба я міг бути сміливішим, хоч усе й залежало від мене? Крім того, я справді не бачив іншого виходу. Та й мої почуття штовхали мене на цей крок.

Тільки-но ми проминули Хег, як Катріона почала шкутильгати і далі ледве йшла. Двічі вона відпочивала, мило перепрошуючи мене, називала себе недостойною дочкою гірського краю та своїх предків, журилася, що завдає мені клопоту. Виправдовувалась вона тим, що, мовляв, не звикла ходити взутою. Я порадив їй роззутися, скинути панчохи і йти босоніж,

але дівчина звернула мою увагу на те, що тут жінки навіть польовими дорогами ходять взутими.

— Я не повинна ганьбити свого брата, — зауважила вона і всю дорогу була весела, хоч і дуже бліда.

Та от, нарешті, і місто. Ми зайшли в сад, посипаний чистим піском, над головою склепінням перепліталися віти дерев, трохи нижче розрослися дбайливо підстрижені кущі, і всю цю природну красу доповнювали алеї та альтанки. Катріону я лишив у саду, а сам пішов до свого кореспондента. Там узяв грошей і попросив порекомендувати мені пристойну квартиру десь у затишному куточку. Потім, довідавшись, що мій багаж ще не прибув, я попросив його поручитися за мене перед господарями квартири і попередити їх, що потрібно буде дві кімнати, бо деякий час зі мною житиме сестра. Усе було б гаразд, коли б містер Бальфор у своєму рекомендаційному листі, в якому, до речі, повідомляв найменші дрібниці, хоч би словом натякнув про сестру. Я помітив, як насторожився голландець, і, дивлячись на мене поверх своїх велетенських окулярів, цей німичний, хворобливий чоловік, що нагадував чимось хворого кролика, влаштував мені ретельний допит.

Тоді я по-справжньому спанікував. Уявив, що може бути, коли він повірить моїй вигадці, запросить дівчину до себе в дім і я приведу її. Доведеться розплутувати складний клубок, і може трапитись, що я зганьблю ім'я дівчини і своє власне. Тому я поквапився змалювати йому вдачу сестри. Вона, мовляв, надто сором'язлива, дуже боїться зустрічі з незнайомими, і тому я лишив її саму в міському саду. Коли я вже ступив на стежку обману, то мусив діяти так, як діють усі брехуни в світі, тобто занурювався в брехню все глибше й глибше, додаючи безліч нікому не потрібних подробиць і плетучи байки про хворобливість міс Бальфор та про її самотнє дитинство. Коли здавалося, що вигадкам моїм не буде кінця, свідомість моя раптом проясніла, і я густо почервонів, зрозумівши непристойність своєї поведінки.

Старого не так легко було обдурити, і він, звичайно, охоче відкараскався б од мене. Але він був насамперед діловою людиною і добре розумів, що, незалежно від моєї поведінки, гроші у мене є, а тому послав зі мною свого сина за провідника і поручителя в справі найму квартири. Хоч-не-хоч, а його довелося познайомити з Катріною. Бідолашне, миле дитя! Дівчина вже встигла трохи відпочити і повеселішала. Зустріла вона нас чудово, взяла мене за руку й так невимушено називала братом, що мені важко було наслідувати її. Та, намагаючись допомогти мені, Катріона була занадто люб'язною з голландцем, і я подумав, що міс Бальфор надто вже швидко втратила свою соромливість. Було ще й інше ускладнення: ми розмовляли на різних діалектах.

Я говорив діалектом мешканців низинного краю, чітко вимовляючи кожне слово, вона ж — мовою горян з помітним англійським акцентом, тільки значно красивіше, хоч і не могла похвалитися знанням англійської граматики. Як бачите, ми були мало схожі на брата і сестру. Проте молодий голландець виявився досить тупуватим парубійком, у нього не вистачило глузду помітити привабливість Катріони, і цим він викликав у мене презирство. Як тільки ми домовилися про все з хазяйкою квартири, юнак одразу ж пішов, лишивши нас з Катріною на самоті, і це було його найкращою послугою.

Розділ двадцять четвертий

ДОКЛАДНА ІСТОРІЯ КНИЖКИ ДОКТОРА ГЕЙНЕКЦІУСА

Квартира, яку ми знайшли, містилася на горішньому поверсі будинку, що тулився до каналу. До наших послуг були дві суміжні кімнати, і в кожній з них, за голландським звичаєм, у підлогу було вмуровано камін. Вікна кімнати виходили в один бік, а тому краєвид був однаковий: верхівка дерева, що росло десь унизу на крихітному підвір'ї, шматочок каналу, кілька будинків у голландському стилі і трохи далі шпиль церкви, на якому висів повний набір дзвонів — ми не раз захоплювалися їхньою чарівною музикою. Коли на небі хоч на мить з'являлося сонце, воно

неодмінно відвідувало і наше житло. З таверни, що стояла неподалік од нашого будинку, нам приносили досить-таки смачні страви.

Першу ніч ми обоє, особливо Катріона, були страшенно стомлені, тому майже ні про що не говорили, і тільки-но дівчина повечеряла, я поквапився одіслати її на відпочинок. Наступного ранку я передусім написав записку Спротту, щоб той переслав її речі, а потім кілька слів Алану на ім'я його начальника. Одіславши записки, я приготував сніданок і лише тоді розбудив Катріону. Я трохи збентежився, коли вона вийшла в своєму єдиному платтячку і брудних панчохах, бо знав, що її речі прибудуть у Лейден лише через кілька днів, а дівчині необхідно було змінити одяг. Спочатку Катріона не погоджувалась, щоб я витрачався на неї, але я нагадав, що зараз вона сестра заможної людини і тому повинна відповідно зодягтися. Ми пішли по крамницях, і скоро дівчина цілком захопилася цією справою, її очі радісно заблищали. Мені подобалась її безпосередність і чистота.

Не можна описати, з яким запалом я купував речі; щоправда, мене мучили думки, ніби купив мало або недосить гарне плаття, і я весь час любувався нею в інших нарядах. Я починав розуміти міс Грант, коли вона виявляла такий інтерес до одягу, бо коли доводиться наряджати красиву жінку, то саме це заняття стає красивим. Треба визнати, що голландський ситець гарний і дешевий, але мені якось соромно писати тут, скільки я заплатив за її панчохи. Я витратив на все це задоволення (не можу інакше назвати) таку велику суму, що довгенько нічого не купував. Щоб якось відшкодувати частину витрат, я лишив наші кімнати майже оголеними. Зате у нас були постелі, Катріона мала в що одягтися, в квартирі горіли свічки, при світлі яких я міг дивитися на неї, і цього, на мій погляд, було досить.

Коли наші блукання по крамницях закінчились, я з радістю лишив дівчину з усіма її пакунками в кімнаті, а сам трохи пройшовся і прочитав собі добру нотацію. Я взяв під свій захист молоду, вродливу дівчину, недосвідченість та наївність якої були її головною небезпекою. Моя розмова з старим голландцем і та брехня, до якої я вдався, примусили

мене замислитись над тим, як оцінять мій вчинок інші. Я зрозумів, що моя поведінка ризикована, і запитував себе: коли б у мене справді була сестра, чи зважився б я тоді отак її компрометувати? Вважаючи це запитання надто проблематичним, я трохи змінив його і сформулював так: чи довірив би я Катріону в такій мірі комусь іншому? У відповідь на це запитання я густо почервонів. Проте оскільки я вже заплутався сам і поставив дівчину в незручне становище, я повинен поводитися з нею дуже обережно, бо її життя в цьому місті залежало від мене. Коли б я бодай необережно образив її гідність, у неї не знайшлося б іншого пристановища. До того ж я був господарем квартири і захисником дівчини. І в мене не було б ніяких виправдань, коли б я, скориставшись із свого становища, почав залицятися до неї. Найчистіші залицяння розцінювалися б нечесними у тих умовах, в яких я перебував і яких ніколи не дозволили б розважливі батьки. Я вирішив, що в своїх стосунках з Катріоною повинен триматись на певній відстані, не дуже, проте, великій, бо, хоч я й не мав права виявляти свого кохання, та як опікун мусив бути уважним і добропорядним. Очевидно, для цього потрібно було багато такту і вміння, більше, ніж було можливо в мої роки. Вихід лишався один — пристойно і вміло поводитись. Для себе я розробив цілу систему правил поведінки і молив бога, щоб він дав сил дотриматись їх, однак не знехтував і людськими порадами — купив підручник законодавства. Далі я вже нічого не міг придумати, а тому облишив ці серйозні міркування. В голові зароїлися набагато приємніші думки, і додому я вже не йшов, а, здавалось, летів. Згадавши про "дім" та про ту, котра чекає мене в чотирьох стінах, серце моє радісно забилося.

Однак дома мене чекали неприємності. Катріона з неприхованою, зворушливою радістю вибігла мені назустріч. У новому вбранні, яке я купив для неї, дівчина була невимовно гарною. Вона то статечно походжала, то присідала, щоб я краще розглянув убрання і помилувався нею самою. Я зробив це, напевне, незграбно, бо, пам'ятаю, як затинаячись промимрив кілька слів.

— Що ж, — мовила дівчина, — коли вас не цікавлять мої гарні плаття, то подивіться, що я зробила з нашими кімнатами. — І Катріона показала мені, як старанно прибрано в кімнатах, а в обох камінах горить вогонь.

Я зрадів нагоді здатися суворішим, ніж був насправді.

— Катріоно, — почав я, — ваша поведінка мені не подобається. Прошу надалі не чіпати моєї кімнати. Поки ми живемо разом, один з нас має бути за старшого, краще, мабуть, щоб це був я, бо я чоловік і старший за вас роками. Отож, хай мої слова будуть для вас наказом.

Катріона мило вклонилася, сказавши:

— Якщо ви будете гніватись, то я постараюсь догоджати вам, Деві. Буду покірна і слухняна, адже кожна ниточка на мені належить вам. Тільки прошу, не будьте надто сердитим, у мене ж зараз немає ближчої за вас людини.

Це справило на мене велике враження, і я поквапився пом'якшити свої останні слова, що виявилось набагато легшою справою. Посміхаючись, Катріона повела мене в кімнати. Побачивши її в сяйві яскравого полум'я від каміна, я мимоволі замилювався поглядом її очей, жестами, і серце моє розм'якло. За обідом у нас було море сміху і ніжності, що переплелися в одне ціле, і сам сміх бринів для нас ласкою.

Та раптом серед веселощів я згадав про свої добрі наміри, незграбно вибачився і, набундючившись, сів за навчання. Я взяв книжку покійного доктора Гейнекціуса — ґрунтовний, повчальний трактат. На кілька днів я поринув у читання і дуже радів, що ніхто не цікавиться, що саме я читаю. Пригадую, як Катріона, поглядаючи на мене, кусала губи, і це, наче ножем, краяло моє серце. Справді, дівчина лишилась зовсім самотньою, до того ж вона не любила читати, не тримала навіть книжки в руках. Але що я мав робити?

Того вечора ми майже не розмовляли. Я ладен був добряче відшмагати себе. Гнів і докори сумління так мучили мене, що я не лягав спати, а босоніж метався по кімнаті, поки зовсім змерз, — вогонь у каміні давно вже згас, і мороз помітно давався взнаки. Думка про те, що Катріона тут, у сусідній кімнаті, що, може, навіть чує мої кроки, згадка про мою грубість, про те, що я змушений буду й надалі поводитись отак нечемно, бо інакше зганьблю себе, позбавляли мене здорового глузду. Я перебував між Сціллою і Харібдою. "Що вона подумає про мене?" — запитання доводило до відчаю, але інше: "Що з нами буде далі?" — гартувало мою рішучість. Це була перша ніч, коли я ні на мить не заплющив очей, бо мене гризли суперечливі сумніви, але тепер мене чекало багато таких ночей. Доведеться не раз, мов божевільному, метатись по кімнаті, часом плакати, як дитина, часом молитися.

Молитися не дуже важко; труднощі завжди виявляються в житті. У присутності дівчини, особливо тоді, коли я спочатку допускався деякої фамільярності, я гадав, що ще можу вважати себе господарем становища. Але сидіти цілий день в одній з нею кімнаті й прикидатися, що зайнятий Гейнекціусом, було понад мої сили. Тому я, шукаючи порятунку, почав уникати її, довго не приходив додому, відвідував лекції, але часто-густо слухав їх неуважно, доказ чого я нещодавно знайшов у своїй записній книжці того часу. Кинувши слухати якусь повчальну лекцію, я надряпав у книжці кілька поганих віршів, хоч латинська мова, якою вони були написані, перевершила всі мої сподівання. Та користі від цього самообману було мало. Тепер у мене лишалося менше часу на спокуси, проте, коли я повертався додому, спокуса ставала ще сильнішою. Катріона цілими днями сиділа, бідолашна, сама, тому зустрічала мене увечері так радісно, що важко було зберігати над собою владу. Я був змушений грубо відкидати ці дружні й теплі почуття дівчини. Моя поведінка часом глибоко ранила її душу, і тоді мені доводилося загладжувати свою провину ласкою. Так і минав наш час у постійній зміні настрою, незначних сварках, розчаруваннях, і я так мучився, немовби мене щодня розпинали.

Головною причиною моєї тривоги була надзвичайна наївність Катріони, яка не так дивувала мене, як захоплювала й викликала жалість. Дівчина, здавалося, зовсім не усвідомлювала нашого становища, а про мою боротьбу не догадувалась. Кожен прояв моєї слабості вона зустрічала з непідробною радістю; коли ж я, відступаючи, знову ховався у свою фортецю, не могла приховати печалі. Іноді я думав: "Коли б дівчина й справді була до нестями закохана і намагалася заманути мене в пастку, то й тоді вона навряд чи поводитись би інакше". В такі хвилини я дивувався з простодушності Катріони, що була такою недосвідченою в житті.

Наша боротьба головним чином крутилася, як не дивно, навколо одного і того ж, а саме: навколо її гардеробу. Невдовзі з Роттердама прибув мій багаж, а з Гельвута її. У Катріони тепер було, так би мовити, два комплекти вбрання. Сам не знаю як, але між нами вже так повелося, що коли дівчина була настроєна по-дружньому, то надівала подароване мною плаття, коли ж ні — своє власне. Це мало означати, що мені дали ляпаса або ж щонайменше відмовили у прихильності; саме так я й сприймав усе це, однак мав досить здорового глузду не виявляти, що помічаю такі раптові зміни.

Одного разу я сам показав себе дитиною ще в більшій мірі, ніж вона. Сталося це так. Ідучи якимось з лекції, я всю дорогу з ніжністю й любов'ю думав про дівчину, щоправда до цього примішувалося почуття роздратування, але воно потроху згасло, і, побачивши в одному з вікон магазину чудову квітку (голландці, як відомо, в цій справі справжні митці), я не встояв перед спокусою і купив її для Катріони. Назви квітки я не знав, проте пам'ятаю, вона була рожева, і я сподівався, що дівчина буде задоволена моїм подарунком. Коли я йшов з дому, Катріона була в платті, яке ми з нею купили, а тепер усе чомусь змінилося: і плаття, і обличчя дівчини. Я зміряв її поглядом з голови до п'ят, заскреготав зубами, розчинив вікно і викинув квітку, а потім (чи то від гніву, чи з обережності) грюкнув дверима і вибіг з кімнати.

На стрімких сходах я мало не впав. Це протверезило мене, і я почав усвідомлювати безглуздя своєї поведінки. Я не пішов на вулицю, куди спершу збирався йти, а попрямував на подвір'я, де ніколи нікого не було. Там на оголеному дереві я побачив свою квітку, яка обійшлася мені значно дорожче, ніж її справжня ціна. Стоячи на березі каналу, я дивився на лід, на сільських жителів, що пробігали повз мене на ковзанах, і щиро заздрив їм. Я не бачив виходу із свого скрутного становища; не лишалося нічого іншого, як повернутися в кімнату, з якої я щойно вийшов. Безсумнівно, я сам виявив свої почуття, розкрив себе, а ще гірше — був таким неввічливим із своєю беззахисною гостею.

Вона, мабуть, бачила мене з відчиненого вікна. Мені здалося, що я недовго стояв на березі каналу, коли раптом почув рипіння кроків на замерзлому снігу і, сердито обернувшись (не хотілося, щоб хтось мені заважав), побачив Катріону, яка підходила до мене. Вона знову переодяглася, навіть наділа стрілчасті панчохи.

— Хіба ми не підемо сьогодні на прогулянку? — спитала вона.

Я збентежено глянув на неї.

— Де ваша брошка? — спитав я.

Вона торкнулася рукою грудей і враз почервоніла.

— Забула дома, — відповіла дівчина. — Я збігаю по неї, і тоді ми підемо гуляти. Еге ж?

В її запитанні вчувалося щире благаання, саме воно й розхвилювало мене. Я не знаходив ні слів, ні голосу, щоб відповісти їй, кивнув тільки головою. Коли вона побігла по брошку, я виліз на дерево, забрав квітку і віддав їй, коли дівчина повернулася.

— Купив її для вас, Катріоно, — промовив я.

Дівчина пришпилила квітку брошкою, і мені здалося, що зробила вона це з ніжністю.

— Вона не стала кращою, побувавши в моїх руках, — сказав я і почервонів.

— Мені подобається, запевняю вас, — відповіла дівчина.

Того дня ми не говорили багато. Катріона, здавалося, була насторожена, хоча й не виявляла ворожнечі. Що ж до мене, то я весь час, поки ми прогулювались, і тоді, коли прийшли додому і вона поставила квітку у вазу з водою, думав про те, що жінка — суцільна загадка. Часом мені здавалося справжнім безглуздом, що Катріона не помічає моєї любові, іншої хвилини я був певен, що вона давно помітила моє кохання, але, як розумна дівчина, з розвиненим почуттям жіночої гідності, приховувала це.

На прогулянки ми ходили щодня. На вулиці я почував себе безпечніше, був не такий напружений, і, головне, там не було Гейнекціуса. Тому прогулянки давали відпочинок не тільки мені, вони були справжньою втіхою для бідолашної дівчини. Повертаючись із занять у призначені години, я звичайно заставав її вже одягненою, в її очах світилося нетерпіння. Катріоні хотілося, щоб нашим прогулянкам не було кінця, і вона завжди намагалася продовжити їх. Дівчину так само, як і мене, лякали хвилини повернення. Навряд чи знайдеться поблизу Лейдена яке-небудь поле або річка, де б ми не побували. Крім цих прогулянок, я просив Катріону не виходити з дому, боячись, щоб вона, бува, не зустріла знайомих, бо це значно ускладнило б наше становище. З цих міркувань я не дозволяв їй ходити до церкви, не ходив туди й сам, а молився разом з Катріоною у себе в квартирі. Молився, чесно кажучи, не уважно, бо на мене навряд чи подіяло б щось сильніше, ніж те, що ми стояли поруч на колінах перед богом, наче чоловік з дружиною.

Якось вдень сипав густий, лапатий сніг. Я подумав, що в таку погоду ми не підемо гуляти, і був дуже вражений, коли побачив, що Катріона вдяглася і чекає мене.

— Я не можу обійтися без прогулянок! — вигукнула вона. — Ви, Деві, дома ніколи не буваєте хорошим, я тільки й люблю вас на відкритому повітрі. Думаю, нам краще було б стати циганами і жити при дорозі.

З усіх прогулянок це була найкраща. Дівчина, ніби ховаючись од снігу, пригорталася до мене, а сніжинки, м'яко падаючи зверху, враз танули і краплинами, мов сльози, збігали по її рум'яних щоках просто в усміхнений ротик. Дивлячись на неї, я відчував себе велетнем, у мене прибувало сили, і здавалося, що я міг би схопити дівчину на руки й побігти з нею на край світу. Просто не вірилося, що ми можемо розмовляти з нею вільно і лагідно.

Вже зовсім поночі ми підійшли до дверей нашого дому. Дівчина притисла мою руку до своїх грудей і промовила зворушливим голосом:

— Дякую за ці кілька щасливих годин.

Я збентежився від її слів, але враз пересилив себе і насторожився. Тільки-но ми зайшли в кімнату і засвітили свічку, як Катріона побачила все те ж суворе обличчя людини, що вивчає Гейнекціуса. Дівчина, звичайно, була засмучена більше, ніж завжди, та й мені цього разу важче було вдавати суворого. Навіть за вечерею я ледве наважився звести на Катріону очі, а після вечері знову взяв підручник законодавства і поринув у науку, хоч нічого в ній не розумів. Пам'ятаю, читаючи, я чув, як стукає моє серце: мов великий годинник. Хоч як я намагався вдавати, що читаю, однак куточком ока поглядав поверх книжки на Катріону. Вона сиділа на підлозі коло мого великого сундука, а вогонь у каміні освітлював її миготливим сяйвом. Дівчина ніби палахкотіла у яскравому полум'ї, поринаючи в казкову гру тіней. Вона дивилася то на вогонь, то на мене, і

тоді, відчуваючи, як мене долає невимовний страх за самого себе, я починав гортати сторінки Гейнекціуса.

Раптом Катріона вигукнула:

— О, чому не приходить мій батько? — і залилася слізьми.

Я схопився, шпурнув Гейнекціуса у вогонь, підбіг до неї і обняв.

Дівчина різко відштовхнула мене.

— Ви не любите свого друга, — крізь сльози промовила вона. — А я могла б бути такою щасливою. Що я такого зробила, за що ви мене так ненавидите?

— Ненавиджу?! — аж закричав я і міцно пригорнув її до себе. — О сліпа! Невже ви не бачите мого змученого серця? Хіба ви не розумієте, що коли я сиджу над цією безглуздою книжкою, яку зараз спалив, чорти б її схопили, то тільки й думаю про вас? Щовечора моє серце обливалося кров'ю, коли я бачив, яка ви самотня. А що я мав робити? Ви тут під захистом моєї честі. Невже ви хочете покарати мене за це? Невже зважитесь відштовхнути свого відданого слугу?

У відповідь дівчина ледь помітно поворухнулася і щільніше пригорнулася до мене. Наблизивши її обличчя до свого, я поцілував її, вона ж, схиливши голову мені на груди, міцно обняла мене. Перед очима у мене замиготіло, голова пішла обертом, ніби у п'яного. І раптом я почув її голос, приглушений складками моєї одежі.

— Ви справді поцілували її? — спитала вона.

Запитання було таким дивним і несподіваним, що просто приголомшило мене.

— Міс Грант?! — вигукнув я розгубившись. — Так, коли ми прощалися, я сам попросив, і вона поцілувала мене.

— Ну що ж! — визивно промовила дівчина. — У всякому разі, мене ви теж поцілували.

Ці трохи дивні, проте милі слова показали мені, в чому справа; я підвівся і допоміг їй стати на ноги.

— Навіщо ви це кажете, Катріоно, навіщо?

Потім запала пауза. Я майже втратив дар мови, але згодом сказав:

— Ідіть лягайте спати. Лягайте спати і облиште мене.

Вона обернулася й пішла, наче слухняне дитя, але я пам'ятаю, що вже на порозі зупинилася, сказавши:

— На добраніч, Деві!

— Спіть спокійно, люба! — вихопилося в мене з грудей і в якомусь нестримному пориві я підбіг до неї і знову пригорнув до себе так, що, здавалося, міг зламати її. Однак за хвилину я вже виштовхав її з кімнати, з силою зачинив двері і лишився сам.

Отак, як кажуть, слово не горобець, вилетить — не спіймаєш, правду було сказано. Я, мов злодій, втерся у довіру, заволодів почуттям дівчини. Вона, слабке, невинне створіння, тепер була цілком у моїй владі. Що ж могло захистити мене? Гейнекціуса, мого колишнього друга і захисника, спалено. Я каюся, однак в душі не міг засуджувати себе за те, що так повівся. Здавалося неможливим і далі боротися проти притягальної сили її наївної чистоти або ж проти її останнього засобу — сліз. Проте усі ці виправдовування тільки посилювали мій гріх — дівчина була такою беззахисною, а становище моє надавало мені стільки можливостей!

Що ж буде далі? Здавалося, нам уже не можна було лишатися удвох в одній квартирі. Куди ж мені йти? А їй? Не ми вибирали, та й не ми винні, що життя кинуло нас у цю тісну комірчину. Часом мене переслідувала божевільна думка — негайно одружитися з дівчиною, але наступної хвилини я з обуренням гнав цю думку геть. Адже Катріона ще дитина, сама не знає свого серця. Я скористався з її слабості зненацька, але ж не можна і далі зловживати цим, я мушу лишити її бездоганно чистою і вільною, якою вона прийшла до мене.

Замислений, я сидів перед каміном і розкаювався, марно шукаючи якогось порятунку. Десь близько другої години ночі, коли в каміні погасали останні жаринки, а місто поринуло в сон, я почув тихий плач у сусідній кімнаті. Бідне дитя, вона думала, що я сплю; вона розкаювалася в тім, що виявила слабкість, вважаючи її, мабуть, раніше (допоможи їй боже) за сміливість, і в нічній тиші втішала себе слізьми. Ніжні й болючі почуття, любов, каяття й печаль боролися в моїй душі. Мені здавалося, що я зобов'язаний утерти ці сльози.

— О прошу вас, простіть мене! — вигукнув я. — Простіть! Забудьмо все!

Відповіді не було, але плач припинився. Я ще довго стояв, затиснувши у благанні руки, поки не відчув, що страшенно змерз. Я здригнувся, і від цього, здавалося, розум мій прояснів. "Так нічого не доб'єшся і справі не зарадиш, — подумав я. — Краще лягай спати, як розумний хлопчик, і постарайся заснути. З зорею прийде до тебе мудрість".

Розділ двадцять п'ятий

ПОВЕРНЕННЯ ДЖЕЙМСА МОРА

Несподіваний стукіт у двері порушив мій пізній, тривожний сон. Я схопився, відчинив двері і мало не впав од напливу протилежних почуттів,

здебільшого гнітючих: на порозі у волохатому пальті і непомірно великому капелюсі, обшитому галуном, стояв Джеймс Мор.

Мені слід було б радіти, що він прийшов, бо це майже відповідало моїм молитвам. Хіба я не повторював до болю в скронях, що нам з Катріною необхідно розлучитися, хіба не вишукував приводу, щоб розійтися назавжди? І ось така нагода трапилась, привід цей приходить до мене сам на двох ногах, але радості чомусь не приносить. Треба сказати, що, коли прихід цього чоловіка і знімав з моїх плечей тягар за майбутнє, то в цю хвилину я відчував, що на мене насувалося щось тяжке, загрозливе. Якусь мить я стояв перед прибулим, як був у сорочці й кальсонах, потім шарпнувся назад, наче підстрелений.

— А-а-а, — сказав Джеймс Мор, — нарешті я знайшов вас, містер Бальфор, — і простягнув мені свою велику випещену руку, яку я взяв дуже нерішуче, підійшовши знову до дверей, наче готувався до захисту. — Як дивно переплітаються наші дороги, — вів він далі. — Насамперед повинен вибачитися перед вами за неприємне втручання у вашу справу, бо мене самого тоді втягнув у неї цей наскрізь фальшивий Престонгрейндж; сором признатися, що я міг звіритися на якогось там суддю. — По цьому Джеймс Мор знизав плечима зовсім, як француз. — Але цей чоловік мимоволі викликає до себе довір'я. А тепер, виявляється, ви люб'язно подбали про мою дочку, і я прийшов по її адресу.

— Думаю, сер, — почав я пригніченим голосом, — нам треба порозумітися.

— Сподіваюсь, нічого поганого не сталося? — спитав він. — Мій агент, містер Спротт...

— Ради бога, говоріть тихіше! — заблагав я. — Вона не повинна нічого чути, поки ми не порозуміємося.

— Хіба вона тут?! — вигукнув Джеймс Мор.

— Ось двері її кімнати, — відповів я.

— Ви з нею тут самі? — допитувався він.

— А хто ще мав бути з нами? — поцікавився я. Віддаю йому належне, на ці слова він зблід.

— Це дуже дивно, — зауважив мій гість, — і незвичайно. Ви маєте рацію, нам слід порозумітися.

Сказавши так, він пройшов повз мене, і мушу визнати, що старий пройдисвіт був у цю хвилину навіть величним. Переступивши поріг, він мав змогу оглянути мою кімнату, а разом з ним я теж критично подивився на неї. Промінь вранішнього сонця, пробившись крізь вікно, освітив ліжку, сундук, умивальник, розкиданий одяг і згаслий камін, так би мовити, усе моє умеблювання. Безумовно, кімната була порожньою й непривітною; це вбоге пристановище здавалося таким злидарським притулком для молодії леді. Раптом мені згадалися нові плаття, які я накупив Катріоні, і я мимоволі подумав, що невідповідність між цією убогою кімнатою і розкішним вбранням може здатися підозрілою.

Джеймс оглянув кімнату, шукаючи, де б сісти, але, не знайшовши нічого підходящого, сів на краєчок мого ліжка. Зачинивши двері, я був змушений сісти близько біля нього, бо, чим би не закінчилась ця незвичайна розмова, мені не хотілося розбудити дівчину, а для цього треба було говорити пошепки. Не берусь описувати, яка з нас була дивна пара — він у теплому пальті, дуже доречному в моїй холодній кімнаті, а я тремтів у сорочині та кальсонах. Він мав вигляд судді, а я (не знаю, на кого був схожий) відчував себе в становищі людини, якій щойно оголосили остаточний вирок.

— Ну? — кинув він.

— Ну... — почав було я, але одразу ж відчув, що неспроможний говорити далі.

— Так ви кажете, що вона тут? — напосідав Джеймс уже з ноткою нетерпіння, що в свою чергу надало мені мужності.

— Вона в цьому будинку, — сказав я. — Розумію, що обставини можуть здатися незвичайними, але ви повинні розуміти, наскільки незвичайною була справа з самого початку. Уявіть собі, що молода леді висаджується в Європі і має в цей час за душею всього-на-всього два шилінги й півтора пенні. Її спроваджують до Спротта в Гельветі, якого ви називаєте своїм агентом. Так от, цей агент дуже лаявся, коли згадував про вас, і я був змушений заплатити йому з власної кишені, щоб він зберіг речі Катріони. Ви кажете, що випадок надто вже незвичайний. Може й так, містер Драммонд, але наражати її на всілякі випадковості було варварством.

— Я не розумію ось чого, — з притиском сказав Джеймс. — За мою дочкою мали наглядати поважні люди, імена яких я забув.

— Це були Джеббі, — підказав я йому. — І містеру Джеббі, безперечно, слід було б поїхати з дівчиною до Гельвута.

— Я ще матиму розмову з містером Джеббі, — кинув Джеймс Мор. — А от ви могли б зрозуміти, що для обраної вами ролі ви ще надто молодий.

— Але ж не було, власне, ніякого вибору! Крім мене, не було нікого! — вигукнув я. — Ніхто не пропонував своїх послуг. Мушу зауважити, що ви чомусь не висловлюєте належної подяки за мій вчинок.

— Трохи зачекаю, поки з'ясую, яка ж це послуга.

— Мені здається, що її одразу видно, — не поступався я. — Ви кинули свою дочку посеред Європи з двома шилінгами в кишені, до того ж вона й двох слів не зв'яже тутешньою мовою. Чудово, нічого сказати! Я привів бідолашну до себе, назвав її своєю сестрою і ставився до неї, як брат. Навряд чи треба пояснювати, що на все це потрібні були гроші. Я вважав за свій обов'язок не скупитися заради молодої леді, яку я, до речі, поважаю... Який же я дивак! Розхвалюю перед рідним батьком його ж власну дочку.

— Ви надто молодий... — почав знову Джеймс.

— Я вже чув це від вас, — відповів я гарячково.

Але Джеймс не поступався.

— Так, молодий, кажу. Інакше ви зрозуміли б усю відповідальність свого вчинку.

— Вам тепер легко говорити про все це, — напосідав я. — А що мені лишалося робити? Можливо, треба було найняти порядну жінку, щоб між нами був хтось третій, але мені таке й на думку не спадало. Та й де б я її взяв? Для іноземця це не так легко. До того ж за все треба було б платити з власної кишені. Мені й так уже влетіла в копійчку ваша недбалість. Ви були такі безтурботні і легковажні, що загубили сліди рідної дочки.

— Не личить осуджувати інших тому, у кого й самого рильце в пушку, — вколов Джеймс. — Давайте закінчимо розгляд поведінки міс Драммонд, а вже потім візьмемося за її батька.

— Тут я з вами не погоджуюсь. Честь міс Драммонд поза будь-якою підозрою, кому-кому, а батькові треба це знати. Те ж саме можна сказати і про мене. Вам лишаються тільки два напрямки дій: перший — висловити мені подяку, як джентльмен джентльменові, й забути про це;

другий (коли ви ще чимсь незадоволені) — відшкодувати мені витрати і піти собі з богом.

— Стривайте, друже, стривайте! — вигукнув Джеймс Мор, рухом руки заспокоюючи мене. — Ви надто швидкі, містер Бальфор, не варт так поспішати. Добре, що я навчився бути терплячим. Ви, здається, забуваєте, що я ще не бачився з дочкою.

Після цих слів я почав трохи заспокоюватися, помітивши деякі зміни у манерах Джеймса, коли мова зайшла про грошові розрахунки між нами.

— Думаю, буде набагато краще, коли ви дозволите мені переодягтися у вашій присутності й піти звідси, щоб ви змогли зустрітися з нею на самоті? — спитав я.

— Саме цього я сподівався од вас! — сказав Джеймс Мор надзвичайно люб'язно.

Я подумав, що справи поліпшуються, і, пригадавши, як безсоромно він канючив гроші у Престонгрейнджа, вирішив остаточно закріпити перемогу.

— Якщо ви маєте намір побути якийсь час у Лейдені, — сказав я Джеймсові, — то ця кімната цілком до ваших послуг. Для себе я легко знайду іншу. Так ми уникнемо зайвого клопоту, бо переїжджати доведеться лише одному.

— Сер, — мовив Джеймс, випинаючи груди, — я не соромлюсь, що зубожів, служачи своєму королю. Не приховую, що справи мої розладналися і я не можу їхати далі.

— Поки ви встановите зв'язок із своїми друзями, — сказав я, — можливо, вам буде зручніше (це становило б мені честь) пожити у мене гостем.

— Сер, — промовив він, — ваша щирість вимагає від мене бути теж цілком щирим. Вашу руку, містер Давід; таку вдачу, як у вас, я найбільш поважаю. Ви один з тих, від кого джентльмен може не вагаючись прийняти послугу. Я старий солдат, — мовив Джеймс Мор, з огидою оглядаючи мою кімнату, — і вам не слід боятися, що я буду для вас тягарем. Надто часто доводилося мені їсти край дороги, пити воду з калюж, днювати й ночувати просто неба під дощем.

— До речі, саме в цей час нам завжди приносять сніданок, — поінформував я свого гостя. — Зараз я піду в таверну, замовлю порцію і на вас і звелю відкласти сніданок на годину, щоб ви встигли поговорити з дочкою.

Мені здалося, що ніздрі його ворухнулися.

— О, цілу годину! — протягнув він. — Це, мабуть, забагато. Півгодини, містер Давід, навіть двадцять хвилин мені цілком вистачить. Між іншим, — додав він, тримаючи мене за полу, — що ви п'єте за сніданком, ель чи вино?

— Правду кажучи, сер, — відповів я, — ні того, ні другого, п'ю чисту холодну воду.

— О-о-о, чоловіче! — вигукнув Джеймс Мор. — Це дуже шкідливо для шлунка, повірте старому слугаці. Наша домашня горілка найкраща й найкорисніша, але тут її не дістанеш, тож найкраще брати рейнське або біле бургундське вина.

— Подбаю про те, щоб ваше бажання було виконано, — сказав я.

— Оце добре, — зрадів він, — ми ще зробимо з вас мужчину, містер Давід.

Кажучи правду, в цей час він мене цікавив лише в такій мірі, щоб уявити собі, яким він буде тестем. Усі мої думки зосередилися навколо його дочки, яку я вирішив попередити про відвідувача. Я підійшов до дверей її кімнати і, постукавши, гукнув: "Міс Драммонд, ваш батько прийшов нарешті!"

Потому я пішов у своїх справах, нашкодивши, як то кажуть, самому собі.

Розділ двадцять шостий

ТРОЄ

Нехай читачі розсудять, гудити мене, а чи поспівчувати мені. Проникливість моя, якої мені, здається, не бракувало, не така вже й велика, коли йдеться про жінок. Будячи Катріону, я насамперед думав про те, яке враження справлять мої слова на Джеймса Мора, а тому і в час сніданку поставився до молодшої леді з холодною шанобливістю. Я й досі вважаю, що повівся тоді розумно: батько її сумнівався у чистоті нашої дружби, і мені треба було розвіяти усякі підозри. Катріону теж не можна було ні в чому звинуватити, адже напередодні між нами відбулася ніжна, сповнена пристрасті сцена, ми нагородили один одного поцілунками, потім я її різко відкинув, щось викрикував їй із своєї кімнати, а вона теж довго не могла заснути, плакала і, мабуть, думала про мене. Зараз же її чомусь розбудили з незвичною церемонністю, назвавши міс Драммонд, ставляться до неї з байдужою чемністю, наче нічого вчора і не було. Усе це завело дівчину в оману відносно моїх справжніх почуттів, глибоко образило, і вона уявила собі, ніби я каюся в усьому.

Непорозуміння між нами, здається, полягало ось у чому: я, забачивши великого капелюха Джеймса Мора, весь час тільки й думав про нього, про його повернення та можливі підозри, вона ж, навпаки, дуже мало звертала на це уваги, навіть я сказав би, що під впливом учорашнього дівчина майже не помічала батька. Почасті така поведінка

Катріони пояснюється її недосвідченістю та сміливістю вдачі, а трохи й тим, що Джеймс Мор, зазнавши невдачі у розмові зі мною, прикусив язика в подяку на моє запрошення і не обмовився перед нею й словом з цього приводу. За сніданком виявилось, що ми з Катріною не розуміємо одне одного. Я сподівався побачити її в своєму власному платті, а вона, начебто зовсім забувши про батька, наділа одне з найкращих, куплених мною. Це плаття, як їй здавалося, найбільш мені подобалось. Я сподівався, що й дівчина буде стриманою, холодною, манірно ввічливою, але замість цього побачив, що обличчя її пожвавішало, пашіло рум'янцем, очі світилися яскравим блиском; зверталася вона до мене зворушливо і ніжно, називаючи на ім'я, запобігливо вгадувала мої думки і бажання, наче послужлива дружина.

Однак тривало це недовго. Побачивши, що дівчина не дбає про свої інтереси, якими я в свій час знехтував і тепер намагався якось виправити становище, я посилив свою суворість, ніби збирався дати дівчині урок. Чим ближче вона підступала до мене, тим далі я відходив: чим більш вона виявляла наші відносини, тим холоднішою і підкреслено офіційною була моя поведінка, навіть її батько, якби не так захопився сніданком, помітив би таке дивне протиріччя. Та вона якось раптом перемінилася, і я з полегкістю подумав, що дівчина зрозуміла нарешті мою тактику.

Весь день я витратив на лекції та на шукання нової квартири, і хоч мені бракувало нашої звичайної прогулянки, я, признатись, був щасливий, що тепер був вільний, дівчина знову під належним наглядом, її батько задоволений або ж принаймні не гнівається, та й сам я можу чесно й вільно втішатися своїм коханням. За вечерею, та й взагалі за столом, розмову завжди підтримував тільки Джеймс Мор. Треба віддати йому належне — говорив він добре й до ладу, аби тільки були слухачі, які б вірили. Докладніше про нього розповім трохи далі. Коли ми повечеряли, він враз підвівся, надів пальто і, дивлячись, як мені здалося, на мене, зауважив, що має піти у своїх справах. Я розцінив це, як натяк, що й мені теж час піти з дому, і підвівся; тоді дівчина, яка ледве спромоглася привітатись, коли я прийшов, звела на мене широко відкриті очі, ніби наказуючи лишитись. Я стояв між ними безпорадний, повертаючись від

одного до другого. Здавалося, ніхто з них не дивився на мене, вона втупила погляд у підлогу, він застібав своє пальто, а це тільки посилювало моє збентеження. Видима байдужість Катріони таїла в собі небезпеку: дівчина кипіла гнівом, який міг щохвилини прорватися. Настрій Джеймса теж не обіцяв нічого доброго, і я не на жарт злякався, припускаючи, що незабаром може розгулятися буря. Вважаючи Джеймса небезпечнішим, я повернувся до нього і віддався, так би мовити, в його руки.

— Можу я стати вам у пригоді, містер Драммонд? — поцікавився я.

Джеймс Мор ледве стримався, щоб не позіхнути, але я бачив, що він прикидається.

— Що ж, містер Давід, якщо вам так хочеться услужити, то покажіть мені, будь ласка, дорогу в таверну (він назвав яку), де я сподіваюсь зустріти декого з друзів по зброї.

Говорити далі не було про що, а тому я взяв капелюха і плаща з наміром супроводити свого гостя.

— Тобі, дочко, — сказав він, звертаючись до Катріони, — краще лягти спати, я вернусь додому пізно, — потім додав — Рано спать лягати — користь для дівчат, щоб раніше встати з блиском у очах.

З цим Джеймс ніжно поцілував її і, пропустивши мене вперед, вийшов з кімнати. Зробив він це навмисно, щоб позбавити нас можливості попрощатися; до того ж я помітив, що й Катріона не дивилася на мене, мабуть (принаймні я так розцінив), злякалася батька.

До таверни було далеченько. Всю дорогу він говорив на теми, які мене аж ніяк не цікавили, а коло дверей попрощався зі мною досить холодно. Звідти я пішов на нову квартиру, де не було ні каміна, щоб зігрітися, ні якогось товариства, крім власних думок. Думки, щоправда,

були поки що радісні, бо я собі не уявляв, щоб Катріона одвернулася од мене. Я вважав нас все одно що зарученими і думав, що ми надто близькі одне одному, надто ніжні й теплі були наші відносини, щоб отак розійтися через саму тільки обережність.

Найбільш мене непокоїв мій майбутній тесть, який аж ніяк не відповідав моїм вимогам, а також неминуча між нами розмова, що лякала мене своєю делікатністю з двох причин. По-перше, коли я згадував, який я ще молодий, то неодмінно червонів, а часом усвідомлював, що, коли дозволю їм виїхати з Лейдена, не порозумівшись, то можу назавжди втратити Катріону. По-друге, наше становище не можна було назвати нормальним, і того ранку я не задовольнив Джеймса Мора своїм поясненням. Зрештою, я вирішив, що незначне зволікання не зашкодить справі, і з тягарем на серці ліг у свою холодну постіль.

Другого дня, оскільки Джеймс Мор, здавалось, був невдоволений моєю кімнатою, я запропонував докупити дещо з меблів і, повернувшись на квартиру вдень у супроводі носильників з стільцями та столами, застав дівчину саму. Вона чемно привіталася, але одразу ж пішла у свою кімнату і замкнула за собою двері. Коли розставили меблі, я розплатився з людьми і відіслав їх, намагаючись зробити так, щоб вона почула, коли ті підуть, бо сподівався, що дівчина вийде поговорити зі мною. Довелося трохи почекати, потім я постукав у двері.

— Катріоно! — покликав я.

Я ще не вимовив до кінця слова, як двері враз відчинилися, ніби дівчина стояла за ними і прислухалася. Вона так і лишилася стояти нерухомо в дверях, але погляд її, який я не беруся описувати, свідчив про глибоку тривогу.

— Хіба ми й сьогодні не підемо на прогулянку? — промимрив я затиноючись.

— Дякую, — відповіла Катріона, — мене не дуже приваблюють прогулянки тепер, коли повернувся мій батько.

— Але ж він пішов собі, а вас лишив саму, — зауважив я.

— А не здається вам, що неввічливо говорити мені це? — сказала вона з докором.

— Я не мав наміру ображати вас, — відповів я. — Що з вами, Катріоно? Що я вам зробив? Чому ви одвертаєтесь од мене?

— Зовсім не одвертаюсь, — промовила вона обережно. — Я завжди буду вдячна другові, котрий зробив мені стільки добра. Але зараз, коли повернувся батько, дещо повинно змінитися. Мені здається, що ми наробили й наговорили одне одному таких речей, про які краще забути. Однак другом я вам лишуся назавжди і в усьому, де тільки зможу... якщо цього не досить... якщо я кажу не те... а втім, хіба це вас цікавить! Мені не хотілося б, щоб ви лишилися про мене поганої думки. Але ви казали правду. Я надто молода, щоб діяти розважливо, не забувайте, що я майже дитина. У всякому разі, мені не хотілося б втрачати вашої дружби.

Коли дівчина заговорила, то спочатку була бліда, потім так густо почервоніла, що не тільки її слова, а й лице та тремтіння рук вимагали від мене витримки. Вперше я побачив, наскільки помилився, поставивши дитину в таке становище. Вона віддалась хвилинному пориванню, а зараз стояла переді мною присоромлена.

— Міс Драммонд, — почав я і, затнувшись, повторив ці слова, — коли б ви тільки зазирали в моє серце! Ви прочитали б у ньому, що моя повага до вас не зменшилась, а напевно, якщо це взагалі можливо, збільшилась. Те, що було між нами, — результат нашої помилки; рано чи пізно, а воно б сталося, і чим менше ми говоритимемо про це, тим краще. Обіцяю вам, що про наші відносини ніколи не нагадаю й словом, хотілося б одразу пообіцяти, що й не думатиму, але не можу: надто вже дорогі

для мене ці спогади. А другом я вам буду завжди, другом, який готовий віддати за вас життя.

— Дякую, — сказала вона.

Ми трохи помовчали, але почуття жалю до самого себе поступово почало брати надю мною гору, всім моїм мріям і сподіванням надходив сумний кінець, кохання моє виявилось марним, і я знову відчув себе, як і колись, найсамотнішою людиною в світі.

— Так, — мовив я, — ми назавжди залишимося друзями, це напевно. Але зараз ми прощаємося, прощаємося з усім, що було. Я завжди знатиму міс Драммонд, а тепер прощаюся з своєю Катріоною.

Тут я глянув на неї. Чи бачив я тоді її, не берусь казати, але мені здавалося, що дівчина непомірно виростає в моїх очах, якимось яснішає. У цю хвилину я, мабуть, втратив розум, бо знову назвав її на ім'я і зробив до неї крок з простягнутими руками.

Катріона спалахнула і шарпнулася назад, наче її хтось ударив; якщо кров густо залила обличчя дівчини, то у мене в серці вона запеклася від каяття і досади. Я не знаходив слів на своє виправдання, а тому низько їй вклонився і вийшов з дому з важким тягарем на серці.

Минуло десь днів п'ять, а змін ніяких не помічалось. Бачився я з дівчиною лише за столом, завжди у товаристві Джеймса Мора. Коли ж ми хоч на хвилинку лишалися самі, я вважав своїм обов'язком поводитись стримано, посилюючи необхідну шанобливість; у думці завжди спливала картина, коли дівчина з палаючим, наче на вогні, обличчям жахається мене. Тоді мою душу огортав такий жаль до неї, що я не можу навіть його описати. Нічого й казати, мені було дуже прикро, що за кілька секунд я так низько впав у її очі; за дівчину теж до болю нило серце, я навіть не сердився на неї за її поривання та стриманість. У неї було виправдання: потрапила в досить складне становище і коли й

обманулася в якійсь мірі, а разом з тим обманула і мене, то цього й слід було чекати.

Катріона тепер здебільшого лишалася сама. Дома батько був з нею дуже ніжний, але він часто ходив кудись у справах або ж повеселитися, кидаючи її без жодних пояснень з цього приводу, і проводив цілі ночі в таверні, якщо мав гроші, а мав він їх частіше, ніж я сподівався. Раз за ці кілька днів він не прийшов вечеряти, і ми з Катріною повечеряли самі. Я одразу підвівся з-за столу й пішов, зауваживши, що їй, мабуть, хотілося б лишитися на самоті. Катріона погодилася, і я повірив їй, бо справді думав, що я, наче та скалка в оці дівчини, весь час нагадую їй хвилиний прояв слабості, про який вона соромиться навіть подумати. Їй, бідолашній, довелося лишатися самотньою в кімнаті, де нам колись бувало так весело вдвох при світлі каміна, що був свідком і тяжких, і ніжних хвилин. Сиділа й думала про себе, як про дівчину, що так необережно виявила свої почуття, а ними так жорстоко знехтували. В той самий час я сидів самотньо в іншому місці й читав собі проповіді про чоловічу слабкість та про жіночу делікатність. Мабуть, не знайдеться в усьому світі ще двох таких безумців, як ми, що робили б самі себе нещасними через непорозуміння.

Що ж до Джеймса, то його не цікавило ніщо в світі, крім власного гаманця, шлунка та хвостощів. Не минуло ще й дванадцяти годин відтоді, коли я побачив його на порозі, як він уже встиг виканючити в мене невеличку позичку. Через кілька годин він знову попросив грошей, але я відмовив. Проте і гроші, і відмову Джеймс сприймав однаково добродушно. У нього й справді була якась зовнішня величавість, яка впливала на дочку. У розмові він умів виставити себе у вигідному світлі, мав витончену зовнішність і "широку натуру". Усе це гармонійно поєднувалося між собою. Той, хто не мав з ним справи, міг у ньому легко помилитися. Я ж після двох зустрічей розкусив його остаточно. Я бачив, що він завершений егоїст, до того ж наївний, слухав його хвастливе базікання про зброю, про "бувалого солдата" і "бідного джентльмена-горянина", "про міць та силу моєї країни і друзів", як слухають базікання папуги.

Дивно, що він, здається, вірив частині своїх вигадок; але, на мою думку, він наскрізь просяк брехнею і втратив здатність відрізнити, де він бреше, а де каже правду. Знаю тільки, що хвилини смутку були в нього правдивими. Часом він був не в міру мовчазним, ніжним, відданим створінням, якого не знайдеш у цілому світі; тоді він, наче доросла дитина, тримав у своїх руках руку Катріони і благав мене нікуди не їхати, якщо у мене є хоч крихітка любові до нього, його, звичайно, я не любив, але до його дочки мав найніжніші почуття. Він настійливо благав нас розважати його розмовами, однак за наших взаємин зробити це було нелегко, і він знову брався за сумні спогади про рідний край, друзів та гельські пісні.

— Це одна з журливих пісень моєї батьківщини, — говорив він. — Ви дивуєтесь, що солдат плаче при вас, а це тільки доводить, що я вважаю вас близьким другом. Мотив цієї пісні в моїй крові, а слова йдуть од самого серця. А коли згадаю рідні червоні гори, крики диких птахів і стрімкі потоки, що мчать з гір, то й перед ворогом не посоромився б заплакати. — Потім він знову брався за пісню, перекладаючи мені зміст на англійську мову, але робив це з великими паузами і дуже незадоволено. — Тут говориться, — пояснював він, — що сонце зайшло, битва скінчилася і хоробрі воєначальники зазнали поразки, а далі — як зірки дивляться на їхню втечу в чужі країни або ж на мертвих на червоних горах; уже ніколи вони не кинуть бойовий клич і не помиють ніг у струмках долини. Коли б ви хоч трохи знали цю мову, то самі плакали б, такі зворушливі слова пісні, їх не перекладеш на англійську — це просто глум, та й годі.

Як на мене, то я в усьому цьому вбачав глум, однак визнаю, що тут було й справжнє почуття, але саме за це я найбільше ненавидів Джеймса Мора. Мене допікало до живого, коли я помічав, як Катріона вболіває за старим пройдисвітом, як вона плаче, коли бачить його сльози, бо я був певен, що добра половина його смутку породжувалася надмірною випивкою напередодні. Мені частенько хотілося позичити йому чималу суму грошей, щоб він назавжди зник з моїх очей, але тоді я міг би вже ніколи не побачити й Катріони, а цього мені не хотілося. Крім того, моє

сумління не дозволяло мені викидати гроші на чоловіка, який був таким поганим батьком.

Розділ двадцять сьомий

ДВОЄ

Минуло, мабуть, днів чотири; на п'ятий день, коли Джеймс Мор саме перебував у пригніченому настрої, я одержав одразу аж три листи. Перший був від Алана; він писав, що хоче відвідати мене в Лейдені; інші два з Шотландії, в одній і тій же справі — у них сповіщалося про смерть мого дядька та про остаточний перехід до мене прав на спадщину. Лист від Ренкейлора, як і годиться, був написаний у діловому тоні, від міс Грант — схожий на неї саму: багато дотепного, гострого, але мало серйозного. Вона докоряла мені за те, що я не писав їй (а хіба я міг писати за таких обставин?), кинула кілька жартівливих слів щодо Катріони, які мені було важко читати у присутності дівчини.

Листи я одержав, звичайно, у себе на квартирі, коли прийшов обідати, тому про мої новини стало відомо одразу, тільки-но я прочитав їх. Для нас трьох це було бажаною розвагою, бо ніхто не міг навіть передбачити наслідків нашої розмови. Зовсім випадково листи надійшли в один і той же день і потрапили мені до рук тоді, коли в кімнаті сидів Джеймс Мор. А тому й наслідки, які впливали з цієї обставини і яким я міг би запобігти, коли б тримав язик за зубами, були визначені ще до того, як Агрікола прибув у Шотландію або Авраам вирушив у мандри.

Першим, безумовно, я розпечатав листа від Алана, він тільки сповіщав про свій намір відвідати мене. Однак я помітив, як Джеймс, уважно прислухаючись, раптом виструнчився на стільці.

— Це не той Алан Брек, якого підозрюють в аппінському вбивстві? — спитав він.

Я відповів, що той самий. Тоді Джеймс Мор довгенько не давав мені прочитати двох інших листів, розпитуючи, як ми познайомилися з Аланом, що той робить у Франції (хоч я й сам цього не знав), про його майбутній візит.

— Усі ми, вигнанці, намагаємося триматися одне одного, — пояснив Джеймс, — і до того ж я знаю цього джентльмена. Хоч походження його не бездоганне і він, власне, не має права називатися Стюартом, однак цим чоловіком захоплювалися в день битви при Драммосі. Там він повадився, як справжній солдат; коли б інші, котрих мені не хочеться називати, взяли з нього приклад, то наслідки повстання не були б такими сумними. Того дня ми обидва зробили все, що могли, і це в якійсь мірі єднає нас, — висловився мій гість.

Я ледве стримався, щоб не показати йому язика, і навіть, хотів, щоб Алан був тут і примусив цього чоловіка ясніше висловитись про його походження. Щоправда, згодом я довідався, що в словах Джеймса крилась частка правди.

Нарешті я розпечатав листа від міс Грант і не стримав вигуку.

— Катріоно, — закричав я, забувши, вперше з часу приїзду її батька, звернутися до дівчини церемонно, — я став власником маєтку і тепер справді лерд Шооза! Мій дядечко, нарешті, помер!

Дівчина заплескала в долоні і рвучко схопилася з місця. Проте за якусь мить ми обоє зрозуміли, як мало радісного було для нас у цьому повідомленні, і стояли похнюплені одне проти одного.

Однак Джеймс і тут показав своє лицемірство.

— Доню моя, — почав він, — хіба такого поводження вчила тебе твоя кузина? У містера Деві помер близький родич, і ми повинні висловити йому співчуття з приводу такого горя.

— Ось що, сер, — сказав я сердито, обертаючись до нього, — я не вмію прикидатися, його смерть — найприємніша для мене новина.

— Справжня філософія солдата, — розходився Джеймс. — Нам, смертним, усім одна дорога. Рано чи пізно всі ми підемо туди, всі. Коли ж цей джентльмен не користувався вашою прихильністю, то що ж, прекрасно! Нарешті ми можемо поздоровити вас як господаря маєтку.

— Я й з цим не можу погодитись, — заперечив я знову з запалом. — Це добрий маєток, але що він вартий для самотньої людини, у якій і так добрий достаток? Я ощадливий, і мені вистачило б того, що я мав, і коли б не смерть цього чоловіка, якій я, хоч і соромно сказати, дуже радий, то не знаю, кому буде краще від такої переміни.

— Ну годі, — сказав він на це, — ви схвильовані більше, ніж вам хотілося б показати, інакше не виставляли б себе таким самотнім. Візьмемо, наприклад, ці листи — вони свідчать, що троє вам уже бажають добра; я міг би назвати ще двох, які сидять у цій кімнаті. Я вас знаю не дуже давно, але Катріона, як тільки ми лишаємося самі, не перестає вихвалити вас.

Дівчина поглянула на батька трохи здивовано, і той одразу ж змінив тему, заговорив про розміри мого маєтку і майже весь час, поки ми обідали, з великим інтересом підтримував цю розмову. Однак дарма він прикидався, бо надто вже грубо торкнувся цієї справи, і я добре знав, чого далі чекати. Тільки-но ми пообідали, як Джеймс Мор відкрив свої плани. Але перед тим він послав Катріону виконувати якесь його доручення.

— Не барися, — додав він, — а наш друг Давід буде таким люб'язним, що посидить зі мною, поки ти повернешся.

Дівчина мовчки скорилася. Не знаю, чи зрозуміла вона, в чому справа, але думаю, що ні. Я ж був вельми задоволений і приготувався до того, що мало відбутися.

Коли за дівчиною зачинилися двері, Джеймс Мор, розлігшись у кріслі, одразу ж звернувся до мене з добре розіграною невимушеністю. Зраджувало його тільки обличчя, яке раптом вкрилося рясними краплинками поту.

— Дуже радий поговорити з вами на самоті, — почав він, — бо під час першої розмови ви не зовсім мене зрозуміли. Моя дочка поза підозрою, ви теж, і я ладен довести це зі зброєю в руках проти всіх наклепників. Але, любий Давіде, світ суворо дотримується своїх порядків. Кому ж це краще знати, як не мені, котрого з дня смерті його батька (мир праху його!) переслідують наклепи? Ми повинні врахувати це і завжди пам'ятати, — на ці слова Джеймс хитнув головою, наче проповідник на кафедрі.

— Навіщо це, містер Драммонд? — спитав я. — Був би вдячним, коли б ви говорили ближче до суті.

— Гай, гай, — відповів він сміючись, — пізнаю ваш характер, повірте! Але саме це мені у вас і подобається. Однак, мій любий, суть часом делікатна річ, — і він налив собі склянку вина. — Щоправда, між нами, такими близькими друзями, недомовок не повинно бути. Суть, та чи є потреба говорити вам про це, — в моїй дочці. Але скажу вам спочатку, що й гадки не маю докоряти вам у чомусь. За таких несприятливих умов, як ви могли діяти інакше?

— Дякую вам за це, — відповів я, насторожуючись.

— До того ж я вивчив ваш характер, — вів він далі. — Ви здібний, маєте, здається, помірний достаток, що не пошкодить справі, тому,

зваживши "за" і "проти", я радий оголосити вам, що з двох придатних для нас рішень я віддаю перевагу другому.

— Боюсь, я надто недогадливий і не розумію, до чого ви ведете.

Він рішуче насупив брови і випростав ноги.

— Думаю, сер, — перейшов у наступ Джеймс, — нема потреби пояснювати джентльмену, який опинився в такому становищі. Або я повинен перерізати вам горло, або ви одружитесь з моєю дочкою.

— Нарешті ви ясно висловились, — зауважив я.

— Здається, я з самого початку висловлювався ясно! — закричав він гнівно. — Я дбайливий батько, містер Бальфор, але, дякуючи богам, терплячий і розважливий чоловік. Інші батьки, сер, одразу ж потягли б вас або під вінець, або ж на дуель. Моя повага до вас...

— Містер Драммонд, — перебив я його, — якщо ви маєте до мене хоч крихту тієї поваги, про яку кажете, то прошу, понизьте голос. Немає потреби кричати на людину, яка перебуває в одній з вами кімнаті і слухає з великою увагою.

— Ай справді, — сполошився він і враз перемінився. — Пробачте, будь ласка, хвилювання батька.

— Здається, тепер я розумію, — знову почав я, — (не буду зайвий раз нагадувати про другий вихід, про нього можна було б і не говорити), з ваших слів мені стає ясно, що я можу сподіватися на підтримку, коли проситиму руки вашої дочки.

— Ви прекрасно зрозуміли мене, — зауважив Джеймс. — Бачу, що ми добре порозуміємося.

— Це ще буде видно. Але не хочу нічого таїти від вас. До леді, про яку ви тут згадували, у мене найніжніші почуття, і мені навіть уві сні не снилося більшого щастя, ніж назвати її своєю дружиною.

— Я був певен у цьому, я вірив вам, Давід! — вигукнув Джеймс і простягнув мені руку.

Я відхилив її.

— Ви надто поспішаєте, містер Драммонд, — сказав я. — Треба врахувати ще деякі обставини. На нашому шляху є перешкода, і її не так легко подолати. Я вже казав, що з свого боку не маю жодних заперечень проти одруження, але є підстави гадати, що у леді їх знайдеться багато.

— На це не звертайте уваги, — запевнив він. — Я ручуся за її згоду.

— Ви, здається, забуваєте, містер Драммонд, — зауважив я, — що навіть зі мною повелися грубо, допустили кілька неввічливих виразів. Мені б не хотілося, щоб ви так говорили і про леді. Я маю говорити й думати за нас обох; врахуйте, що я аж ніяк не хотів би, щоб її силували вийти за мене заміж, так само, як і не потерплю, щоб мене примушували.

Він сидів і дивився на мене сердито й недовіжливо.

— Ось як ми домовимося, — запропонував я. — Я з радістю одружуся з міс Драммонд, якщо вона добровільно погодиться на це. Коли ж я помічу хоч найменше небажання з її боку (а у мене є підстави цього боятися), то ніколи не одружуся з нею.

— Добре, добре, — мовив Джеймс, — це легко владнати. Як тільки вона повернеться, я трохи розпитаю її і, сподіваюся, заспокою вас...

Тут я знову перебив його.

— Прошу вас не втручатися зовсім, містер Драммонд, інакше я відмовлюся і ви можете шукати для своєї дочки жениха в іншому місці, — випалив я. — Я діятиму сам і висновки робитиму також сам. Ніхто не повинен втручатися в цю справу, і особливо ви.

— Ач який! Слово честі, не знаю, чому це ви маєте бути суддею?

— Сподіваюся, це право кожного жениха, — зауважив я.

— Це зачіпка! — вигукнув Джеймс. — Ви нехтуєте фактами. Моїй дочці не лишається вибору. Її репутація заплямована.

— Пробачте, — заперечив я, — поки справа відома лише нам трьом, то нічого ще не втрачено.

— Хто мені за це поручиться? — напосідав він. — Хіба я можу допустити, щоб честь моєї дочки залежала від якогось випадку?

— Треба було думати про це раніше, — відповів я. — Ще до того, як кидати її, а не тоді, коли вже пізно. Я відмовляюся брати на себе відповідальність за вашу недбалість, і нікому не дозволю залякати себе. Рішення моє незмінне, і я нізащо не поступлюся. Як тільки вона повернеться, я вийду з нею, і ми поговоримо між собою, без вашого втручання. Якщо вона скаже, що погоджується на такий крок, я зроблю його, якщо ж ні, то так і буде.

Джеймс аж підскочив на стільці, наче його хтось укусив.

— Це ваші хитрощі! — вигукнув Джеймс. — Ви зробите все, щоб вона відмовила.

— Може, й так, а може, й ні. У всякому разі, я так вирішив.

— А якщо я не погоджуся?

— Тоді, містер Драммонд, доведеться вдатися до поєдинку, — відповів я.

Зріст цього чоловіка, його довжелезні руки (чим він не поступався своєму покійному батькові), слава вправного фехтувальника, — усе це, коли навіть не брати до уваги, що він батько Катріони, відповідно вплинуло на мене, і я з трепетом промовив останні слова. Але хвилювався я даремно. Моє вбоге житло і те, що я відмовляв йому в позичці, переконало Джеймса Мора в моїй бідності. Та несподівана звістка про маєток підбадьорила його, і він так захопився новим планом, що, мабуть, погодився б на що завгодно, аби тільки не битися зі мною.

Джеймс Мор ще трохи посперечався, але я примусив його замовкнути словами:

— Якщо ви так гаряче заперечуєте проти мого побачення з леді, то, мабуть, у вас є підстави думати, що вона відмовить?

Він щось промимрив, вибачаючись.

— Усе це надто дратує нас обох, — додав я, — краще помовчимо.

Ми так і зробили, і мовчали, поки не повернулася дівчина. Коли б хтось у той час подивився на нас збоку, то, думаю, ми здалися б йому досить кумедною парою.

Розділ двадцять восьмий

Я ЗАЛИШАЮСЬ ОДИН

Відчинивши Катріоні двері, я зупинив її на порозі й сказав:

— Ваш батько хоче, щоб ми погуляли.

Дівчина глянула на Джеймса Мора. Той кивнув, і вона, як вимуштрований солдат, повернулась і пішла зі мною.

Ішли ми одною з наших улюблених доріжок, де так часто гуляли разом у найщасливіші хвилини свого життя. Я тримався трохи оддалік і мав змогу непомітно поглядати на неї. Цокіт її черевичків навівав на мене приємні й разом з тим сумні думки. Здавалося дивним, що я зараз ніби зупинився на роздоріжжі, йдучи назустріч двом долям, і не знаю, чую ці кроки востаннє, чи, може, отакий цокіт супроводжуватиме мене до самої смерті.

Катріона уникала навіть мого погляду і йшла мовчки, наче догадувалась, що для неї щось готується. Я вирішив говорити скоріше, поки ще не втратив мужності, але не знав, з чого почати. У такому становищі, коли дівчину мало не силоміць нав'язують мені після того, як вона так щиро висловила свої почуття, зайва настирливість була б непристойною, а мовчання доводило б мою байдужість до неї. Я розгубився, а коли, нарешті, зважився відкрити рота, то заговорив навгад.

— Катріоно, я потрапив у складне становище... вірніше, ми обоє, і я був би дуже вдячний, коли б ви не перебивали й дали мені змогу висловитись до кінця.

Дівчина пообіцяла.

— Я знаю, що не маю права говорити на цю тему після того, що сталося між нами в минулу п'ятницю. Ми заплутались, і в цьому я винен. Знаю, що було б краще тримати язик за зубами; це я, власне, й хотів зробити і зовсім не думав турбувати вас. Та зараз необхідно поговорити, нічого не зробиш! Хоч і прикро, але вся справа в маєтку. З ним я, так би мовити, вигідний жених, і тому питання про наші взаємини стає

серйозним. Особисто я вважаю, що справи надто заплутані і їх було б краще залишити так, як вони склалися останнім часом. По-моєму, все надзвичайно перебільшено, і коли б я був вами, то не задумувався б над вибором. Зрозумійте, що я не міг не згадати про маєток, а саме він вплинув на Джеймса Мора. Мені здається, ми були не такі вже й нещасливі, коли жили вдвох у цьому місті. Навіть чудово ладнали одне з одним. Тільки згадайте, люба...

— Не буду я згадувати і не забігатиму наперед, — обірвала мене Катріона. — Скажіть краще: це влаштував мій батько?

— Принаймні він схвалює, — відповів я, — схвалює мій намір просити вашої руки.

Говорячи, я намагався вплинути на почуття дівчини, але вона не слухала мене й знову перебила.

— Це батько умовив пас?! Тільки не заперечуйте, бо ви самі признались, що раніше не мали такого наміру. Батько умовив вас одружитися зі мною!..

— Якщо сказати правду, він перший завів мову про одруження, — визнав я.

Катріона пішла швидше, весь час дивлячись перед собою, але, почувши останні слова, схопилася руками за голову й, здавалося, хотіла бігти.

— Інакше, — заговорив я знову, — хіба я міг після минулої п'ятниці коли-небудь наважитися просити вашої руки? Джеймс Мор майже велів мені це зробити.

Дівчина зупинилася й обернулася до мене.

— У всякому разі, я відмовляю — і справі кінець! — вигукнула вона і пішла вперед.

— Я не сподівався на щось краще, — зауважив я, — але ви могли б бути ласкавішою хоча б на прощання. Не розумію, як можна бути такою жорстокою. Я дуже любив вас, Катріоно... Пробачте, бо називаю вас так востаннє. Мені завжди хотілося бути якомога кращим, намагаюся бути таким і зараз, але шкода, що не можу зробити нічого більшого. Невже й справді ви такі жорстокі?

— Я думаю не про вас, — сказала у відповідь дівчина, — мене цікавить мій батько.

— В такому разі я можу стати вам у пригоді! — відгукнувся я. — Нам треба порадитись, як бути далі з вашим батьком. Він дуже розгнівається, дізнавшись про наслідки нашої розмови.

Катріона знову зупинилась і запитала:

— Мабуть, тому, що я збезчещена?

— Принаймні він так вважає, — хитнув я головою, — але я вже просив вас не звертати на це уваги.

— Мені все одно, — вигукнула дівчина. — Краще вже бути збезчещеною!

Я не знав, що відповісти, і мовчав. Здавалося, щось закипало в її грудях після останніх слів, і раптом вона вибухнула гнівом:

— Що це все означає? Чому така ганьба випала на мою бідну голову? Як ви сміли допустити до цього, Давід Бальфор?

— Що ж я міг зробити, моя люба? — відповів я.

— Я не ваша люба, — обурилась Катріона, — забороняю називати мене так.

— Що мені слова? — зауважив я. — У мене серце болить за вас, міс Драммонд. Повірте, я дуже шкодую, що так вийшло, і співчуваю вам. Давайте обміркуємо спокійно, що скажемо Джеймсу Морю, бо коли ми повернемося додому, неодмінно виникне сутичка. Треба за всяку ціну закінчити справу миром.

— А-а! — протягла дівчина, і на щоках її виступили червоні плями. — Він хотів битися з вами?

— Хотів, — відповів я.

Катріона якось неприродно засміялась.

— Тільки цього й не вистачало! — вигукнула вона, а потім, звертаючись до мене, заговорила далі: — Ми з батьком — чудова пара, та, виходить, на світі є ще гірша людина. Хвалити бога, я побачила вас таким, який ви є насправді! Думаю, що не знайдеться на світі дівчини, яка б поважала вас.

Досі я терпляче слухав її, та на цьому не витримав.

— Ви не маєте права так говорити зі мною! — обурився я. — Що я вам зробив поганого? І ось винагорода! Це вже занадто.

Дівчина дивилася на мене очима повними ненависті і посміхалася.

— Боягуз! — кинула вона.

— Ні ви, ні ваш батько не смієте мене так обзивати! — аж кипів я. — Сьогодні я вже викликав його на поєдинок. І знову викличу цього мерзенного лиса. Байдуже, кого з нас буде вбито. Ходімо. Час кінчати з усім цим, з усім вашим кодлом! Побачимо, що ви думатимете, коли мене вб'ють.

Катріона похитала головою з тією самою посмішкою, за яку я ладен був убити її.

— Смійтесь, смійтесь! — захлинався я од обурення. — Вашому батькові сьогодні було не до сміху. Я не кажу, що він злякався, — квапливо виправився я, — але він віддав перевагу іншому.

— Про що ви кажете?

— Я пропонував йому битися.

— Битися з вами? — здивувалась Катріона.

— Так, — відповів я. — Але він не захотів, інакше ми б не були тут.

— Не розумію вашого натяку, — зауважила дівчина. — Що ви маєте на увазі?

— Ваш батько наполягав, щоб я одружився з вами, а я не погоджувався. Сказав, що ви самі повинні вирішувати таке питання, й пообіцяв йому поговорити з вами без свідків. Я навіть не уявляв, що між нами відбудеться така неприємна розмова! "А що коли я відмовлю?" — спитав він. "Тоді доведеться вдатись до поєдинку, — відповів я. — Не потерплю, щоб мене накидали в женихи молодій леді, і сам не потерплю, щоб мене примушували". Так я й сказав, то були слова друга. А як ви мені віддячили? Відмовили і з своєї власної волі, а тому ніхто в світі, ніякий батько не примусить мене до шлюбу. Бажання ваше буде виконано, але свого ставлення до вас я не зміню. Сподіваюсь, хоч заради

пристойності, ви висловіте мені подяку. Я чомусь думав, що ви знаєте мене краще! Можливо, я не зовсім тактовно повівся з вами, але то була хвилинна слабкість. А називати мене боягузом! О моя люба, це вже занадто.

— Хіба я могла знати, Деві? — збентежилась дівчина. — Це жахливо! Я й мої родичі, — і вона відчайдушно вигукнула, — я й мої родичі недостойні говорити з вами! О, я готова на вулиці стати перед вами на коліна й цілувати вам руки, просячи вибачення.

— Краще я збережу ті поцілунки, які вже колись мав від вас! Збережу те, чого палко бажав і що таке дороге мені. Не хочу, щоб мене цілували заради каяття.

— Що вам лишається думати про нещасну дівчину? — зітхнула Катріона.

— А про що я говорив вам весь цей час? Вам краще залишити мене, бо більшого горя, ніж я маю зараз, ви мені не завдасте, коли б навіть і хотіли. Краще подбайте про Джеймса Мора, свого батька, з яким вам ще доведеться мати серйозну розмову.

— О, який жах лишатися на самоті з цим чоловіком! — вигукнула дівчина, силкуючись опанувати себе. — Але не турбуйтеся більше про це. Він не знає моєї вдачі і дорого заплатить за цей день, дуже дорого!

Катріона повернулась і пішла додому, а я — слідом за нею. Раптом вона зупинилась:

— Далі я піду сама. Мені не потрібні свідки.

Сердитий, я трохи поблукав містом, скаржачись на свою нещасливу долю. Мене душив гнів; здавалося, що в Лейдені не вистачає для мене повітря і що я ось-ось задихнуся. Зупинившись на розі вулиці, я якось по-

дурному зареготав, здивувавши перехожого. Це повернуло мене до пам'яті.

"Я надто довго був простачком, вірніше дурнем і ганчіркою, — думав я. — Тепер цьому кінець. Я дістав добрий урок — ніколи не зв'язуватися з проклятою статтю, що згубила чоловічий рід на початку світу і губитиме, поки житимуть люди на землі. Бог свідок, яким я був щасливим, поки не побачив її, і можу заприсягтися, що буду знову щасливим, коли розлучуся з нею".

У мене на той час було єдине бажання, щоб Катріона з батьком скоріше виїхали, і в моїй голові крутилася невідступна думка про те, в яких злиднях вони житимуть, коли не стане дійної корови — Давіда Бальфора. Я навіть злорадно втішався з цього приводу. Та раптом настрої мій різко змінився. Я все ще гнівався, все ще ненавидів її, але водночас вважав своїм обов'язком подбати про неї, щоб вона не бідувала.

Коли я з такими думками повернувся додому, то біля дверей побачив упаковані чемодани, а на обличчях батька й дочки було написано, що між ними нещодавно відбулася сварка: дівчина стояла, мов дерев'яна лялька, а Джеймс Мор важко дихав, щоки його взялися білими плямами, ніс якось повернувся набік. Як тільки я увійшов, дівчина кинула на батька гнівний погрозовий погляд, начебто могла і вдарити його. Але погляд виявився красномовнішим за наказ, і я здивувався, що Джеймс Мор скорився. Було ясно, що Катріона добре вчитала йому і що дівчина енергійніша, ніж я гадав, а батько показав свою слабкість.

Першим заговорив Джеймс Мор. Він називав мене містером Бальфором, очевидно, повторював чужі слова. Говорив він недовго, бо як тільки його голос задзвенів піднесено й урочисто, Катріона обірвала його.

— Я скажу вам, що хотів висловити мій батько. Він хоче сказати, що ми прийшли до вас жебраками, але повелися не дуже чемно і тепер соромимося своєї невдячності й непристойної поведінки. Ми вирішили поїхати звідси і дати вам спокій, але мій батько так невдало вів свої справи, що не можемо зробити й цього, якщо ви не подасте нам знову милостині. Адже ми — жебраки і блюдолизи.

— Пробачте, міс Драммонд, — перебив я дівчину, — але мені треба поговорити з вашим батьком.

Вона не сказала й слова, навіть не глянула на мене, пішла в свою кімнату і замкнула двері.

— Не ображайтесь на неї, містер Бальфор, — зауважив Джеймс Мор, — вона просто невихована.

— Я прийшов сюди не теревені слухати, — відрубав я, — а поквитатися з вами. Тому я не можу не сказати вам про ваше становище. Містер Драммонд, я знаю про ваші справи більше, ніж вам би того хотілося. Знаю також, що у вас були свої гроші тоді, як ви позичали у мене. В Лейдені ви одержували ще від когось, але чомусь приховували це навіть від рідної дочки.

— Раджу бути обережнішим! Я не дозволю більше дратувати мене! — спалахнув він гнівом. — Ви до біса остогидли мені обоє. Бути батьком — кара господня! То дочка всіляко обзивала мене... — Тут він затнувся і притулив руку до серця: — Сер, моє серце — це серце солдата і батька, і ви, мабуть, не розумієте, що ображаєте мене подвійно. Закликаю вас бути обережнішим, прошу вас!

— Коли б ви дали мені можливість висловитись, — зауважив я, — то побачили б, що я дбаю про ваші ж інтереси.

— Любий друже, — схаменувся Драммонд, — я знаю, що можу покластися на вашу великодушність!

— Дайте ж висловитись, — не стримавсь я. — Від того, чи багаті ви, чи бідні, я не виграю нічого. Але мені здається, що тих грошей, походження яких огорнуте таємницею, не вистачає навіть для вас; а мені не хотілося б, щоб ваша дочка терпіла нестатки. Коли б я міг говорити про такі речі з нею, то мені, звичайно, й на думку не спало б звіритися вам, бо добре знаю, що ви любите тільки гроші, а вашим гучним словам не надаю ніякого значення. Проте я вірю, що ви по-своєму любите свою дочку, і мені лишається задовольнятися цим.

Потім ми домовились, що він повідомлятиме мені про своє місцеперебування і про здоров'я Катріони, а я в свою чергу зобов'язувався висилати йому невелику грошову допомогу.

Джеймс Мор вислухав уважно і, коли я скінчив, вигукнув:

— Мій дорогий, любий сину, ви гідні пошани й любові! І я служитиму вам вірою і правдою, як солдат...

— Краще помовчіть! — перебив я його. — Завдяки вам, мене одразу нудить, коли почую слово "солдат". Однак досить. Угоду укладено. Я піду і сподіваюся, що за півгодини вас уже не застану тут.

Найбільше я боявся ще раз зустрітися з Катріною. Хоч глибоко в душі я мало не плавав, проте гідності не втрачав, весь час підтримуючи в собі гнів. Минула, мабуть, година; сонце вже сховалося за обрій, і на фоні криваво-багряного неба вплив вузький серп молодика; на сході замиготіли зорі, і, коли я, нарешті, увійшов у свою квартиру, в ній уже панувала темрява. Я запалив свічку і оглянув кімнати. У першій не лишилось нічого такого, що могло б викликати згадку про тих, хто колись жив тут, але в другій, у кутку на підлозі, я побачив невеличкий клуночок, і в мене серце болісно стиснулося. Від'їжджаючи, вона

залишила все, що я купив їй. Цей удар виявився найболючішим ще, мабуть, і тому, що він був останнім. Я впав на цю купу одєжі і повівся так по-дурному, що мені навіть соромно говорити про це.

Вже пізно вночі, коли стало дуже холодно і я почав тремтіти, до мене повернулася мужність, і я став дещо усвідомлювати. Не міг я без хвилювання дивитися на ці плаття, стрічки, білизну й панчохи з стрілками. Я розумів, що насамперед повинен до ранку позбутися усіх речей, коли мені дорогий спокій. Спершу я мав намір розвести вогонь і спалити все, але то було невластиве мені марнотратство, до того ж я ніяк не міг зважитись на те, щоб знищити речі, які вона носила так близько до тіла. У кутку кімнати стояла шафа, і я вирішив покласти одяг туди. Робив це я довго, невміло, але старанно. Складаючи речі, я часом зрошував їх слізьми.

Та незабаром сили зрадили мені, я відчув страшенну втому, ніби перед цим пробіг кілька миль або ж мене хтось побив. Згортаючи косинку, яку часто бачив у неї на шиї, я раптом помітив, що один кінчик її старанно одрізаний. Косинка була дуже гарного кольору, і я не раз звертав на це увагу, а одного разу, пам'ятаю, коли Катріона пов'язала її на шию, жартома зауважив, що вона носить кольори мого роду.

В душу враз закрався проблиск надії й ніжності, та в наступну мить мною знову опанував відчай: я побачив, що цей кінчик трохи далі зім'ятий валяється на підлозі.

Поміркувавши спокійніше, я знову відчув надію: дівчина, очевидно, відрізала цей кінчик, сповнена дитячого, але ніжного почуття. Не було нічого дивного в тому, що вона потім кинула його. Мене тішила перша догадка, і я більше радів, що їй спало на думку залишити собі такий подарунок на спогад, ніж горював, що вона викинула його в хвилину зрозумілої досади.

МИ ЗУСТРІЧАЄМОСЬ У ДЮНКЕРКУ

В наступні дні, незважаючи на своє горе, я зазнав багато щасливих і сповнених надій хвилин; як голодний на хліб, накинувся на навчання й усіма силами намагався не вдаватися в тугу, поки приїде Алан або ж поки я одержу від Джеймса вісточку про Катріону. З того часу, як вони поїхали, він написав мені три листи. В першому повідомляв, що прибув у французьке місто Дюнкерк, звідки невдовзі виїхав у якійсь секретній справі. Він їздив в Англію на побачення з лордом Голдернес, і мені до болю було шкода, що на цю поїздку витрачені мої гроші. Але той, хто побратався з чортом або з Джеймсом Мором, повинен розраховувати й на гірше. Перед тим як виїхати до Англії, Джеймс Мор передбачливо написав мені листа і доручив Катріоні відіслати його. Після кожного такого листа я вислав йому гроші. Наше листування викликало у дівчини підозру і, коли батько поїхав, вона розпечатала листа, прочитала і вже потім одіслала його мені. Рукою Джеймса Мора було написано:

"Любий сер, ваше великодушне послання і домовлену суму одержав своєчасно, про що й сповіщаю. Все буде витрачено на мою дорогу донечку, яка жива й здорова і просить нагадати про себе своєму щирому другові. Вона зараз перебуває у якомусь пригніченому стані, але сподіваюсь, що бог. допоможе і вона поправиться. Живемо ми відлюдниками, розважаємось піснями рідних гір і прогулянками вздовж берега моря, а звідти рукою подати до Шотландії. Скажу вам, що я почував себе набагато краще, коли лежав з п'ятьма ранами у полі біля Гледзмура. Тут я знайшов собі заняття на кінному заводі одного французького дворянина, де цінять мій досвід. Але, дорогий сер, платня настільки мізерна, що соромно навіть говорити про неї. Тому ваша допомога необхідна для моєї дочки, хоч, звичайно, хотілося б побачитися з давніми друзями.

Ваш покірний слуга

Джеймс Макгрегор Драммонд".

Нижче було дописано рукою Катріони:

"Не вірте йому, все це брехня.

К. М. Д."

Вона спочатку, мабуть, мала намір зовсім не пересилати мені листа, бо я одержав його значно пізніше, ніж сподівався. Слідом за ним одразу ж прийшов і третій. На той час уже приїхав Алан. Як завжди веселий і говіркий, він своїми жартами та розмовами прикрасив моє життя і навіть обновило його. Познайомив мене з своїм двоюрідним братом, який служив у полку "голландських шотландців" і пив значно більше, ніж я вважав можливим для людини. Це, здавалося, була єдина його насолода. Часто мене запрошували на звані обіди, влаштовував я їх і в себе, проте розради в них не знаходив; усе це не розвіювало моїх дум і печалі. Ми з Аланом часто і подовгу обговорювали мої стосунки з Джеймсом Мором і його дочкою. Щоправда, я не ділився з ним подробицями своїх взаємин з Катріоною, але коментарі Алана з приводу того, що я розповідав, нерідко примушували мене червоніти.

— Нічогісінько не розумію, — говорив він, — але, на мою думку, ви наробили багато дурниць. Не кожен може похвастати таким досвідом, як у Алана Брека, але не пригадую, щоб я коли-небудь чув про дівчину, яка була б схожа на вашу Катріону. Якось не віриться, щоб усе було так, як оце ви описуєте. Ви, очевидно, наплутали, Деві.

— Іноді я й сам так думаю, — відповів я.

— Дивно те, що ви, мабуть, і справді кохаєте її, — зауважив Алан.

— Кохаю, Алан, і палко. Понесу, мабуть, це почуття і в могилу.

— Ну, ну, тільки не лякайте! — трохи остудив мене Алан.

Я показав йому листа з припискою Катріони.

— О-о, — протяг Алан, — не можна заперечувати, що в цій Катріоні є деяка порядність, не кажучи вже про розум! Що ж до Джеймса Мора, то це просто торохтій і базіка, він весь — утроба й пусті слова. Проте не заперечую, що під Гледзмуром він бився добре і правду каже про п'ять ран. Погано тільки, що він хвалько.

— Розумієте, Алан, дуже неприємно залишати дівчину в таких ненадійних руках.

— Що правда, то правда, — погодився Алан. — Та хіба це від одного вас залежить? Так завжди буває в стосунках чоловіка й жінки. У жінок немає розуму. Коли вони люблять, то з ними можете робити що завгодно, коли ж ненавидять, тоді хоч помирай за них, нічого не вдієш. Одні з них ладні продати заради вас останнє плаття, другі не хочуть навіть дивитись на дорогу, якою ви йдете. Якихось інших жінок не буває, а ви, здається, такий дурень, що досі не знаєте цього.

— Мабуть, ваша правда, Алан, — погодився я.

— Звичайно, що так! — вихвалявся Алан. — Я міг би навчити вас багато дечому, але ви, мабуть, народилися сліпим, і в тому вся трагедія.

— А ви не могли б допомогти мені? — запитав я його. — Ви ж так добре розумієтесь" у подібних справах.

— Бачте, Деві, мене тут не було, — відповів Алан. — Тому зараз я схожий на офіцера, у якого всі розвідники сліпі; хіба він може щось знати? По-моєму, ви в чомусь допустилися помилок, і на вашому місці я знову спробував би щастя.

— Правда, Алан?

— Авжеж.

Коли ми так розмовляли, саме принесли третього листа від Джеймса Мора, і ви самі побачите, яким він був доречним. Джеймс писав, що його турбує здоров'я дівчини, хоч, на мою думку, воно ніколи не бувало кращим. Як і в кожному листі, він і тут вихваляв мене, а в кінці запрошував провідати їх в Дюнкерку.

"Ви тепер, мабуть, проводите час у товаристві мого старого товариша, містера Стюарта, — писав батько Катріони. — Але коли він повертатиметься у Францію, то чому б вам не приїхати з ним до Дюнкерка? Я маю до містера Стюарта секретну справу і завжди буду радий зустрітись з колишнім товаришем по зброї. Що ж до вас, дорогий сер, то ми з дочкою будемо щасливі прийняти нашого благодійника, якого ми вважаємо за брата і сина. Французький дворянин виявився страшенним скнарою, і я був змушений залишити кінний завод. Отже, ви знайдете нас у скромному, майже бідному готелі Базена, що примостився на піщаних пагорбах. Околиці тут мальовничі, і я певен, що вам тут сподобається. Ми з містером Стюартом пригадаємо свою службу, а ви з дочкою знайдете собі іншу розвагу. Прошу, у всякому разі, містера Стюарта приїхати сюди: моя справа до нього дуже важлива".

— Що цьому чоловікові потрібно від мене? — здивувався Алан, прочитавши листа. — Від вас йому потрібні гроші, а від Алана Брека що?

— Це тільки привід, — зауважив я. — Він все ще хоче якось влаштувати наш шлюб, і я від душі бажаю, щоб це йому, нарешті, вдалося. Вас він запрошує тому, що думає, сам я не приїду.

— Цікаво, — сказав Алан. — Ми з ним ніколи не ладнали, завжди дивилися вовком один на одного. Секретна справа! Що ж, коли так, то, можливо, Алану доведеться почухати кулаки, перш ніж ми закінчимо цю справу! їй-богу, цікаво буде поїхати й дізнатись, що йому потрібно! За

одним заходом побачив би і вашу Катріону. Що ви на це скажете, Деві? Поїдете з Аланом?

Я, звичайно, не відмовився, і ми негайно вирушили в дорогу, бо відпустка Алана кінчалася.

В сутінках січневого дня ми, нарешті, дісталися до Дюнкерка. Залишивши коней на поштової станції, ми взяли провідника і вирушили до готелю Базена, що знаходився, як виявилось, за містом. Уже зовсім стемніло. Ми вийшли з фортеці, мабуть, останні, бо, проходячи мостом, чули, як за нами замкнули ворота. По той бік мосту деякий час ішли освітленим передмістям, а потім звернули вбік і незабаром у непроникній пітьмі опинилися серед піщаних пагорбів, куди, проте, долинав рокіт моря. Ми брели за провідником, прислухаючись до його голосу. Я вже думав, що провідник-заблудив, коли, нарешті, ми зійшли на вершину невисокого пагорба і в темряві побачили тьмяне світло у вікні будинку.

— Це і є готель Базена, — сказав провідник.

Алан прицмокнув язиком.

— Надто вже відлюдне місце, — мовив він, і з його тону я зрозумів, що він не дуже задоволений.

За кілька хвилин ми вже були на. нижньому поверсі готелю, у невеликій кімнаті, вздовж стін якої були розставлені лави й столи, а збоку вгору збігали сходи, що вели у жилі кімнати. В одному кінці кімнати на полицях стояли пляшки, поряд був льох і звідти визирала драбина, навпроти топилася піч. Базен, неприємний високий чоловік, сказав нам, що джентльмен з Шотландії пішов невідомо куди, але молода леді на горішньому поверсі і він покличе її вниз.

Коли він пішов, я витяг з бокової кишені косинку, в якій Катріона відрізала кінчик, і зав'язав її навколо шиї. Я відчув, як завмирає моє

серце, а коли Алан почав сипати на мою адресу жартами, поплескуючи мене по плечі, я ледве стримався від різкого слова. Чекати довелось недовго. Над головою я почув кроки Катріони і, підвівши голову, побачив її на сходах. Вона зійшла вниз і якимось спокійно привіталася зі мною. Її бліде обличчя було серйозним. Це мене дуже вразило.

— Мій батько, Джеймс Мор, скоро повернеться. Він буде радий бачити вас, — сказала дівчина.

І раптом обличчя її зашарілося, очі спалахнули якимось блиском, слова застигли на вустах. Я був певен, що Катріона помітила косинку. Та за хвилину вона, ніби нічого й не сталося, обернулась і привіталася з Аланом.

— Ви його друг, Алан Брек? Багато я наслухалася про вас, і ви мені подобаєтеся своєю хоробрістю і добротою.

— Дуже вдячний, дуже вдячний, — сказав Алан у відповідь, тримаючи її за руку й з цікавістю оглядаючи. — Так ось ви яка! Ну, Давід, ви зовсім не вмієте описувати.

Не пам'ятаю, щоб він коли-небудь говорив так задушевно, голос його дзвенів, мов пісня.

— Як? Хіба він описував мене? — збентежилась дівчина.

— Відтоді, як я прибув із Франції, Давід тільки й знав, що говорив про вас, не кажучи вже про ніч, проведену в Шотландії, у лісі поблизу Сілвермілза. Вам треба радіти, люба, бо ви набагато краща, ніж мій друг описував. А тепер ось що: будемо друзями. Адже я для Давіда ніби той паж, верчусь біля його ніг, як собака: те, що цікавить його, цікавить і мене, і, клянусь богом, його друзі повинні любити й мене! Тепер ви вже знаєте, як поставитись до Алана Брека, і певен, що не прогадаєте. Хоч він і не дуже вродливий, моя люба, зате вірний тому, кого любить.

— Щиро вдячна за добрі слова, — промовила Катріона. — Я відчуваю таку глибоку повагу до вас, хороброї і чесної людини, що просто не знаю, як і відповісти.

Як вільні мандрівники, ми вирішили не чекати Джеймса Мора і повечеряли втрьох. Катріона сиділа поруч з Аланом і пригощала його. Він у свою чергу люб'язно прислуговував їй, навіть досяг того, що вона випила першою з його склянки. Робив він це делікатно, і у мене не було найменшого приводу до ревнощів. Алан, так би мовити, був душею вечора, опанував розмову й підтримував її весь час у веселому тоні. Ми з Катріною відчули себе вільніше, хоч для стороннього спостерігача могло б здатися, що Алан давній приятель Катріони, а я чужа їй людина. Я завжди поважав свого друга, але ще ніколи так не захоплювався ним, як сьогодні. Він мав не тільки багатий життєвий досвід, а й природжений такт. Катріона здавалась зовсім зачарованою, сміх її лунав голосистим дзвіночком, обличчя сяяло радістю, як сонячний весняний день. Я теж був радий, але, признаюсь, якийсь смуток поволі огортав мою душу. Порівняно з своїм другом я вважав себе нудним, відлюдькуватим, нездатним зайняти гідного місця в житті молодії дівчини. Своєю вдачею я легко міг убити в ній веселість і життєрадісність.

Але якщо й справді мені судилася така доля, то незабаром з'ясувалося, що в цьому я був не єдиним. Коли повернувся Джеймс Мор, Катріона стала немов кам'яна. Решту вечора я не зводив з неї очей, аж поки вона, вибачившись, не пішла спати. Ручуся, що дівчина ні разу не посміхнулась, майже не говорила, а все дивилась перед собою на буфет. Мене надзвичайно вразило, що така сильна любов до батька, яку я помічав раніше у Катріони, перетворилася на ненависть.

Про Джеймса Мора взагалі нема потреби говорити, ви вже знаєте про цього чоловіка все, що про нього можна знати, а повторяти його брехливі слова мені набридло. Досить сказати, що він багато пив і дуже мало говорив розумного. Його ж секретну справу до Алана було відкладено до ранку.

Зробити це було неважко ще й тому, що ми з Аланом страшенно втомилися з дороги і невдовзі після Катріони пішли спати.

Нас поселили в кімнаті, де стояло одно ліжко, і довелося спати на ньому удвох. Алан, глянувши на мене з дивною посмішкою, раптом сказав:

— А ви справжнісінький осел!

— Що ви маєте на увазі? — розгубився я.

— На увазі? Просто дивно, Давід, що ви такий дурень.

Я знову попросив його висловитись ясніше.

— Ось що я хотів сказати, Деві, — відповів Алан. — Ви вже чули від мене, що є дві категорії жінок: ті, які продали б заради вас останню сорочку, і інші. Спробуйте догадатися самі, мій любий! Що то за косинка у вас на шії?

Я пояснив йому.

— Я й думав, що це щось таке, — мовив Алан. Більше він не сказав ні слова, хоч я ще довго набридав йому.

Розділ тридцятий

ЛИСТ З КОРАБЛЯ

При денному світлі ми побачили, в якому відлюдному місці стояв наш готель.

Хоч море було й близько, але його затуляли від нас піщані пагорби, що з усіх боків оточували готель. Тільки з одного місця відкривався більш-менш привабливий вид — там, над схилом, бовваніли, наче вуха якогось невидимого віслюка, крила вітряка. Дивно було спостерігати вранці, коли подув вітрець, як ці двоє крил закрутилися, наче наздоганяли одне одного. Доріг тут майже не було, але в траві в усіх напрямках од дверей готелю містера Базена пролягали стежки. Справа в тому, що ця людина займалася багатьма ремеслами, серед яких не знайдеться жодного чесного, а місце, де стояв готель, сприяло цьому. Сюди навідувалися контрабандисти; всілякі політичні агенти і позбавлені прав чекали тут нагоди переправитися через море; гадаю, що бувало й гірше, бо тут можна було вирізати всю сім'ю і ніхто б не дізнався про це.

Я спав мало й погано. Прокинувся рано, вислизнув з ліжка, де ще спав мій товариш, і спробував погрітися біля вогню, а згодом почав ходити сюди й туди перед дверима. Світанок видався похмурим, але невдовзі вітрець, що подув із заходу, розігнав хмари, визирнуло сонечко, і закрутились крила вітряка. У повітрі, в сонячному сяйві було щось весняне, а може, то в моєму серці буяла весна. Мені було дуже цікаво спостерігати, як виходять із-за пагорба великі крила вітряка, перебігають якусь мить у повітрі і знову ховаються за пагорб, часом я навіть чув рипіння вітряка. Десь о пів на дев'яту в будинку пролунала пісня. Зачувши голос Катріони, я ладен був кинути в повітря капелюха, і це забуте, пустельне місце здалося мені раєм.

Однак у міру того, як починався день, а до готелю не приходила жодна жива душа, мною дедалі настирливіше оволодівало занепокоєння, якого я не міг би пояснити. Здавалося, що поблизу никає тривога, що крила вітряка, то здіймаючись над пагорбом, то знову ховаючись за нього, щось оглядали. Навіть коли відкинути уяву, то й тоді околиці і самий будинок здавалися дивним місцем для перебування молодії леді.

Снідали в цей день пізно. За столом було помітно, що Джеймс Морчимось занепокоєний; він поводився так, ніби його підстерігала небезпека. Алан був весь час насторожі і уважно стежив за ним.

Суперечливість настрою одного і підвищена пильність другого тримали мене весь ранок наче на розпеченому вугіллі. Тільки-но скінчився сніданок, як Джеймс Мор, здавалося, нарешті на щось зважившись, почав вибачатись. У нього, мовляв, призначено конфіденціальне побачення у місті з якимось французьким дворянином, тому просив пробачити його кількогадинну відсутність. Потім, викликавши дочку в найвіддаленіший куток кімнати, він щось гаряче говорив їй, але дівчина слухала не дуже уважно.

— Чим далі, тим більш не подобається мені цей Джеймс, — сказав раптом Алан. — Щось з ним негаразд, і Алану Бреку не завадило б простежити за ним сьогодні. Дуже вже кортить глянути на французького дворянина, Деві. А ви тим часом знайшли б і для себе зайняття і дещо розвідали б у дівчини відносно вашої справи. Говоріть з нею відверто, скажіть, що ви справжній віслюк, а потім, коли б ви тільки могли бути вдавано щирим, натякніть їй, що мені загрожує небезпека: жінки люблять такі речі.

— Я не можу брехати, Алан, не можу бути "вдавано щирим", — відповів я, передражняючи його.

— Знайшов чим хвалитися! — зауважив Алан. — Тоді біжіть і скажіть їй, що це я вам порадив. Це її трохи посмішить, а може, й користь якась буде. Ви тільки подивіться на цю пару! Коли б я хоч трохи сумнівався в дівчині і в тому, що вона рада нам, особливо Алану, то подумав би, що навколо нас плетуться якісь інтриги.

— Хіба вона така вже рада вам, Алан? — не втерпів я.

— Про мене вона дуже високої думки, — відповів Алан. — Я ж не схожий на вас, можу розібратися що й до чого. Дівчина справді не складе мені ціни, і, якщо казати правду, я поділяю її думку. З вашого дозволу, Шооз, я схожу за пагорби і подивлюся, куди піде Джеймс Мор.

Розійшлися всі, лишивши мене самого за столом. Джеймс вирушив у Дюнкерк, Алан пішов стежити за ним, а Катріона піднялася у свою кімнату. Я добре розумів, що дівчина уникатиме лишатися зі мною, але це мене аж ніяк не втішало, тому я поклав собі будь-що добитися побачення з нею, поки повернуться чоловіки. Нарешті я вирішив, що найкраще зробити так, як Алан. Якщо я зникну серед піщаних пагорбів, то чудовий день виманить дівчину з дому, і тоді я зможу перестріти її й поговорити.

Так я й зробив; але чекати мені довелося недовго, бо на порозі готелю раптом з'явилася і Катріона. Вона подивилася навкруги і, нікого не помітивши, пішла стежкою, що вела до моря. Я рушив слідом за нею, не поспішаючи попадатися їй на очі. Чим далі вона відійде од дому, тим більше часу буде у мене на розмову з нею. На сипучому ж піску дуже легко йти за кимось нечутно. Стежка піднімалась угору і скоро вивела нас на вершину пагорба. Звідти я вперше побачив, у якому безлюдному і дикому місці губився наш готель. Ніде ані душі, жодної будівлі, крім будинку Базена та вітряка. Трохи далі виднілося море, а на ньому, наче на картині, — два-три кораблі. Один з них був не так уже й далеко, і коли я впізнав оснастку "Морського коня", в мою душу закралась нова підозра. Чому це англійський корабель підійшов так близько до берега Франції? Навіщо сюди, де не було ніякої надії на порятунок, замануто Алана? А чи випадково йде до берега дочка Джеймса Мора?

Я слідом за нею вийшов із-за пагорбів і невдовзі ступив на берег моря. У цьому місці він був довгий і здавався ще відлюднішим; недалеко від нас на хвилях погойдувався човен з військового корабля, за яким наглядав офіцер, походжаючи по піщаному берегу, ніби когось чекав. Я враз присів у густій траві і дивився, що буде далі. Катріона йшла просто до човна. Офіцер зустрів її люб'язно. Вони перекинулися кількома словами, потім офіцер передав дівчині листа, і вона пішла додому. Човен, очевидно, виконав своє завдання і одразу ж рушив до "Морського коня". Однак я встиг помітити, що офіцер лишився на березі і швидко зник серед пагорбів.

Усе це мені дуже не подобалося; чим більш я думав про це, тим моє занепокоєння посилювалось. Хто потрібен офіцеру: Алан чи Катріона? Тим часом дівчина наблизилася до мене; дивилася вона кудись під ноги на пісок, і весь її вигляд був таким зворушливим, що я не міг її підозрівати. Ось вона підвела голову і впізнала мене, зупинилася вагаючись, потім пішла повільніше і, як мені здалося, змінилася з лиця. У мене враз кудись зникли страх, підозра і вболівання за життя друга. Я звівся на ноги і сповнений надії став чекати.

Коли дівчина порівнялась зі мною, я вдруге побажав їй "доброго ранку", і Катріона стримано відповіла.

— Ви не гніваєтесь, що я пішов за вами? — спитав я її.

— Я знаю, що ви завжди бажаєте мені добра, — відповіла дівчина, потім, спалахнувши, додала: — Тільки навіщо ви присилаєте гроші цьому чоловікові? Не робіть цього.

— Я посилав їх не для нього, а для вас, ви це знаєте.

— Ви не маєте права посилати їх ні одному, ні другому, — мовила вона далі. — Це негарно, Давід.

— Не заперечую. Але разом з тим молю бога, щоб він допоміг цьому кретинові влаштувати все якнайкраще. Катріоно, вам не можна так далі жити; пробачте мені, але цей чоловік не придатний на те, щоб піклуватися про вас.

— Не кажіть мені про нього зовсім! — вигукнула вона.

— Більше нічого про нього казати. Я думаю не про нього, повірте своєму другові, а лише про одне. Весь цей довгий час я був зовсім самотній у Лейдені, навіть навчання не могло заглушити в мені болю і думок про те саме. Потім приїхав Алан, і я ходив з ним на гучні обіди в

товаристві військових, але й там мене переслідувала думка про вас, вона не кидала мене й раніше, ще тоді, коли ми жили разом. Катріоно, бачите косинку у мене на шиї? Колись ви одрізали у неї кінчик, а потім викинули. Тепер це ваші кольори, і я ношу їх у серці. Люба моя, не можу жити без вас. О, зробіть так, щоб ми були разом, постарайтеся терпеливо переносити мене! — Я заступив їй дорогу, щоб вона не йшла далі. — Навчіться миритися з моїм характером, благаю вас, — молив я її.

Дівчина мовчала, і в душу мою почав закрадатися смертельний страх.

— Катріоно! — вигукнув я, пильно дивлячись на неї. — Невже я знову помилився? Невже все втрачено?

Дівчина підвела на мене очі і, здавалось, не дихала.

— Ви справді хочете, щоб я стала вашою дружиною, Деві? — спитала вона так тихо, що я ледве почув.

— Так, хочу! Ви ж самі це добре знаєте.

— Я не можу відмовляти вам, так само, як і не відмовляти, — сказала Катріона, — бо була вся ваша з першого ж дня, коли б ви тільки покликали мене з собою.

Ми стояли на пагорбі, що тягнувся вздовж берега. Місце продувалося вітром і було з усіх боків відкрите, нас могли бачити навіть з англійського корабля, однак я став перед нею на коліна просто в пісок, обняв її ноги і розридався. Хвилювання вивітрило у мене з голови всі думки. Не знав, де я і чому такий щасливий.

Пам'ятаю тільки, як вона нахилилася й ніжно пригорнула мене до своїх грудей, а я, мов крізь сон, чув її слова:

— Деві, о Деві, то це правда, що ви так думали про мене? Ви так кохали мене, бідну? Деві, Деві!

Тут Катріона теж заплакала, сльози наші змішалися, і ми були цілком щасливі.

Минала десята година ранку, коли я нарешті усвідомив, яке щастя випало мені на долю. Сидячи поруч з Катріоною, я тримав її руки в своїх, заглядав їй в обличчя, називав її безглуздими, але ніжними словами і голосно, як дитина, сміявся од радості. Ніколи я не бачив кращого місця, ніж оці піщані горби коло Дюнкерка, а поскрипування вітряка здавалось чарівною музикою.

Не знаю, чи довго б ми, забувши про все на світі, милувалися собою, коли б я випадково не заговорив про її батька. Це повернуло нас до дійсності.

— Мій маленький друг, маленький друг, — повторяв я, відроджуючи в пам'яті минуле, — тепер ви моя, назавжди моя, маленький друже, ви вже не належите цій людині.

Раптом Катріона зблідла і відняла од мене руки.

— Деві, заберіть мене від нього! — вигукнула вона. — Я відчуваю щось недобре, він нечесний. Насувається якесь лихо. Мені страшно. Які можуть бути у нього справи з королівським судом? Що в цій записці? — і вона показала мені листа. — Передчуваю, що в ньому криється нещастя для Алана. Розпечатайте, Деві, розпечатайте і прочитайте!

Я взяв конверт, оглянув його і похитав головою.

— Ні, я нездатний на це. Не можу розпечатувати чужі листи.

— Навіть тоді, коли йдеться про порятунок друга?! — вигукнула Катріона.

— Важко сказати, але думаю, що ні. Коли б я тільки знав напевне!

— Вам треба тільки зламати печатку, — наполягала вона.

— Знаю, але не можу цього зробити.

— Дайте сюди листа. Я сама розпечатаю.

— Вам теж не можна, — умовляв я її. — Вам особливо. Лист стосується вашого батька і його честі, хоч ми в ній і сумніваємось. Звичайно, місце тут само по собі небезпечне, не кажучи про корабель, лист до вашого батька і офіцера, який переховується на березі. Офіцер, очевидно, не один, з ним є й інші. Я певен, що за нами стежать. Лист неодмінно треба розпечатати, але не ми мусимо це зробити.

Мене вже почало непокоїти передчуття якоїсь прихованої небезпеки, коли я раптом помітив Алана, що повертався додому один серед піщаних пагорбів. Військовий мундир надавав йому бравого вигляду, але я не міг не здригнутися, коли подумав, як мало допоможе йому цей мундир, коли його спіймають, кинуть у човен і одвезуть на борт "Морського коня" як дезертира, заколотника і засудженого вбивцю.

— Ось той чоловік, — сказав я, — що має право розпечатати листа або ж не робити цього, як він вважатиме за потрібне.

По цьому я гукнув Алана, і ми з Катріоною підвелися, щоб він міг нас побачити.

— Коли це правда, коли це нове безчестя, то чи зможете ви перенести його? — допитувалась дівчина, проймаючи мене іскристими очима.

— З таким запитанням до мене зверталися ще тоді, коли я вперше вас побачив. І як ви думаєте, що я відповів? Сказав, коли любитиму вас, як любив тоді, — о, тепер я люблю вас ще більше! — то одружуся з вами хоч з зашморгом на шиї.

Кров прилила до її обличчя; вона ступила до мене зовсім близько, взяла за руку і пригорнулася. Так ми і стояли, коли підійшов Алан.

Він і цього разу не міг обійтися без жарту.

— А що я казав, Давід! — почав він з грайливою посмішкою на устах.

— Усьому свій час, Алан, — зауважив я, — а зараз про справи. Як ваші успіхи? Говоріть усе, нічого не приховуйте від нашого друга.

— Чорта лисого взяв, — буркнув він.

— Тоді наші успіхи кращі, — похваستався я. — Принаймні багато є такого, над чим слід поміркувати. Бачите ось це? — і я показав йому на корабель. — Це "Морський кінь", капітан Паллізер.

— Я теж знаю його, — відповів Алан. — Немало натерпівся від нього, коли він патрулював у Форті. Але чого він так близько підійшов до берега?

— Я скажу вам, чого він тут, — почав я. — Він привіз листа Джеймсу Мору. Тільки чого він не відпливає, коли вручено листа дочці, чого між пагорбами ховається офіцер і чи сам він, над цим слід подумати вам.

— Лист Джеймсу Мору? — ніби сполошився Алан.

— Так, — відповів я.

— Ось воно що. Тоді скажу вам більше, — мовив Алан. — Минулої ночі, коли ви обоє міцно спали, я чув як цей чоловік розмовляв з кимсь по-французьки, потім рипнули двері й зачинились.

— Алан! — вигукнув я. — Ви спали всю ніч, і я свідок цьому.

— Е-е, друже. Ніколи не можна поручитись, спить Алан чи пильнує. Однак справи кепські. Ану покажіть листа.

Я передав йому.

— Катріоно, — заговорив Алан знову, — пробачте мені, люба, але тут ідеться про моє життя, і я зламаю печатку.

— Я сама цього хочу, — підтримала його Катріона.

Він розпечатав листа, перебіг його очима і погрозив кулаком.

— Ах мерзотник! — вигукнув він і, зібгавши папірець, сунув його в кишеню. — Скоріше забираймо свої речі, це місце для мене — погибель, — і він рушив до готелю.

Катріона заговорила першою.

— Він продав вас?

— Продав, люба, — мовив Алан, — але, завдяки вам і Деві, я ще можу обдурити його. Тільки б дістатися до коня.

— Катріона повинна їхати з нами, — сказав я. — Вона не може далі лишатися з цим чоловіком. Ми одружуємось.

У відповідь на мої слова дівчина притисла до себе мою руку.

— Он до чого ви дійшли! — ніби здивувався Алан. — Це найкраще з усього того, що ви коли-небудь робили досі. Мушу вам сказати, дорогі мої, що ви становите чудову пару.

Стежка, якою йшов Алан, привела нас близько до вітряка, де я помітив чоловіка в матроських штанях. Він, певно, стежив за кимсь із-за млина, а ми підійшли до нього ззаду.

— Глядіть, Алан!

— Ш-ш-ш! Покладіться на мене, — зашикав Алан.

Чоловік, безперечно, трохи оглушений рипінням вітряка, не почув нас. Коли ж він обернувся, то ми побачили здорового матроса з засмаглим обличчям.

— Сподіваюся, сер, ви говорите по-англійськи? — звернувся до нього Алан.

— Non, monsieur, — відповів той з неймовірно грубим акцентом.

— Non, monsieur, — передражнив його Алан. — Он як навчають вас по-французьки на "Морському коні". Тварюка! Ось тобі шотландський чобіт для твоєї англійської спини!

І, налетівши на матроса, поки той не втік, копирснув його ногою трохи нижче спини так, що бідолашний заорав носом, але враз схопився на ноги і чимдуж дременув за піщані горби. Алан убивчим поглядом дивився йому вслід.

— Мені давно пора ушиватися звідси, — кинув Алан, швидко прямуючи до дверей готелю. Ми рушили за ним.

Сталося так, що коли ми входили в одні двері, то в другі, з протилежного боку, до готелю заходив Джеймс Мор.

— Швидше! — сказав я Катріоні. — Швидше біжіть нагору і збирайте свої речі. Це сцена не для вас.

Джеймс і Алан тим часом зустрілися якраз насередині довгої кімнати. Катріоні довелося пройти повз них, а коли вона вже піднялася на сходах, то, не зупиняючись, обернулася і подивилась вниз. На них варт було глянути. Алан мав дружній, навіть люб'язний вигляд, однак Джеймс відчув у ньому войовничий запал, як, побачивши дим, дізнаються про пожежу, і приготувався зустріти небезпеку. Час був дорогий. Становище Алана, оточеного ворогами в цьому пустельному місці, стривожило б навіть Цезаря. Проте я не помітив у моєму другові якихось змін. Він, як і завжди, не міг обійтися без жарту і насмішки.

— Доброго ранку ще раз, містер Драммонд, — заговорив Алан. — Яка ж у вас до мене справа?

— Надто секретна і довга. Мабуть, краще зайнятися нею після обіду, — стримано відповів Джеймс.

— Я не певен, чи ми зможемо це зробити, — зауважив Алан. — Кажіть зараз або ж ніколи. Я і містер Бальфор одержали записку і збираємося їхати.

В очах Джеймса я помітив здивування, але він стримався.

— Я скажу тільки одно слово, і ви затримаєтесь. Тільки назву цю справу.

— Тоді кажіть, — мовив Алан. — Не бійтеся Давіда.

— Справа така, що зробить нас обох багатими, — знову заговорив Джеймс.

— Невже? — вигукнув Алан.

— Так, сер. Ідеться про скарби Ключі.

— Не може бути! Ви щось дізналися про них? — допитувався Алан.

— Я знаю місце, містер Стюарт, і можу показати його вам.

— Оце так діло! Їй-богу, не шкодую, що приїхав у Дюнкерк. Так, кажете, скарби? Сподіваюся, поділимо порівну?

— Ви правильно зрозуміли, сер. Це й є моя справа, — відповів Джеймс.

— Чудово, чудово! — невгавав Алан, а потім з дитячою цікавістю спитав: — І все це не має нічого спільного з "Морським конем"?

— З чим?

— Або ж з тим йолопом, якого я щойно шпурнув на землю он там за вітряком? — говорив Алан. — Мовчіть, чоловіче, годі брехати! У мене в кишені лист Паллізера. Час кінчати з усім цим і з вами теж, Джеймс Мор. Ви вже ніколи не зможете показатися в порядному товаристві.

Джеймса застукали зненацька. Він зблід і якусь мить стояв закам'янілий, потім вибухнув гнівом.

— І ви смієте мені це казати, байстрюк?! — заревів він.

— Свиня паршива! — вигукнув Алан і дав йому дзвінкого ляпаса.

За мить їхні шпаги схрестилися.

Зачувши дзвін сталі, я інстинктивно відскочив убік, але встиг помітити, як Джеймс відбив удар так близько, що той міг бути смертельним. В думці у мене майнуло, що він батько Катріони і в якійсь мірі мій. Тому я підбіг і спробував розігнати їх.

— Одійдіть, Деві! Ви що, збожеволіли? Не лізьте, кажу вам, чорти б вас схопили! Накличете біду на свою голову.

Двічі я збивав їхні шпаги. Заточившись, сам вдарився об стіну, але враз схопився і знову був між ними. Вони ж, не помічаючи мене, налітали один на одного, як навіжені. І досі не збагну, як мені вдалося уникнути ран самому і не поранити кого-небудь з цих двох Родомонтів у такому пекельному вихорі, якого і в сні не побачиш. Раптом десь згори, зі сходів, пролунав жіночий крик, і за мить Катріона опинилася перед своїм батьком. Саме тоді вістря моєї шпаги увіткнулося в щось м'яке; витягши його, я побачив кров. Кров стікала й по хустинці дівчини. Я просто зацікавився од страху.

— Зупиніться! Ви хочете вбити його у мене на очах? Я все ж таки його дочка! — вигукнула Катріона.

— Люба моя, я покінчив з ним, — сказав Алан і, трохи одійшовши, сів на стіл, схрестивши руки, в яких тримав оголену шпагу.

Катріона стояла перед батьком, важко дихаючи, потім рвучко обернулася і подивилась йому в обличчя.

— Геть! — вихопилося у неї з грудей. — Не хочу бачити вашої ганьби, лишіть мене з чесними людьми. Я дочка Альпіна! А ви, підступний син його, геть звідси!

В її словах було стільки пристрасті, що я трохи заспокоївся від потрясіння. Дочка і батько стояли одне проти одного, у неї крізь хустинку просочувалася кров, а він був блідий як смерть. Я добре знав Джеймса Мора і розумів, що слова дочки пройняли його наскрізь, проте він тільки нахабно оглянув нас.

— Що ж, — мовив він, вкладаючи шпагу в піхви і не зводячи очей з Алана, — якщо сварку скінчено, то я тільки візьму свій чемодан...

— Ніхто, крім мене, не винесе звідси чемодана, — обірвав його Алан.

— Сер! — вигукнув Джеймс.

— Джеймс Мор, — grimнув на нього Алан, — ця леді, ваша дочка, виходить за мого друга Деві, і тому я дозволяю вам піти звідси живим. Однак послухайте моєї поради і не попадайтесь мені на очі. Не забувайте, що й мій терпець може увірватися.

— Хай би вас чорти вхопили, але там мої гроші, сер! — вигукнув Джеймс.

— Дуже шкодую, сер, — відповів Алан з кумедного гримасою на обличчі, — але, розумієте, гроші тепер мої. — Потім додав серйозно: — Слухайте, Джеймс Мор, забирайтеся з цього дому геть!

Джеймс, здавалося, ніяк не міг на щось зважитись, але, не бажаючи ще раз випробовувати на собі шпагу Алана, раптом зняв капелюха і з виразом грішника на обличчі попрощався з кожним окремо і вийшов.

З мене наче хтось зняв чари.

— Катріоно! — вигукнув я. — Це я, це моя шпага. Ви поранені?

— Знаю, Деві. Але я за це ще більше люблю вас. Ви захищали мого батька, цього негідника. Подивіться, — сказала вона і показала мені неглибоку рану, з якої стікала кров. — Ви прирівняли мене до чоловіків. Тепер і в мене буде рана, як у бувалого солдата.

Від радості, що Катріона поранена легко, що в неї таке мужнє серце, я обняв її і поцілував у рану.

— А мене хіба ніхто не поцілує, мене, котрий ніколи не минає нагоди? — пролунав раптом голос Алана. Він трохи одтиснув мене від Катріони і обняв дівчину за плечі. — Люба моя, — мовив він, — ви гідна дочка Альпіна, а він, кажуть, був хороший чоловік і міг би пишатися вами. Якщо коли-небудь я одружуватимусь, то неодмінно шукатиму для своїх синів матір, схожу на вас. Я маю королівське ім'я, я кажу правду.

Він говорив це з таким запалом, що для дівчини, а отже і для мене, слова його звучали чарівною музикою і, здавалося, змивали ганьбу Джеймса Мора. За хвилину Алан знову повернувся до дійсності.

— Скажу вам по секрету, мої дорогі, що все це дуже добре, однак Алан Брек трохи ближче до шибениці, ніж йому хотілося б. І я думаю, що звідси треба скоріше тікати.

Слова Алана протверезили й нас. Він побіг нагору й швидко повернувся звідти з нашими дорожніми речами і чемоданом Джеймса Мора, а я тим часом підняв на сходах клунок Катріони, який вона впустила, коли бігла до батька. Ми вже виходили з цього небезпечного будинку, як Базен, щось кричачи й вимахуючи руками, загородив нам дорогу. Поки дзвеніли оголені шпаги, він нищечком сидів під столом, а тепер був хоробрий, як лев. Його рахунок не оплатили, поламали стільця, Алан сидів на столі з посудом, Джеймс Мор утік — збитків багато.

— Беріть! — вигукнув я і кинув йому кілька луїдорів, вважаючи, що тепер не час для підрахунків.

Він накинувся на гроші, а ми вибігли повз нього з будинку. З трьох боків готель оточували матроси, готуючись перерізати нам шлях. Недалеко від нас вимахував капелюхом Джеймс Мор, ніби підганяючи їх, а в нього за спиною, мов якийсь божевільний, повертав свої крила вітряк.

Алан оглядівся навкруги і рвонувся бігти. В руках у нього був важкий чемодан Джеймса Мора; я думаю, він скоріше розлучився б з життям, аніж із своєю здобиччю. В ній він вбачав свою помсту. Алан біг так швидко, що ми з Катріною ледве встигали за ним. Я й тут не міг не захоплюватись дівчиною.

Побачивши, що ми тікаємо, переслідувачі облишили всяке маскування і з диким криком побігли нам навперейми. Бігти треба було ярдів з двісті, матроси виявилися не з спритного десятка і не могли зрівнятися з нами. Думаю, що вони мали й зброю, але не наважувалися стріляти з пістолів на французькій землі. Коли я помітив, що ми не тільки не програємо у відстані, а навпаки, трохи віддаляємося від переслідувачів, то й зовсім заспокоївся. Однак бігти було надзвичайно важко, а до Дюнкерка далеко. Та ось ми вихопилися на пагорб і побачили, що на протилежному схилі марширує рота солдатів. І коли Алан, раптом зупинившись і витираючи піт з лоба, сказав: "Ці французи і справді славний народ", — я добре зрозумів його слова.

Закінчення

Тільки-но ми опинилися в безпеці за надійними мурами Дюнкерка, як одразу ж скликали воєнну раду, необхідну в нашому становищі. Ми зі зброєю в руках забрали дочку в батька, і перший-ліпший суддя не вагаючись повернув би її назад, а нас з Аланом кинув би в тюрму. І хоч на виправдання у нас в руках був лист Паллізера, ні я, ні Катріона не мали наміру розголошувати його. Найрозумнішим з усього можливого було б одвезти дівчину до Парижа і передати під нагляд начальника її клану, Макгрегора Богальді, який охоче допоможе своїй родичці і не захоче ганьбити Джеймса Мора.

Їхали ми повільно, бо вершник з Катріони був набагато гірший, ніж бігун, вона, мабуть, з сорок п'ятого року не сідала на коня. Але, нарешті, подорож скінчилася, і ми раненько в неділю прибули до Парижа, де з допомогою Алана розшукали Богальді. Він жив у розкішній квартирі, одержував пенсію з шотландських фондів, а мав і власні кошти. Катріону зустрів він, як родичку — люб'язно й чемно, але здавався нещирим. Коли ми спитали про Джеймса Мора, він тільки промовив: "Бідний Джеймс!" — і, усміхнувшись, похитав головою. Я подумав, що він знає про Джеймса значно більше, ніж хоче нам сказати.

Потім ми показали листа Паллізера, і обличчя у Богальді витяглося.

— Бідний Джеймс! — знову промовив він. — Але бувають і гірші люди, ніж Джеймс Мор. Огидна справа, та ж він, мабуть, не тямив, що робить. Неприємний лист, але, панове, навіщо нам розголошувати про нього? Тільки дурна птиця бруднить своє гніздо, а ми з вами шотландці, та ще й горяни.

З цим ми всі погодилися, крім, мабуть, Алана. Ще краще владналася справа з нашим одруженням. Богальді усі турботи взяв на себе, наче Джеймса Мора не було й на світі, і віддав мені Катріону з належною витонченістю і з приємними французькими компліментами. Тільки як уже церемонія скінчилася і всі випили за наше здоров'я, Богальді оголосив, що Джеймс Мор теж у Парижі, прибув на кілька день раніше і зараз хворий, а може, й вмирає.

З виразу обличчя моєї дружини я зрозумів, чого вона хоче.

— Підемо навідаємо його, — запропонував я.

— Якщо ваша ласка, — відповіла Катріона. То були перші дні нашого одруження.

Джеймс Мор жив у тому самому кварталі, що й начальник клану, у великому будинку на розі. До горища, де жив Джеймс, нас довели звуки флейти. Виявилося, що на час хвороби він узяв для розваги кілька флейт у Богальді. Грав він не так майстерно, як його брат Роб, але теж гарно. На сходах юрилися французи, які слухали музику і часом весело сміялися. Джеймс Мор напівлежав, підпертий подушкою, на убогому ліжку. Я одразу зрозумів, що він не одужає, але подумав, що якось дивно помирати йому в такому місці. Навіть зараз я не можу бути спокійним, згадуючи його сумний кінець. Богальді, звичайно, підготував його; Джеймс уже знав, що ми повинчалися, поздоровив нас і благословив, наче патріарх.

— Мене ніколи не розуміли, — промовив він. — Я обом вам прощаю і не таю в душі нічого лихого.

Потім він почав говорити в своїй звичайній манері, був дуже люб'язний і зіграв нам кілька пісень на флейті, а коли ми зібралися додому, позичив у мене трохи грошей. В усій його поведінці я не помітив і сліду ніяковості чи сорому. Прощати ж він любив і завжди робив це, ніби вперше. Мені прощав кожного разу, коли ми зустрічалися. За кілька днів він помер в ореолі святості й доброти, що мене страшенно дратувало. Я поховав його, як і належить, але ніяк не міг скласти напису на пам'ятнику і поставив тільки дату смерті.

Ми не хотіли повертатися в Лейден, де вже з'являлися, як брат і сестра. Нас вабила до себе Шотландія. Тому, одержавши свої речі з Лейдена, ми відпливли туди на голландському кораблі.

* * *

А тепер, міс Барбара Бальфор (жінкам дамо перше місце) і містер Алан Бальфор, спадкоємець Шооза, моя історія щасливо закінчена. Якщо ви добре подумаєте, то побачите, що багатьох героїв цієї розповіді ви зустрічали, а може, й розмовляли з ними. Елізон Хесті з Лаймкілнза

гойдала вашу колиску, коли ви були маленькими, і ходила з вами гуляти, коли підрости. Вродлива поважна леді, хрещена мати міс Барбари — це та сама міс Грант, що так глузувала з Давіда Бальфора в домі генерального прокурора. Не знаю, чи пам'ятаєте ви того маленького, худорлявого, веселого джентльмена в парику і плащі, який глумої ночі, назвавшись Джемісоном, приходив у Шооз. Тоді вас розбудили і принесли у вітальню, щоб познайомити з ним. Невже Алан забув, що він зробив на прохання Джемісона? За це, згідно з законом, його мали б повісити — він пив не більше і не менше як за здоров'я короля за морем. Дивні діла в домі порядного віга! Але містер Джемісон користується особливими привілеями і міг би навіть підпалити у мене комору. У Франції його знають як шевальє Стюарта.

А за вами, Деві й Катріно, я гарненько наглядатиму усі ці дні, щоб побачити, чи наважитесь ви сміятися з батька й матері. Правда, ми не були такими розумними, як могли б бути, і з нічого завдали собі чимало горя. Але коли ви підростете, то побачите, що навіть кмітлива й спритна Барбара і хоробрий Алан будуть ненабагато розумніші за своїх батьків. Життя людське — дивна справа! Кажуть, що янголи плачуть, але, я думаю, що частіше вони вмирають зо сміху, дивлячись на нас згори! Та, починаючи цю довгу розповідь, я твердо вирішив розповісти все так, як було насправді.

Примітки

1

Salus populi suprema lex (лат.) — суспільний добробут — найвищий закон.

2

Один знайомий мені фольклорист так говорить про пісню Алана: вперше вона, здається, була надрукована у збірці Кемпбелла "Казки

заходу гірської Шотландії". При розгляді їх справді виявляється, що неримовані вірші міс Грант (див. розділ V) з деякою натяжкою передають оригінал.

3

Tod (англ.) — лисиця.

4

Exempli gratia (лат.) — наприклад.

5

The tee'd ball — м'яч, покладений на невеликому підвищенні, щоб його легше було підкинути.

6

Іти пішки.

7

Бобі — дрібна шотландська монета, близько півпенні.